

**T.C.
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ
ANA BİLİM DALI**

**SCHMITTYEN PERSPEKTİFLE 20. YÜZYIL
TÜRKİYE’SİNDE İDEOLOJİK BÖLÜNMELER VE
DEVLETİN TOPLUMU HOMOJENLEŞTİRME
ÇABALARI**

Yüksek Lisans Tezi

**Hazırlayan
Samet KOCAMAN**

**Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Celal Oral ÖZDEMİR**

HAZİRAN 2026, ERZİNCAN

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

“Schmittyen Perspektifle 20. Yüzyıl Türkiye’sinde İdeolojik Bölünmeler ve Devletin Toplumu Homojenleştirme Çabaları” adlı **“Yüksek Lisans”** tezim tarafımda incelenmiştir. Buna göre tezimde bilimsel etik ihlali ve intihal olarak nitelendirilebilecek herhangi bir durum olmadığını taahhüt ederim. Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini; aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi beyan ederim.

Samet KOCAMAN

T.C.
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Ana Bilim Dalı : Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Program Adı : Tezli Yüksek Lisans
Tez Başlığı : Schmittyen Perspektifle 20. Yüzyıl Türkiye’inde
İdeolojik Bölünmeler ve Devletin Toplumu
Homojenleştirme Çabaları

Yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının a) Giriş b) Ana bölümler ve c) Sonuç kısımlarından oluşan (Kapak, Ön söz, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) toplam 211 sayfalık kısmına ilişkin 25/06/2026 tarihinde **Turnitin** intihal programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre tezin benzerlik oranı %4’tür.

Filtrelemeye tırnak içerisindeki alıntılar dahil edilmiştir. Filtrelemede yedi (7) kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç tutulmuştur.

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez İntihal Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmasının herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edilmesi durumunda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim. 25/06/2026

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Celal Oral ÖZDEMİR

Öğrenci: Samet KOCAMAN

KILAVUZA UYGUNLUK

“Schmittyen Perspektifle 20. Yüzyıl Türkiye’sinde İdeolojik Bölünmeler ve Devletin Toplumu Homojenleştirme Çabaları” başlıklı yüksek lisans tezi Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak hazırlanmıştır.

Hazırlayan

Samet KOCAMAN

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Celal Oral ÖZDEMİR

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Dr. Öğr. Üyesi Celal Oral ÖZDEMİR danışmanlığında **Samet KOCAMAN** tarafından hazırlanan “**Schmittyen Perspektifle 20. Yüzyıl Türkiye’inde İdeolojik Bölünmeler ve Devletin Toplumu Homojenleştirme Çabaları**” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı’nda **Yüksek Lisans Tezi** olarak oy birliği ile kabul edilmiştir.

25/06/2026

JÜRİ:

Danışman	:	Dr. Öğr. Üyesi Celal Oral ÖZDEMİR	(İmza)
Üye	:	Doç. Dr. Ayşem SEZER ŞANLI	(İmza)
Üye	:	Doç. Dr. Bayram KOCA	(İmza)

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu'nun/...../2026 tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

...../...../2026

Doç. Dr. Müge MANGA

Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

Bu çalışmanın planlama ve hazırlama sürecinde; zamanını ayıran, büyük bir sabır gösteren, bilgi birikimi ve akademik rehberliğiyle bana destek olan tez danışmanım, saygıdeğer hocam Dr. Öğr. Üyesi Celal Oral ÖZDEMİR'e minnettarlığımı sunarım. Bu meşakkatli süreçte nokta atışı tespitleri ve önerileriyle çalışmanın kusursuz olması için elinden geleni yapan; hasbihaliyle, pozitif tavrıyla, fikirleriyle bana ilham veren, şanslı hissettiren ve öz güvenimi artıran bir danışman ile çalışmak, benim için büyük bir şans ve motivasyon kaynağı olmuştur. Kendisiyle çalışmak, benim için bir onurdur. Savunma jürime katılarak beni onurlandıran Doç. Dr. Ayşem SEZER ŞANLI'ya ve Doç. Dr. Bayram KOCA'ya müteşekkirim.

Yüksek lisans ders aşaması sürecinde dersini aldığım ve dersinde olmaktan keyif duyduğum değerli hocalarıma, bilhassa kendisinden çok şey öğrendiğim kıymetli hocam Doç. Dr. Funda KEMAHLI GARİPOĞLU'na büyük bir teşekkürü borç bilirim.

Çalışmam süresince yardımlarını ve desteğini esirgemeyen Şeydanur SIRMA'ya, savunma sınavımda beni yalnız bırakmayan Gülay BULUT'a; diğer taraftan gerek küçük zorbalıklarıyla gerekse isabetli önerileriyle çalışmama katkıda bulunan can dostlarım Mehmet Haluk AHMETOĞLU ve Burak KARABAL'a teşekkür ederim.

Son olarak; karşılıksız sevgisiyle hep yanımda olan, iyi ve kötü günümde beni daima destekleyen, bana tahammül gösteren, kaygılarıma ve korkularıma eşlik eden, bugünlere gelmeme vesile olan, varlığına her daim şükrettiğim, iki cihanda da borcumu ödeyemeyeceğim, değerini ve kıymetini yüzlerce sayfaya dahi sığdıramayacağım canımın canı, gönlümün mihmandarı sevgili annem Dilek KOCAMAN'a ömür boyu minnettarım.

Samet KOCAMAN, Erzincan, 2026

SCHMITTYEN PERSPEKTİFLE 20. YÜZYIL TÜRKİYE’SİNDE İDEOLOJİK BÖLÜNMELELER VE DEVLETİN TOPLUMU HOMOJENLEŞTİRME ÇABALARI

Samet KOCAMAN

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi,

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yüksek Lisans Tezi, Haziran, 2026

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Celal Oral ÖZDEMİR

ÖZET

Bu çalışmada, Carl Schmitt’in “siyasal” kavramı baz alınarak Türkiye Cumhuriyeti’nin XX. yüzyıl siyasi tarihinde devletin dışladığı unsurlar “iç düşman” kategorisinde ele alınmış ve devletin toplumu homojenleştirme çabaları incelenmiştir. Schmitt’in “siyasal olan ve iç düşman” kavramları başta olmak üzere; Giorgio Agamben’in “kutsal insan” kuramı, Ernesto Laclau’nun “popülizm” kuramı, Jacques Rancière’in “uyuşmazlık” kuramı ve Chantal Mouffe’un “agonistik siyaset” kuramı, çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturmaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde ise Türkiye’nin iç düşman kategorisi içerisinde İslamcılık, Kürt siyasi hareketi, Alevilik ve Komünizm ön plana çıkmaktadır. Bu dört unsurun neden ve nasıl devlet tarafından ötekileştirildiği ve Schmittyen anlamda iç düşman olarak kategorize edildiği ise söz konusu zaman dilimi içerisinde ele alınmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise Türkiye’nin dış düşmanları belirlenmiş ve Türkiye’nin dış politikası ele alınmıştır. İkinci Dünya Savaşı’nın yarattığı büyük zaiyat sonrasında devletler, topyekûn bir savaş ve büyük yıkımlardan uzak durarak yaşanan krizleri barışçıl yöntemlerle çözme kararı almışlardır. Türkiye de sorunları barışçıl yöntemlerle çözmek için çabalamış, ancak ülke içerisindeki siyasal-ideolojik gruplar, dış politikada Türkiye’nin yaşadığı krizleri kullanarak ülke içerisinde ötekileştirmeye ve antagonistik siyaseti sürdürmeye devam etmişlerdir. Bu bağlamda Türk dış politikası, iç siyaseti şekillendirmiş ve toplumsal düzeyde dost-düşman siyasetini kuvvetlendirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Carl Schmitt, Toplumsal Homojenleşme, İç Düşman, Çatışma, Türkiye.

**FROM A SCHMITTIAN PERSPECTIVE, IDEOLOGICAL DIVISIONS AND
THE STATE'S EFFORTS TO HOMOGENIZE SOCIETY IN 20TH CENTURY
TÜRKİYE**

Samet KOCAMAN

Erzincan Binali Yıldırım University

Graduate School of Social Sciences

Master Thesis, June 2026

Supervisor: Asst. Prof. Dr. Celal Oral ÖZDEMİR

ABSTRACT

This study examines the elements excluded by the state throughout the political history of the Republic of Türkiye in the 20th century as “internal enemies”, drawing on Carl Schmitt’s concept of the political, and analyzes the state's efforts to create a homogeneous society. The theoretical framework of the study is primarily based on Schmitt’s concepts of the political and the internal enemy, while also incorporating Giorgio Agamben’s theory of Homo Sacer, Ernesto Laclau’s theory of populism, Jacques Rancière’s theory of dissensus, and Chantal Mouffe’s theory of agonistic politics. In the second chapter, Islamism, the Kurdish political movement, Alevism, and communism are examined as the principal categories of Türkiye’s internal enemies. The chapter analyzes why and how these four groups were othered by the state and classified as internal enemies in the Schmittian sense during the period under examination. The third chapter identifies Türkiye’s principal external enemies and examines the country's foreign policy within this framework. Following the devastating consequences of the Second World War, states generally sought to avoid total war and large-scale destruction by resolving international crises through peaceful means. Türkiye likewise pursued peaceful methods in addressing foreign policy disputes. Nevertheless, domestic political and ideological groups continued to exploit foreign policy crises involving Türkiye in order to reinforce processes of othering within the country and sustain antagonistic politics. In this context, Turkish foreign policy not only influenced the country's domestic political landscape but also strengthened friend–enemy distinctions at the societal level.

Keywords: Carl Schmitt, Social Homogenization, The Internal Enemy, Conflict, Türkiye.

İÇİNDEKİLER

SCHMITTYEN PERSPEKTİFLE 20. YÜZYIL TÜRKİYE’SİNDE İDEOLOJİK BÖLÜNMELER VE DEVLETİN TOPLUMU HOMOJENLEŞTİRME ÇABALARI

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	i
TEZ ÖZGÜNLÜK SAYFASI.....	ii
KILAVUZA UYGUNLUK	iii
KABUL VE ONAY TUTANAĞI.....	iv
ÖN SÖZ	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
KISALTMALAR CETVELİ.....	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE: ÇATIŞMACI SİYASET VE SCHMITT’İN POLİTİK FELSEFESİ

1.1. Carl Schmitt’in Siyasal, Dost-Düşman Ayrımı	13
1.2. Parlamenter Demokrasinin Kusurları: Global Depolitizasyon	22
1.3. Antagonizmanın Ehlileştirilmesi: Agonizma	32
1.4. Uzlaşmanın Zıttı: Uyuşmazlık	38
1.5. Dışlananların Akıbeti: Kutsal İnsan	42

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN KİMLİK SİYASETİNDE İÇ DÜŞMANLARIN ROLÜ

2.1. Erken Cumhuriyet Döneminde Makbul Vatandaş Oluşturma Çabaları	50
2.2. Laik Cumhuriyet’in Ontolojik Düşmanı: İslamcılık	56

2.2.1. Tek Partili Rejim Döneminde İslamcılık.....	57
2.2.2. Demokrat Parti Döneminde İslamcılık.....	64
2.2.3. 27 Mayıs Darbesi Sonrasında Gelişen İslamcılık.....	68
2.2.4. 12 Eylül Darbesi Sonrasında İslamcılık	73
2.2.5. Refah Partisi'nin Yükselişi ve İslamcılık	78
2.3. Modern Ulus devletin Etnik Düşmanı: Kürt Siyasal Hareketi	85
2.3.1. Kurucu Dışsal Olarak Kodlanan Kürt Siyasal Hareketi	87
2.3.2. Kürt Siyasal Hareketinin Sol İdeolojiyle Eklemlenmesi ve Radikalleşme Süreci.....	94
2.3.3. PKK'nın Ortaya Çıkışı ve Kürt Siyasal Hareketi.....	102
2.4. Modern Ulus devletin Görmezden Geldiği Kimlik: Alevilik.....	111
2.4.1. Aleviliğin Sessizliğe Mahkûm Edilme Dönemi	112
2.4.2. Aleviliğin Solcu Hareketler ile Görünürleşme Dönemi	118
2.4.3. Aleviliğin İç Düşman Olarak Kategorize Edilme Dönemi.....	125
2.5. Resmî İdeolojinin Mutlak Düşmanı: Komünizm	132
2.5.1. Kurucu Dışsal Olarak Tasavvur Edilen Komünizm Dönemi	134
2.5.2. Siyasallaşan ve Kendi İçinde Hegemonik Mücadele Veren Komünizm Dönemi	142
2.5.3. Silahlanan ve Mutlak Düşman Olarak Kodlanan Komünizm Dönemi	148

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DEKİ SİYASAL KİMLİKLERİN OLUŞUMUNDA DIŞ DÜŞMANLARIN ROLÜ

3.1. Türk Sağının Antagonizmaları	163
3.1.1. Milliyetçilerin Kurucu Dışsalı: Yunanlar ve Ermeniler	165
3.1.1.1. Yunanistan/Yunanlar	166
3.1.1.2. Ermenistan/Ermeniler	172

3.1.2. Muhafazakârların Kurucu Dışsalı: Sovyetler Birliği.....	176
3.1.3. İslamcıların Kurucu Dışsalı: Siyonizm	184
3.2. Türk Solunun Antagonizması: Amerikan Emperyalizmi	193
SONUÇ	204
KAYNAKÇA.....	212
ÖZGEÇMİŞ	240

KISALTMALAR CETVELİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ANAP	: Anavatan Partisi
AP	: Adalet Partisi
AYM	: Anayasa Mahkemesi
BM	: Birleşmiş Milletler
CHF	: Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CMP	: Cumhuriyetçi Millet Partisi
Çev.	: Çeviren
DDKO	: Devrimci Doğu Kültür Ocakları
DEV-SOL	: Devrimci Sol
DEV-YOL	: Devrimci Yol
DHKP-C	: Devrimci Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi
DİSK	: Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
Doç.	: Doçent
DP	: Demokrat Parti
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
Dr.	: Doktor
DSP	: Demokratik Sol Parti
DTCF	: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
Ed.	: Editör
FKÖ	: Filistin Kurtuluş Örgütü
GAP	: Güneydoğu Anadolu Kalkınma Projesi

HEP	: Halkın Emek Partisi
HP	: Halkçı Parti / Hürriyet Partisi
İBDA	: İslami Büyük Doğu Akıncıları
İHD	: İnsan Hakları Derneği
İTC	: İttihat ve Terakki Cemiyeti
JİTEM	: Jandarma İstihbarat ve Terörle Mücadele
MC	: Milliyetçi Cephe
MDD	: Millî Demokratik Devrim
MDP	: Milliyetçi Demokrasi Partisi
MGH	: Millî Görüş Hareketi
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MİSK	: Milliyetçi İşçi Sendikaları Konfederasyonu
MNP	: Millî Nizam Partisi
MP	: Millet Partisi
MSP	: Millî Selamet Partisi
MTTB	: Millî Türk Talebe Birliği
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
OSF	: Osmanlı Sosyalist Fırkası
Öğr.	: Öğretim
ÖHD	: Özel Harp Dairesi
PKK	: Partiya Karkerên Kurdistan / Kürdistan İşçi Partisi
POL-BİR	: Polis Birliği
POL-DER	: Polis Derneği
PSAKD	: Pir Sultan Abdal Kültür Derneği
S.	: Sayfa

SCF	: Serbest Cumhuriyet Fırkası
SHP	: Sosyaldemokrat Halkçı Parti
Ss.	: Sayfa Sayısı
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SSİF	: Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu
T.y.	: Tarih Yok
TBMMTD	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi
TBP	: Türkiye Birlik Partisi
TCF	: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
TCK	: Türk Ceza Kanunu
THKO	: Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu
THKP-C	: Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi
TİKKO	: Türkiye İşçi Köylü Kurtuluş Ordusu
TİP	: Türkiye İşçi Partisi
TKDP	: Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi
TKF	: Türkiye Komünist Fırkası
TKMD	: Türkiye Komünizmle Mücadele Derneği
TÖB-DER	: Tüm Öğretmenler Birleşme ve Dayanışma Derneği
TSEKP	: Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
TSP	: Türkiye Sosyalist Partisi
ÜLKÜ-BİR	: Ülkücü Öğretim Üyeleri ve Öğretmenler Birliği
Vd.	: ve diğerleri
VP	: Vatan Partisi

GİRİŞ

Fransız İhtilali sonrasında eşitlik ve özgürlük düşüncelerinin dünya genelinde dalgalar halinde yayılmaya başlamasıyla birlikte ulus devletlerin kurucu unsuru olan milliyetçi ideoloji doğmuştur. Milliyetçilik, diğer ideolojilere kıyasla yeni dünya düzeni içerisinde başrolü elde etmiş ve hem toplumsal kimliklerin inşasında hem de siyasal kutuplaşmaların ortaya çıkışında belirleyici bir faktör olmuştur. İhtilal sonrasında bütün dünyanın çizgisini değiştiren ve Schmitt'in de etkilenecek fikirlerini üzerine inşa ettiği 'milliyetçilik' ideolojisi, liberal demokrasiyle birlikte Avrupa'da ortaya çıkmış ve kısa bir zamanda değer kazanmıştır. Avrupa topraklarında halk egemenliği fikrinin yayılması, milliyetçi ideolojiye hız kazandırmıştır. Milliyetçilik ideolojisi, XVIII. yüzyıldan itibaren popülerleşmesi ve soyluların egemenliğini sarsan akımlar içinde kendine yer edinen liberalizm ile ortak noktada buluşması, milliyetçi ideolojinin 'millî egemenlik' ilkesine kaynaklık etmiştir. Buradan hareketle, Avrupa'da XIX. yüzyılda imparatorluklara karşı isyan bayraklarının çekilmesinde, millî hissiyat ve demokratik hak talebi ideallerinin de etkili olduğu vurgulanmalıdır. Ayrıca başta ulus olmak üzere, milliyetçi ideolojinin, demokrasinin siyasi birimlerini ele geçirmesiyle tarihsel olarak büyük bir güç oluşu da son derece önemlidir. Bu perspektifle, liberal ideolojinin temelini kurduğu, egemenliğin milletle buluşması sürecinde milliyetçiliğin kuvvet kazanması büyük bir dönüm noktası olarak değerlendirilebilir (Anderson, 1993, ss. 97-100 & Özkırımlı, 1999, ss. 39-40). "Milliyetçilik içi boş bir ideolojidir, içi boş olan bir şey, koşulların gerektirdiği her şeyle doldurulabilir" (Kerestecioğlu, 2021, s. 309).

Michel Foucault'un (2014, ss. 18-19) "söylem" kuramıyla bağdaştırılacak olursa şayet, milliyetçilik söylemlerle var olur. Bu özelliği sayesinde milliyetçilik, her türlü ideoloji ile eklemlenebilir. Bununla birlikte, dünyadaki bütün milliyetçilikler aynı değildir, aynı temeller üzerine kurulu olsa da her coğrafyanın kendine has bir milliyetçi ideolojisi vardır. Kültürden kültüre milliyetçiliğin ilkeleri değişiklik gösterir. Zira her kültürün farklı öğretileri ve ritüelleri vardır, bu unsurlar ile toplumların düşünceleri yönlendirilir. Milliyetçilik söylemleri, gücünü ve ilkelerini milletin özelliklerinden alır (Kerestecioğlu, 2021, s. 310). Liberal demokrasi ve milliyetçilik, dönemin konjonktürü gereğince sağlam bir bağ kurmuştur. 1803 yılında Napolyon Savaşları'nın başlaması neticesinde bu sefer milliyetçilik, militarizm ile bağlarını kuvvetlendirmiştir (Kerestecioğlu, 2021, s. 338). Bu ihtilalle birlikte milliyetçilik ideolojisi, mutlak

monarşilere büyük bir darbe indirmiştir. Milliyetçilik, modernitenin kurucu ilkesidir ve Endüstri Devrimi'yle etkileri yoğun bir şekilde hissedilen bir ideolojidir (Yıldırım, 2014a, ss. 24-27). Siyasal olayların genel çatısını son iki yüz yılda liberal demokrasi ve milliyetçilik belirlemiştir, Birinci Dünya Savaşı sonrasında mutlak monarşilerin yıkılmasıyla birlikte yeni kurulan devletlerin çoğunluğu, kendilerini “ulus devlet” olarak tanımlamıştır. Zaman içerisinde bu ulus devletler, ülke sınırları içinde yaşayan halk için milliyetçi ideolojinin etkisi altında yeni siyasal kimlikler inşa etmişlerdir. Ancak bu siyasal kimlikler, toplumun tamamının benimseyeceği bir şekilde oluşturulmamış ve hatta toplumun bir kesimi bu sebeple ötekileştirilmiştir. İkinci Dünya Savaşı'na giden yolda bu ulus devlet anlayışı, üstün ırk anlayışına evrilmiştir (Kerestecioğlu, 2021, s. 309). Ülkelerin siyasal tarihinde meydana çıkan ideolojik çatışmalar, çoğunlukla düşünsel farklılıklarla sınırlı kalmamış, ontolojik ve kimliksel derinlikte kutuplaşmalar meydana getirmiştir. Bu kutuplaşmalar, insanları farklı siyasal konumlara yönlendirmiştir. Bunun neticesinde siyasal zemin, düşüncelerin rekabet ettiği bir yer olmaktan çıkmış ve şiddetli çatışmaların yaşandığı bir savaş alanına dönmüştür. Toplumsal inşalar içinde ideolojilerin doğuşu ve siyasal kutuplaşmaların biçim alma süreci, yalnızca fikirsel bütünleşmeleri veya ayrışmaları değil, aynı zamanda ontolojik karşıtlıkları ve düşmanlıkları da beraberinde getirmiştir.

Modern siyasal hayatta kutuplaşmalar, liberalizmin tasvir ettiği şekilde kısa vadeli mutabakatlar yapılarak çözülmek istense de bunda başarılı olunamamış ve şiddetli çatışmaların gerçekleştiği düşmanlıklara evrilmişlerdir. Bu bağlamda, siyasal olanın özüne ilişkin daha esaslı bir kavrayış üzerinde durmak gereklidir. İşte bu noktada, Carl Schmitt'in siyasal ve onun merkez noktasına konumlandığı dost-düşman ayrımı, ideolojik kutuplaşmaların da ilerisinde olan bir düşünsel çerçeve sunmaktadır. Schmitt'in siyasal kavramı, farklı düşüncelerin kabulüyle birlikte, bu düşünceler arasındaki ontolojik temelinde bir 'öteki' tanımını ortaya koyar. Bu sebeple, ideolojik ayrışmaların siyasal boyutunu kavrayabilmek için, Schmitt'in siyasal kavramını nasıl tanımladığını ve bu tanımın toplumsal inşalar üzerindeki etkisini ele almak gerekir.

Siyasetin özünü konsensüs yolundan çıkararak ontolojik bir 'dost-düşman ayrımı' olarak tanımlayan Alman anayasa hukukçusu ve siyaset bilimcisi Schmitt'in kuramını merkeze alan bu çalışma; XX. yüzyıl Türkiye'sinin siyasal anatomisini, devletin toplumu homojenleştirme çabalarını ve ülke içerisindeki kronikleşmiş ideolojik-siyasal

kutuplaşmalarını incelemektedir. Erken Cumhuriyet döneminden 28 Şubat Post-modern Darbesine kadarki bu tarihsel süreçte, egemen olanın makbul vatandaş inşası ve siyasal birliği sağlama hedefi genel olarak çatışmacı bir çizgide ilerlemiştir. Schmitt'in 'siyasal' kavramını dost-düşman ayrımı üzerinden tahlil etmesi ise bu dönemde siyasetin neden önüne geçilemez bir şekilde çatışmacı bir zemin üzerine inşa edildiğini açıklamak bakımından önemli bir kavramsal çerçeve sunmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın temel konusu; devletin çağdaş, laik ve homojen bir Türk milleti inşa etmeyi amaçlarken karşısına çıkan engelleri nasıl 'iç düşman' olarak kategorize ettiği ve bu ötekileştirici siyasetin ideolojik bloklarca da benimsenerek ülkeyi toplumsal düzeyde nasıl daimî bir antagonistik kısır döngüye soktuğudur. Bir diğer ifadeyle bu çalışma, Türkiye'nin yüz yıllık homojenleşme çabasını ve toplumsal düzeyde yaşanan kutuplaşmaların yapısal kökenlerini, Schmittyen bir okuma üzerinden tartışmaya açmaktadır.

Türkiye'nin XX. yüzyıl siyasal tarihinde toplumsal homojenleşme çabaları ve bu bağlamda doğan kutuplaşmaların Schmitt'in politik felsefesiyle incelenmesi, bu çalışmanın önemini ortaya koymaktadır. Türk siyasal hayatındaki kutuplaşmalar genellikle anayasal krizler, askeri müdahaleler ya da Soğuk Savaş'ın klasik sağ-sol ayrışmaları üzerinden okunurken; bu çalışmada söz konusu dönem siyasalın doğası ve kimlik inşası üzerinden, bununla birlikte çağdaş siyaset kuramcılarının kavramsal araçlarıyla ele alınmaktadır. Bu çalışmanın literatüre sunduğu katkı ise devletin çağdaş ve makbul bir vatandaş inşa etme projesinin niçin başarısızlığa uğradığını göstermesidir. Öte yandan bu çalışma, yalnızca devletin dışlama pratiğine odaklanmamış; Türk sağ ve Türk solunun da kendi kimliklerini mutlak dış düşman tanımlamaları yaparak sürdürebildiğini, yani antagonizmanın toplumsal düzeye yayılarak siyasal birliğin nasıl tehlike altında kaldığını ortaya koymuştur. İdeolojik olarak birbirlerinin zıttı olan söz konusu düşünürlerin kuramlarının, Türkiye'nin çatışmacı siyaset ortamını okumak için birbirlerini nasıl tamamladığını göstermesi, siyaset bilimi literatüründe bu çalışmayı özgün kılmaktadır.

Bu çalışmanın ele aldığı zaman dilimi XX. yüzyıl ile sınırlandırılmış, 2000 yılı sonrası dönem ise bilinçli olarak inceleme dışı bırakılmıştır. Bunun temel sebebi ise XXI. yüzyıl Türkiye'sinin siyasal hayatındaki yapısal paradigma dönüşümüdür. XX. yüzyıl boyunca Türkiye'de egemen olan ile dönemin hükümetleri arasındaki güç dengesi ve egemen olanın homojenleştirme pratikleri belirli bir Schmittyen hiyerarşi çizgisinde

ilerlemiştir. Fakat 2000'li yıllarla birlikte hızlanan Avrupa Birliği uyum süreçleri, küresel konjonktürdeki değişimler ve iç siyasette sivil erkin egemenliğin asli sahibi olma yönündeki hegemonik adımları, çalışmanın üzerine inşa edildiği kuramsal denklemi derinden etkilemiştir. XXI. yüzyılda dost-düşman dikotomisinin doğası, kurucu dışsalların araçsallaştırılma şekli ve olağanüstü hâl pratikleri tamamen farklı bir siyasal anatomiye evrilmiştir. Bu sebepten ötürü 2000 yılı sonrası dönem, mevcut kuramsal çerçevenin esnetilmesini ya da değiştirilmesini mecburi kıldığından bu çalışma, felsefi ve yöntemsel tutarlılığını muhafaza etmek adına odağını yalnızca XX. yüzyılın vesayet-siyaset çizgisindeki antagonistik krizleriyle kısıtlandırılmıştır.

Bu çalışma, Schmitt'in siyasal olan kavramı, dost-düşman ayırımı, egemenlik ve karar kavramlarından yola çıkarak XX. yüzyıl Türkiye'sinde toplumsal homojenleşme çabalarını sorunsallaştırmaktadır. Homojenleşme kavramı, Schmitt'in siyasal birlik tanımına paralel olarak, devletin toplum içindeki çeşitli kimlikleri ortak bir millî kimlik etrafında bütünleştirme çabası olarak ele alınmıştır. Egemen olan devlet, toplumsal homojenleşmeyi sağlayabilmek adına erken Cumhuriyet yıllarında millî bir kimlik inşasına başlamış ve makbul vatandaşlık tanımını kurumsallaştırmıştır. Bu tanıma uymayan ya da uymak istemeyenler ise mutlak surette dışlanmışlardır. Devlet, siyasal birliği korumak için paradoksal bir şekilde sürekli yeni iç düşmanlar oluşturmuştur. Bu dönemde millî kimlik inşası sürecinde ötekileştirilen etnik-inançsal-dinsel kimlikler veya siyasal-ideolojik gruplar, ilerleyen süreçte siyasal düzenin en ihtilaflı sorunları arasında varlığını sürdürmeye devam etmişlerdir. Farklı görüşlere ve inançlara sahip olan bu gruplar, kimi zaman Schmittyen anlamda tamamen 'yok edilmesi gereken bir düşman' olarak kodlanmış, kimi zamansa Chantal Mouffe'un tanımladığı biçimde ötekileştirilenler 'meşru bir rakip' olarak siyaset zemininde bulunmuşlardır. Modernleşme ve millî kimlik oluşturma sürecinde XX. yüzyıl Türkiye'sinde belirginleşen bu yaklaşımlar, toplumsal ve siyasal kutuplaşmaların sürekliliğine sebep olmuş ve amaçlanan toplumsal homojenleşme geneli itibarıyla başarılı bir şekilde sağlanamamıştır. Ancak bu başarısızlık, devletin tamamen kazanım kaybına neden olmamış, aynı zamanda otoriter kararlarını da meşrulaştırmanın bir aracı olmuştur. Böylece devlet, mutlak egemenliğini gerektiğinde en sert şekliyle topluma hissettirebilmiştir.

Bir önceki paragrafta çerçevesi ortaya konulan sorunsaldan hareketle bu çalışma, toplam üç bölümde yapılandırılmıştır. Çalışmanın birinci bölümü, beş başlıktan

oluşmaktadır. Birinci ve ikinci başlıkta Schmitt'in 'siyasal olan' kavramı merkeze alınmış ve kriz anlarında karar alamayan parlamenter demokrasiye yönelttiği sert eleştiriler tartışılmıştır. Üçüncü, dördüncü ve beşinci başlıklarda ise Schmitt'in kuramından bizzat etkilenerek kendi kuramlarını geliştiren çağdaş düşünürlerin çatışmacı siyaset tanımlamaları incelenmiştir ve Schmittyen analizin tamamlanması açısından çalışmada önemli bir yer edinmişlerdir.

Çalışmanın ana omurgasını Schmitt'in 'siyasal olan' kavramı oluştururken; Mouffe'un 'agonistik siyaset' kavramı, Ernesto Laclau'nun 'popülizm' kavramı, Agamben'in 'kutsal insan' kavramı ve Jacques Rancière'in 'uyuşmazlık' kavramı, çalışmanın diğer hayati organlarını oluşturmaktadır. Schmitt, siyasal olanın dost-düşman ayrımından ibaret olduğunu ve egemen olanın buna karar verdiğini anlatırken; Laclau popülizm kuramıyla dost-düşman ayrımının nasıl gerçekleştiğini gösterir. Bununla birlikte, Agamben çıplak hayat kavramıyla düşman olduğuna karar verilen unsurların nasıl ve hangi şekilde dışlandığını gözler önüne sererken; Rancière uyuşmazlık kavramıyla düşman unsurlarının nasıl mevcut sistem içerisinde var olmaya çalıştıklarını ve egemen iradeye karşı verdikleri mücadeleyi ortaya koyar. Mouffe ise agonizma kavramıyla bu varoluş çabasının çatışmacı bir ekseninde değil, meşru demokratik yollarla olması gerektiğini savunur ve çatışmacı siyasetin ehlileştirilmesi gerektiğini ileri sürer. Söz konusu düşünürler, görünürde ideolojik olarak birbirleriyle zıt yerlerde konumlansalar da Türkiye'nin çatışmacı siyaset ortamını okurken bu düşünürlerin kuramları, birbirlerini kusursuz bir şekilde tamamlamaktadır. Bu durum ise siyaset bilimi literatüründe bu çalışmayı özgün kılmaktadır. Öte yandan bu düşünürler, Schmitt'in kuramından etkilenmiş, bu kuramı geliştirmiş ve siyasetin çatışmacı doğasını kavrayabilmek adına literatüre önemli katkılarda bulunmuşlardır. Bu düşünürlerin kuramlarının kullanılmasındaki asıl maksat ise Schmitt'in kuramlarından doğrudan etkilenmeleri ve farklı açılardan kendi kuramlarını geliştirmeleridir. Bununla birlikte asıl maksat, Schmittyen analizin eksiklerini gidermek ve çalışmaya kuramsal bir derinlik kazandırmaktır. İnşa edilen bu kuramsal çerçeve ile çalışmanın ilerleyen bölümlerinde XX. yüzyıl Türkiye'sinde yaşanan dost-düşman siyaseti ve egemenlik krizleri detaylıca ele alınmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, erken Cumhuriyet'in makbul vatandaş inşa sürecinin temel kodları incelendikten sonra, Schmittyen perspektifin farklı dönemlerde

farklı toplumsal gruplar üzerinden nasıl yeniden üretildiği ortaya konulmuş; bu kapsamda dost-düşman ayrımı İslamcılık, Kürt siyasal hareketi, Alevilik ve komünizm olmak üzere dört iç düşman kategorisi üzerinden incelenmiştir. Bu bölümde Schmitt'in siyasal kavramının, Türkiye'nin kimlik inşasındaki rolü ve dost-düşman siyasetinin nasıl somutlaştığı ele alınmıştır. Egemen olan -devlet- biz/dost tanımı yaparken, eş zamanlı olarak düşman/onlar kategorizasyonu da yapmaktadır. Bu durumda 'biz' çemberini, yani makbul vatandaş tanımının nasıl yapıldığını anlamak gerekir. Bu sebeple çalışmanın ikinci bölümünün ilk başlığında, Erken Cumhuriyet döneminde modernleşme hareketlerine ve devletin çağdaş, seküler, homojen bir millet inşa etme çabalarına değinilmiştir. Millî kimlik, ötekileştirilen ve ontolojik tehdit olarak kategorize edilen kesimler üzerinden, yani 'kurucu dışsallar' aracılığıyla inşa edilebilir. Zira Devlet içerisinde homojenleşme, ancak bu şekilde sağlanabilir. Bu şablonu, yani millî kimliği veya makbul vatandaşlığı reddederek siyasal birliğin bekasını hedef alan unsurlar, egemen olan için tehdit olarak algılanmıştır. Schmittyen tasavvurdaysa egemen olan, siyasal birliği koruyabilmek adına bu kurucu dışsalları, Schmitt'in tabiriyle iç düşmanları yok etmekle yükümlüdür. Bu bağlamda, çalışmanın diğer başlıklarında İslamcılık, Kürt siyasal hareketi, Alevilik ve komünizm iç düşman olarak ele alınmıştır. Bu dört unsur, devlet tarafından kurucu dışsal rolü verilen kesimler olmuşlardır. Ancak bu kurucu dışsal unsurlar, XX. yüzyıl Türkiye'si boyunca egemen olanın nezdinde sürekli olarak iç düşman kategorisinde kalmamış; kimi zaman nötrleştirilmiş bir araç, kimin zaman uzlaşmaya varılmak istenen bir muhatap, kimi zaman ise mutlak tehdit olarak kodlanan Schmittyen bir iç düşman olarak tarihsel süreç içerisinde yer almışlardır. Çalışmanın bu başlıklarında söz konusu antagonistik unsurlar ele alınmış ve dönemsel bir biçimde devletin bu unsurlara karşı dinamik bakış açısı, Schmitt'in kuramı bağlamında değerlendirilmiştir.

Bu çalışmada söz konusu unsurlar makbul vatandaşlık tanımına uymadıkları ve mevcut sisteme karşı alternatif bir siyasal sistem inşa etme girişiminde bulundukları için iç düşman olarak ele alınırken, XX. yüzyıl Türkiye'sinde makbul vatandaş tanımına uymayan LGBT hareketinin bu kapsama alınmamasının gerekçesi şudur: Schmitt'in kuramında bir kesimin 'düşman' olarak kodlanabilmesi için karşı egemenlik iddiasında bulunmalı ya da siyasal birliğin bekasını hedef alan örgütlü bir siyasal özne olmalıdır. XX. yüzyıl boyunca LGBT hareketi ise egemen irade tarafından anayasal düzeni hedef

alan bir antagonistik unsur olarak görülmemiş, bu hareket genel olarak asayiş ve toplumsal ahlak sorunu olarak nitelendirilmiştir. XX. yüzyıl Türkiye'sinde henüz devletin bekasına yönelik alternatif bir siyasal sistem iddiasında bulunmayan ve henüz yeterince siyasallaşamayan bu hareket, olağanüstü hâl ilanını gerektirecek 'mutlak düşman' seviyesine ulaşmamıştır. Üstelik devlet, LGBT hareketi üzerinde fazlasıyla baskı aygıtlarını kullanmış ve bu hareketin ontolojik bir tehdide dönüşmesine engel olmuştur. Bu şekilde LGBT hareketinin kamusal alanda görünürlüğü istenilen ölçüde kısıtlanmış ve marjinal grup kategorisinde tutulabilmiştir. Bu hareketin devlet nezdinde tehlikeye dönüştüğü asıl dönem, 2000 yılı sonrası dönem olmuştur. Bu çalışma ise yalnızca XX. yüzyıl Türkiye'sini ele aldığı için LGBT hareketi çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise Schmittyen düşmana yönelik yaklaşım yöntemi ve değerlendirme düzlemi zorunlu olarak yapısal bir değişikliğe uğramıştır. Zira ülke sınırları içerisinde egemen iradenin aldığı keskin Schmittyen karar durumu, uluslararası arenada geçerliliğini yitirmiştir. Bunun sebebi ise İkinci Dünya Savaşı'nın sonlanmasının akabinde uluslararası sistemin tamamen yeniden dizayn edilmesi ve geçirdiği köklü dönüşümdür. 1945 yılından sonra inşa edilen yeni dünya düzeni; atom bombasının icadı, Soğuk Savaş iklimi ve Dehşet Dengesi gibi dinamiklerin ortaya çıkmasıyla, Schmitt'in olağanüstü hâle karar verme siyasetini uluslararası arenada neredeyse imkânsız bir duruma getirmiştir. Bunun anlamı ise devletler arasında yaşanan bütün krizlerin daima diplomatik yollarla çözülmeye çalışılması ve sıcak çatışmadan mümkün olduğunca uzak durulmasıdır. Bu bağlamda modern devletler, varoluşsal kriz olasılığını sıfırlamak, yeni bir küresel zaiyattan kaçınmak ve ekonomik/diplomatik menfaatlerini korumak adına çeşitli uluslararası ve bölgesel örgütlenmeler kurmuşlardır.

Hali hazırda kuruluşundan bu yana ülkenin içişlerine yoğunlaşan ve İkinci Dünya Savaşı sırasında istikrarlı bir şekilde denge siyaseti üzerinde duran Türkiye de dış politikasını bu çizgide ilerletmiştir. Bu sebeple Türkiye'nin dış düşman tasvirini, mutlak bir egemen irade üzerinden okumak güçleşmiş ve uluslararası siyasette dost-düşman dikotomisine bakış açısının değiştirilmesini gerektirmiştir. Bu metodolojik engel sebebiyle, çalışmanın üçüncü bölümünde, devletin -ya da egemen iradenin-perspektifinden ziyade; Türkiye içerisindeki ideolojik siyasal grupların perspektifleri baz alınmış ve söz konusu dış aktörlerin hangi nedenlerle kurucu dışsal olarak kodlandıkları

incelenmiştir. Laclau ve Mouffe'un siyaset felsefesi içerisinde bulunan 'kurucu dışsal' kavramına göre kimlikler, kendi varlıklarını yalnızca belirli bir kesimi dışlayarak inşa edebilirler. Aynı zamanda bu yaklaşım, Schmitt'in dost-düşman siyasetiyle de paralellik göstermektedir. Bu bağlamda ele alınacak olan söz konusu dış düşmanlar, Türkiye'nin mutlak tahakkümü altında ezdiği fiziki birer hedef olmaktan ziyade, ülke içerisindeki ideolojik blokların kendi kimliklerini konsolide etmek, kitleleri yönlendirmek ve hegemonik mücadele içerisinde bulunduğu tarafları dış düşmanların uzantısı olarak damgalayarak gayrimeşru ilan etmek için araçsallaştırdıkları birer figür olarak okunacaklardır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde iki başlık belirlenmiş, Türk sağının ve Türk solunun kendi kimliklerini inşa ederken öteki konumuna koydukları dış düşmanlar ele alınmıştır. Bu bağlamda Türk sağının antagonizmaları, üç alt başlıkta incelenmiştir. Milliyetçilerin kurucu ötekisi olarak Ermeniler ve Yunanlar; muhafazakârların kurucu ötekisi olarak Sovyetler Birliği; son olarak İslamcıların kurucu ötekisi olarak ise Siyonizm ele alınmıştır. Çalışmanın ikinci başlığında ise Türk solunun antagonizması, Amerikan emperyalizmine karşıtlık üzerinden ele alınmıştır. Söz konusu kurucu ötekiler, Türkiye içerisindeki siyasal-ideolojik gruplar tarafından mutlak düşman olarak kategorize edilmiş ve bu şekilde toplumsal düzeyde dost-düşman siyasetini sürdürerek antagonistik çatışmanın devam etmesine neden olmuşlardır. Bu antagonistik çatışma devletin kontrolü dışında gerçekleştiği için Schmittyen perspektifte siyasal birlik için büyük bir tehlike oluşturmuş ve iç savaş potansiyeli ortaya çıkmıştır. Schmitt'in tasavvurunda devletin dost-düşman tekeli yitirmesi, siyasal birliğin çöküşü anlamına gelmektedir.

Bu çalışma, XX. yüzyıl Türk siyasal hayatını Schmitt'in siyasal olan, egemenlik, kriz ve homojenleşme kavramlarını odağına alarak inceleyen kuramsal bir çalışmadır. Yöntemsel olarak ise bu çalışma, literatür taramasına dayalı bir kuramsal çalışmadır ve ağırlıklı olarak literatürde bulunan ikincil kaynaklardan yararlanılarak ortaya konulmuştur. Literatür taramasında kitaplar, dergiler, tezler, makaleler ve güvenilir internet kaynakları temel kaynak olarak değerlendirilmiştir. Çalışmanın kuramsal çerçevesi oluşturulurken Schmitt'in *Siyasal Kavramı*, *Parlamente Demokrasinin Krizi* ve *Siyasi İlahiyat* kitapları; Mouffe'un *Siyasal Üzerine* ve *Siyasetin Dönüşü* kitapları; Laclau'nun *Popülist Akıl Üzerine* kitabı ve Laclau & Mouffe'un birlikte ele aldığı *Hegemonya ve Sosyalist Strateji* kitabı; Agamben'in *Kutsal İnsan* ve *İstisna Hâli*

kitapları; Rancière'in *Uyuşmazlık ve Siyasalın Kıyısında* kitapları temel kaynaklar olarak kullanılmıştır. Tanıl Bora ve Murat Gültekin'in *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce* isimli dokuz ciltlik derleme kitapları; Eric Jan Zürcher'in *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi* kitabı ve Hamit Bozarslan'ın *Türkiye Tarihi: İmparatorluktan Günümüze* kitabı, XX. Yüzyıl Türk siyasal hayatının incelenmesinde ana kaynaklar olarak kullanılmışlardır. Tanıl Bora'nın *Türk Sağının Üç Hali*, *Milliyetçiliğin Kara Baharı* ve *Cereyanlar* kitapları; Fatih Yaşlı'nın *Türkçü Faşizm Üzerine*, *Antikomünizm*, *Ülkücü Hareket*, *Türkes* ve *Kinimiz Dinimizdir* kitapları; Ayşem Sezer Şanlı'nın editörlüğünü yaptığı *Erken Cumhuriyet'ten Günümüze Türkiye'de Siyasal İdeolojiler: Kavramlar, Fikirler, Partiler* derleme kitabı; Mete Tunçay'ın *Türkiye'de Sol Akımlar I-II* kitapları; Ertuğrul Meşe'nin *Mukaddesatçı Anti-Kemalizm* ve *Komünizmle Mücadele Dernekleri* kitapları; Türkiye'deki siyasal ideolojilerin analizinde aydınlatıcı eserler olmuşlardır. Türk dış politikasının incelenmesinde ise Baskın Oran'ın *Türk Dış Politikası I-II* kitapları; Fatih Armaoğlu'nun *Türk Dış Politikası Tarihi* kitabı; Hüner Tuncer'in *Türk Dış Politikası II* kitapları temel kaynak olarak kullanılmışlardır. Çalışmanın her bölümünde Schmitt'in siyasal kavramı ve dost-düşman ayrımı, Türk siyasal hayatından örneklerle somutlaştırılmaya çalışılmış ve bu bağlamda devletin homojen ulus ideali incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE: ÇATIŞMACI SİYASET VE SCHMITT'İN POLİTİK FELSEFESİ

İnsanlık tarihinin en köklü ve en komplike pratiklerinden biri olan siyaset; sadece bir yönetim değil, aynı zamanda toplumların ontolojik krizlerini, güç ilişkilerini ve bir arada kimlik inşalarını biçimlendiren temel bir bileşendir. Antik Yunan'ın şehir devletlerinden günümüzün modern ulus devletlerine kadar uzanan bu tarihsel süreçte siyaset, farklı ekoller ve filozoflar tarafından birbirinden oldukça çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Literatürdeki bu tanımlar incelendiğinde, siyasal olanın esasen birbirine zıt olan dikotomiler üzerinden okunduğu görülmektedir. Bir yanda siyaseti; müzakere, düzen ve ölçülü bir uyumluluğa dayalı uzlaşma ortamı olarak ele alan yaklaşımlar¹ bulunmaktadır. Diğer yanda ise siyaseti; hakimiyetin, kuvvetin, eşitsizliklerin ve asimetrik menfaat mücadelelerinin savaş arenası olarak tanımlayan çatışmacı görüşler²

¹ Platon'a göre siyaset, güzel bir yaşamın temel parçasıdır. Siyasetin uygulanma aracı olarak “ideal bir devlet” unsurunu ön plana çıkarmıştır. Platon'a göre bu devlet, insanları doğruya yönlendirmeli, adil olmalı ve toplum refahı için çalışmalıdır. “İdeal devlet” fikriyle Platon, siyaseti kimlerin yapması sorusunu da yanıtlayarak entelektüel seçkinlere, yani “filozof krallar” a vurgu yapar (Platon, 2002, s. 207). Aristoteles ise siyaset kavramını insanın doğal bir ihtiyacı olarak görür, nitekim insanı “zoon politikon”, yani siyasal bir hayvan olarak nitelendirir. Aristoteles'e göre siyasetin amacı ise toplumun refahıyla birlikte mutluluğunu sağlamaktır (Aristoteles, 2017, ss. 26-27). Büyük Selçuklu Devleti'nin vezirliğini yapan Nizamülmük'e göre siyaset; hükümdarın, devletini yasalara uygun ve adaletli bir şekilde yönetmesi demektir (Nizamülmük, 2017, s. 16). Liberalizmin kurucusu olarak kabul edilen John Locke, mülkiyet haklarının ve bireysel özgürlüklerin korunduğu bir siyaset tanımı yapar. Locke için siyaset, tartışılan konular üzerinde uzlaşılarak umumi görüş birliğinin sağlanmasıdır (Gaus, 2016, ss. 167-168; Locke, 2012, s. 53). Modern milliyetçiliğin babası olarak görülen Rousseau'ya göre devletler, insanların birleşerek ve birbirleriyle sözleşme imzalayarak oluşturduğu tüzel bir varlıktır. Bu sözleşme ile insanlar, toplumun ortak menfaati için özgürlüklerinin bir kısmını devlete teslim ederler (Rousseau, 2013, ss. 15-16).

² Niccolò Machiavelli'ye göre “insanlar nankör, değişken, içten pazarlıklı, riyakâr, korkak ve çıkarıcıdır; iyilik yaptığın sürece yanından ayrılmazlar, gerekmediğinde sana kanlarını, canlarını, mallarını, mülklerini, dahası evlatlarını bağışlarlar. Oysa gerektiğinde hepsi arkasını döner” (Machiavelli, 2016, s. 64). Böyle bir toplum üzerinde siyaset yapabilmek ve bu toplumu yönetebilmek için sevilen bir hükümdar olmak yerine korkulan bir hükümdar olmak tercih edilmelidir. Ancak “korkulan hükümdar” rolü, insanları nefrete sürüklememeli ve ölçülü olmalıdır. Hükümdar, kimi zaman cömert, kimi zaman ise korkulan olmalıdır (Machiavelli, 2016, ss. 64-65). Siyasetin anlamı Machiavelli için güç mücadelesidir. “Zafere giden her yol

vardır. Siyasetin doğasına yönelik bu tanımlamalar, siyasal alanın değişken yapısını gözler önüne serer. Siyaset kavramının aynı anda içerdği bu çatışmacı ve uzlaşmacı doğası, tarihsel süreç içerisinde toplum içerisindeki bazı kesimlerin kendi dünya görüşlerini, değerlerini ve çıkarlarını dizgesel bir inançlar bütününe, yani ideolojilere dönüştürmüştür. İdeolojilerin tarih sahnesine çıkışı ile siyaset, büyük bir çatışma alanına dönüşmüştür. Birbirine zıt olan çeşitli ideolojilerin siyasal alanda egemenlik kurma çabası, beraberinde siyasal kutuplaşmaların da ortaya çıkmasına neden olmuştur. Zaman içerisinde bu kutuplaşma, olağan bir siyasi rekabetin ötesine geçmiştir. Toplumlar, uzlaşmacı siyaset ortamını her geçen gün terk etmeye başlamış ve daha da ötekileştirici bir çizgide ilerlemeye başlamışlardır. Siyaset kavramının ideolojiler aracılığıyla yaşadığı bu radikal dönüşüm, toplumsal kimliklerin de bizzat çatışmacı zemin üzerinden inşa edilmesine neden olmuştur.

Toplumsal kimliklerin çatışmacı bir zeminde inşa edilmesi ve ötekileştirici bir dilin hâkim olması, siyasetin doğasını kavramak için önemlidir. İşte bu noktada Alman düşünür Schmitt devreye girmektedir. Schmitt, siyaset ve ‘siyasal olan’ hakkındaki tüm düşünce yapısını bu dışlayıcı zemin üzerine inşa etmiştir. Schmitt’e göre siyaset veya siyasal olan; ahlaki zeminden ya da ekonomi gibi diğer kavramlardan bağımsız, kendine özgü prensipleri olan bir alandır. Bu alanın en önemli prensibi ise kimin dost ve kimin düşman olduğuna doğru bir şekilde karar verebilmektir. Schmitt’in siyaseti dost-düşman ayrımı olarak çatışmacı bir zeminde tanımlaması, doğal olarak liberalizm eleştirisine ve parlamenter demokrasinin ontolojik krizine yönlendirmiştir. Zira Schmitt’e göre parlamenter demokrasi, siyasetin çatışmacı doğasını görmezden gelmektedir. Bu yönetim

mübahıtır” ifadesiyle Machiavelli, siyaset ve ahlak kavramlarını birbirinden ayırmıştır (Taşkın, 2014, ss. 29-30). Thomas Hobbes da tıpkı Machiavelli gibi insanları vahşi, bencil ve korkak olarak görür ve insanlar doğaları gereği menfaatleri uğruna birbirlerine zarar vermeye meyillidirler. Ancak bu durum, insanın ‘kötü’ olduğu anlamına gelmez, insanların hayatta kalma içgüdüsünün bir neticesi olarak gerçekleşir. Bu sebeple güvenlik ihtiyacını karşılayabilmek için “Leviathan”, yani devletin varlığı şarttır. “Devlet olmadıkça, herkes herkese karşı daima savaş halindedir” ifadesiyle Hobbes’un siyasetinde temel amaç, insan güvenliğini sağlamak ve toplumsal düzeni ortak bir otorite altında korumaktır (Hobbes, 2007, ss. 94-95). Karl Marx ve Friedrich Engels için siyaset, sınıf mücadelesinden ibarettir. Onlara göre tarihteki bütün çatışmalar ve savaşlar, iktisadi ilişki biçimi ve üretim güçleri arasındaki çelişkiden ötürü ortaya çıkmaktadır. Bu iki unsur arasındaki çelişkiden doğan çatışmaların ve savaşların sonucu ise kaçınılmaz olarak bir devrim hareketinin başlangıcıyla birlikte sınıf çatışmaları, fikri ve politik mücadeleler gibi çeşitli olayları meydana getirir (Marx & Engels, 2013, ss. 74-75). Ekonominin siyasette belirleyici faktör olduğunu savunan Marx ve Engels’e göre mevcut sistem, toplumun en ufak zerresine kadar bütün insanların emeğinin sömürülmesi ve egemen sınıfın menfaatlerini korumak için kurulmuştur. Marx ve Engels’in tasvir ettiği ideal siyaset ise sınıf mücadelesine son verecek bir yapının kurulmasıdır (Aytaç, 2014, ss. 121-123).

şekli, toplum içerisindeki sorunların meclis çatısı altında, sonu gelmez tartışmalar ve müzakereler yoluyla çözülebileceğine inanır. Devletin hızlı ve net kararlar alabilmesi gerekirken, parlamento bu süreci uzatmaktan başka bir şeye yaramaz. Schmitt ise bu durumu parlamentarizmin krizi olarak yorumlar. Schmitt'e göre bu sonsuz tartışma ve karar alamama durumu parlamenter demokrasiyi krizleri çözemeyen, işlevsiz ve siyasetin gerçek doğasına bütünüyle aykırı bir kuruma dönüştürmektedir. Schmitt'in liberal demokrasiye yönelttiği bu sert tenkit, siyasetin çatışmacı doğasının demokrasileri yok etmeden nasıl idare edileceği sorusunu ortaya çıkarır. Bu noktada Mouffe devreye girmiş ve Schmitt'in antagonistik siyaset anlayışını esneterek 'agonizma' kavramını öne sürmüştür. Mouffe'a göre siyasette çatışma kaçınılmazdır; fakat bu durum iki zıt kutbun birbirini mutlak surette yok etmeye çalıştığı bir düşmanlığa değil, birbirlerinin görüşlerine katılmasalar da saygı duydukları meşru bir rekabete, yani ehlileştirilmiş bir çatışmaya dönüştürülebilir. Laclau ise bu çatışmacı siyaset içerisinde toplumsal kimliklerin nasıl oluşturulduğu üzerine çalışmış ve popülizm kuramını ortaya atmıştır. Laclau, bu kuramıyla toplumdaki çeşitli taleplerin nasıl ortak bir noktada buluştuğunu ve siyasallık kazandığını gösterir. Çatışmacı siyasetin sınırlarını ve ötekileştirme sistemini daha iyi kavramak amacıyla Agamben'in *homo sacer* kuramı ve Rancière'in uyumsuzluk kuramlarına da değinilmiştir.

Çalışmanın bu bölümünde Schmitt'in 'siyasal olan' kavramı merkeze alınmış ve kriz anlarında karar alamayan parlamenter demokrasiye yönelttiği sert eleştiriler tartışılmıştır. Çalışmanın devamında ise Schmitt'in antagonistik siyaset tanımının yanında çağdaş siyaset bilimcilerinin ortaya attığı alternatif siyaset tanımlarına ve kuramlarına değinilmiştir. Bu düşünürler Schmitt'in kuramını geliştirmiş ve çatışmacı siyasetin doğasını kavrayabilmek adına literatüre önemli katkılarda bulunmuşlardır. Bu çalışmada ise Schmittyen analizin eksiklerini tamamlamak için bu kuramlara başvurulmuştur. Zira söz konusu çağdaş düşünürler, Schmitt'in kuramından etkilenmişler ve Schmitt'in siyaset bilimi literatüründe açtığı yoldan ilerleyerek kuramlarını geliştirmişlerdir. Bu sebeple çalışmada bu düşünürlerin kuramları kullanılmıştır. İnşa edilen bu kuramsal çerçeve ile çalışmanın ilerleyen bölümlerinde XX. yüzyıl Türkiye'sinde yaşanan egemenlik krizleri ve dost-düşman siyaseti detaylıca ele alınacaktır.

1.1. Carl Schmitt'in Siyasal, Dost-Düşman Ayrımı

Carl Schmitt, 97 yıllık ömrü boyunca, Almanya'da monarşinin hâkim olduğu *Prusya İmparatorluğu*, liberal demokrasinin yönettiği *Weimar Cumhuriyeti*, tek parti rejimine dayalı *Nazi Diktatörlüğü* ve günümüz *Alman Federal Cumhuriyeti* olmak üzere dört farklı yönetim biçimine şahit olan bir anayasa hukukçusu ve siyaset felsefecisidir. Bu dört döneme birden tanıklık eden Schmitt, asrının en mühim problemlerinin *meşruiyet* ve *egemenlik* olduğunun farkına varmıştı. XX. yüzyılın ilk yarısında yaşanan totaliter dönem, peş peşe yaşanan iki büyük dünya savaşı, ardı arkası kesilmeden kurulan yeni rejimler, hızla gelişen teknoloji ve bilimle birlikte toplumların şekillenen medeniyetleri, nihayetinde derin bir buhran ve istikrarsızlık meydana getirmiştir. Schmitt ise bu kargaşa içerisinde asrının buhranını tanımlaması, bu buhranı etkisiz hale getirecek analizlerini ve çözümlerini kaleme almasıyla döneminin en kayda değer filozoflarından biri olarak incelenmelidir.

XX. yüzyıl siyaset kuramının en marjinal ve karşıt görüşlü aktörlerinden biri olan Schmitt, “siyasal” kavramını tanımlarken ortaya koyduğu “dost-düşman” dikotomisiyle, modern politik düşünceye radikal bir müdahalede bulunmuştur. Schmitt'in teorisi, kuvvetli kuramsal çerçeve içerisinde inşa olmuştur. Bununla birlikte Schmitt, siyasal ve tarihsel vakalara da riayet ederek kendi devrine dair realist bir perspektife sahiptir (Schmitt, 2006a, s. 47). Schmitt için siyasal kavramı, bir uzlaşma yolu değil, çatışma yoludur ve çatışılan taraf yok edilmelidir. Toplumsal alanda bahsi geçen her fikir ve eylem, yalnızca dost ve düşman arasında yapılan ayrımla siyasal olabilir. Toplumların siyasal kimliği ise belirli kesimleri dışlayarak ve düşman ilan ederek inşa edilir (Schmitt, 2006a, ss. 79-80). Dost-düşman ayrımı, yalnızca şiddet hali ya da topyekûn bir savaşla alakalı değildir. Dost ve düşmanın belirlenmesi durumunda, kurulan politik birlikteliğin sınırları ve bu birlikteliğin inşa amacı kesinleşmiş olur. Bu bağlamda Schmitt, siyaseti *egemenlik*, *karşıtlık* ve *karar alma* çizgilerinde kavramsallaştırırken, siyasal olanın doğasına dair ince bir ontolojik portre sunar. Schmitt, “siyasal olan” hakkındaki fikirlerini, 1932 yılında yazdığı *Siyasal Kavramı* ile kitap haline dönüştürmüştür.

“Siyasal kavramı devlet kavramından önce gelir” ifadesiyle Schmitt, devletin doğasının ne olduğu sorusu yerine doğrudan siyasalın doğasının ne olduğu sorusuna yönelir. Genellikle devletin ne olduğu ve nasıl bir yapı içinde bulunduğuyla ilgili yapılan

tanımlar kafa karıştırıcıdır. Geçtiğimiz yüzyıllarda devlet, Avrupa merkezli bir siyasal sistemin kökenini oluşturmaktaydı ve karar alma yetkisine sahip olan ana unsurdu (Schmitt, 2006a, s. 49). Fakat Schmitt'e göre XIX. yüzyılda artık bu klasik devlet anlayışı ölmüştür:

“Devlet çağı artık sona eriyor. Bu konuda artık başka bir şey söylemeye gerek yok. Söz konusu çağla birlikte, Avrupa merkezli kamu ve devletler hukuku öğretisinin dört yüz yıllık bir fikir uğraşısıyla yarattığı, devlete dayanan tüm üstyapısal kavramlar da sona eriyor. Siyasal birliğin modeli, en hayret verici tekelin, yani karar verme tekelinin sahibi devlet, Avrupa tarzının ve Batı rasyonalizminin bu ihtişamlı örneği artık tahtından indiriliyor.” (Schmitt, 2006a, s. 40).

Devleti bu denli önemseyen ve “her şeyin tayin edicisi” mevkiine koyan Schmitt, devleti halkın *karar* esnasındaki durumunu ve siyasal birliğini temsil eden bir yapı olarak tanımlar (Schmitt, 2006a, s. 49). Schmitt'e göre devletin tayin edici rolü, kriz ve menfaat tehdidi durumlarında alınan karar anında ortaya çıkar. Fakat *halk* ve *statü* unsurları, siyasal olan doğru anlaşıldığı sürece açıklanabilir. Zira devletin özü, dost-düşman ayrımı olmak suretiyle siyasal karar alma gelişmelerine dayanmaktadır. Bu sebeple, devleti doğru anlayabilmek için en başta “siyasal olan”ın doğru anlaşılması zorunludur (Kaya, 2009, s. 58). Bu görüşüyle Schmitt, siyasal olanı devletle eş anlamlı olarak kullanan klasik liberal yaklaşımı ‘apolitik’ olarak görür ve bu yaklaşıma adeta meydan okur. Liberal düşünce, siyasal kavramını rasyonel müzakere ve konsensüs üzerinden kavramsallaştırırken, Schmitt için siyasal kavramı, daima bir çatışma ve karşıtlık vasıtasıyla ortaya çıkar. Bu açıdan Schmitt, siyasal kavramını liberal düşünceden koparıp antagonizmayı merkeze alarak literatüre yeni bir yorum katar.

Schmitt, Antik Çağ Yunan geleneğinden XX. yüzyıla kadar uzanan ve siyasal olanı devletin faaliyetleri ile sınırlayan perspektiflere karşı siyasalın kavramsal önceliğini vurgulayarak siyasalın özerkliğini belirtmekle kalmaz, bununla birlikte siyasalın sınırlarını büyük ölçüde genişletir (Karaaslan, 2018, s. 184). Hobbes, devleti insan güvenliğini sağlamak maksadıyla kurumsallaşmış bir yapı ve insanın doğa durumundan, yani insanların içinde bulundukları doğal savaştan, çıkışını sağlayan bir unsur olarak görürken; Schmitt için siyasal, devletten önce gelen ve hatta devletin temelini inşa eden bir ayrımdır. Bu perspektifle Schmitt, Hobbes’un insan doğası üzerine kurduğu

çerçeveden farklı olarak, siyaseti varoluşsal bir karşıtlığın üzerine yerleştirmektedir. Yapılan bu mukayese sonucunda Schmitt'in fikirlerinin neden modern siyaset kuramında hem tenkit edilen hem de vazgeçilmez bir referans noktası olmasının sebebinin göstermektedir.

Schmitt, devlet içerisinde ciddi bir homojenliğe de vurgu yapmıştır. Ülkedeki farklı etnik-kültürel grupların risk teşkil edebileceğini ve homojenliğin her zaman ön planda tutulması gerektiğini ifade etmiştir. Yani devletin iç düşmanlarının azaltılması ve devletin istikrarının korunması ancak bu şekilde olabilir (Schmitt, 2006a, ss. 75-76). Siyasal birlik olarak devletin, dost-düşman ayrımı ve egemenlik ile ilişkisine dayalı olarak temel yetkileri bulunmaktadır. Devletin başlıca görevlerinden biri, olağan durumlarda ülkede iç huzuru ve güvenliği sağlamaktır. Sağlanmak istenen bu düzenin ön koşulu, hukuk kurallarının geçerliliğidir. Ancak olası tehditler ya da krizler gibi durumlar halinde devlet, içeride ya da dışarıda bir 'düşman' ilanında bulunma ve bu tehdide karşı önlemler alma yetkisi de taşımaktadır. Devletin iç meselelerinde, partilerin ya da siyasi çıkar gruplarının arasında yaşanan karşıtlık aşamalı olarak artarsa ve biz-onlar ayrımına doğru evrilirse, bu durum bir iç savaş potansiyeline dönüşür (Zeybekoğlu, 2009, ss. 67-68).

Schmitt, olağanüstü haller durumunda devletin düşman ilan ederek savaş kararı vermesini 'egemenlik' olarak tanımlar. Savaş ilanı, en gerçekçi siyasal varoluş şeklidir. Egemenin kim olduğu ve siyasalın önemini kanıtlayabilme açısından savaş, Schmitt için belirleyici bir durum ve önemli bir kavramdır. Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurucusu Mao Zedong'un siyaset için yaptığı "kan dökülmeyen savaş" tanımı, Schmitt ile "kan dökmeye karar verebilme" şekline dönüşmüştür (Taşkın, 2014, s. 30). Mao, Schmitt'e nazaran farklı bir ekoldenmiş gibi görünse de siyasetin çatışmacı özü noktasında birleşmektedirler. Schmitt'e göre "egemen, olağanüstü hale karar verendir" (Schmitt, 2005a, s. 13). Devletin egemenliği, işlerin seyrinde ilerlediği vakitlerde yasaları uygulamakla değil, istisnai durumlarda aldığı karar ile ortaya çıkar. Bu istisnai durumlara 'olağanüstü hâl' denmektedir. Egemenlik ise direkt olarak olağanüstü hâle bağlıdır. "Olağanüstü hâlin, egemenliğin hukuki tanımı açısından son derece uygun oluşunun sistematik ve hukuk mantığıyla bağdaşan bir temeli vardır; olağanüstü hâl hakkında verilen karar, kelimenin tam anlamıyla 'karar'dır" (Schmitt, 2005a, ss. 13-14). Burada sözü geçen 'olağanüstü hâl' anayasal doktrinde ifade edilen olağanüstü hâli (OHAL) veya

sıkıyönetimi değil, egemenin sınırsız yetkilere sahip olduğu ve mevcut düzenin askıya alındığını ifade eden bir durumdur. Olağanüstü hâl, sadece devletin bekasını tehdit edecek durumlarda ilan edilebilir, devletin egemenliğinin kaynağı burada bulunur. Olağanüstü hâl anında mevcut düzenin askıya alınması, devletin kendini koruma refleksidir (Kardeş, 2015, s. 108). Bu sayede devlet, anayasa veya kanunlardan bağımsız olarak, hukuk dışı yöntemlerle düşman olarak tanınan kişi ya da gruplara karşı silahlı mücadele başlatabilir, bunları vatandaşlıktan çıkarabilir, sürgün edebilir ya da hapsedebilir.

Schmitt, egemenlik kavramının kökenini Jean Bodin'in siyaset teorisi üzerinden tartışır ve kendi egemenliğinin olağanüstü hâl ile karar unsurlarını temellendirmek için Bodin'in fikirlerinden destek alır. Schmitt, siyaset bilimi literatüründe egemenlik üzerine ortaya koyulan tartışmaların çok yüzeysel olduğunu ve bu kavram hakkındaki çoğu analizin sadece 'egemenlik en yüce iktidardır' gibi yinelenen tanımları eleştirmektedir. Bodin'in ise egemenlik kavramına kattığı özgünlüğü, onun kriz ve olağanüstü durumlarda nasıl çalıştığını teferruatıyla açıklamasıdır (Schmitt, 2005a, ss. 15-16). Bodin, egemenliği yalnızca kimin yönettiği sorusu üzerinden değil, aynı zamanda meşru otoritenin sınırları ve doğası üstünden tanımlar. Bodin'e göre egemen, esasen yasalara ve doğal hukuk ilkelerine bağlıdır. Ancak olağanüstü bir durumla karşılaştığında bu bağlılık, egemen tarafından yok sayılabilir. Şayet egemen her acil durumda halktan ya da parlamentodan izin almak zorunda kalsaydı hem egemenlik fiilen halkın eline geçerdi hem de siyasal otorite bölünürdü, Bodin'e göre ise bu durum akla ve hukuka aykırıdır. Bunun neticesinde ise egemenliğin bir karar anına bağlı olduğu düşüncesinin temeli doğar. Schmitt, olağanüstü hâle karar verenin egemen olduğunu ifade ederken tam da bu noktaya atıfta bulunur (Zeybekoğlu, 2009, ss. 25-26).

Egemenin aldığı kararlar, siyasal gücü gösterir. Devletin iç düşmanı ilan etmesi ve etkisiz hale getirmesi, siyasal olanın en uç noktasıdır, öyle ki anayasal hukuk bile bu şartlarda askıya alınabilir. Eğer devlet yeniden iç güvenliği sağlayamaz ve iç düşmanı etkisiz hale getiremezse ülke iç savaşa sürüklenir, siyasal birliğin parçalanması söz konusu olur. Dolayısıyla siyasal olan, devlet içerisindeki derin kutuplaşmalarla ya da iç çatışmalarla işle(ye)mez. Siyasal birlik, toplumun varlığının teminatıdır, fakat iç savaş yaşanması durumunda siyasal birlik yıkılır ve toplumun varlığı tehlikeye düşer (Kaya, 2009, s. 60). Bu bakımdan Schmitt'in egemenlik tanımı, siyaset bilimi literatüründe oldukça özgün bir yere sahiptir. Fakat Schmitt'in bu özgünlüğü, siyaseti daha önce

keşfedilmemiş bir perspektif ile incelemesinden değil, modern çağın temel varsayımlarını sorgulamasından kaynaklanır. Schmitt, Aydınlanma felsefesinin kalıplaşmış ezber öğretilerini sarsıntıya uğratmıştır. Schmitt'e göre "evrensel iyilik" anlayışı, modern iktidarların kendilerini meşrulaştırma yolundan başka bir şey değildir (Balcı, 2013, s. 64). Schmitt, Aydınlanma felsefesini şu sözleriyle eleştirmiştir:

"Her siyasi düşünce insan "doğa"sı karşısında bir şekilde tavır alır ve insanın ya "doğası gereği iyi" veya "doğası gereği kötü" olduğunu var sayar. Pedagojik veya ekonomik açıklamalarla bu sorundan yalnızca görünürde kaçınılabilir. Aydınlanma rasyonalizmine göre insan, doğası gereği, aptal ve kabaydı, ancak eğitilebilirdi. Böylece, onun "yasal despotizm" ideali, pedagojik sebeplerle kendini temize çıkartıyordu [...]" (Schmitt, 2005a, s. 60).

Schmitt'e göre "siyasal eylem ve saikleri açıklamakta kullanılabilecek özgül siyasal ayırım, dost-düşman ayırımıdır" (Schmitt, 2006a, s. 58). Schmitt, siyasal kavramının tanımını yaparken siyasetin içeriğinden ziyade biçimiyle ilgilenmiştir. Schmitt'in siyasal olan tanımı, siyasala ilişkin nihai bir tanım değildir. Siyaset, hangi yönetim şeklinin daha iyi ya da daha kötü olduğu gibi içerik münakaşaları ile ilgilenmez. Bunun yerine, politik alanı diğer alanlardan farklılaştıran hususi bir ölçüt sunar. Bu ölçüt ise dost-düşman ayırımıdır. Siyasal olan, dost ve düşman ayırımı yapabilme kabiliyetine sahip olmak demektir. Yapılan bu ayırım, siyasetin mutlak özünü belirlemez ancak onun işleyiş tarzını ve sınırlarını belirler. Nasıl ki ekonomi "kâr-zarar" üzerine kuruluysa, estetiği "güzel-çirkin" belirliyorsa ya da ahlak anlayışının sınırları "iyi-kötü" üzerine çizilmişse; siyasal olanın da kendine has "dost-düşman" ölçütü vardır. Schmitt'e göre siyaset, bu ayırımın yapılabildiği her yerde mevcuttur. Görüldüğü üzere Schmitt, inşa ettiği kuram ve kavramları dikotomiler üzerinden okur (Çelebi, 2008, ss. 144-146).

Siyaset bir isim, siyasal olan bir sıfattır. Sıfatlar ise suçsuz değildir, her düşünce sıfatların içinde saklıdır. Yapılan her adlandırma, bir sıfata isnat edilir ve bir hal içerir. Buna göre her toplumda siyaset, tasvir edilen dost ve düşmana göre anlam kazanır ve o toplumun değişken yapısına göre farklı biçimlerde adlandırılır. Dost-düşman ayırımı olarak siyasal olan, farklı toplumlarda farklı şekillerde görülebilir: "burjuva ve proletarya" ya da "soylu ve avam" gibi (Kaya, 2009, s. 58). Bu perspektifle Schmitt'in, Platon ve Aristoteles ile fikirlerinin yakın olduğu söylenebilir. Platon'a göre *polis*'in (devlet) yönetim şekli, egemen sınıfın gücüne göre tiranlık, krallık, aristokrasi ya da

demokrasi gibi adlar olarak değişkenlik gösterir (Platon, 2021, ss. 140-141). Aristoteles’e göre ise *politeia*’yı (anayasa), *polis*’i ya da bir toplumun yaşıyış şeklini tayin eden unsur, siyasi gücün dağılımıdır. Nihayetinde yönetim biçimi, egemen gücün kimde olduğuna göre değişmektedir (Aristoteles, 2017, ss. 99-100). Bu bağlamda, şayet siyasal olanın doğası doğru anlaşılmazsa, devletin ve toplumun doğası da doğru bir şekilde anlaşılmaz. Siyasal olan, toplumlar için ontolojik bir durumdur. İnsanın yaşam mücadelesini sürdürebilmesi için dostunu ve düşmanını bilmesi elzemdir (Schmitt, 2006a, s. 63).

Schmitt’in siyasal olan ölçütü olarak sunduğu dost-düşman karşıtlığı, hususi bir alana ait bir karşıtlık değildir. Siyasi arenada düşman, şahsi olarak kin duyulan ya da karşı tarafın nefret beslediği bir kişi değildir. Kişisel hasımlık ilişkileri siyasalın konusunu oluşturmaz. Aynı zamanda düşman, felsefi bir tartışmanın taraflarından biri ya da iktisadi alandaki bir rakip de değildir. Düşman, insan topluluklarından oluşan bir bütünlüktür, bu bütünlük ‘kamusal’ nitelik taşıdığı için düşmandır. Schmitt, kamusal nitelik taşıyan düşmanı *hostis*, bireysel düşmanı ise *inimicus* olarak Latince terimlerle adlandırmıştır (Kardeş, 2015, ss. 46-47). Schmitt, *hostis* ile *inimicus* arasındaki çizgiyi net bir şekilde ayırt etmek için Platon’a başvurur. Platon, düşmanlığını anlatabilmek için ise savaşları ikiye ayırır. İlk savaş türü, akrabalar arasındaki savaştır. İkinci savaş türü de yabancılarla yapılan savaştır (Platon, 2002, s. 202). Schmitt, Platon’a göre hakiki savaşın Yunanlar ve barbarlar arasında yaşanan savaş olduğunu belirtir. Yunanların kendi içinde gerçekleştirdiği çatışmalarsa gerçek bir savaş değildir, bu durum huzursuzluk ya da anlaşmazlık olarak değerlendirilmelidir. Yunanların kendi içinde yaşadığı sivil savaşın maksadı parçalanıp bölünmek, farklı bir devlet kurmak ya da yeni bir toplum oluşturmak değildir. Öte yandan Schmitt, Hristiyanlık ve İslam arasında yüzyıllarca süren savaşa da atıfta bulunur. “Hiçbir Hristiyan’ın aklına Araplara ya da Türklere duyulan sevgiden dolayı, Avrupa’yı onlara karşı savunmak yerine teslim etmek gelmemiştir” ifadesiyle Schmitt, İncil’de geçen “düşmanlarınızı sevin” öğretisinin aslında şahsi bir ahlaki zemine ait olduğunu ve siyasal olanın asli konusundan bağımsız olduğunu savunur (Schmitt, 2006a, s. 59-60).

Schmitt, daima siyaset ve savaş arasında ontolojik bir ilişkinin varlığını savunmuştur. Siyasetin varoluş amacı ise daha önce de bahsedildiği gibi dost-düşman ayrımıdır. Schmitt’in siyasal olanı ve savaş arasındaki bağ, Schmitt’in düşüncesine göre doğrudan ve güçlü bir bağdır. Schmitt’in, bu kavramlar arasındaki kuvvetli bağı

göstermek için referansta bulunduğu en önemli kaynak, modern çağın en etkili düşünürlerinden birisi olan Clausewitz'dir. Clausewitz'e göre savaş, "çok genişletilmiş bir düellodan başka bir şey değildir" (2015, s. 29). Clausewitz, savaşı iki kişinin arasında yapılan bir düello olarak betimler. Bu savaş, iki taraflı, ölüm riski taşıyan, belirli bir zaman ve mekânda gerçekleşen, açıkça ilan edilerek gerçekleştirilen bir olgudur. Gerçekleşen savaşlarda ise dost ve düşman net bir şekilde belli olur, üçüncü taraf - tarafsızlık- savaşın mantığına dâhil olmayandır. Bu çerçevede, savaşın kutuplaştırıcı doğası kendini gösterir, "ya onlardansın ya da bizden" anlayışı ortaya çıkar. Alman idealizminin yoğun etkisi, savaş kavramını bu şekilde şekillendirmiştir (Etil, 2019, ss. 16-17).

"O halde savaş, düşmanı irademizi kabule zorlamak için bir kuvvet kullanma eylemidir. Kuvvet, kuvvete karşı koymak için bilim ve sanatın buluşlarıyla donanır. Devletler hukukuna ilişkin örf ve adetler ismi altında toplanan farkına varılmaz, anılmaya pek değmez bazı sınırlamalar, gücünü fazla zayıflatmadan kuvvete eşlik ederler. O halde kuvvet, yani fiziksel kuvvet (çünkü devlet ve kanun kavramının dışında moral kuvvet diye bir şey yoktur), düşmana irademizi zorla kabul ettirme amacının aracıdır. Bu amaca güvenle ulaşabilmek için düşmanı silahtan andırmak zorundayız ve bu da kavrama göre savaş harekâtının asıl hedefidir. Bu hedef, amacın yerini alır ve onu, bir bakıma savaşa ait olmayan bir şeymiş gibi bir kenara iter." (Clausewitz, 2015, s. 30).

Clausewitz'e göre "savaş, sadece politikanın başka araçlarla devamıdır" (2015, s. 45). Savaşın tek başına hiçbir amacı yoktur, Schmitt'in deyiimiyle siyasal birliklerin - devletlerin- menfaat çatışmasıyla savaşlar meydana gelir. Nihayetinde savaş, siyasetin devam etmesi için kullanılan bir araçtır. Clausewitz'e göre düşman, büsbütün ortadan kaldırılması gereken bir unsur değildir. Clausewitz'in düşmanlık tanımı, şahsi veya ahlaki değil, kamusal bir durumdur. Bu bakış açısıyla Schmitt'in dost-düşman ayrımıyla paralel bir anlayış vardır. Savaşın amacı, düşmanı tamamen yok etmek değil, belli siyasi çıkarları elde etmektir. Schmitt, Clausewitz'in savaş kavramını, devletin egemenliğinin sınırlarını analiz etmek için kullanmıştır (Kardeş, 2015, ss. 79-80).

Schmitt, dost-düşman ayrımı yapmaktan aciz olan ve siyasal gerçeklikten kopan devletlerin, içinde barındırdığı toplumun veya sınıfın siyasal çöküşünü başlattığını vurgular. Tarihe bakıldığında, egemen sınıflar, toplumsal gerilimler arttığı esnada oluşan

antagonizmayı görmek yerine toplumu idealize etmeye çalışmış ve yaşananları romantikleştirmiştir. Şayet -liberalizm gibi- herhangi bir düşünce, antagonizmayı yok saydığı veya belirleyemediği takdirde insanları depolitize olmaya maruz bırakır:

“Siyasi tarih boyunca, hem iç hem de dış politikada, dostu düşmandan ayırma yeteneksizliği ya da irade yoksunluğu, siyasal sonun bir semptomu olarak çıkar karşımıza. Rusya’da Devrim öncesinin çöken sınıfları, Rus köylüsünü iyi, uslu ve Hristiyan bir mujik olarak romantikleştirmişlerdir. Altüst olmuş Avrupa’da görelilikçi burjuvazi, akla gelebilecek her türden egzotik kültürü estetik tüketiminin nesnesi yapmaya çalışmıştır.” (Schmitt, 2006a, s. 99).

Schmitt, Tocqueville’den de alıntı yaparak; 1789 Fransız İhtilali öncesinde Fransız aristokratlarının, halkı gözlemlemesiyle “insanın doğuştan iyi olduğu” ve “erdemli” olduğu sonucuna varmaları onları heyecanlandırmış fakat yaklaşan devrimi hesaba katmadıklarını ifade etmiştir: “Hiç kimse Devrim’in farkında değildi. Halkın lütufkârlığından, yumuşaklığından ve masumiyetinden bahseden ayrıcalıklı sınıfın kendine güvenini ve bihaberliği görmek, insana tuhaf geliyor” (Schmitt, 2006a, s. 99).

Schmitt, devletlerin bir araya gelerek birbirleriyle savaşmayacakları ve barışın sağlanması gibi bir durumun imkânsızlığına vurgu yapar. Devletlerin siyasal bütünlüğünü koruyabilmesi için bir antagonizmanın varlığının gerekliliği, tüm insanlığı içine alan bir “dünya devleti”ni işlevsiz hale getirir (Kardeş, 2015, s. 55). Çünkü siyasal olanın özüne mahsus yapısı, devlet teorisinin *çoğulculuğunu* ortaya çıkarır. Schmitt’in burada bahsettiği *çoğulculuk*, devlet içindeki karşıt grupların çatışması biçiminde değil, iki veya daha fazla siyasal birliği bir arada varlığını sürdürmesi şeklindedir. Bu iki çoğulculuk birbiriyle karıştırılmamalıdır. Bu bağlamda siyasal birlik, doğası gereği bütün insanlığı kendi sınırları içine alan tekil bir birlik olamaz. Çünkü eğer dünyadaki bütün uluslar, sınıflar, dinler ve medeniyetler çatışmasız bir şekilde birleşmeyi başarmışlarsa, bir iç savaş çıkma ihtimali ebediyen ortadan kalkmış demektir (Schmitt, 2006a, s. 84). Bunun anlamı ise dost-düşman ayrımına hiçbir zaman gerek olmayacağıdır. Dost-düşman ayrımına ihtiyaç olunmadığı takdirde, devletlere de ihtiyaç kalmaz ve dünya barışı sağlanmış olur. Ne var ki, devletlerin dost-düşman ayrımı devam ettiği müddetçe bu kozmopolitan anlayış, yani devletlerin bir araya gelip kardeşçe ve barış içinde yaşaması, günümüzde bir ütopyadan ibarettir.

Schmitt buradan yola çıkarak liberalizmi de sert bir şekilde eleştirir. Liberalizm, devlet aracılığıyla siyaseti ve siyasalı etkisizleştirerek yerine ekonomi ve ahlak unsurlarını ikame etmek için çaba harcamaktadır. Bu çabanın arkasındaki sebep ise herhangi bir kuvvetin, bireyler üstünde hiçbir tasarrufta bulunmamasını sağlamaktır. Schmitt, liberalizmin bu misyonunu “kavramların depolitikleştirilmesi” olarak görür (Kardeş, 2015, s. 59). Aykut Çelebi ise (2006, s. 18) Schmitt’in bu görüşlerine dayanarak çağımızı “liberal depolitizasyon çağı” olarak adlandırır. Schmitt’e göre siyaset ve devlet arasındaki bağlantının zayıflamasının müsebbibi, XIX. yüzyıldan XX. yüzyıla miras kalan liberalizm ideolojisi. İmparatorlukların küllerinden doğan yeni ulus devletler, demokraside parlamentonun gerekliliğini savunarak, ülke ekonomisini temel alarak ve kuvvetler ayrılığı ilkesini benimseyerek kendi sonlarını getirmişlerdir. Liberal düşüncenin tarafsızlık iddiasının yaşatılmaya çalışılması, toplumun depolitizasyona maruz kalmasıyla ve devletin egemenliğini yitirmesiyle sonuçlanmaktadır (Esgün, 2010, s. 54). Liberalizm, tıpkı anarşistler gibi devleti tamamen yok saymaz fakat devlete karşı temkinli davranır ve devletin sınırlanması gerektiğini savunur. Zira liberalizme göre iyilik insanın doğasında vardır, toplum zaten düzenlidir; devlet yalnızca güvenliği sağlamak için kullanılan bir araçtır. Schmitt’e göre ise liberalizmin sunduğu devlet teorisi, siyasal olanı kavrayamayacak kadar acizdir. Siyasetin yalnızca ahlak ve ekonomi alanına indirgenmesi, siyasal olanı pasifize eder. Kuvvetler ayrılığı ilkesinin amacı devleti sınırlandırmak olsa da bu ilke bir egemenlik fikri ya da siyasal birlik üretmez. Liberalizm ideolojisi, güçlü bir siyasal teori olmamakla birlikte siyasetin özünü inkâr etmektedir (Schmitt, 2006a, ss. 90-91).

Schmitt’in siyasal olan tanımı, dost ve düşman arasındaki ontolojik ayrışmayı merkeze alarak siyasetin temel işlevinin, devletin karar verme mekanizması olduğunu ortaya koymaktadır. Bu perspektifle siyaset, yalnızca mutabakat ve temsil süreçlerinden ibaret değil, aynı zamanda toplumsal bütünleşmenin sınırlarını çizen bir ayrım sahasıdır. Ancak bu anlayış, modern liberal demokratik ülkelerin sunduğu siyaset anlayışıyla büyük doğrultuda çelişmektedir. Zira liberal demokrasi, kutuplaşmalardan arındırılmış, hukuki çizgilerle sınırlandırılmış ve güçlü bir bürokrasinin olduğu siyasal bir düzen kurgulamaktadır. İşte bu noktada Schmitt’in eleştirisi, parlamenter demokrasilerin içsel bir zayıflığını ortaya çıkarır: siyasal olanın bastırılması ve depolitizasyonun

globalleştirilmesi. Liberal parlamenter demokrasinin kusurları ve Schmitt'in bu konseptte olan temel eleştirileri bir sonraki bölümde ele alınacaktır.

1.2. Parlamenter Demokrasinin Kusurları: Global Depolitizasyon

Antik Yunan'dan bu yana siyaset felsefesinde daima tartışılan ve genellikle olumsuz bir yönetim rejimi olarak görülen demokrasi fikri, XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde yeni bir boyut kazanmıştır. Fransız Devrimi ile inşa edilen yurttaşlık temelli siyasal düşünce ve akabinde Sanayi Devrimi sonrasında işçi sınıfının siyasal hak taleplerinin yükselişi, demokrasinin kötücül anlamından kurtulmasına ve kitleler arasında olumlu bir anlam kazanmasına neden olmuştur. Schmitt'in XIX. yüzyıl siyasal düşüncesine yönelik değerlendirmesi de söz konusu dönüşüm süreciyle doğrudan ilişkilidir. Schmitt'e göre Avrupa coğrafyasında cumhuriyetçiler ve monarklar arasındaki siyasal savaşlar tüm şiddetiyle devam etse de dönemin liberal düşünürleri, demokrasiyi topluma kaçınılmaz ve durdurulamaz bir ilerleme idealiymiş gibi pazarlamaya başlamışlardır. Demokrasi, bir ideolojik zaferden çok “doğal” bir zorunlulukmuş gibi lanse edilmiştir. Böyle bir dönemde demokrasiye direnmek ise “eskinin yeniyle olan mücadelesi” olarak görülmüştür (Schmitt, 2006b, ss. 37-38). Milletın egemenliğı düşüncesi ise dönemin entelektüelleri tarafından devrin en kuvvetli fikri olarak değerlendirilmiştir. Schmitt'e göre ise bu durum, demokrasi fikrini felsefi kökleriyle sorgulama ya da siyasal bir model olarak eleştirme imkânını tamamen ortadan kaldırmıştır. Zira demokrasiyi reddetmek, ilerleme düşüncesine başkaldırmakla eşdeğer bir eylem haline gelmiştir. Nihayetinde Schmitt, siyasal düşünce içerisinde demokrasinin meşruiyetin tek ölçüsü haline geldiğini ve siyasetin özünü görünmez hale getirdiğini savunmaktadır. Tocqueville gibi düşünürler, demokrasi eleştirilerinde bulunsalar da demokrasinin hızla dünya genelinde yayıldığını kabul ettiler. Başlangıçta demokrasi, liberalizm ile özdeşleştirilmişti. Zaman ilerledikçe döneminin siyasi figürleri, demokrasiyi farklı şekillerde yorumlamaya başladılar. Nitekim sosyalistler bile kendi doktrinlerini meşru bir şekilde halka aktarabilmek için demokrasiyle ittifak kurdular. Zira demokrasi artık herkesin rahatlıkla kullanabildiğı bir araca dönüşmüştü. Demokrasi ideali, muhafazakâr ve otoriter rejimlere bile hizmet edebilmişti. Schmitt'in bu noktadaki eleştirisi ise demokrasinin artık belli bir siyasal içeriğı olmayan ve yalnızca sembolik bir yönetim şekli haline gelmesidir (Schmitt, 2006b, ss. 39-40). Demokrasinin bu şekilde bir değersizleşmeye maruz kalmasının baş müsebbibi ise liberalizmdir.

Liberalizmin vadettiği demokrasi; hürriyet, insan hakları ve hukuk devleti gibi unsurlarla meşrulaştırılmış evrensel bir siyasal sistemdir. Fakat bu sistemin kökeninde bulunan siyaset anlayışı, Schmitt'e göre dost-düşman ayrımına bağlı olarak alınan ontolojik karar anlarını bastırmaya dayalı bir anlayıştır. Parlamenter demokrasi, çatışmayı reddederek ve konsensüsü ön plana çıkararak siyaseti ahlaki, hukuki ve ekonomik alanlara mahkûm eder. İlerleyen bu süreçte, global bir depolitizasyon meydana gelir (Bayramoğlu, 1998, s. 56). Bu çerçeveye dayanarak Schmitt, eleştirilerinde demokrasi ve liberalizmin birbirlerinin zıttı iki unsur olarak tanımlamaktadır ve liberal düşüncenin devleti zaafa uğrattığını savunur. Liberalizmin bir kurumu olan parlamento, işlevini yitirmiş ve içi boşaltılmış bir kurumdur. Bununla birlikte muhtelit bir siyasal sistem olan parlamentarizm, Schmitt'e göre içinde barındırdığı monarşik, demokratik ve aristokratik unsurlar sebebiyle tam anlamıyla bir belirsizlikler rejimidir. Schmitt, 1923 yılında yayımladığı *Parlamenter Demokrasinin Krizi* adlı eserinde, parlamentarizmi Weimar Cumhuriyeti anayasası üzerinden incelemiştir.

Birinci Dünya Savaşı'ndan mağlubiyetle ayrılan Prusya Alman İmparatorluğu'nun yerine demokratik ve parlamenter rejim olarak kurulan Weimar Cumhuriyeti, siyasal istikrarsızlık ve krizler ile geçen bir dönemdi. Versay Antlaşması'nın getirdiği ağır şartlar ve ekonomik zorunluluklar, bununla birlikte 1929 yılında gerçekleşen Büyük Buhran, ekonomik problemleri ve iç huzursuzluğu had safhaya çıkarmıştı. Öte yandan aşırı milliyetçi oluşumlar ve komünist hareketler, parlamentoda ve sokakta daimî bir çatışma halindeydi, bu durum ise kamu düzeninin korunmasını imkânsız hale getirmişti (Çelebi, 2008, s. 58-59). Almanya'nın bu dağınık yapısı, parlamentonun asli işlevi olan yasama görevini yerine getirememesiyle ve parlamenter demokrasinin temsil iddiasının zedelenmesiyle sonuçlandı. Schmitt'in yazılarını ve düşüncelerini etkileyen asıl nokta, Weimar Cumhuriyeti'nin yaşadığı siyasal istikrarsızlık, kamu düzeni ve rejim sorunlarıdır. Weimar Cumhuriyeti'nin içinden çıkamadığı bu krizin “diktatöryal demokrasi” ile son bulacağını ifade eden Schmitt, tam 10 yıl sonra bu öngörüsünün gerçekleştiğine tanıklık etmiştir (Karaaslan, 2018, s. 188). Schmitt'in eleştirileri günümüzde geçerliliğini veya meşruiyetini kaybetmiş olmasına rağmen, bu eleştirilerin önemli bir kısmı hâlâ parlamentarizmin zaafı noktasında ele alınmaktadır. Schmitt, parlamentonun biçiminden kaynaklanan problemleri şu şekilde sıralar:

“Parti hakimiyeti, partilerin sübjektif-kişisel-politikaları, "amatörler hükümeti", süregiden hükümet krizleri, parlamento konuşmalarının amaçsızlığı ve banallığı, parlamenter teamüllerin giderek düşen seviyesi, parlamento tıkanıklığına yol açan yıkıcı yöntemler, dokunulmazlık ve ayrıcalıkların parlamentarizmi hor gören radikal muhalefet tarafından istismar edilmesi, onursuz işlerin gündelik pratik haline gelmiş olması, parlamentoya devam oranının düşük olması...”
(Schmitt, 2006b, s. 11).

Antik dönemlerde yurttaşlık ayrıcalığına sahip olan küçük bir zümre, toplanarak direkt kararlar alabiliyorlardı. Bu zümrenin içinde kadınlar ve köleler bulunmamaktaydı, yalnızca zengin olanların ve ilim tahsil etmiş olanların yurttaşlık hakkı bulunmaktaydı. Fakat günümüzde milyonlarca insanın tek seferde toplanıp karar alması hem mekânsal hem de bilgi düzeyi bakımından imkânsız hale gelmiştir. Bu sebeple, modern çağda doğrudan karar alma yetkisi temsilcilere bırakılmıştır. Bu temsil sistemi, ilk başta küçük toprak sahiplerinin kendi arasından birini seçerek kralın danışmanlık meclislerine gönderildi. Zaman içerisinde toplumsal ve ekonomik unsurların karmaşıklaşması, feodal kurumların birleşerek modern devletleri kurmaları bu temsil sistemini değiştirdi. Modern parlamentarizm, yeni temsil anlayışı içerisinde şekillendi ve halk vekiller aracılığıyla temsil edilmeye başlandı. Bu şekilde halkın dolaylı olarak yönetime katılması amaçlandı (Zeybekoğlu, 2009, s. 90). Schmitt’e göre ise kurumsal yapıları bu günlere kadar getiren düşünceler bir bütündür. Bu düşüncelerin dejenere olması, kurumların çöküşünü de beraberinde getirir. Bu bakış açısıyla, XIX. yüzyılda liberal devletin parçası olan parlamento, XX. yüzyılda manevi kökenlerini yitirmiştir. XIX. yüzyıldan XX. yüzyıla aktarılan politik düşünceler, XX. yüzyılın gerçekliğiyle uyum sağlayamamıştır (Karaaslan, 2018, s. 189).

Bu gelişmelere rağmen günümüzde hâlâ parlamenter demokrasinin ideal bir yönetim şekli olduğu yaygın olarak kabul görmektedir. Schmitt ise eleştirileriyle parlamentarizmin tarihsel olarak dönüşümünün olumsuz yönlerine dikkate değer bir şekilde değinmektedir. Schmitt’e göre parlamenter sistem, evrensel ve tek bir yönetim şekli olarak bütün toplumlar için uygunmuş gibi sunulmamalıdır (Olpak, 2017, ss. 44-45). Tüm toplumlara tekdüze bir şekilde uygulanabilecek ideal yönetim biçiminden bahsetmenin zorluğuna Schmitt’ten önce Montesquieu dikkat çekmiştir. Fransız düşünür, *Yasaların Ruhu* adlı eserinin başında, ideal yönetim şekli konusuna şu sözlerle

değirmiştir: “Doğaya en uygun yönetim şeklinin, söz konusu şekilde yönetilecek halkın tabiatına en uygun düzenlemeye sahip yönetim şekli olduğunu söylemek daha yerinde olacaktır” (Montesquieu, 2020, s. 9). Eğer bir halkın nasıl yönetileceği ve hangi yönetim biçiminin uygun olduğuna karar verilecekse, o halkın tarihsel, kültürel ve psikolojik yapılarına dikkat edilmesi gerekir. Montesquieu, halkın yapısını “ulusun ruhu” olarak adlandırmıştır. Kimi toplumlar despotizm gibi baskıcı bir yönetim biçimine daha yatkın olurlarken, kimi toplumlar ise cumhuriyet gibi özgürlükçü yönetim biçimini benimseyebilmektedir (Ağaoğulları & Zabcı vd., 2009, s. 395).

Schmitt’e göre parlamentarizmin gerçekleştirdiği fonksiyon, demokrasiler için elzem değildir. Bu varsayım ‘liberal metafiziğin’ oluşturduğu bir algıdan ibarettir ve parlamentarizmin düşünce yapısı içerisinde (Kargioğlu, 2013, s. 65). “Parlamentarizme duyulan inanç, liberalizmin düşünce dünyasına aittir; demokrasinininkine değil. Bu ikisi -liberalizm ile demokrasi- modern kitle demokrasisini teşkil eden heterojen oluşumun anlaşılabilmesi için birbirinden ayrılmak zorundadır” (Schmitt, 2006b, ss. 24-25). Schmitt’e göre gerçek demokrasi, yalnızca yönetim şekli demek değildir. Demokrasi; halkın birliği, türdeşliği ve özdeşliği ile var olan bir devlet yönetim şeklidir. Yani demokrasideki eşitlik, çeşitli bir toplumda bireysel özgürlükler için kurulmaz. Bilakis, yurttaşların belli bir ortak kimlikte bulunduğu nokta üzerine eşitlik kurulur, yani toplumun tümünü kapsayan bir eşitlik söz konusu değildir. Halk, kanunların nesnesi ve aynı zamanda da anayasal düzeni inşa eden bir öznedir. Bunun neticesinde halk, bütün normların dışında ve üstündedir (Kardeş, 2015, ss. 163-164). Liberal düşünce, bütün insanlığın doğuştan eşit olduğunu varsayar. Liberalizmin demokrasiyle olan çelişkisi de burada ortaya çıkmaktadır. Schmitt’e göre demokrasi ile liberalizmin - özellikle parlamentarizmin- birbirine zıt olmasının sebebi, liberal bireycilik ile demokratik homojenliğin yan yana gelmesinin imkânsızlığıdır. Bu çelişkinin ortaya çıkış sebebi, tarihsel olarak mutlakiyetçi monarşilere karşı verilen ortak mücadeledir. XVIII. yüzyılda bütün iktidarların “Tanrı’dan” değil, “halktan” geldiği inancı tüm dünya üzerinde yayılmıştır (Zeybekoğlu, 2009, s. 43).

Schmitt’e göre parlamenter demokrasi bir vekâlet sistemidir, temsil değil. Halk, parlamentoda doğrudan temsil edilmez, halkın adına vekiller konuşur. Bu da halkın egemenliğini böler ve dolaylı yoldan zayıflatır. Demokrasi ve parlamentarizm gibi birbirinden farklı iki kavramın iç içe geçmesi, ortaya büyük bir paradoksal yapı

çıkarmıştır. Bu sebeple parlamenter demokrasi bir meşruiyet krizi yaşamaktadır (Kardeş, 2015, s. 248). Zira bu sistem hem halkın iradesine doğrudan dayanmaz hem de içinde bulunan yapısal çelişkiler sebebiyle kırılğan meşruiyetini korumakta başarısız olur. Demokrasi ve parlamentarizm, birbiriyle özdeş olmayan unsurlardır. Schmitt, demokrasinin var olabilmesi için parlamentarizme gerek olmadığını savunur. Öyle ki Schmitt, diktatörlüğün bile demokrasiyle sağlıklı bir şekilde işleyebileceğini iddia eder (Schmitt, 2006b, ss. 37-39; Kardeş, 2015, s. 251). Çünkü asıl mevzuu, iktidar ile halk arasında bir özdeşlik ve türdeşliğin olup olmadığıdır. Bu bağlamda parlamentarizm, halkın iradesini yansıtmadığı gibi, halkın egemenliğini gereksiz yere bölerek istikrarın bozulmasına yol açar. Schmitt'e göre %51 oy ile gelen hükümetler, yalnızca teknik bir çoğunlukla seçimi kazanırlar. Bu mekanik çoğunluklar, halkın iradesini temsil etmeye muktedir olamazlar. Burada yaşanan olay Schmitt'e göre demokratik sayılamaz, bu bir aldatmacadan ibarettir (Schmitt, 2005b, s. 32, 45).

Schmitt'e göre demokrasi, sadece 'eşit olanların eşitliği' demektir. Her hakiki demokrasi, özdeşlik ilkesi gereğince yalnızca eşitlere 'eşit' muamelesi yapmakla kalmaz, aynı zamanda eşitsizlere de 'eşitsiz' muamelesi yapar. Yani demokrasi, özü itibarıyla dışlayıcı bir rejimdir. Devlet, dilediği an ülkesinin sınırları içinde bulunan insanların bir kısmını tehdit olarak tanımlayıp dışlayabilir. Gerekğinde ülke içindeki heterojenlik imha edilebilir. Schmitt, bu prensibi resmetmek için erken cumhuriyet dönemi Türkiye'sinde gerçekleşen Türk-Yunan Mübadelesi örneğini, "gaddarca bir Türkleştirme politikası" ifadesiyle göstermiştir (Schmitt, 2006b, ss. 25-26). Demokrasinin siyasi gücü, siyasal bütünlüğü tehdit edenleri yok etmekle ortaya çıkar. Liberalizm, parlamento aracılığıyla bütün eşitsizliklerin ortadan kalkacağına inanır. Fakat demokrasi, eşitsizliği de taşıdığı için böyle bir durum söz konusu olamaz. Schmitt, gerçek demokrasinin işleyişini net bir şekilde gösterebilmek için Antik Yunan şehir devleti olan Atina demokrasisini ve İngiliz İmparatorluğu'nu karşılaştırmıştır. Demokrasi, *demos*'a dayanır. Antik Yunan demokrasisinde köleler ve kadınlar *demos* içinde sayılmazlardı. Bu yüzden siyasal hayat içerisinde herhangi bir hakları bulunmadığı için yönetime katılamazlardı. Antik Yunan'da yurttaşlık, yalnızca erkeklere mahsustu, o dönemde yurttaşlık bir imtiyaz olarak görülmekteydi (Demir, 2013, s. 6). İngiliz İmparatorluğu'nun ise denizaşırı sınırları Kanada'dan Avustralya'ya kadar uzanmaktaydı. Schmitt'in (2006b, s. 26) ifadesiyle imparatorluk sınırları içerisinde yaklaşık 400 milyonluk bir nüfus bulunmaktaydı ve bu

nüfusun yaklaşık 300 küsur milyonu İngiliz olmayan uyruklardı. İngiliz İmparatorluğu'nda meşruti monarşi olmasına rağmen milyonlarca insanın Atina demokrasisindeki köleler ve kadınlardan farkı yoktu. Siyasal hak sadece “beyaz adama” mahsustu. Şayet imparatorluk sınırları içindeki herkes siyasal haklara sahip olsaydı, İngiliz İmparatorluğu varlığını sürdüremezdi. İşte liberalizmin siyasal hakkı herkese dağıtması, siyasal olanın bu şekilde anlamını yitirmesine sebep olur (Schmitt, 2006b, s. 26).

Parlamente kurumların içinde bulunduğu kriz, yalnızca sosyalizm ya da faşizm gibi otoriter tehditlerle açıklanamaz. Mevcut kriz, zaten bu iki rejimden önce de varlığını sürdürmekteydi. Krizin asıl sebebi, modern demokrasinin içinde bulunduğu durumdan kaynaklanır. Schmitt'e göre modern demokrasinin yapmaya çalıştığı şey, yönetenler ve yönetilenler arasında bir özdeşlik kurmaya çalışmasıdır. Bunun neticesinde de parlamento işlevini yitirmekte, parlamentoyu gereksiz ve demode bir kurum durumuna sokmaktadır (Kardeş, 2015, ss. 254-255). Parlamentarizmin zayıflaması, modern kitle demokrasisinin yapısından kaynaklanır. Eğer demokrasi ciddi bir şekilde uygulanırsa, yani halkın iradesi tek egemen güçse, olağanüstü hal anında hiçbir anayasal kurum -parlamento dâhil- bu iradeye karşı çıkamaz. Parlamentonun kamusal müzakere ve aleniyet ilkeleri, aslen liberalizmin düşünce yapısına aittir. Bu ilkeler halk egemenliği ve eşitlik üstüne kurulu bir demokrasiyle bağdaşmaz (Schmitt, 2006b, s. 33). JJ. Rousseau'ya atıfta bulunan Schmitt, demokrasiyi halkın iradesinin yönetimde olması olarak tanımlar. Gerçekten tutarlı olan demokrasi budur. Devlet, resmî sıfatına ve sözleşme şartına rağmen sözleşmeye değil, esas olarak aynı sınıftan olmaya dayanır. Yöneten-yönetilen arasındaki bağ, türdeşlikten kaynaklanır. *Toplum Sözleşmesi*'nin devlet teorisi de demokrasinin doğru tanımının yöneten-yönetilen ilişkisi olduğunu kanıtlar (Ergin, 2020, s. 51). Schmitt'e göre ise liberal kurumların meşruiyeti halka dayanmaz. Herhangi bir kurumun halkın iradesinin önünde durması meşru olamaz. Zira demokratik meşruiyet, emreden ve itaat edenin aynı kişi olması demektir. Fakat monarşi ve aristokrasilerde emreden ve itaat eden kişiler aynı değildir. Dolayısıyla bu sistemlerde sözleşme yapılabilir ve devletin yetkileri meşru olarak sınırlandırılabilir (Schmitt, 2006b, s. 32).

Parlamento, halkın temsilcisi olarak mutlak monarşi ile mücadele esnasında ortaya çıkmıştır. Bu mücadele esnasında burjuvazi, demokrasi ile parlamentarizmi bilinçli olarak birleştirmiş ve kral, kendi meşruiyetini parlamentarizmi kabul ederek

koruyabilmiştir. Halk, kralın himayesi altında temsil edilen olmuş ve bu çelişki gizlenebilmiştir. Mutlakiyetçiliğe karşı yüz yıl süren bu ittifak ve mücadele, bu zıtlığın farkına varılmasını engellemiştir. Ancak zaman içerisinde bu çelişkiden doğan kriz kendini her geçen gün göstermeye başlamıştır (Bayramoğlu, 1998, s. 80). Schmitt, burjuvazinin sırf kendi menfaatlerini korumak için çok farklı yönetim şekillerini desteklediğini ifade eder. Özel mülkiyetin tehlike altında olması, burjuvazi için büyük bir motivasyon kaynağıdır. Burjuvazi; demokratik cumhuriyet, anayasal monarşi, hatta diktatöryal rejim fark etmeksizin özel mülkiyeti güvence altına almak maksadıyla her türlü siyasal yönetim şeklini desteklemiştir. Burjuvazinin önemseydiği iki temel değer mevcuttur, bunlar eğitim ve özel mülkiyettir. Burjuvazi için eğitim, mevcut sistemin işleyişi için elzemdir. Zira eğitim aracılığıyla aynı zihniyette bireyler yetiştirmek isterler. Ancak özel mülkiyet, temsil edilemeyecek kadar çıkar kökenlidir (Kardeş, 2015, ss. 170-171).

Schmitt'e göre parlamento, halkın iradesini en kolay şekilde temsil edebilmek için meşruiyetini 'en kestirme yol' olduğunu iddia ederek sağlamaya çalışır. Nitekim parlamento, kendisini 'halkın bir komitesi' olarak tanıtır ve halkın düşünceleri temsilciler aracılığıyla parlamentoda yer alır. İşte bu şekilde parlamento düşüncesi, oldukça mantıklı ve demokratik gözükmektedir. "Parlamento ile monarşi arasındaki mücadelede, halkın temsiliyle oluşan hükümet, parlamenter hükümet olarak adlandırıldı ve bu kavram yürütmenin özel bir biçimine uygulandı. Parlamentarizm kavramının anlamı böylece değişti" (Schmitt, 2006b, s.52). Schmitt'e göre liberal bir kurum olan parlamentoyu anlamlandıran iki prensip vardır. Bunlardan birincisi, *kamusal müzakeredir*. Kamusal müzakere, demokrasiden bağımsız olarak fikirlerin çarpışmasıyla daha doğru ve daha adil olana ulaşılması ve kanunların buna göre koyulmasıdır (Karaaslan, 2018, ss. 190-191). Prensiplerin ikincisi ise *aleniyet*, yani kamusalıktır. Aleniyet, XVIII. yüzyıl aydınlanmasıyla ortaya çıkmıştır. İlk başlarda aleniyet, mutlakiyetçi kralların gizli yönetimine karşı bir tepki olarak doğmuştur. Kraliyet diplomasinin gizliliği ve halktan -kamuoyundan- gizlenen devlet işleri eleştirilmiştir. Bu bakımdan aleniyet, "devlet aklı"nın sırlarının kamuoyu ile paylaşılması demektir. Devletin mahremiyeti, kendi halkına geçerli olmamalıdır (Bezci, 2006, s. 139). Bu ilke sayesinde aydınlanmanın ışığıyla siyasetin tamamen kirliliğinden ve şahsi menfaatlerden arındırılacağı düşünülür. Aleniyet, yapılan kamusal müzakerelerin, parlamentonun meşrulaştırılması için herkesin

gözü önünde yapılmasıdır. Schmitt, basın özgürlüğünü de hem kamusal müzakerenin hem de aleniyetin uygulanması için gerekli bir araç olarak tanımlamıştır. Basının tamamen hür olduğu yerde iktidar kötüye kullanılamaz, siyasiler başına buyruk hareket edemez. Bu iki prensip ile parlamento toplantılarının vatandaşa karşı açık bir şekilde yapılması, yürütülen siyasetin perdeler ardından çıkması ve diplomasinin pürüzsüz hale getirilerek siyasi yozlaşmanın engellenmesi amaçlanır. Böylece kamuoyu da ülke siyasetinde etkin bir aktör olarak yerini alacaktır (Schmitt, 2006b, ss. 59-60).

Parlamentarizm, bu iki prensibe rağmen içine düştüğü bataklıktan kurtulamamış, yaşanan krizi sonlandıramamıştır. Schmitt, parlamentarizmi meşrulaştıran bu iki ilkenin bütün güvenilirliğini kaybettiğini ve bunun neticesinde de parlamenter demokrasinin entelektüel temelinden yoksun kaldığını savunur. Özellikle Weimar Cumhuriyeti modelinde, parlamenter demokrasinin siyasi krizi çözme kabiliyetini yitirdiğini ifade eder. Esasen Schmitt'in bugüne kadar düşüncelerini döktüğü eserlerinin tamamı, Weimar Cumhuriyeti'ne karşı bir eleştiridir. Devleti ilgilendiren işler, siyasal partilere ve onların yandaşlarına dağıtılır hale gelmiş, siyaset artık kamu yararı yerine menfaat ilişkilerine indirgenmiştir. Schmitt'e göre siyasal partiler,

"[...] aslında Leviathan'ın leşini paylaşan çakallardan başka bir şey değildir. Neden? Çünkü siyasal partiler, en nihayetinde toplumsal sınıfların, belli sosyoekonomik grupların motive ettiği, onların bir araya getirdiği, o sosyoekonomik çıkarların peşinde koşan ve her birisi de devlet gibi örgütlenmiş olan yapılanmalardır. Weimar Cumhuriyeti'nin siyasal partileri bu konuda aslında Schmitt için hep bir örnektir" (Bezci, 2016, ss. 109-110).

Parlamentodaki siyasal partiler, menfaat merkezlerine dönüşmüştür. Milletvekilleri artık halkın temsilcileri değil; hükümet, kazanç ve ihaleler üstünden menfaat bölüşümü yapan kurumlar haline gelmiştir. Siyasal partilerin politikaları da buna dayalı olduğu için parlamentodaki müzakereler en doğru fikirlere ulaşmak için yapılmaz. Bunun neticesinde de siyaset, bomboş müzakereler ve hesap oyunlarına dönüşmüştür (Yeşilçayır, 2012, ss. 33-34). XVII. ve XVIII. yüzyıllarda siyasal kararlar, kamuoyu da dikkate alınarak parlamentodaki tartışmalar sonucu en doğru karara ulaşmak için alınmaktaydı. Ancak Schmitt'e göre şu anki parlamento, kamuoyunun da desteğiyle gerçekleşen müzakereler neticesinde siyasal kararlar alan bir kurum değil, kapalı kapılar ardında alınan siyasi kararları onaylayan, o kararları meşrulaştıran bir kuruma

dönüşmüştür. Parlamento, gereksiz ve ehemmiyetsiz müzakerelerin yapıldığı, içi boş ayrıntılarla vaktin israf edildiği formalite icabı sürdürülen bir kurum haline gelmiştir. Seçmen ise bunun farkına varmıştır, parlamentoya olan inanç tamamen yitirilmiştir. Artık parlamento, kamusal tartışmaların yapıldığı bir yer değil, siyasetçilerin itibar ve menfaat için çıktığı bir sahneye dönüşmüştür (Bayramoğlu, 1998, s. 20). Schmitt'e göre kamuoyu, yurttaşların kullandıkları gizli oylardan ibaret değildir. Liberal düşünce, kişiyi kendi menfaatlerine göre hareket eden bir özne olarak görür ve kamuoyunu bireysel düşüncelerden ibaret zanneder. Schmitt, bu liberal zihniyetin siyasal karar alma sürecini yozlaştırdığını anlatır. Parlamentolar, yalnızca çıkar gruplarını temsil eden işlevsiz bir kurumlara dönüşmüştür. Demokrasinin ivedilikle liberalizmin pençesinden kurtarılmasını ve halkın doğrudan iradesine bağlı olan bir şekilde tanımlanması gerekmektedir (Bezci, 2006, ss. 140-141). Mouffe, Schmitt'in parlamento hakkındaki bu görüşlerine tam olarak katılmamakla birlikte, farklı bir perspektif ile bu görüşleri eleştirmektedir. Schmitt'in gözünde parlamento, gereksiz sohbetlerin yapıldığı göstermelik bir siyasi kurum iken Mouffe, parlamentoyu Elias Canetti'ye atıfta bulunarak niçin gerekli olduğunu açıklamaktadır. Canetti, parlamentoda gerçekleşen siyasi rekabeti, adeta orduların çarpıştığı bir savaş gibi tasvir eder:

“Parlamente bir oylama, iki grubun belirli bir yer ve zamandaki göreceli kuvvetlerini ölçmekten başka bir şey yapmaz. Bu kuvvetleri önceden bilmek yetmez. Bir partinin 360, diğerinin yalnızca 240 milletvekili olabilir; ama birinin diğeri karşısındaki gücünün fiilen ölçüldüğü an olması nedeniyle, gerçek oylama belirleyicidir. İlk baştaki ölümcül çarpışmadan geriye kalan sadece budur ve bu oyun pek çok biçimde oynanır: baskılara ya da patlamalara yol açabilecek tehditlerle, istismarla ve fiziksel provokasyonla. Ancak oyların sayılması çarpışmaları sona erdirir. 360 kişinin 240 kişiyi yeneceği varsayılır.” (Canetti, 2006, s. 191).

Canetti, parlamente siyasette yaşanan sivil mücadeleyi bir meydan muharebesine benzetmiştir. Siyasal partiler, tıpkı savaşan ordular gibi birbirleriyle çatışırlar. Fakat bu mücadele düşünsel ve siyasal bir rekabet olarak gerçekleşir. Fiili oylama anı ise bu savaşta en kritik durumdur. Zira oylama, kimin kazanıp kimin kaybettiğini gösterecektir. Oy sayımıyla birlikte çatışan taraflardan biri siyasal üstünlüğü sağladığı savaş son bulur. Siyasal partilerin çatışması esnasında provokasyon, tehdit,

suistimal gibi çeşitli çatışma öğeleri mevcuttur fakat bunlar fiziksel şiddet biçiminde değil, siyasi taktikler olarak kendilerini gösterirler (Mouffe, 2010b, ss. 18-19). Toplum içindeki farklı görüşlerin siyasi anlamda kendilerini temsil etmelerinin demokratik bir yolu olan parlamento, yaşanacak olan çatışmayı antagonistik -düşmanca- bir durumdan ziyade agonistik -meşru rakip- bir şekle dönüştürme işlevini görmektedir. Mouffe'un perspektifiyle parlamento, farklı düşüncelerin demokratik şekilde birbiriyle çatışarak temsil edildiği bir siyasi arenadır. Bu çatışmalar düşmanca bir savaştan ziyade meşru zeminde bir rekabet meydana getirir. Parlamentoda yapılan oylamalar, agonistik çatışmanın bir neticesi olarak meydana gelir. Ancak alınan kararlar hiçbir zaman "son nokta" olarak görülmez, bu kararlar yeni çatışmaların tabanını oluşturabilir (Karaaslan, 2018, s. 199).

Parlamente demokrasinin içkin çelişkilerini ve liberal düşünceye dayalı temsilin halk egemenliğiyle olan tutarsızlıklarını inceleyen Schmitt'in siyasi kurama katkısı, sadece teorik bir tenkit ile sınırlı değildir. Schmitt'in dost-düşman çizgisinde biçimlenen siyasi olan kavramı, çatışmacı ve dışlayıcı siyaset, modern devletin içinde bulundurduğu siyasi kimlikler ve aidiyet biçimleri açısından da belirleyici bir portre sunar. Buna göre, siyasi birliğin yenilenebilirliği, sadece yönetim şeklinden değil, aynı zamanda kimlerin siyasi topluluğa katıldığı sorusuna da dayanır. Nitekim Schmitt'in kuramı, ulus devletlerin toplumsal mühendislik tasarıları ve iç düşman tanımlamaları aracılığıyla somutluk kazanmaktadır. Parlamente demokrasinin içsel kusurları incelendiğinde, bilhassa karar alma organlarının işleyiş biçimine dair yaşanan problemler ve temsiliyet krizleri, çağdaş siyasi düşünürler tarafından geniş ölçülü bir şekilde tartışmaya açılmıştır. Demokrasi, genel olarak konsensüs, mutabakat, tarafsızlık ve katılım gibi değerlerle anılsa da bu değerlerin pratikte karşılaştığı kısıtlılıklar, siyasi kavramının karmaşık ve çatışmacı özünü göstermektedir. Liberal demokrasinin bu kısıtlı alanı içinde tanımlanmış olan siyasi düzen, bu kutuplaşmaları daima görünmez kılmakta ve siyasi çatışmaları geçici problemler olarak lanse etmektedir. Siyaset bilimi literatüründe siyaset kavramı ile siyasi olan kavramı arasındaki ilk ontolojik ayrımı Schmitt yapmış ve birçok çağdaş düşünürü derinden etkilemiştir. Siyaset bilimciler, Schmitt'e kadar siyaset kavramını genellikle bağımsız bir kavram olarak incelemişler fakat diğer alanları siyasallaştıran şeyin ne olduğu sorusuna değinmemişlerdir. Schmitt'ten sonra siyasi olan kavramını yeniden tanımlayan düşünürler, Schmitt'in bütün fikirlerini kabul etmeseler de

yaptıkları tanımlamalar Schmitt'in siyasal ile paralellik göstermektedir. İşte bu noktada, demokrasinin özünde bulunan toplumsal kutuplaşmaları aydınlatmak üzere geliştirilen antagonistik ve agonistik siyaset teorileri, literatüre yeni açılımlar sunmaktadır. Nitekim bu görüşler, ideolojik ayrışmaların ötesinde, siyasetin doğasında mevcut olan anlaşmazlıkları kavramsallaştırdığı ve meşru bir zemine oturtmaya çalıştığı için değer kazanmaktadır. Söz konusu görüşlerin sahipleri olan Agamben, Laclau & Mouffe ve Rancière gibi post-yapısalcı düşünürlerin, Schmitt ile benzerlik gösteren bazı fikirleri, demokratik çoğulculuk içerisinde bulunan bu kutuplaşmanın ve siyasal uyumsuzlukların nasıl dönüştürülebileceğine dair özgün bakış açıları sunmaktadır. Faşist ideolojinin temsilcilerinden biri olarak görülmesine rağmen Schmitt'in yaptığı bu kavramsal katkı, Laclau ve Mouffe gibi Marksist düşünürleri de etkilemiştir. Bu yaklaşımlar bir ağacın dalları gibi birbirlerinden ayrılırlar da bütün dallar ağacın köküne bağlıdır, yani karşıtlıklar merkezi üzerinden birbirleriyle buluşurlar. Bu sebepten ötürü, siyasal olanın tanımıyla ilgili söz konusu düşünürlerin görüşlerine yönelmek, bu teorik hattı bütünleştirebilmek açısından önem arz etmektedir.

1.3. Antagonizmanın Ehlileştirilmesi: Agonizma

Modern demokrasilerin yüz yüze olduğu temsil krizi, siyasal olanın doğasına ilişkin kuramsal tartışmaları koyulaştırmış ve özellikle çatışma, dışlama ve çeşitlilik gibi kavramların merkez noktada yer aldığı yeni siyaset teorilerini ön plana çıkarmıştır. Schmitt ise siyasal olanı, dost-düşman ayrımı üzerinden kavramsallaştırarak, çağdaş siyaset kuramlarında çatışmayı merkez noktaya koyan yaklaşımlara ilham vermiştir. Schmitt'in siyasal olanı, dost-düşman ayrımı temeli üzerinden tanımlanır ve liberal ideolojinin bu ayrımı görmezden gelerek siyasetin içinin boşaltıldığı ifade edilir (Schmitt, 2006a, s. 64). Bu hat üzerinde Mouffe'un "agonistik siyaset" anlayışı, toplum içerisindeki çatışmanın mübremliğini kabul ederek, antagonizmayı meşru alan içerisinde kurumsallaştırmayı hedefler. Mouffe, siyasal olanı tanımlarken daima biz-onlar ayrımının olacağını ve bunun ortadan kaldırılabilceğini düşünenlerin, tıpkı Schmitt'in ifadesiyle liberal olduklarını belirtmektedir (Mouffe, 2010a, ss. 28-29). Laclau ise "popülizm" teorisini söylemlerle halkın inşası olarak kavramsallaştırırken, toplumun birbirinden farklı isteklerinin "eşdeğerlik" aracılığıyla "biz" kimliğinde bütünleşmesini ele alır (Laclau, 2007, s. 112). Yani toplumun homojen bir özne olarak değil, çeşitli arzuların muadilliği üzerinden hegemonik şekilde eklemlendiği siyasal bir inşa olarak oluştuğunu

savunur. Laclau, halkın nasıl inşa edildiğine odaklanırken, Mouffe bu inşanın demokratik alan içerisinde nasıl muhafaza edileceği üzerinde durur. Bu iki kavram ile “radikal demokrasi” kuramının hem köken hem de istikrar bakımından boyutlarını ortaya koyarlar.

Benzer şekilde Rancière, siyasal olan kavramını direkt biz-onlar veya dost-düşman ayrımı üzerinden tanımlamasa da siyasal olanı, *polis* ve *özgürleşme* süreci arasındaki “uyuşmazlık” olarak görmektedir (Rancière, 2007, s. 71). Rancière, siyaseti bir konsensüs süreci olarak değil, ‘görünmeyenlerin görünür hale geldiği’ bir çözülme pratiği olarak resmeder. Siyasal olanı uyuşmazlık olarak tanımlar ve derinleştirir. Bu perspektifle siyaset, taleplerin temsilinden ziyade, bizzat yeni bir kamusal alanın inşası anlamı kazanır. Schmitt’in dost-düşman ayrımı, Laclau ile Mouffe’un radikal demokrasi kuramı ve Rancière’in uyuşmazlığa dayalı siyaset tasavvuru arasında teorik bir süreklilik oluşturur. Dolayısıyla bu kuramsal portrelerin hepsi, siyaseti yalnızca uzlaşma ve konsensüs olarak değil, aynı zamanda aktif bir çatışma ve çeşitlilik alanı olarak görme konusunda düşünsel benzerlikler taşımaktadırlar. Görüldüğü üzere bu yaklaşımlarda da siyasal kavramı, uzlaşmanın ve mutabakatın değil, ayrışmanın ve çatışmanın alanı olarak temellendirilmektedir. Siyasette yaşanan çatışmalar, demokrasinin doğal bir süreci ve görmezden gelinemeyecek kadar mühim olarak görülmektedir.

Çatışmacı siyaseti yumuşatmayı ve meşrulaştırmayı hedefleyerek, bunun üzerinde çalışmalarını sürdüren Laclau ve Mouffe’un radikal demokrasi teorisine göre toplumlar; değişken, geçici ve daima eksik bir yapıdadırlar. Bu toplumlar hiçbir zaman ‘dışa kapalı, tutarlı ve tamamlanmış’ bir forma erişemezler. İşte bu durum, toplum içerisinde anlaşmazlıkların, dışlamaların ve sonu bitmeyen belirsizliklerin ortaya çıkmasına neden olur. Mevcut liberal kurumlar ise bugünkü heterojen yapıli toplum için uygun değillerdir. Dışlanmış gruplar, yönetime dahil edilmemekte ve talepleri karşılanmamaktadır. Bu grupların yok sayılması, ülke genelinde uzun vadeli bir uyuşmazlığa sebep olmakta ve demokrasiye zarar vermektedir. Bu uyuşmazlık ve kopuş anları “antagonizma” olarak adlandırılmıştır. Mouffe, antagonizma kavramını Schmitt’ten etkilenecek geliştirmiştir (Rüşen, 2020, s. 350-351). “Antagonizmalar, toplumsalın eserdir çünkü toplumsal önceden tayin edilmiş bir merkezden yayılan bir etkiler çoğulluğu değil, birçok çıkış noktasından hareketle pragmatik olarak inşa edilmiş bir şeydir. Ama tam da bundan dolayı, tam da ontolojik bir çatışma ve eşitsizlik ihtimalinden dolayı biz, özgürlükten söz

edebiliriz” (Laclau, 2012, s. 178). Toplumu var eden değerler, kurumlar, söylemler ve kimlikler sürekli değişken bir haldedir ve bu sebeple birbirleriyle çelişki durumundadırlar. Bu bağlamda, söz konusu olan unsurların kökleşmiş ve özgün niteliklerden yoksun oluşu, toplumsal düzenin istikrar gerektiren bir bütünleşememe hali içinde varlığını sürdürdüğünü göstermektedir. Bu bütünleşememe durumu, sadece soyut kavramsal bir varsayım değil, kimi zamanlarda öznel bir tecrübe olarak gözlemlenebilir. Laclau ve Mouffe’a göre edinilen bu tecrübe, nesnelliğin çizgilerini ve kırılğanlığını ortaya çıkaran “antagonizma” şekliyle belirir (Laclau & Mouffe, 2012, ss. 195-196).

Antagonizma, kurulu olan mevcut düzenin ‘hegemonik sabitleme’ iddiasını kesintiye uğratan ve ötekileştirilen unsurların farklı şekillerde geri dönmesiyle ortaya çıkan bir siyasal varoluştur. Literatürde antagonizmaların toplumda niçin ortaya çıktığı araştırılmış, geleneksel anlamda sosyoloji ve tarih alanlarında geniş bir şekilde incelenmiştir. Ancak antagonizmaların yapısal ve felsefi olarak nasıl bir anlam taşıdığına ve toplum içerisinde nasıl bir ilişki türüne sahip olduğuna değinen çalışmalar çok azdır. Tam olarak Laclau ve Mouffe’un yapmak istedikleri şey ise antagonizmayı sadece sosyolojik bir kavram olarak değil, ontolojik bir kavram olarak ele almaktır. Laclau ve Mouffe, antagonizmanın “gerçek karşıtlık” ya da “diyalektik çelişki” gibi kategorilerle basite indirgenerek sınırlanamayacağını ifade etmişlerdir (Laclau & Mouffe, 2012, s. 196). Bunun akabinde ise Mouffe, antagonizmayı ‘ehlileştirme’ maksadıyla *agonizma* kavramını geliştirmiş ve radikal demokrasi kuramının özü haline getirmiştir. Laclau ise agonistik modelin yanında *popülizm* kuramını geliştirmiştir.

Mouffe’a göre *agonizma* ya da *agonistik siyaset*, antagonizmayı meşrulaştırmaktır, yani toplum içindeki varlığını koruyan ve tek bir mutabakatla çözülemeyecek olan bu uyuşmazlığı, demokratik kurumlar aracılığıyla rasyonel bir şekilde yönlendirmektir. Yani antagonizma biz-onlar arasındaki düşmanlık biçimiyken, agonizma iki karşıt görüş arasındaki meşru muhalefet biçimidir (Balanuye, 2018, s. 182). Buradaki fark ise Laclau ve Mouffe’un ‘radikal demokrasi’ kuramının temel taşıdır, yani biz-onlar ayrımı kaçınılmaz ve mutlaktır. Mouffe’a göre siyasal ilişkiler, mutlak olarak uzlaşma ve anlaşma biçiminde sürdürülemez. Bunun sebebi ise toplumsal çatışmalar, yani antagonizma, varlığını sürdürecektir. Fakat bu çatışma hali, yıkıcı bir düşmanlık yerine yasalara uygun bir siyasi rekabet, yani agonizma, biçiminde gerçekleştirilebilir (A. Çelik, 2019, s. 1074). Bu şekilde çatışmalar bastırılmayacak ve demokratik yollarla fikirler ifade

edilecektir. Meydana gelen bu çatışmalar, demokrasinin özünde vardır, zannedildiği gibi bu çatışmalar demokrasi için asla zararlı değildir (Mouffe, 2010a, ss. 28-29).

‘Biz’ ve ‘onlar’ arasındaki ayrım, kimlik inşası mevzubahis olduğunda da geçerliliğini korur. Siyasal kimliklerin inşasında Mouffe, “kurucu dışsal” kavramını benimseyerek hareket eder. Bu kavram, her siyasi kimliğin inşasının dışlanan ve ötekileştirilen bir tarafın varlığını zorunlu hale getirdiğini söyler. Laclau ve Mouffe, ‘biz’ ve ‘onlar’ arasında bir sınır olmadan siyasetin varlığından söz edilemeyeceğini savunur. Demokratik bir siyaset, *demos*’a (halk) sahip olanlar ve olmayanlar arasındaki sınırla sağlıklı bir şekilde işleyebilir. Biz-onlar ayrımının varlığı, siyasette antagonist anlayışın temelidir. Zira “başkası’nın var olması benim tamamen kendim olmamı önler. İlişki tam bütünlüklerden değil, bu bütünlüklerin oluşmasının olanaksızlığından doğar. [...] Antagonizma var olduğu sürece, tam bir ‘kendim için varoluş’ olamam” (Laclau & Mouffe, 2012, ss. 200-201). Antagonizmalar, toplumun dışındadırlar ve toplumun çizgilerini, “onun kendisini tam olarak oluşturmasının olanaksızlığını oluştururlar” (Laclau & Mouffe, 2012, s. 202). Biz ve onlar ayrımını aşabilmek imkânsız olduğu gibi kimlik inşasında gerçekleşen ötekileştirmeyi aşmak da mümkün değildir.

Günümüz toplumsal hareketleri, birçok farklı istek ve kimliklerin birleştiği çoğul yapılar olarak doğmaktadır. Yaşanan bu toplumsal hareketleri ve yeni popülist siyaset şekillerini kavrayabilmek için Laclau’nun kuramı güçlü bir teorik çerçeve sunmaktadır. Laclau, popülizmi “meşru bir halk inşası süreci” olarak tasvir eder, popülizmin kuramlaştırmasında, “halk” ve “öteki” arasındaki agonistik ilişkinin söylemsel inşası üzerinde yoğunlaşır (Laclau, 2007, s. 44). Popülist siyaset, talepleri karşılanmamış ve ötekileştirilmiş grupların ortak bir noktada buluşup ‘halk’ olarak eklemlendiği bir andır. Bu süreç içerisinde eklemlenmiş olan halkın çeşitli talepleri, ortak bir dışlayıcı güç - iktidar veya elitler- karşısında olarak birleştirilirler. Bu taleplere “boş gösteren” denir. Bu taleplerin birleştirilmesi durumuna ise “eşdeğerlik zinciri” denir. Bunun neticesinde ise biz-onlar ayrımı gerçekleşir, radikal demokrasi ise bu noktada devreye girer. İki karşıt tarafın birbirlerini kalıcı olarak bitirmeden, siyasal çatışmayı demokratik çizgilerden sapmayarak yumuşak bir şekilde devam etmesini sağlar (Aykutalp, 2020, s. 55). Bazı toplumsal talepler ne tamamen iktidarın içindedir ne de halkı inşa eden muhalif eklemlenmenin içinde. Yani bu tür talep ve isteklerin hangi siyasal cepheye bağlı olduğu belirsizlik taşır. Bu esnada taleplerin, hangi tarafın söylemleri içinde anamlanacağı ise

siyasetin neticesine bağlıdır. Zira bu talep ve istekler, herkesin kendini dahil edebileceği kadar genel, fakat hiçbir grup tarafından tamamen benimseyemeyeceği kadar belirsizlerdir. ‘Adalet, özgürlük, demokrasi, halk’ gibi kavramlar -aynı zamanda talepler- farklı siyasal kesimler tarafından çeşitli anlamlarda kullanılabilir. Sağ ideolojik düşüncenin ‘halk’ tanımı başka iken, sol ideolojinin ‘halk’ tanımı başkadır. Farklı ideolojik yaklaşımlar ve söylemler ile bu kavramların içi farklı şekillerde doldurulabilir. Laclau, sabit olmayan bu talepleri “yüzer-gezer gösteren” şeklinde tanımlamıştır. Yüzer-gezer gösterenler, sabit bir anlama kavuşabilmek için hegemonik mücadeleye dahil olmaktadır. Bu hegemonik mücadele içerisinde ise biz-onlar ayrımı gerçekleşir. (Özdemir, 2017, ss. 238-239). “Her türlü konsensüs hegemonik bir eklemlenmenin sonucudur ve konsensüsün tam olarak gerçekleşmesini engelleyen bir ‘dışarı’ daima olacaktır; demokratik siyasetin bunu idrak etmesi hayati önemdedir” (Laclau & Mouffe, 2012, s. 22). Laclau’ya göre popülizm ve siyaset, birbirleri yerine ikame edilebilir kavramlardır. Bu şekilde popülizm, siyasal mantığa bağlı bir terim olarak hareket eder ve “halkın inşası” bu zeminde demokrasinin işleyebilmesinin elzem bir koşulu olarak kendini gösterir. Son kertede, popülizmin olmadığı bir durumda halk da yoktur, halkın yokluğu ise demokrasinin yokluğunu gösterir (Laclau, 2007, s. 192).

Mouffe için iki karşıt görüş arasındaki çatışma tamamen kaldırılamaz ancak bu çatışma farklı bir biçimde dönüştürülebilir. Mouffe, dost-düşman karşıtlığının mutlaka antagonizma biçimine dönüşmek zorunda olmadığını ve bunun farklı bir şekilde gerçekleşebileceğini savunur:

“Ortak simgesel mekânı farklı bir biçimde örgütlenme talepleri nedeniyle düşman olan, fakat aynı zamanda ortak bir simgesel mekânı paylaştıkları için de dost olan bu bireyler arasındaki ilişkide, paradoksal bir tarzda dost-düşmanlar olarak tanımlanan hasmane varoluşun, düşmanlar arasında değil de 'hasımlar' arasındaki bir ilişkiyi içermesi nedeniyle antagonizmanın farklı bir dışavurum tarzı olan ve 'agonizm' [tartışmacılık] olarak adlandırdığım kavramla hakiki antagonizma arasında yani - düşmanlar arasındaki yer yani, ortak simgesel mekânı olmayan kişiler arasındaki - antagonizmanın iki biçimi arasında ayrım yapmayı öneriyorum.” (Mouffe, 2009, ss. 25-26).

Bu sözleriyle Mouffe, “hasım” sözcüğünü “yok edilmesi gereken bir düşman”dan ziyade, “muhalif fakat meşru bir aktör” anlamında kullanır. Demokrasi arenası, daima

konsensüs yapılması gereken bir yer değil; farklı fikirlerin ve grupların meşru çerçevede rekabet edebildiği bir alan olmalıdır. Bu düşünceleriyle birlikte Mouffe hem Schmitt'in çoğulculuğa açık olmayan siyaset görüşüne hem de liberal düşüncenin çatışmaları engelleme içgüdüsüne karşı çıkmakta ve eleştirmektedir (Doğan, 2019, s. 26).

Laclau ve Mouffe'a göre, dost-düşman dikotomisinin yok sayıldığı siyaset kuramlarının, hâlihazırdaki şartları açıklamaya muktedir olmadığını ya da çatışmacı siyaseti yok etmeye çalıştığını ve bunun bir tür yapıbozum olduğunu tanımlarlar. Liberal ve Marksist yaklaşımlar tam olarak bu nitelikleri taşımakta ve siyasalın doğasını reddetmektedirler. Laclau ve Mouffe'un liberal demokrasiye eleştirileri ise antagonizmasız bir siyasetin mümkün olacağı fikrini benimsemesi ve siyasal birliği homojenleştirebileceğine inanması üzerinedir (Laclau & Mouffe, 2012, ss. 18-19). Agonistik siyaset, siyasi arenada bulunan farklılıkların ve uyuşmazlıkların herhangi bir uzlaşya ya da dayatmaya zorlamaksızın tanınmasına ve meşru alanlarda rekabetin gerçekleşmesine imkân tanır. Bu çerçevede Mouffe, liberalizmin 'müzakereci' ve 'teknokratik' yaklaşımlarını eleştirmektedir. Zira bu yaklaşımlar, fikirler arası çatışmayı engellemek isterler. Mouffe ise çatışmanın yok sayıldığı bir yerde demokrasinin olmayacağı görüşünü savunmaktadır (Mouffe, 2015, s. 26). Mouffe'a göre liberal demokrasiler, genellikle "uzlaşma ve mutabakat" modeline sınırsız sarılırlar ve antagonizmayı görmezden gelirler. Oysa hakiki demokrasi, farklı düşünce yapılarının çatışmasına alan açmak mecburiyetindedir. Agonistik siyaset, çoğulculuğun sürdürülebilmesi ve demokrasilerin sağlıklı işleyebilmesi için zorunludur. Bu model, toplumların farklı inanç biçimleri ve menfaatleri doğrultusunda kutuplaşmasına değil, bu kutuplaşmayı düşmanlaşmadan gerçekleşmesine imkân tanır (Mouffe, 2015, ss. 158).

Mouffe, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) çöküşü ve komünizmin yıkılışından sonra Soğuk Savaş'ın mutlak galibini liberal demokrasiler olarak görmenin bir yanılsamadan ibaret olduğunu savunmaktadır. Liberal demokrasinin evrensel uzlaşma vaadi gerçekleşmemiş; bilakis, dünya genelinde milliyetçi ideoloji güçlenmiş ve toplumlar içinde din-kimlik temelli kutuplaşmalar boy göstermiştir. Liberaller ise bu durumu "geçmişin kalıntıları" veya "geçici sorunlar" olarak yorumladılar ve antagonizmaların teker teker ortaya çıkışını görmezden gelerek hukuk yoluyla bu problemin çözülebileceğini düşündüler. Mouffe'un tehlike olarak adlandırdığı durum ise liberaller tarafından siyasetin antagonistik doğasının görmezden gelinmesiydi.

Antagonizmanın görmezden gelinmesi, Mouffe’a göre demokrasi için büyük bir tehlikedir. Liberaller, içinde yaşadıkları bu ütopya yüzünden antagonizmanın indirgenemez niteliğini kavramakta zorlanmaktadırlar. (Mouffe, 2010b, ss. 13-14). “Her düzen siyasaldır ve bir tür dışlamaya dayanır. Bastırılmış olan ve tekrar harekete geçirilebilecek diğer olanaklar her zaman vardır” (Mouffe, 2010a, s. 26). Bu ifadesiyle Mouffe, mevcut olan toplumsal düzenlerin nötr olmadığını ve daima bir iktidar biçimini içerdiğini belirtir. Kurulmuş olan her düzen, bazı unsurları seçmekle birlikte bazı unsurları da dışlar. Bu dışlanan unsurlar bastırılrsa da yan etki olarak antagonizma biçiminde geri dönecektir. Nihayet siyasetin amacı, bu bastırılmaya çalışılan antagonizmayı agonistik alanlara yönlendirerek kendisini ifade edebilmesini sağlamaktır.

1.4. Uzlaşmanın Zıttı: Uyuşmazlık

Laclau ve Mouffe’un bakış açıları, siyasetin yalnızca uzlaşısı ve evrensellik kapsamında değerlendiren görüşlere karşı esaslı ve radikal bir itiraz içermektedir. Benzer şekilde Rancière, siyasetin özünü direkt olarak agonistik-antagonistik olarak adlandırmasa da siyasetin özünü *dissensus* -konsensüsün zıttı, uyuşmazlık- üzerine kurulu bir çatışma olarak kavramsallaştırır. Fakat Rancière, bu kavramsallaştırmayı meşru hasımların birbiri arasındaki rekabetinden ziyade, gözükmeyenin gözükmür hale gelmesi üzerinden yapar. Bu bağlamda Laclau ve Mouffe’un agonistik siyaseti ile Rancière’in uyuşmazlık siyaseti arasında düşünsel benzerlikler olduğu söylenebilir.

Rancière’in uyuşmazlık kuramı, bireylerin tamamen farklı düşündüğü ya da birbirlerini anlamadığı bir durumdan ziyade, aynı kelimeleri kullanıyor gibi gözüken ancak farklı anlamlar üzerine yoğunlaşan kişiler arasında yaşanan bir durumdur. Burada yaşanan olay, kişilerin bilgisiz olduklarından ya da yanlış bilgi sahibi olduklarından dolayı gerçekleşmez. Bu olay, anlam bulanıklığından oluşan bir yanlış anlaşılma da değildir. Burada gerçekleşen asıl olay, kişiler arasında meydana gelen derin bir anlam ayrılığıdır: “Uyuşmazlık, ak diyen biri ile kara diyen biri arasındaki çatışma değildir. Uyuşmazlık, ak diyen biri ile yine ak diyen, fakat ondan aynı şeyi anlamayan ya da ötekinin aklık adına aynı şeyi söylemekte olduğunu anlamayan bir başkası arasındaki çatışmadır” (Rancière, 2005, ss. 12-13). Bu perspektifle, kurulan iletişimin, ortak konuşma alanının bulunduğu, ancak anlam sabitleme üzerinde bir hegemonik mücadelenin varlığının söz konusu olduğu bir çatışma halidir. Siyaset konusunun açıldığı

her an, farklı anlamlar barındıran bir uyuşmazlıktan doğan mücadele söz konusu olur (Saç, 2023, ss. 435-436). Dolayısıyla, Rancière'in uyuşmazlığı, tıpkı Laclau'nun popülizmi gibi söylemsel bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Rancière'e göre siyasetteki asıl mesele, ne söylendiğinden ziyade kimlerin söz hakkı sahibi olduklarıdır. Uyuşmazlık ise görünmeyenlerin, yani söz hakkına sahip olmayanların, görünerek özneleşmesiyle başlamasıdır. Bu durum bir meşruiyet krizini doğurur. Laclau, popülizm kuramını tam da bu temel üzerine inşa etmiştir. Ötekileştirilmiş talepler, hegemonik bir bütünlük kurarak 'halk' ismini alır. Bunun neticesinde ise temsili kurumlar yoluyla yeni bir siyasal öznenin doğuşu anlamına gelir. Rancière ile Laclau'nun buluştuğu ortak nokta, siyasette yeni siyasal öznellik şekillerinin inşa edilmesidir (Laclau, 2007, ss. 44-45; Rancière, 2005, ss. 14-15).

Uyuşmazlık, kavramsal ya da dilden kaynaklanan bir farklılıktan daha çok, politik öznenin aleniliği ve meşruiyeti ile doğrudan bağlantılı olan bir husustur. Gerçekleşen tartışmaların bir nesnesinin olup olmadığı ve bu nesnenin diğer öznelere tarafından görülüp duyulabildiği esas alınmalıdır. Uyuşmazlığın ortaya çıkışının en uç noktası ise bir tarafın, diğer tarafın söylemlerini bir 'nesne' olarak algılayamaması ya da tanıyamamasıdır. Bir taraf anlatmaya devam etse de diğer taraf için duyduğu şeyler kuru bir gürültüden ibarettir. Rancière'e göre bu tür radikal iletişimsizlik halleri sıklıkla siyaset alanında yaşanmaktadır. Zira siyaset, yalnızca fikirlerin çatışması değil, kimin konuştuğu, kimin dinlediği ve kimin hangi konumda olduğu gibi daha basit bir eşitsizlikle alakalıdır. Nihayetinde Rancière'e göre siyaset, bütün insanların eşit olmadığı bir dünyada, bazı kişilerin görünür olmaya, bir şeyler anlatmaya ve doğru anlaşılmasına çalışmasıdır (Rancière, 2005, s. 14). Rancière'in bu durum içindeki eleştirdiği nokta, uyuşmazlığın gerçekleşmesi değil, günümüz siyaset felsefesinin bu uyuşmazlığı gizleme, hatta ortadan kaldırma çabasıdır. Felsefenin asıl amacı, siyasetin özünde bulunan uyuşmazlığı tanımak suretiyle siyaseti düzenlemek iken, felsefe kendini siyasetten arındırır ve uyuşmazlığı görmezden gelerek siyasetin normatif temellerini çizmekle yetinir (Rancière, 2005, s. 15). Rancière'in siyasete bu kadar değer biçmesinin sebebi, tam da bu uyuşmazlığı ve çatışmayı gözler önüne sermesidir. Nihayetinde Rancière, siyaseti bir uzlaşmaya varılacak olan nokta olarak değil, eşitliğin ve gizli öznelerin meydana çıkışının kurucu biçimi olarak düşünmektedir. Bu bağlamda uyuşmazlık, siyasal olanın özüdür ve felsefe ile siyaset arasındaki bağlantı, uyuşmazlık unsuru dikkate alınarak kurulmalıdır (Ünlü,

2021, 208). Bu sebeple Rancière, kendi fikirlerinin “siyaset felsefesi” içerisinde anılmasını istemez, kendisini de bir “siyaset felsefecisi” olarak tanımlamaktan imtina eder (Esgün, 2012, s. 19).

Rancière, siyaseti bir bütünleşme hali olarak gören ya da buna sebebiyet veren yaklaşımları demokrasi tartışması dâhilinde eleştirmektedir. Ona göre günümüz demokrasisi, sürekli eksik ya da çarpıtılarak anlatılmaktadır. Modern düşüncenin ele alış biçimine göre demokrasi, bir eşitsizlik düzeni ya da eşitlik umudu verip eşitsizliğe köle eden bir yalandır. Bilhassa sosyalist ideoloji, demokrasiyi uzun bir süre boyunca proletarya sınıfının sömürsünü gizleyen kurmaca bir düzen olarak görmüştür (Rancière, 2007, ss. 49-50). Bu yaklaşımlar, demokrasiye karşı temelsiz varsayımlara dayanmaktadır. Rancière için ise hakiki demokrasi, yerleşik bir kurumlar bütünü ya da yitirilmiş bir mazinin hatırası değil, eşitlik olgusunun aniden ve beklenmedik şekillerde meydana geldiği politik eylemlerin adıdır. Bu sebeple demokrasi, değişmek bilmeyen düzenleri sorgulayan ve yeni özneler üreten siyasal bir süreç olarak tasavvur edilmelidir (Rancière, 2007, ss. 49-50). Demokrasiye karşı beslenen bu nefret, demokrasinin tarihi kadar eskidir. Antik Yunan’da demokrasi sözcüğü, üst sınıflar tarafından bir hakaret olarak kullanılmıştır. Bu sözcük, aristokrat düşünürlerin toplumun iktidarını mevcut kurulu düzene karşı bir tehlike olarak gördükleri için aşağılayıcı şekilde kullanmışlardır. Hükmetme yetkisini doğuştan hak ettiğine inanan soylular ve pastadaki payı büyük olan elitler için demokrasi daima korkutucu bir unsur olmuştur. Rancière, bu tür demokrasi karşıtı düşüncelerle hiçbir şekilde paralel bir düşünce taşımaz. Rancière’in amacı, demokrasi kavramını bu tür kötücül söylemlere karşı savunmak değil, demokrasiyi eşitlik ve özgürlük üzerine dayanan bir politik eylemin ismi olarak yeniden inşa etmektir (Rancière, 2015, s. 8-9).

Rancière, ‘temsili demokrasi’ sistemlerinin aslında ‘demokrasi’ ile özdeşleştirilmesinin tarihsel ve kuramsal bakımdan hatalı olduğunu ifade eder. Antik Yunan’da temsil, topyekûn bir halkın değil, seçkinlerin iktidarın gücünden yararlanması olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda temsili demokrasi söylemi, Rancière için çelişkili bir söylemdir. Zira temsil dediğimiz şey aslında oligarşinin mantığına dayanmaktadır. Toplumların oy hakkına kavuşması bile büyük fedakârlıklar ve mücadeleler sonucunda elde edilmiştir. Dolayısıyla demokrasi, doğal yollarla ortaya çıkan bir düzen değil; toplumsal eşitliğin devamlı bir şekilde yeniden inşa edilmesi gereken bir çatışma

arenasıdır (Rancière, 2015, ss. 61-62). Konsensüse dayalı bir demokrasi okuması, demokrasinin özünün unutulması anlamına gelir. Demokrasi, konsensüs değil, uyuşmazlığın yaşanmasıdır. Demokrasiyi konsensüs olarak tanımlamak ise siyaseti yok eder. Rancière, siyasal anlayışının kökenine demokrasiyi yerleştirir. Ancak demokrasiyi evrensel bir mutabakattan ziyade, uyuşmazlığın yaşandığı bir arena olarak anlamlandırır. Hakiki demokrasi, egemen düzenin çizdiği sınırlarda, “sana burada yer yok” denilerek dışlananların meydana çıkıp kendi varlıklarını ilan ederek hak taleplerini sunmaları ile anlam kazanır. Meşru sayılmayanların, kendilerine layık görülmeyen payı talep ederek oluşturduğu bu uyuşmazlık sahneleri, siyasetin başlangıç noktasıdır (Ekinci, 2019, s. 136).

Rancière, siyaset ile siyasal olan kavramlarını farklı biçimlerde tanımlamıştır. Siyasal olan kavramı ise Rancière için iki sürece dayanır: “Birincisi hükümet sürecidir. [...] Bu sürece *polis** adını vereceğim. İkincisi eşitlik sürecidir. [...] Bu oyunu anlatacak en uygun ad, özgürleşmedir” (Rancière, 2007, s. 71). *Polis* olarak adlandırılan süreç, toplum düzeninin, vazifelerin ve konumların hiyerarşik dağılımını temsil eder, yani kısaca mevcut olan otorite şeklidir. *Özgürleşme* olarak adlandırılan süreç ise tüm insanların eşitliği varsayılan ve bu eşitliği göstermeye çalışan siyasal eylemlerin tümüdür. Bu bağlamda siyasal olan, bu iki sürecin adaletsizlik etrafında çatıştığı konumdur. Siyaset ise eşitlik olgusunun radikal bir şekilde aniden ortaya çıkmasıdır. Rancière’in eşitliği ve siyasalı, Mouffe’un agonizması ile benzerlik göstermektedir. Mouffe’a göre demokrasi içerisindeki antagonizmaların dışlanması bir otoriterleşmeye sebep olacağını ifade eder ve bunun yerine agonistik, yani savaşılan düşmanlar yerine rekabet edilen rakipleri olduğu bir siyasal arena önerir. Rancière için ise siyasetin maksadı, eşitliğin yok sayıldığı sistemlerin kesintiye uğratılmasıdır. Farklı söylemlerin bir araya gelerek konsensüsün yapılamadığı noktada uyuşmazlık gerçekleşir ve siyaset bu şekilde ortaya çıkar. Yani hem Rancière için hem de Mouffe için siyaset, farklılıkların dışlanması değil, adaletsiz düzenle çatışarak görünür olmaya çalışmaktır (Mouffe, 2015, s. 26; Rancière, 2007, s. 72).

Rancière’e göre siyaset, kelimenin tam anlamıyla anarşik özellikler taşımaktadır. Zira siyasetin herhangi bir ilkesi, bir ölçüsü yoktur. “*Demos* hem cemaatin adıdır hem de cemaatin bölünüşünün, yani bir haksızlığın ele alınışının adıdır. “[...] ‘Halkın siyaseti’, her tür tikel ihtilafın ötesinde, polise uygun yer ve görev bölüşümüne zarar verir, çünkü

halk daima kendinden fazla ve kendinden azdır. Halk, polisin düzenini bulandıran fazladan-bir'in kudretidir” (Rancière, 2007, ss.71-72). Rancière’in eşitlik anlayışı, kanunlarla garanti altına alınmış haklardan veya ulaşılması elzem olan hedeflerden ibaret değildir. Ülke içerisinde dışlanan özneler, eşitmiş gibi davranarak meydana çıktıkları an eşitliği fiilen elde etmiş olurlar. Bu bağlamda siyasal özneleşme, iki karşıt görüşün ya da siyasal kimliğin arasında yaşanan bir kutuplaşmadan ziyade, bu kimlikler ve görüşlerin ötesindeki bir boşluğun görünür hale gelmesidir. Demokrasi ise yalnızca bir yönetim şekli değil, bu tür olaylar ile eşitliğin doğabildiği bir süreçtir. Rancière’e göre siyasetin anarşik olmasının sebebi, sürekli bastırılmaya çalışılanların, yasalara meydan okuyarak anlık kopuşlarla varlığını ilan etmelerinden dolayıdır (Ekinci, 2019, ss. 139-140). Rancière’in siyaset kavrayışında merkezi bir konumda bulunan uyuşmazlık kavramı, siyasal olanın özünü eşitlik ve özgürlüğün ansızın gerçekleşmesinde bulur. Bu yaklaşım, siyaset ve düzen arasındaki aşırılıkçı çatışmayı gösterirken, aynı zamanda siyasal öznenin yerleşik temsil şekillerinin ötesinde inşa edilebileceğini de vurgular.

1.5. Dışlananların Akıbeti: Kutsal İnsan

Şimdiye kadarki sözü geçen düşünürlerin yaklaşımlarından görüldüğü üzere, çağdaş siyaset teorisinde agonistik-antagonistik ilişkiler, toplumsal kutuplaşmaların kurucu potansiyeli çevresinde incelenmektedir. Bu kuramlarda çatışma, siyasal alanın aktifliğini ve değişim imkânını destekleyen bir unsur olarak görülür. Fakat Agamben, bu çerçevenin dışına çıkarak siyasal çatışmaları, egemenliğin insan yaşamını ‘çıplaklaştıran’ yapısal bir şiddeti olarak ele alır. Bu noktada Agamben, Schmitt ile ortak bir noktada bulunur. Her iki düşünür de siyasetin özünü ‘olağanüstü hal-istisna hali’ üzerinden tanımlar. Fakat Schmitt, egemenliği olağanüstü hale karar verme yetkisiyle meşru duruma getirirken; Agamben, bu istisnayı modern iktidarın mütemadi hale gelmiş bir yönetim şekli olarak resmeder ve eleştirir. Buna göre Agamben’in yaklaşımı, agonistik-antagonistik siyaset teorilerine dışarıdan müdahale eden, daha keskin ve yapısalcı bir bakış açısıyla siyasal olanın temellerini sorgulayan kendine has bir düşünce biçimi sunar.

Agamben’in siyaset felsefesi, egemenlik, siyasi güç ve şiddet kavramları çevresinde biçimlenen modern düşünce geleneğinin sentezi ve radikal bir tenkitidir. Agamben’e göre Batılı siyaset düşüncesindeki krizin sebebi, *bios* (siyasal hayat) ile *zoē*’nin (çıplak hayat) birbirlerine karışmasıyla oluşan çelişkilerden kaynaklıdır. Bu

çelişkiler, modern egemenliğin yaşam üzerinde uygulanan bir tür şiddet olarak biçimlenmesine sebep olur. Buradan hareketle Agamben, devlet, hukuk ve demokrasi gibi çağdaş kurumları, dışarıdan gözlemlendiğinde totaliter rejimden farklı gibi duran fakat aslında felsefi ve tarihsel düzeyde aynı ontolojik mantığı paylaşan kurumlar olarak değerlendirir (Akkanat, 2023, ss. 106-107).

Agamben'in siyaset felsefesi, insanların siyasal topluluğa yalnızca dışlama yoluyla katılabileceğini savunur. Yani bir topluluğun inşası, bazılarının dışlanmasıyla yapılabilir. Bu dışlamayı gerçekleştiren şey ise egemenin iradesidir. Kimin dışarıda kalacağına egemen karar verir. Bu karar ise *bios* ile *zoē* arasındaki ayrıma bağlıdır. Egemenlik, bu iki yaşam şeklini bölen ve bazı yaşamları çıplaklaştırarak hukukun dışına iten sert bir karardır. Bu bağlamda Agamben için siyaset, “hayatın kendi kendini iyi hayata dönüştürmesinin gerektiği ve siyasallaştırılması gereken şeyin daima zaten çıplak hayat olduğu yerdir. Batı siyasetinde çıplak hayatın kendine has bir ayrıcalığı vardır ve bu ayrıcalık, dışlanmasıyla insanların yaşadığı kenti doğuran bir şeyin ayrıcalığıdır” (Agamben, 2013, s. 16). Agamben'in çıplak hayat ve siyasal hayat ayrımıyla egemen iktidarı mütemadi bir ilişki içerisinde tasavvur etmesi, Batı düşüncesindeki siyaset inşasında bolca katkısı bulunan Aristoteles ve Hobbes'u ortak bir zeminde buluşturması manasına gelir. Aristoteles, insanı yalnızca konuşabildiği için özel yaşamdan ayrı tutar; Hobbes ise “doğa durumunu” aşarak insanların siyaset öncesinden kurtularak siyasal toplumun inşa edildiğini ifade eder. Bu iki yaklaşım birbirinden farklı gözükse de aynı noktada buluşurlar: siyaset, doğanın dışlanmasıdır (Akkanat, 2023, s. 108). Dışlama eylemi, sadece dışarıda bırakmakla sınırlı kalmaz, aynı zamanda içeride de hapsederek yasaklar getirir. Günümüz modern devletleri ise bu mantık ile kurulmuştur. Modern devlet, insanların doğal yaşamını siyasal alanın dışında bırakır ama insanlar üzerindeki tahakkümüne devam eder. Bunun neticesinde Agamben, egemen iradenin herkese her şeyi yapma hakkının olduğu yerde kimsenin güvende olmadığını, medeni hayatın doğa durumunun tehditlerinden arınmış olarak düşünülemeyeceğini ifade eder (Agamben, 2013, s. 134-135).

Devletin, doğa durumunu içinde barındırması, siyasal düzenin dışında bulunanları her an şiddete açık ve korumasız bir hayata mahkûm etmektedir. İşte Agamben hem hukukun koruması altında olmayan hem de egemenin tahakkümü altında hapsolan dışlanmışları *homo sacer* (kutsal insan) olarak adlandırmıştır. Egemen, siyasal hayatı ve

çıplak hayatı bu şekilde ayırt eder. Nihayetinde modern siyaset, insan yaşamını ‘hukuken ötekileştirerek yönetme’ üzerine inşa edilmiş bir olgudur. Çıplak hayat, modern siyasetin özü haline gelmiştir.

“Homo Sacer kurban edilemez ama herkes tarafından öldürülebilir. Çıplak hayatın egemen şiddetin birincil göndergesini/nesnesini oluşturan boyutu, kurban edilebilirlik ile kurban edilemezlik arasındaki karşıtlıktan daha orijinal/eskidir ve bu, kurbana uygun olma ve törensel emirlere uygun olarak öldürülme kavramlarıyla (ki bu, kurbana aşına olan bütün toplumlarda çok açıktır) tam olarak tanımlanamayan bir kutsallık düşüncesine doğru kayıyor. Dolayısıyla da modernlikte, hayatın kutsallığı ilkesi kurban ideolojisinden tamamen kurtarılıyor ve bizim kültürümüzde “kutsal” teriminin anlamı, kurbanın anlam tarihini değil; homo sacerin anlam tarihini aynen devam ettiriyor (ve işte bundan dolayıdır ki, bugün çok yaygın olan kurban ideolojisinin demistifikasyonu, doğru olsa da hala yetersiz kalıyor). Bugün karşı karşıya bulunduğumuz şey, tam da en profan ve aşağılık şekillerde uygulanan ve şimdiye dek eşi benzeri görülmeyen bir şiddete maruz bırakılan bir hayattır. Çağımız, bir hafta sonu tatilinde Avrupa otoyollarında verilen kurbanların askeri bir çıkarmada verilenlerden daha fazla olduğu bir çağdır; ancak, şurası açık ki, “otayol parmaklıklarının kutsallığı”ndan söz etmek, birbirleriyle çelişen sözcüklerle yapılan bir ta(nı)mılamadan başka bir şey değildir.” (Agamben, 2013, s. 139).

Homo sacer, Roma hukuku tarihinde, öldürülebilen fakat kurban edilemeyen insan anlamına gelmektedir. Bu ifade, işlediği suçlar nedeniyle yasalara dayanmadan toplumdan dışlanan kişiler kurban edilemez. Bu kişiler, dışlandıkları andan itibaren yurttaşlık özelliklerini kaybederek yalnızca ‘hayatta kalmaya çalışan biyolojik bir varlık’ olarak tanımlanmışlardır. Kurban etmek ise bir anlam atfetme ve bir ritüel dâhilinde değer vermek demektir. Bu kişilerin ölümünün bir anlam ya da bir değeri yoktur, dolayısıyla öldürülmeleri bir suç sayılmaz fakat bir değerleri olmadığı için törensel uygulamalar dâhilinde kurban edilemezler (Bora, 2022, s. 48). Agamben’in bu ifadeyi kullanmasındaki maksadı, modern egemenliğin insanlar üzerindeki tahakkümünün şiddetini gösterebilmektir. Yani modern devlet, dilerse bireyi yurttaş olarak tanımaz, hak vermez ve dilediğinde öldürebilir. Üstelik devlet, bunları yaparken bireyin suç işleyip işlemediğine bakmaz. Zira birey, artık hukukun değil, istisna halinin bir nesnesi haline

gelmiştir. Bu durum, *homo sacer*'in günümüzdeki karşılığıdır. Modern demokrasiler, bu istisna halini kalıcı hale getirerek ülkesindeki vatandaşları çıplaklaştırmakta ve bu şekilde hukuk ile şiddet arasındaki bölünmeyi yok ederek otoriterliğe göz kırpmaktadır (Aksoy, 2016, ss. 46-47).

Agamben'e göre devlet, düşmanını hukukun dışına iterek ve tahakkümünü artırarak varlığını sürdürürken; Schmitt, düşmanı siyasal kararın nesnesi olarak tanımlar. Devletin varlığı, düşmanla savaşarak devam ettirilir. İşte bu iki düşünürün ayrıldığı nokta burasıdır. Agamben, Schmitt'in egemenlik kuramını geliştirerek modern liberal demokrasilerin egemenliğini nasıl sürdürdüğünü ve dönüştürdüğünü gözler önüne sermiştir. Schmitt'in siyasal olanın temel ayrımı dost-düşman ayrımı iken Agamben'in siyasal olanı *bios-zoē* ayrımıdır. Schmitt'in siyasalın kaynağı olan düşmanı, Agamben'de bir siyasal özne değil, hukuki statüsü gasp edilmiş bir *homo sacer*'e evrilmiştir (Yağbasan, 2017, ss. 10-11). Agamben, Schmitt'in egemenlik anlayışını belli ölçüde açıklayıcı bulsa da yeterince radikal olmadığı görüşündedir. Zira Schmitt'in düşüncesinde devlet-halk ilişkisi, hala varlığını sürdürmektedir. Yani egemen, halk adına kararlar alır ve krizi çözer, nihayetinde ise düzen yeniden sağlanır. Siyasal olan, kısa vadeli bir çatışma üzerinden işler ancak en sonunda devlet ve toplum yeniden bir bütün haline gelir. Yani Schmitt'in düşüncesi, Agamben için klişe bir modern egemenlik paradigmasından ibarettir (Agamben, 2018, ss. 46-47). Agamben bu tablonun dışına çıkar. Ona göre toplumlardan veya halklardan söz edilemez. Günümüzde modern egemenlik, halkla değil, doğrudan doğruya kişinin biyolojik varoluşuyla bağlantılıdır. Artık egemenliğin karşısında bir vatandaş yoktur, yalnızca *homo sacer* vardır. Bu durum, modern siyasetin biyopolitik yapısını gösterir. Agamben, bu fikri Foucault'un "biyopolitika"sından alır fakat daha pesimist ve radikal bir noktaya taşır. Agamben için siyaset, bundan böyle post-politik bir dereceye yükselmiştir. Yani çıplaklaştırılmış bireylerin üzerindeki egemen şiddet, kamusal çatışmanın veya temsili sistemlerin yerini almıştır (Sütcü, 2021, ss. 163-164).

Çalışmanın buraya kadarki bölümünde, siyaset kavramının tarihsel gelişiminden bu yana, ideolojilerle biçimlenen kutuplaşma dinamikleri ve Schmitt'in dost-düşman odaklı siyaset anlayışına dayanarak modern siyasal kutuplaşmaların ve çatışmaların kuramsal çerçevesi şekillenmiştir. Liberal parlamenter demokrasilerin bu kutuplaşmaları nasıl yönettiği ya da yönetemediği üzerine açılan tartışmalar, Schmitt'in egemenlik

teorisinin çizgileri ve uygulanabilirliği tartışılmıştır. Fakat Türkiye gibi çeşitli tarihsel ve kültürel müesseselere sahip örneklerde, siyasal çatışmalar tam manasıyla bir Schmittyen mantığına indirgenememektedir. Bu sebeple Türkiye’den verilecek olan örneklerin kavramsallaştırılabilmesi için bazı post-yapısalcı düşünürlerin kuramları ve kavramları üzerinden alternatif bir inceleme yapılmıştır. Bu kuramsal tartışmalara dayanarak, çalışmanın ikinci bölümünde Türkiye’deki kimlik siyasetinin inşa süreciyle birlikte, dost-düşman ayırımının hangi politik ve tarihsel ilişkilerle, ne tür şekillerde üretildiği incelenecektir. Bu şekilde kuramsal zeminde ortaya konulan siyaset kavrayışlarının Türkiye’ye nasıl aksettiği somutlaştırılacak, dost-düşman inşasının hangi kimlikler üzerinden inşa edildiği görünür kılınmaya çalışılacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN KİMLİK SİYASETİNDE İÇ DÜŞMANLARIN ROLÜ

Fransız İhtilali sonrasında, dünya genelinde eşitlik ve özgürlük fikirlerinin yayılmaya başlamıştır. Bununla birlikte demokratik gelişmeler ışığında, milliyetçi ideoloji de dahil olmak üzere modern ideolojiler ve ulus devlet yapılanması ortaya çıkmıştır. Yaşanan bu gelişmeler karşısında Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa’da gerçekleşen aydınlanma ve demokratikleşme hareketlerini örnek alarak kendi mutlakiyetçi yönetim şeklinde birtakım ıslahatlar yaparak merkezi gücünü korumaya çalışmıştır. Batı’da yaşanan gelişmelerin pek az kısmı, on yıllar sonra Türk topraklarına ulaşmış ve Osmanlı-Türk modernleşmesi geç de olsa başlamıştır (Türkkan, 2018, s. 365). Dağılma sürecine giren imparatorluğu kurtarabilmek için “Türkçülük, Osmanlıcılık, İslamcılık ve Batıcılık” adında dört fikir akımı ortaya atılmıştır. Osmanlıcılık, Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde yaşayan, din, dil, ırk fark etmeksizin herkesin ‘Osmanlı vatandaşı’ olduğunu savunmaktaydı. Genç Osmanlılar, anayasal zeminde Osmanlı vatandaşlığının sağlanarak ülkenin parçalanmasının önleneyeceğini düşünüyorlardı (Atasoy, 2019, s. 7). İslamcılık akımı, özellikle II. Abdülhamid’in saltanatı döneminde, Osmanlı İmparatorluğu’nu “İslam’ın kılıcı” olarak görmekte ve yeryüzündeki bütün Müslümanları halifelik sancağı altında toplanması gerektiğini savunmaktadır (Taş & Göksüçukur, 2019, s. 473). Batıcılık akımı, Osmanlı İmparatorluğu’nun Batı Avrupa devletlerinin bilim, askeri, sanat, kültür vb. bütün alanlarda örnek almasını ve bu yeniliklerden faydalanması gerektiğini, Türkçülük akımıysa bütün Türklerin tek bir çatı altında toplanmasını ve tek vücut olarak imparatorluğun batılılaşması gerektiğini savunmaktadır. Diğer akımların aksine Türkçülük akımına pek sıcak bakılmamıştır. Zira Türkçülük akımı hem Hristiyanları hem de Türk olmayan Müslümanları dışlama

eğilimindeydi (Yıldırım, 2014b, ss. 75-76). Bu durum ise imparatorluk yapısı ve düşüncesiyle uyuşmamaktadır.

Osmanlı devlet ricali, imparatorluğun yıkılışına kadar Osmanlıcı ve İslamcı fikirler üzerinde durmuş ve bu fikir akımlarının ülkenin siyasal birliğini koruyacağını ummuştur. Dünyada günden güne yayılan milliyetçi ideolojinin Osmanlı topraklarını vurmasıyla ve ülke içerisinde yaşayan milletlerin de Osmanlı'ya isyan bayrağını çekmesiyle, bu fikir akımları yetersiz kalmıştır (Acar, 2019, ss. 418-419). Son çare olarak Türkçülük akımı, 1908 yılında II. Abdülhamid'in darbe ile tahttan indirilmesiyle birlikte İttihat ve Terakki Fırkası aracılığıyla devlet içinde hayat bulmuş, belli başlı reformlar gerçekleştirerek iktidar olmuştur. Türkçülük akımının öneminin artması, imparatorluğun kurtuluşunu Türk değerlerine tam bağlılıkta bulan Türk hareketine ivme kazandırmıştır. Ziya Gökalp ise 1910'lu yıllarda millî birliğe vurgu yaparak ileride kurulacak olan Türkiye Cumhuriyeti'nin ve onun resmî milliyetçi ideolojisinin temellerini atan bir yaklaşım ortaya koymuştur (Enneli, 2013, s. 36).

Bilimsel ve teknolojik anlamda geri kalan Osmanlı İmparatorluğu'nun yaptığı ıslahatlar ve ortaya atılan fikir akımları, ülkenin parçalanmasını engellemeye yetmemiştir. Sanayi Devrimi'nin ıskalanarak Yakın Çağ'ın gerisinde kalınması ve milliyetçi ideolojinin ülke genelinde yaygınlaşarak ulus devlet fikrinin güçlenmesiyle epey sarsılan Osmanlı, en sonunda diğer imparatorluklar gibi Birinci Dünya Savaşı'nda ağır bir yenilgiye uğramış, ardından rejim değişikliğine uğrayarak ulus devletleşmiş ve Türkiye Cumhuriyeti resmen doğmuştur. Geç İmparatorluk'tan erken Cumhuriyet'e kadar süregelen modernleşme hareketleri, idari ve kurumsal bir değişimden ziyade, siyasal olanın yeniden tanımlandığı, kolektif kimliğin sınırlarının yeniden çizildiği anı ifade etmektedir. İmparatorluğun heterojen kimlikli yapısının dağılmasıyla modern ulus devlet tahayyülü, siyaseti bir konsensüs alanı olmaktan çıkarmış, kimliklerin ve meşruiyet sınırlarının çatışmalı bir şekilde çizildiği bir arenaya dönüştürmüştür. Bu açıdan Türk modernleşmesi, yalnızca 'medeniyete ulaşmak' için atılan adım olarak değil; aynı zamanda inşa edilen yeni bir siyasal öznenin, yani homojenleştirilmiş bir ulus inşasını amaçlayan ötekileştirici bir siyasal tasavvur olarak biçimlenmiştir.

Schmitt'in 'siyasal' kavramını dost-düşman ayrımı üzerinden tahlil etmesi, bu dönemde siyasetin neden önüne geçilemez bir şekilde çatışmacı bir zemin üzerine inşa

edildiğini açıklamak bakımından önemli bir kavramsal çerçeve sunmaktadır. Türkiye'nin millî kimlik inşası sürecinde 'biz'in sınırları çizilirken, bu sınırların dışında bırakılanlar potansiyel ya da fiilen düşman olarak işaretlenmiş; bu şekilde siyasal birlik, yani devlet, dahili ve harici tanımlanmış düşman unsurları aracılığıyla tahkim edilmiştir. Laclau & Mouffe'un kuramları, bu sürecin kendiliğinden ya da zorunlu bir sonuç olmadığını; aksine, çeşitli toplumsal taleplerin muayyen bir siyasal proje etrafında eklemlenmesi üzerinden kurulduğunu gösterirken, Rancière'in uyuşmazlık kavramı da 'millet' adına hüküm veren devletin, siyasetin aslını oluşturan eşitlik iddiasını nasıl örselediğini görünür hâle getirmektedir. Agamben'in *homo sacer*'i ise modernleşme ve ulus devletleşme sürecinde toplum içerisindeki bazı kesimlerin hukuki ve siyasal koruma alanından ötekileştirilerek hükmedilebilir kılınmasını ifade etmek açısından kritik bir kavramsal çerçeve sunmaktadır. Binâenaleyh erken Cumhuriyet döneminde modernleşme ve millî kimlik inşa süreci, bu çalışmada ele alınacak 'iç düşman' kategorilerinin doğuşunu muhtemel kılan tarihsel ve siyasal zemini oluşturmakta; siyasetin çatışmacı doğasının, ideolojik ve teorik düzeyde nasıl müşahhas bir şekil aldığını kavrayabilmek açısından temel bir kontekst sunmaktadır.

Çalışmanın bu bölümünde Schmitt'in 'siyasal' kavramının, Türkiye'nin kimlik inşasında nasıl çalıştığı ve dost-düşman siyasetinin nasıl somutlaştığı incelenecektir. Egemen irade, düşman/onlar tanımı yaparken aynı zamanda dost/biz tanımı da yapmaktadır. İşte bu 'biz' çemberi, yani makbul vatandaş tanımının nasıl yapıldığını anlamak gerekir. Bu sebeple, Erken Cumhuriyet dönemine kadar uzanan modernleşme hareketlerine ve devletin çağdaş, seküler, homojen bir millet inşa etme çabalarına değinilecektir. Zira Schmittyen tasavvurda egemen olan, siyasal birliği koruyabilmek adına iç tehditleri yok etmekle görevlidir. Millî kimlik ise ötekileştirilen ve ontolojik tehdit olarak kategorize edilen kesimler üzerinden, yani 'kurucu dışsallar' aracılığıyla inşa edilebilir. Schmitt'in tasvir ettiği homojen toplum ise bu şablona bağlı olarak yaratılabilir. Bu şablonu, yani millî kimliği reddedenler ise egemen olan için tehdittir. Bunun üzerine ideolojik olarak solculuk, dini olarak İslamcılık, etnik olarak Kürtçülük ve mezhepsel/ento-dinsel olarak da Alevilik, devlet tarafından kurucu dışsal rolü verilen kesimler olmuşlardır. Ancak bu kurucu dışsal unsurlar, XX. yüzyıl Türkiye'si boyunca egemen olanın nezdinde sürekli olarak iç düşman kategorisinde kalmamış; kimi zaman nötrleştirilmiş bir araç, kimin zaman devletin uzlaşmaya çalıştığı bir muhatap, kimi

zaman ise devletin mutlak tehdit olarak kodladığı Schmittyen bir iç düşman olarak tarihsel süreç içerisinde yer almışlardır. Çalışmanın devamında bu dört antagonist unsur ele alınacak ve dönemsel bir şekilde devletin bu unsurlara karşı değişken bakış açısı, Schmitt'in kuramı bağlamında değerlendirilecektir.

2.1. Erken Cumhuriyet Döneminde Makbul Vatandaş Oluşturma Çabaları

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Osmanlı'nın son yıllarındaki Batılı tarzda okullarda tahsilatını tamamlamış askeri-bürokrat sınıfın girişimleriyle kurulmuştur (Can, 2023, s. 15). Osmanlı İmparatorluğu'nun fiilen sona ermesinin akabinde, Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde milliyetçi-modern esaslar üzerine devletin temeli inşa edilmiş ve yönetim şekli değiştirilmiştir (Zürcher, 2020, s. 215). Fakat devlet temeli milliyetçi ideoloji üzerine inşa edilmiş olsa da henüz Türk halkı böyle bir bilince sahip değildir (Tunçay, 2002, s. 92). Bunun üzerine Türk toplumunun ulus bilinci kazanabilmesi için çalışmalara başlanmıştır. Bir yandan Batılılaşmak için Kemalist devrimler gerçekleştirilmiş, diğer yandan millî bir ruh oluşturabilmek için Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp gibi Osmanlı'nın son dönemlerinde de etkin olan düşünürler aracılığıyla milliyetçi söylemler üretilmiştir. Bu söylemler aracılığıyla yeni bir halk inşası başlatılmış ve millî bir kimlik oluşturulmuştur (Yıldırım, 2014b, ss. 79-82). Makbul vatandaş tanımı devlet içerisinde kurumsallaştırılmış, yani Laclau'nun kuramına göre halk inşası meşru bir zemine oturtulmuştur. Türk ulusu; yüzü Batı'ya dönük olan, uygarlaşan, Türkçe konuşan ve seküler yaşam tarzını benimseyen medeni bir millet, şeklinde tanımlanmış ve ülke genelinde Kemalist bir hegemonya tahkim edilmiştir (Tekinalp, 2004, ss. 121-122). “Biz doğrudan doğruya ulusseveriz ve Türk ulusçusuyuz. Cumhuriyetimizin dayanağı Türk topluluğudur. Bu topluluğun bireyleri Türk kültürüyle ne kadar dolu olursa, o topluluğa dayanmakta olan Cumhuriyet de o ölçüde güçlü olur” sözüyle Atatürk, ulus bilincinin devlet nezdinde ne denli ehemmiyetli olduğunu vurgulamaktadır (Tekinalp, 2001, s. xvii).

Yeni ulus devletin temelleri atılırken İzmir'e ziyarette bulunan Atatürk, Karşıyaka'da halka seslenişi sırasında şu ifadeleri kullanmıştır: “Arkadaşlar! Aldığımız intikam derecesi yeterli değildir. Çok intikamcı olmamız gerekir. Çok intikamcı olunuz. Düşmanımız çoktur. [...] Hatta birbirinize çok dikkatli bakınız. Dost ve düşmanı ayırma alışkanlığını kazanmalısınız” (Gürel & Bozaslan, 2020, s. 69). Atatürk'ün bu sözleri,

Schmitt'in siyasal kavramının adeta ete kemiğe bürünmüş hâlidir. Atatürk bu cümleleriyle savaşın dışarıda bittiğini, ancak içeride devam ettiğini vurgulamıştır. Bilhassa “birbirinize dikkatli bakınız” uyarısı, düşman kategorisinin harici bir tehditten dahili ve potansiyel bir tehdiye dönüştüğünün ilanıdır. Atatürk’ün “dost ve düşmanı ayırma alışkanlığını kazanmalısınız” söylemi ise yeni kurulan egemen ulus devletin homojenliğini sağlamak adına, Schmittyen bir karar anında toplumun daima teyakkuz halinde bulunması anlamına gelir. Zira toplum rehavete kapılır ve düşmanın mağlup olduğu yanılgısına düşerse, yani depolitizasyona uğrarsa, siyasal birlik tehlikeye girer.

XX. Yüzyılın ilk yarısında Avrupa coğrafyasında etnik temelli milliyetçilik popüler olmuş, bu doğrultuda antropolojik ve antropometrik çalışmalar gerçekleştirilerek ırki sınıflandırmalar yapılmıştır. Bu sınıflandırmalardan en kabul göreni beyaz, sarı ve siyah insan ırkları olmuştur. Buna göre Avrupalıların genelini oluşturan beyaz ırk üstün olarak kabul edilmiş ve diğer ırkların, çağın gerisinde kaldıkları ve modern olmadıkları için beyaz ırka hizmet etmesi gerektiği bilim dünyasına kabul ettirilmeye çalışılmıştır. Atatürk’ün manevi kızı Afet İnan’ın, Fransız lisesindeki öğrenimi sırasında Fransızca bir coğrafya kitabında Türklerin ikinci dereceden sarı ırka mensup olduğu ve barbar bir kavim olarak tanımlandığını okuması, daha sonra Atatürk’e bu konu hakkında danışmasıyla Kemalist tarih çalışmaları başlamıştır (Coşkun, 2024, ss. 111-112). Türklerin sarı ırk olarak kategorize edilmesi, erken Cumhuriyet dönemindeki yöneticiler ve bilim adamları tarafından kabul edilemez olarak görülmüştür. Bizzat Atatürk’ün talimatıyla, bu iddianın aksini ispatlamak için bilim adamları görevlendirilmiştir (Kaya, 2015, ss. 21-22). Kemalist tarih çalışmaları, ulus devlet inşası doğrultusunda Türk milliyetçiliği temelli ve bu ideolojiyi merkeze yerleştiren bir yapıda olmuştur. 1930’lu yıllardan sonra kültür temelli ulus inşası bir kenara bırakılarak etnik temelli bir ulus anlayışı hâkim olmuştur. Bu doğrultuda Türkiye’de de antropolojik ve antropometrik çalışmalar yapılmış, Türkiye’nin ilk ordinaryüs profesörü olan Şevket Aziz Kansu tarafından Anadolu’da yaşayan 50 kişinin kafası ölçülmüş ve bu şekilde Türklerin kökeni hakkında bulgular elde edilmeye çalışılmıştır (Coşkun, 2024, s. 118).

Erken Cumhuriyet dönemi, Türkleştirme politikalarının en sert şekilde uygulandığı bir dönemdir. Güneş Dil Teorisi ile Türkçenin dünyadaki ilk dillerden biri olduğu ileri sürülmüş, Türk Tarih Tezi ile Anadolu uygarlıklarının tümünün Türk kökenli olduğu savunulmuştur. Bunun yanında Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu

kurulmuş, Türk ırkının antropolojik özellikleri konusundaki araştırmalar teşvik edilmiştir. Bu kurumlar aracılığıyla devlet, Türklük söylemini pekiştirmiş ve anayasal düzeyde meşru bir zemine oturtmuştur. Yeni kurulan ulus devlette tek bir millî kimliğin ve ortak bir dilin egemen olması, devrimlerin bütün yurttaşlara ulaşması bağlamında mühim bir husus olmuştur. Ülke genelinde “Vatandaş Türkçe Konuş” kampanyaları başlatılmış ve askeri okullara girebilmek “Öz Türk ırkından olmak” şartına bağlanmıştır (Özbudun, 2011, s. 101). Bununla birlikte, CHP’nin önde gelen bakan ve ideologlarından olan Mahmut Esat Bozkurt’un “dost da düşman da dinlesin ki, bu memleketin efendisi Türktür. Öz Türk olmayanların Türk vatanında bir hakkı vardır, o da hizmetçi olmaktır, köle olmaktır” ifadesi, Schmitt’in siyasal ve egemenlik kavramlarının tarihsel bir yansımasıdır (Parla, 1992, s. 208). Bu ifade ile etnik homojenlik üzerinden radikal bir Türklük tanımı yapılmış ve egemen olanın, dost-düşmana karar verme yetkisini en net haliyle göstermiştir. Öte yandan, bu ifadeye göre Türk olmayanlar yalnızca yok edilmesi gereken bir tehdit değil; hiçbir hakkı bulunmayan ve egemen iradenin mutlak tasarrufu altında bulunan bir hizmetçi/köle statüsüne koyularak siyasal alandan dışlanmış, Agamben’in tabiriyle çıplak hayata indirgenerek *homo sacer*’e dönüştürülmüşlerdir.

Tek parti hükümeti, yeni ulus devletin tabanını ‘çağdaş, laik, vatansever ve milliyetçi’ şeklinde tanımlamış ve özellikle içinde Osmanlı ve İslam olmayan bir kimlik inşa etmeye çalışmışlardır. Bununla birlikte, tarihi bağlar da Osmanlı ve Selçuklu gibi Müslüman devletler ile değil, Orta Asya’daki Türk kültürü ve eski Türkçe ile yeniden üretilmeye çalışılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşu bir devrim olarak görülmüş, 1930’lu yıllardan sonra Atatürk’ün şahs-ı manevi muhatap alınarak bu devrime ‘Kemalizm’ ismi verilmiştir. Atatürk’ün altı ilkesi ‘altı ok’ şeklinde simgeleştirilerek, o zamanki adıyla Cumhuriyet Halk Fırkası’nın da (CHF) parti amblemi olmuştur. Partinin ismi, 1935 yılında Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) olarak değiştirilmiştir. Kemalizm, bazı yazar ve düşünürler tarafından Türkiye’nin kurucu ideolojisi³, yani Schmittyen anlamda

³ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi III, Yeni Türkiye’nin Oluşumu (1923-1938)*, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1996); Munis Tekinalp, *Kemalizm*. (İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2004); Mete Tunçay, *Bilineceği Bilmek, Türkiye’de Siyasal Gelişmenin Evreleri ve Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Sol Akımlar*. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2019); Barış Ünlü, *Türklük Sözleşmesi: Oluşumu, İşleyişi ve Krizi*. (Ankara: Dipnot Yayınları, 2019).

mutlak egemeni olarak kabul edilmektedir (Albayrak, 2010, s. 310). Bu bağlamda, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ‘resmî ideoloji’ ifadesi, Kemalizm’in eş anlamlısı olarak kullanılacaktır. Türkiye’nin kurucu kadrosu, Osmanlı devletinin son dönemlerindeki Batıcı-İslamcı çatışmasına bizzat şahit ve müdahil olmuş ve mektep-medrese ayrımını sonlandırarak Kemalizm ideolojisi mihverinde laik ve demokratik bir devlet terkip etme sürecini başlatmıştır. 27 yıllık CHP iktidarının son evresine kadar İslamcılık, politik sahadan ötelenmiştir (Can, 2023, s. 15).

Türkiye Cumhuriyeti’nin demografik yapısı incelenecek olursa, ulus devlet olarak kurulduğu halde farklı etnik kökenlerin bir arada yaşadığı görülebilir. Kemalizm, milliyetçilik ideolojisini benimsediği için diğer halklar -özellikle Kürtler- siyasal alandan sistematik olarak dışlanmışlardır. Zaman içerisinde bu dışlanmışlık, devlet üzerinde bir nefrete dönüşmüştür. İlerleyen süreçte ise Türk milliyetçiliği, Kürt milliyetçiliğini de doğurmuştur (Bozarıslan, 2015, s. 298; Kerestecioğlu, 2021, s. 319). Günümüzde ise Türkiye Cumhuriyeti, ülke genelinde ve özellikle Güneydoğu Anadolu bölgesi sınırında terör problemi devam etmektedir. Erken Cumhuriyet döneminde ve sonrasında yürütülen politikalar sonucunda Türk-Kürt çatışması ortaya çıkmıştır. Türkiye’deki tek kutuplaşma şekli bu değildir. Aynı durum, laiklik ilkesinin benimsenmesi sebebiyle İslamcılık ve Alevilik gibi dini unsurlar için de geçerli olmuştur. Bu iki kesim de erken Cumhuriyet döneminden bu yana siyasal alanda kendilerine yer edinmeye çalışmış, fakat egemen olanın engelleriyle karşı karşıya kalmışlardır. Öte yandan, bu iki kesim arasında uzun yıllar boyunca Alevi-Sünni çatışmaları yaşanmış, sağcılık-solculuk ayrımı yüzünden ülke genelinde birden fazla kez potansiyel iç savaş ortamı yaşanmıştır (Baradat, 2012, s. 64). Türkiye sınırları içerisinde sağ-sol ayrımı, Batı’daki gibi işçi-burjuva ekseninde gerçekleşmemiştir. İnsanların dini, yaşayış tarzı ve kültürü gibi etkenler Türkiye’deki sağ-sol çatışmasının ana konusu olmuştur. Şerif Mardin’in Türkiye’deki sağ-sol tanımı şöyledir: “[...] sosyal reformun en geniş şeklini isteyen bir kimse bunu bir din esasına oturtabilirse ‘sol’cu değildir, fakat hususî mülkiyetin ve teşebbüsün en ateşli savunucusu din aleyhinde ise ‘solcu’dur” (Mardin, 1990, s. 142).

Erken Cumhuriyet döneminde çok partili siyasal hayata geçiş denenmiş, ancak başarılı olunamamıştır. CHF, Türkiye’de tek başına 27 yıl boyunca iktidarını sürdürmüştür. Bu dönemde Terakkiperver (TCF) ve Serbest Cumhuriyet (SCF) Fırkaları ile çok partili siyasal hayata adım atılmaya çalışılsa da bu denemeler başarısızlıkla

sonuçlanmıştır. TCF'nin kuruluşu, Türkiye'nin ilk örgütlü muhalefet girişimi sayılmaktadır. Bu partinin kuruluş amacı, esasen Mustafa Kemal Atatürk'e karşı bir muhalif eylem niteliğindedir. Atatürk'ün silah arkadaşları olmalarına rağmen, TCF'nin kurucuları olan Kazım Karabekir, Refet Bele, Ali Fuat Cebesoy gibi isimler, Atatürk'e ve fikirlerine muhalif olan isimlerdi. Bu isimler, Cumhuriyet'in ilan edilme şeklini ve devrimlerin sert bir biçimde uygulanışını tenkit etmekteydiler. Ancak dönemin mutlak egemeni olan Atatürk, kendisine yönelik bu muhalefeti Schmittyen bir refleks ile bastırmak yerine demokratikleşmenin adımı olarak görmüştür. TCF, geneli itibarıyla liberal felsefeyi benimsemiştir. Parti programında hak ve özgürlüklere genişçe yer verilmiş, kuvvetler ayrılığının önemini, liberalizme dayalı serbest piyasa ve ademi merkeziyetçilik ilkeleri ile ön plana çıkarmıştır. Aynı zamanda dini inançlara saygı vurgusu da yapılmıştır (Kongar, 2007, s. 152). İlerleyen süreçte ise TCF, 1925 yılında çıkan Şeyh Said İsyanı ile bağlantısı olduğu suçlamasıyla kapatılmıştır. TCF'nin kapatılmasından sonra, Mustafa Kemal Atatürk'ün Fethi Okyar'a verdiği talimat ile SCF kurulmuştur. Buradaki maksat, Atatürk'ün muhalif kesimi bu parti vasıtasıyla kontrol altına tutmak istemesiydi. Bu fırka da tıpkı TCF gibi liberal bir program benimsemiştir. CHF'nin vergi ve tekelleşme politikalarına karşı serbest ticareti ve hür teşebbüsü savunması neticesinde halktan büyük destek görmüştür (Kongar, 2007, ss. 140-143). Ancak SCF'nin sonu da TCF ile benzer olmuştur. “Menemen Olayı”nın gerçekleşmesi ve devrimlere karşıt olan grupların bu partiye doluşması neticesinde Fethi Okyar, sonunun TCF gibi olmaması için partisini feshetmiştir (Güray, 2020, s. 406).

Bir yandan genlerine ‘monarşi’ ve ‘tek adam’ kodları işlenmiş kadim bir millet, diğer yanda ise yeni dünyaya uyum sağlamak için büyük güncellemeler getiren bir askeri-bürokrat sınıf bulunmaktaydı. Bu dönemde CHP, halka tamamen nüfuz edememiş, halk ise yapılmak istenen yenilikleri direkt olarak kabul etmemiş ve kendisine dayatılan devrimlere karşı çatışmaya girmekten çekinmemiştir. Kemalizm'in “halk için, halka rağmen” felsefesi ile uyguladığı Jakoben yöntemler, yapılmak istenen devrimlerin tam manasıyla ülke sınırları içine yayılmasını engellemiştir. Üstelik bu anlayışın getirdiği başka bir sonuç da Cumhuriyet'in otoriterleşmesi ve demokrasinin gecikmeli bir şekilde gelmesidir. Zira 1950 yılına kadar ülkede yapılan seçimlerin çoğu, kâğıt üzerinde yapılan seçimlerdi (Çubukçu, 2009, s. 542).

27 yıllık tek parti iktidarında CHP, kendini “çağdaş, medeni, devrimci, ilerici” gibi kavramlarla tanımlarken, muhalifleri de “hilafet yanlısı, İslamcı, mürteci, gerici” gibi dışlayıcı söylemlerle tanımlamış, bazen de “Bolşeviklik” ve “sosyalistlik” ile suçlamıştır (Demirel, 2009, s. 415). Daha önce de ifade edildiği gibi, Cumhuriyet’in ilk yıllarında sağ-sol kavramları kullanılmamıştır denebilecek kadar azdır. Bu kavramlar yerine ilerici-gerici, uygar-mürteci gibi ayrımlar, genellikle İslamcılar için sıklıkla vurgulanarak kullanılmıştır. 1940’lı yıllara gelindiğinde “aşırı sağ” ve “aşırı sol” kavramlarının, “Turancı” ve “komünist” hareketleri belirtmek için kullanılmaya başlandığı görülür (Demirel, 2009, s. 416). Bu zamanlarda sol kavramı, komünizm ile özdeşleşmiş ve günümüze kadar da bu biçimiyle kullanılmıştır. Türkiye, SSCB’yi ve ideolojisini ülke adına büyük bir tehdit olarak görmüştür. ABD ve Avrupa ülkelerine yakınlaşarak Sovyet tehdidini defedeceğini düşünen tek partili rejim, ülke içindeki Sovyet sempatizanlarını ‘aşırı sol’ olarak tanımlamış, fakat tek partili rejim kendisini ‘sağ’ olarak tanımlamamıştır. Zira bu dönemde sağcılık, ‘gericilik’ olarak kodlanmıştır. İnönü, yaşanan kutuplaşmaları rejim için bir tehlike olarak görmüş ve CHP’yi sağ ya da solun daha üstünde bir yere konumlandırmıştır (Akın & Coşkun, 2017, s. 6).

Erken Cumhuriyet dönemindeki millî kimlik inşası sürecinde dışlanan etnik-inançsal-dinsel kimlikler veya siyasal-ideolojik görüşler, ilerleyen yıllarda da siyasal düzenin en ihtilaflı sorunları arasında varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Farklı görüşlere sahip olan bu kesimler, kimi zaman Schmittyen anlamda tamamen “yok edilmesi gereken bir düşman” olarak kodlanmış, kimi zaman Agamben’in tanımladığı anlamda “çıplak hayata indirgenen bir özne” olarak görülmüş, kimi zamansa Mouffe’un açıkladığı biçimde ötekileştirilenler “meşru bir rakip” olarak siyaset arenasında bulunmuşlardır. Modernleşme ve kimlik oluşturma sürecinde XX. yüzyıl Türkiye’sinde belirginleşen bu yaklaşımlar, toplumsal ve siyasal kutuplaşmaların sürekliliğine sebep olmuş ve istenilen toplumsal homojenleşme hiçbir dönemde başarılı bir şekilde sağlanamamıştır. İşte bu noktada İslamcılık, söz konusu tanımların üçüne de farklı dönemlerde dahil olmuş ve egemen olan tarafından farklı dönemlerde farklı şekillerde tanımlanmıştır. Bu çalışmada söz konusu süreç dört başlık altında ele alınacak, farklı dönemlerde kimi zaman “iç düşman” kimi zamansa “meşru rakip” olarak tasvir edilen “öteki”lerin, toplumsal birlik üzerindeki reaksiyonu incelenecektir. Erken Cumhuriyet döneminde homojen ulus idealinin önünde örülmüş bir duvar olarak görülen İslamcılık,

1950’li yıllardan itibaren komünizmle mücadele için etkili bir silah olarak görülmüş ve varlığı meşrulaştırılmıştır. Çalışmanın devamında XX. yüzyıl Türkiye’si boyunca İslamcılığın akıbeti, Türkiye’deki Schmittyen siyaset içerisindeki yeri incelenecektir.

2.2. Laik Cumhuriyet’in Ontolojik Düşmanı: İslamcılık

Türkiye’de İslamcılık, Osmanlı İmparatorluğu’nun son döneminden başlayarak günümüze kadar uzanan süreçte dönüşümler geçiren ve siyasal hayata dahil olan bir düşünce bütünüdür. Kısa bir tanım yapmak gerekirse İslamcılık: İslam inancını, fikir, ahlak, siyaset ve hukuk dahil olmak üzere insan hayatına hâkim kılmak, bütün Müslümanların -ümmetin- birlik ve beraberliğini sağlamak için ortaya atılan bir fikir akımıdır. Bu fikir akımı, Osmanlı İmparatorluğu’nun çöküş döneminde bütün Müslümanları birleştirmek ve Batılı devletler karşısında güçlendirmek için benimsenmiş; bilhassa Sultan II. Abdülhamid döneminde “İttihâd-ı İslam” adıyla devletin içinde ve dışında bütünleştirici bir doktrin haline gelmiştir. Bu dönemde İslamcı fikir, kolonyalizm ve batılılaşma karşıtlığıyla vücut bulmuştur (Alp, 2015, s. 54-55). Ancak İslamcılık, İttihat ve Terakki’nin yönetimi devralmasıyla tamamen terk edilmemiş olsa da Türkçülük akımının yanında geri plana düşmüş ve Cumhuriyet’in ilanı sonrasında tamamen terk edilmiştir. Bu süreçte siyasal ve toplumsal alandan dışlanan İslamcılık, ilerleyen dönemlerde daha da radikalleşerek modern ulus devlet olan Türkiye için Schmittyen anlamda potansiyel bir tehdit unsuruna dönüşen bir ideoloji olarak tanımlanmıştır. İslamcılık akımının, erken Cumhuriyet döneminde terk edilmesinin nedenini önemli bir arka plan oluşturmaktadır. Sekülerleşme ve modernleşme amacıyla İslamcılık akımının ötelenmesinin kökeni, Osmanlı’nın son dönemindeki siyasal-ideolojik mirasta yatmaktadır.

Birinci Dünya Savaşı’nın ardından Anadolu topraklarında başlayan Millî Mücadele döneminde din, esasen pragmatik sebeplerle kullanılmış; yani milleti birleştirmek ve yapılan mücadeleyi meşru bir zemine oturtmak için fonksiyonel bir önem taşımıştır. Fakat Cumhuriyet’in ilanından sonra kurucu kadro, yani Schmittyen anlamda dönemin mutlak egemen gücü tarafından aşamalı bir şekilde dinin kamusal alandaki etkisi büsbütün ortadan kaldırılmış ya da yeniden izahatı yapılarak reforma uğramıştır (Toprak, 2017, s. 224). Başlangıçta İslam Cumhuriyeti olarak kurulan Türkiye devleti, zaman içerisinde ulus devletleşme ve sekülerleşme adımlarıyla dini öğeleri dışlamaya

başlamıştır. Bu işlemin aşamalı bir şekilde gerçekleştirilmesinin sebebi ise uzun yıllar boyunca toplumu birleştirici bir unsur olan İslam'ın birdenbire ortadan kaldırılması ülke içinde devasa bir kopuş meydana getirebilirdi, bu sebeple aşamalı bir şekilde dışlama gerçekleştirilmiştir. Bu sebeple egemen olan kurucu kadro, İslam'ı bütünüyle devre dışı bırakmak yerine, şartlar elverişli hâle gelene dek toplumu birleştirici unsur olarak kullanmaya devam etmiştir. Kemalist devrimlerin özünün laiklik ilkesi olması cihetiyle, karşı devrimcilerin de din temelli gruplar biçiminde doğması öngörülmüştür. Bu sebeple ilerleyen süreçte din, Kemalist laiklik anlayışı içerisinde sivil topluma bırakılan bir hürriyet alanı olarak görülmemiş ve yoğun bir devlet denetimi altına sokulmuştur (Kurtoğlu, 2004, s. 208).

2.2.1. Tek Partili Rejim Döneminde İslamcılık

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu ilk yıllar, Atatürk'ün vefatına kadar halkın yaşam tarzını ve fikirlerini modernleştirmek maksadıyla, köklü sosyokültürel dönüşümlerin gerçekleştirildiği bir dönem olmuştur. Erken Cumhuriyet döneminde atılan modernleşme adımları değerlendirildiğinde, çağdaş bir ulus devlet oluşturulmaya çalışılırken temel alınan ilkenin “laiklik” olduğu görülür. Milliyetçilik ve laiklik ilkelerini özümseyen Kemalist seçkinlerin güttükleri amaç, İslam mefkûresinin siyasal, sosyal ve kültürel alanlardaki nüfuzunu, yetkisini ve görünürlüğünü ortadan kaldırmak ve din karşısında tarafsız, modern bir millî kimlik inşa etmektir (Aytepe, 2016, s. 175). Laiklik ilkesi, Cumhuriyet'in kurucu kadrosu tarafından geleneksel bir toplumdan çağdaş bir topluma dönüşümün portresini çizen bir ilke olarak görüldü ve kamusal alanda dini sembollerin varlığı, sistematik bir şekilde kısıtlandı. Öte yandan laiklik, modern bir ulus ve millî bir kimlik oluşturmak için elzem bir unsur olarak görüldü. Bu dönemde inşa edilen millî kimlik, seküler bir çerçevede tanımlanmak istendi (Mert, 2002, s. 203-204). Yalnızca siyasi, idari ve hukuki alanlar ile sınırlı kalınmamış; kültürel, sosyal ve eğitim alanları da dahil edilerek insan yaşamının tümü üzerinde doğrudan laiklik anlayışı baskın olmuş, Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalan tüm gelenekleri ve uygulamaları sonlandırma girişimleri gerçekleştirilmiştir. Ancak bu girişimler barışçıl bir şekilde yaşanmamış, halk ve devlet nezdinde laik bir sisteme geçiş süreci oldukça sancılı olmuştur. Zira halk, yeni düzene karşı uzun bir süre boyunca direnç göstermiştir (Ateş, 2023, s. 87). Duverger, bu durumu şu şekilde açıklamaktadır: “Her gerçek sosyal dönüşüm, eski yönetici sınıfların direnmesini kırmak ve böylece yeni bir yönetici sınıfın doğuşunu sağlayabilmek için,

otoriter bir dönemi gerektirir” (Duverger, 1974, s. 363). Ancak bu durum, yan etki olarak günümüze kadar süren bir laikçi-İslamcı kutuplaşmasını ortaya çıkarmıştır. Bu çalışmada söz konusu atılan adımlar, Schmittyen anlamda homojen bir toplum oluşturma çabaları şeklinde değerlendirilecektir.

Mustafa Kemal Atatürk’ün uyguladığı devrimler ekseninde; 1924 yılında hilafetin ilgası ve Osmanlı Hanedanı’nın sürgün edilmesi, 1925 yılında tekke ve zaviyelerin kapatılması, 1928 yılında “Türkiye Devleti’nin dini, Din-i İslam’dır” maddesinin anayasadan kaldırılması vb. gibi uygulamalar, ülkedeki bütün dini çevrelerin tek partili rejime karşı bir savunma durumuna geçmesine sebep olmuştur (Tunçay, 2002, s. 92; Meşe, 2023, s. 39). Bunun neticesinde, Kürtçü bağlantıları da bulunan Şeyh Said Ayaklanması ve Menemen Olayı gibi şeriatçı isyanlar, tek parti rejimi olağanüstü hâl kararı almasına neden olmuş ve bu durum İslamcı kesimi Schmittyen anlamda “yok edilmesi gereken bir iç tehdit” olarak tanımlamasına yol açmıştır (Duman, 2024, ss. 172-173). Şeyh Said Ayaklanmasındaki esas amaç, hilafeti geri getirmek ve şer’i hükümlere dayalı bir İslam devleti kurmaktır. Bu sebeple Şeyh Said Ayaklanması, din temelli bir ayaklanma olarak kabul edilebilir (Onay, 2016, s. 5). Şeyh Said Ayaklanması, tek partili rejim nazarında yalnızca bir tehdit olarak görülmemiş, aynı zamanda mutlak egemenliğini meşrulaştırmak için tek partili rejimin elde ettiği bir fırsat olmuştur. Bu isyanın akabinde Takrir-i Sükûn Kanunu’nun mecliste kabul edilmesi, Schmittyen anlamda bir karar anıdır. Bununla birlikte tek parti rejimi, ülkedeki mutlak egemenliğini meşru bir zemine oturtturarak ilan etmiştir. Şeyh Said ve Menemen Ayaklanmaları, devletin antagonistik çizgiyi net bir şekilde çizmesini sağlamış ve o ana kadar muğlak olan ‘halk’ tanımı, bu olayların gölgesi altında cumhuriyetçi/laik -dost- ve şeriatçı/yobaz -düşman- dikotomisi üzerinden yeniden üretilmiştir. Takrir-i Sükûn vasıtasıyla ilan edilen olağanüstü hâl, adeta olağan hukukun kendisi olmuştur. TCF ve SCF, bu isyanlarla bağlantıları olduğu iddiası ortaya atılarak feshedilmiş, muhaliflerin ve karşı-devrimcilerin meşru siyasal ortamda örgütlenmesi engellenmiş, gazete ve dergiler kapatılmış, basın-yayın faaliyetleri kısıtlanmıştır. Bu dönemde devletin her alanda sıkı bir denetiminin varlığı söz konusu olmuştur (Subaşı, 2004, s. 222). Bu uygulamalar sonrasında tarikat-cemaatler yer altına çekilmiş ve faaliyetlerini gizlice yürütmek zorunda kalmışlardır. İslamcı düşünürlerin kimisi tek parti dönemi boyunca sessizliğe bürünürken kimisi de Türkiye’yi terk etmiştir (İşler, 2018, s. 54).

Cumhuriyet devrimlerine karşı aykırılık taşıyan bütün kişi ve gruplar, bu dönemde adeta bir engizisyona uğratılmış ve ölçsüz denilebilecek biçimde *homo sacer*'e indirgenmişlerdir. Diğer taraftan, batılılaşma ve sekülerleşme adımları hızla atılmaya devam edilmiştir. İlerleyen süreçte şer'i hükümlerin lağvedilip Avrupa hukuk sisteminin benimsenmesi, şapka ve kıyafet kanunlarının uygulamaya konulması, Hicri ve Rumi takvimlerin tedavülden kaldırılarak Miladi takvimin kabul edilmesi, hafta tatilinin Cuma gününden Pazar gününe çekilmesi, Ayasofya Camii'nin müzeye çevrilmesi, Arapça ezan yasağı ve İslami geleneğe vurulmuş en büyük darbe olarak görülen harf devrimi, İslamcı kesime göre geçmişle bağların koparılma istenmesi ve toplumun dinsizleştirilmesi maksadını taşıyordu (Ahmad, 1995, ss. 116-117; Meşe, 2023, ss. 102-103). Muasırlaşma adına atılan bu adımlar, Laclau'nun tasvir ettiği hegemonik bir inşa şeklinde okunabilir. Kemalist kurucu kadro, dost-düşman ayrımını eskiyi hatırlatan sembolleri yasaklayarak ya da değiştirerek, toplumun görünüşüne ve bedenine kadar nüfuz ederek mutlak egemenliğini pratiğe dökmüştür. 1924 yılında Şer'iyeye ve Evkaf Vekâleti'nin yerine kurulan Diyanet İşleri Başkanlığı ile şapka-kıyafet kanunu ve Türkçe ezan gibi uygulamaların topluma aşamalı bir şekilde kabul ettirilmesi planlanmıştır. Diyanet İşleri Başkanlığı aracılığıyla, sekülerleşme sürecine İslami bir meşruiyet kazandırmak ve İslam'ı ulusallaştırmak amaçlanmıştır. Bununla birlikte, İslam'ın evrensel ümmet bağlamından koparılıp yeni ulus devletin hegemonik inşasına entegre edilmesi planlanmıştır (Koçak, 1997, ss. 94-95; Toprak, 2017, ss. 225-226). Yani Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kurulması, din ile devlet işlerinin tamamen ayrılmadığının, devletin din üzerinde tahakküm kurmaya çalıştığının ve denetim altında tuttuğunun göstergesidir (Zürcher, 2020, s. 221). Diyanet İşleri Başkanlığı, *polis* düzeninin en somut kurumu olarak değerlendirilebilir. İslamcılık, *polis* düzeninin sınırları dışında bırakılmış ve o sınırın dışında kalmaya zorlanmıştır.

Schmittyen bakış açısıyla gözlemlendiğinde, Kemalist rejimin İslamcılığı iç düşman olarak kodlaması, ülkede toplumsal homojenliğin sağlanması adına egemenin olanın aldığı olağanüstü bir karar olarak değerlendirilebilir. Kurucu ideoloji olarak benimsenen Kemalizm, laiklik ilkesi ile özdeşleştirilmiş ve İslamcı toplum potansiyel "iç düşman" kategorisine yerleştirilmiştir (Albayrak, 2010, ss. 316-317). Böylece tek partili rejim, inşa ettiği *polis* düzeni içerisinde İslamcılara söz hakkı tanımamış, İslamcıların taleplerini gürültü kirliliği olarak kabul etmiş ve bu şekilde meşru siyasal zeminden

dışlamıştır. Tek partili rejime karşı uyumsuzluk yaratmasına bile müsaade edilmeyen ve meşru siyasal zeminden dışlanan İslamcı kesim, anayasal haklarından mahrum bırakılarak gri alana hapsedilmiştir. Bununla birlikte İslamcı kesim, İstiklal Mahkemeleri'nde yargılanarak vatan haini ilan edilmiş ve hapse ya da idama mahkûm edilerek *homo sacer*'e indirgenmiştir (Özakman, 1997, s. 336). Bu değerlendirme ışığında tek parti rejimi, Schmitt'in önerdiği siyasal birliği sağlamak adına, Rancièreci anlamda siyaseti ortadan kaldırmış ve Agamben'in tasvir ettiği biyopolitik bir tasfiye mekanizmasını aktive etmiştir.

1938 yılında Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatı sonrasında İsmet İnönü, CHP'nin ve ülkenin yönetimini devralmış, akabinde kendisine 'Millî Şef' unvanı verilmiştir. Bu unvan ile İnönü, Schmittyen anlamda siyasal iktidarın tek merkezde olmaya devam edeceğinin sinyalini vermiş ve mutlak egemenliğini ilan etmiştir. İnönü iktidarında da Atatürk'ün devrimleri harfiyen uygulanmış, İslamcı toplum üzerindeki dışlama ve baskı bir süre daha devam etmiştir (Zürcher, 2020, s. 219). Ancak Millî Şef dönemi, devletin siyasal birliğini muhafaza etmek ve CHP iktidarının ömrünü uzatmak amacıyla, dışlayıcı ve kapsayıcı yöntemlerin eşzamanlı olarak yürütüldüğü bir dönem olmuştur. 1939 yılında İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Türkiye, son ana kadar savaşa dahil olmayıp tarafsızlığını korumuş, ancak bu süreçte savaş ekonomisi toplum üzerine ağır yük bindirmiştir. Yaşanan bu ekonomik kriz, egemen olanın olağanüstü hâle karar vermesine sebep olmuş ve bunun neticesinde 1942 yılında Varlık Vergisi mecliste kabul edilmiştir. Bu vergi, özellikle gayrimüslim azınlıkları -Ermenileri, Yahudileri ve Rumları- fazlasıyla zorlamıştır. Zira gayrimüslim azınlıklara uygulanan vergi oranı, Müslüman Türk vatandaşlara uygulanan vergi oranına kıyasla daha yüksekti (Bozarslan, 2015, ss. 295-296). Yani Varlık Vergisi Kanunu, Schmittyen anlamda dost ve düşmanın "karar" anıdır. Bu kanun ile vergi listeleri "M" (Müslümanlar) ve "G" (gayrimüslimler) harfleriyle kodlanmış, bu şekilde dost ve düşman birbirinden ayrılmıştır (Akar, 2009, s. 69). Bununla birlikte piyasa kuralları askıya alınmış ve hukuki itiraz yolları kapatılmış, gayrimüslim azınlıklar "sömürgeci" ve "karaborsacı" suçlamalarıyla iç düşman ilan edilmiştir. Buna gerekçe olarak ise savaş gösterilmiş ve sermayenin el değiştirmesi hedeflenerek gayrimüslim azınlıklar üzerinde bir mülksüzleştirme planı uygulamaya konulmuştur (Akar, 2009, ss. 152, 216). Bu durum, devletin makbul vatandaşlık tanımındaki kurucu dışsallığı ifade etmektedir.

Vergisini ödemekte güçlük çeken mükellef gayrimüslimler, Erzurum’da kurulan Aşkale Çalışma Kamplarına gönderilmiş, ancak vergisini ödeyemeyen Müslüman Türk vatandaşlar bu kamplara gönderilmemişlerdir (Arslan, 2015, ss. 129-130). Aşkale Çalışma Kampı, Agamben’in tasvir ettiği “mutlak istisna mekânı”nın Türkiye’deki somut karşılıklarından birisidir (Agamben, 2013, s. 161). Borçlarını ödeyemeyen gayrimüslim vatandaşlar, anayasal haklarından arındırılarak ve fiziksel varlıklarına el konularak bu kamplara gönderilmiş, Erzurum’un dondurucu soğukunda çeşitli işlerde çalıştırılarak *homo sacer*’e indirgenmişlerdir (Aktar, 2011, ss. 7-8). Bu kamplarda çalışan gayrimüslim vatandaşların bazılarının soğuktan donarak ve hastalanarak hayatını kaybetmesi ise bir cinayet veyahut kurban edilme ritüeli olarak görülmemiştir (Aktar, 2011, s. 170). Bu durum, egemen olanın insan bedeni üzerindeki mutlak hakimiyetini göstermektedir. Bu kanunun İslamcı kesime nazaran azınlık gayrimüslimler üzerinde sert bir şekilde uygulanması, onların kısa bir süreliğine ötekileştirildiğini; görmezden gelinerek bastırılan İslamcı kesimin -uyuşmazlığın- ise yeniden görünür olduğu ve geçici de olsa mevcut sistemde bir siyasal özne sıfatı kazandığını göstermektedir.

İkinci Dünya Savaşı’nın Müttefiklerin zaferiyle sonuçlanmasıyla birlikte, dünya genelinde otoriter-totaliter rejimlerin meşruiyeti sarsılmış ve kökten değişim yaşanan dünyada yeni düzeninin parçası olmak isteyen devletler, istemeyerek de olsa Batı bloğuna yakın olmak için demokratikleşme adımları atmışlardır. Bu devletlerden birisi de Türkiye Cumhuriyeti Devleti olmuştur (İlgen, 2020, s. 143). Batılı devletlerin desteğini almak maksadıyla, İnönü’nün girişimleri neticesinde parti-devlet bütünleşmesi çözülmeye başlamış ve Türkiye’de çok partili hayata geçiş dönemi başlamıştır (Berber, 2012, s. 148). Türkiye’de çok partili siyasal hayata geçiş için ihtiyaç duyulan uyuşmazlık, İslamcı kesim ile kısa zamanda giderilmiştir. Bu dönemde İslamcı kesim ilk kez bastırılmamış ve antagonistik anlamda bir tehdit olarak tanımlanmamıştır. Bu dönemde, uzun bir süre siyasal hayattan dışlanarak çıplak hayata indirgenen İslamcı kesim ile geçici bir süreliğine de olsa agonistik bir ilişki geliştirilmeye çalışılmıştır.

İnönü, gireceği ilk seçimlerin iktidarı adına riskli olduğunun bilincindeydi. Bu sebeple, DP’liler ülke genelinde örgütlenmesini tamamlayamadan ve gerçek bir tehdit haline gelmeden önce 1947’de yapılacak olan seçimlerin bir sene evvelen yapılması kararını aldı. İnönü: “iç ve dış siyasetin önümüzdeki yıllarda neler getireceğini bilmemekteyiz. Dünyanın hali karanlıktır. Yaşanması muhtemel bu durumları süresi

dolmuş bir meclisle karşılamak istemeyiz” açıklamasıyla aldığı kararı kamuoyuna duyurmuştur (Aydemir, 2016, ss. 443-444). 1946 yılındaki genel seçimler açık oy-gizli tasnif şeklinde yapıldığı için şaibeli seçim olarak tarihte yerini almış ve CHP, iktidarını kısa vadede uzatabilmiştir. Ancak İnönü, bir sonraki seçimlerin de partisi adına riskli olduğunun farkındaydı, zira 1946 seçim sonuçları CHP’ye olan muhalefeti fazlasıyla artırmıştı. Şaibeli seçimden sonra kurulan Recep Peker ve Hasan Saka hükümetlerinin, çok partili hayata geçiş sürecini başarısız bir şekilde yönettiği değerlendirilebilir (Kirman, 2006, ss. 110-111). İslamcılarla arasındaki buzları hızlıca eritmek ve İslamcıların kafasındaki “CHP = İslam düşmanı parti” algısını değiştirmek için isteyen İnönü, seçimlere bir yıl kala yeni hükümet kurma görevini İslam tarihi üzerine uzmanlaştığı bilinen Şemsettin Günaltay’a vermiştir (Karataş, 2014, s. 207). İnönü’nün bu görevi Günaltay’a vermesi, CHP’yi İslamcı kesime yakınlaştırmak maksadıyla attığı stratejik bir hamle olarak yorumlanabilir. İslami ilimler bölümündeki uzmanlığıyla tanınan Günaltay’ın, başından beri uygulanan sekülerleşme politikalarına yumuşak bir yaklaşım sunması umulmuştu (Evsile, 2022, ss. 162-163). Günaltay hükümetinde iktisadi alanda liberal politikaların uygulanması, gizli oy-açık tasnif sistemine geçilmesi, basın özgürlüğünün genişletilmesi ve din dersinin müfredata eklenmesi gibi önemli adımlar atıldı (Mısırlıoğlu, 2023, s. 8090). Başbakan Şemsettin Günaltay, gerçekleştirdiği reformlarla daha önce dışlanan ve ötekileştirilen İslamcı kesimi siyasal arenaya entegre etme girişiminde bulunmuştur. Ancak bu hamle için geç kalınmış, DP’nin sert muhalefeti ve popülist söylemleri, CHP’nin agonistik açılımını gölgede bırakmıştır.

Ülkede uygulanan liberal politikalar sonucunda ise ekonomide aşamalı olacak bir biçimde serbest piyasaya geçilmiş; Türk lirası devalüe edilmiş, ithalat kolaylaştırılmış ve bankalar için altın satma imkânı verilmiştir. Yapılan devalüasyon sonrasında ülkede enflasyonun artması üzerine Celal Bayar, bunu koz olarak hükümete karşı kullanabileceğini fark etmiştir. CHP’liler ise bu adımlardan sonra 1950 seçimlerini rahatlıkla kazanabileceklerini düşünüyorlardı. 1948 yılında DP’den kopan Millet Partisi’nin (MP), DP’nin oylarını böleceği tahmin ediliyordu. Öyle ki CHP’liler, saf dışı kalacağını zannettiği DP’ye birkaç sandalye vermeyi dahi teklif ettiler (Ahmad, 2014, ss. 108-109). MP ise DP’ye göre daha radikal görüşlere sahip İslamcı bir partiydi. MP’nin DP’den kopmasının sebebi ise DP’nin bir muvazaa partisi olduğunu iddia etmesiydi. Bu parti, CHP’nin laiklik ilkesine şiddetle karşıydı. Ancak MP, toplumsal düzeyde hiçbir

zaman kendisine ait bir kemik kitle oluşturmamış (Karpas, 2010, s. 509-510). Öte yandan, 1942 yılında yürürlüğe giren Varlık Vergisi Kanunu, çok partili hayata geçiş döneminde CHP için olumsuz bir hamleyle dönüştü. Zira mağdur edilen toprak ağaları, gayrimüslimler ve bunlarla birlikte uzun zamandır ötekileştirilerek baskı altında yaşayan İslamcı kesim, 1950 genel seçimlerinde DP'nin yanında durarak CHP'ye karşı, Laclaucu yaklaşımla bakıldığında, bir eşdeğerlik zinciri kurmuş ve mevcut iktidara karşı büyük bir muhalif cephe oluşturmuşlardır (Eroğul, 2014, s. 73). 1950 yılında yapılan seçimlerde DP birinci siyasal parti olmuş ve “beyaz ihtilal” gerçekleşmiştir. Ancak DP'liler, seçim sonuçlarını görünce kendilerine hükümet kurma izni verileceğinden şüphe duymuşlardır. Hatta ordu içerisindeki bazı grupların darbe yapılması ve seçimlerin iptal edilmesi için İnönü'ye teklifte bulunduklarından bahsedilmektedir (Zürcher, 2020, s. 253).

Seçimleri kazanmasına rağmen DP'nin bu şüphesi ve ordu mensuplarından bazılarının darbe teklifi, Cumhuriyet tarihindeki egemenlik ve hükümet arasındaki ontolojik ayrışmanın en açık göstergesidir. Yaşanan bu kriz anı ise Bodin ve Schmitt'in egemenlik tartışması üzerinden okunabilir. Bodin'e göre egemenlik; daimî bir kuvvettir, devredilemez ve bölünemezdir. Bunun üzerine Schmitt, “komiseryal diktatörlük” ve “egemen diktatörlük” arasında bir ayrımda bulunmuştur. Schmitt'e göre komiseryal diktatör, sınırlı bir görev dahilinde yasaların öngöremediği olağanüstü hallerin gerektirdiği tedbirleri uygulamak üzere yönetimi emanet olarak alırken; egemen diktatör hiçbir sınırlandırmaya tabii olmayan, görev süresi bulunmayan ve sınırsız yetkiye sahip olan mutlak kuvvettir (Küçükler, 2023, ss. 63-64). Bu tanıma göre 1950 seçimlerinden birincilikle çıkan DP, sadece geçici bir idari yetkiye sahip komiseryal bir iktidardır. Yani seçimleri DP kazansa bile devletin mutlak ve daimî egemeni olan Kemalist kurucu akıl, ontolojik üstünlüğünü muhafaza etmeye devam etmiştir. İnönü'nün darbe teklifini reddederek iktidarın devrini onaylaması, onun alelâde bir demokratik teamülün devamlılığından ziyade; Schmitt'in “egemen, olağanüstü hâle karar verendir” yöntemini doğrular niteliktedir. İnönü'nün darbe teklifini reddetmesi ise olağanüstü hâle karar vermemesi anlamına gelmektedir. İktidarın değişmesine yönelik olan kararın DP'ye değil, İnönü'nün şahsındaki devlet aklına ait olduğunun göstergesidir. Nihayetinde iktidar DP'ye devredilmiş, Türkiye'nin demokratikleşme süreci geç de olsa başarıya ulaşmıştır.

2.2.2. Demokrat Parti Döneminde İslamcılık

Türkiye’de 10 yıl süren Demokrat Parti (DP) dönemi, İslamcı fikrin kamusal alana dahil oluşunun başlangıcı olduğu, ancak bu dahil oluşun sınırlı bir şekilde devlet kontrolünde gerçekleştirildiği bir dönemdir. Bu dönemde İslamcılığın hoş görülen bir tabana evrilmesinin arkasında Schmitt’in siyasal kavramı bulunmaktadır. Bu dönemde Cumhuriyet devrimleri muhafaza edilmiş, ancak tepeden inme yöntemler terk edilmiştir. Tek partili rejimin demir yumruğu altında ezilen ve ağır cezalarla karşılaşan İslamcı kesim için bu dönem, adeta bir özgülleşme dönemi olmuştur.

DP iktidarı, erken Cumhuriyet döneminin keskin ‘gerici/iç düşman’ modelinde stratejik bir değişim gerçekleştirmiştir. Laclau’nun popülizm kuramı bağlamında DP’nin sıklıkla kullandığı “millî irade” söylemi, katı laiklik uygulamalarına karşı İslamcı kesimin mevcut sisteme eklemlendiği bir hegemonya inşası olmuştur (Karpas, 2010, s. 347). DP’nin iktidara gelir gelmez attığı ilk adımlardan birisi, Arapça ezan yasağını kaldırmak olmuştur. İslamcı kesim ise bu yasağın kaldırılmasını sembolik bir zafer olarak kutlamıştır. Arapça ezan yasağı kaldırıldıktan sonra İslamcılar DP’yi “dinin kurtarıcı partisi” olarak anmış, CHP’yi ise “dinsiz parti” ilan etmiştir (Tunaya, 1998, s. 118). Bu adımların yanında Kur’an kurslarının açılması için teşvikler yapıldı, imam-hatip okulları açıldı, tarikat-cemaatler üzerindeki devlet baskısı azaldı ve bu oluşumların toplumsal düzeyde etkinliği arttı (Mardin, 1991, s. 32; Şahin, 2012, s. 50). DP tarafından atılan bu adımlar, esasen salt bir ‘din hürriyeti’ hamlesi değil; İslamcı kesimi konsolide etmek üzere ortaya atılan kuvvetli bir boş gösterendir. Bu şekilde CHP, dinsiz parti olarak kodlanarak bir kurucu dışsal konumuna oturtulmuş ve İslamcı kesimin tüm talepleri olmasa da bazıları meşrulaştırılmıştır. Bu dönemde -buna kapı aralanmış olsa da- İslamcılığın siyasal olarak örgütlenmesi söz konusu değildir, ancak İslamcılık pasif bir şekilde toplum içinde yaygınlaşmıştır. Buna rağmen DP yönetimi, Kemalist-laiklik ilkesine sadık kalmıştır. DP’nin bu adımları, İslamcılığı siyasal bir ideolojiye dönüştürmekten ziyade, İslamcı ve muhafazakâr seçmen tabanını kaybetmeme stratejisiyle sınırlı olmuştur. Yapılmak istenen şey, devletin ideolojisini ve meşruiyetini toplumun dini hassasiyetleriyle uyumlu hale getirmektir (Kurtoğlu, 2004, s. 212).

DP dönemi, tek partili rejimin inşa ettiği *polis* düzeninin sarsıldığı ve Kemalizm’in anlamına yönelik yeni hegemonik inşanın başladığı bir dönemdir. CHP,

toplumsal düzeyde kaybettiği meşruiyet zeminini yeniden kazanabilmek için DP'nin İslamcı kesimle arasındaki ilişkiyi 'irtica' olarak kategorize etmiş ve Schmittyen anlamda DP'yi iç düşman ile ittifak yapmakla suçlamıştır. DP'nin ise bu suçlamaya karşı geliştirdiği savunma stratejisi, CHP'ye yönelik bir anti-ideoloji üretmek yerine, bizzat Kemalizm'i bir boş gösteren olarak mercek altına almış ve bu boş göstereni "millî irade" söylemiyle yeniden doldurmuştur. DP, Atatürk'ü ve değerlerini CHP'nin tekelden kurtarmak maksadıyla, Kemalist sembolleri kendi popülist hegemonik inşasıyla eklemleyerek egemen olanın merceğinden çıkmak için kendine meşru bir kalkan oluşturmuştur (Tunçay, 1983a, s. 575; Ahmad, 1996, ss. 64-65). Bununla birlikte, DP'nin 5816 sayılı "Atatürk'ü Koruma" Kanunu'nu çıkarması ve Millî Şef döneminde yapımına başlanan Anıtkabir'in inşasının DP döneminde tamamlanması; "daimî egemenlik" tanımıyla incelendiğinde geçici hükümetin, yani DP'nin, egemen olana gösterdiği bir sadakat ritüeli şeklinde okunabilir (Eroğul, 2014, s. 119). Bu hamlelerde DP hem İslamcı kesime birtakım haklar tanıyarak göz kırpmış hem de mutlak egemen olan Kemalist kurucu akla, tehdit olmadıklarına dair mesaj göndererek Schmittyen anlamda bir olağanüstü hâl ilanının önüne geçmek için çabalamıştır. Bu durumla birlikte DP iktidarında, Ticanîler tarikatının şeyhi olan Kemal Pilavoğlu'na, Atatürk'ün büst ve heykellerini tahrip ettiği için 10 yıl hapis cezası verilmiş, Cevat Rifat Atilhan tarafından kurulan İslam Demokrat Partisi mahkeme kararıyla yasa dışı ilan edilerek kapatılmış, laiklik karşıtı söylemleri bulunan milletvekilleri DP'den ihraç edilmiş ve *Büyük Doğu* dergisinde Kemalist devrim karşıtı yazılar yazan Necip Fazıl Kısakürek hapse mahkûm edilmiştir (Tunçay, 1983a, s. 575). İslamcı figürlere karşı uygulanan sert yaptırımlar, DP'nin İslamcılığa karşı olan hududunu belirlemektedir. Rancière'in teorisi bağlamında bu durum; İslamcı taleplerin DP'nin nazarında siyasal bir söz olarak kabul edilmediğini, bilakis idare edilebilir bir kültürel öge olarak gördüğünü gösterir. Pilavoğlu'nun heykel kırma eylemi, Atilhan'ın kurduğu İslamcı siyasal parti ve Kısakürek'in anti-Kemalist yazıları, DP tarafından mevcut sistemin sınırlarını zorlayan bir gürültü kirliliği olarak tanımlanmış ve bastırılmıştır. DP'nin burada attığı adım ile Schmittyen anlamda bir karar vermiş, yani makbul İslamcı ile radikal İslamcı arasındaki sınırı bizzat kendisi çizmiştir. Son kertede Kemalizm ve İslamcılık, DP'nin ilk dönemlerinde birbirleriyle çatışan zıt kutuplar olmaktan çıkmış ve hükümetin meşruiyeti ve kitlelerin rızası korunarak eşzamanlı olarak kullanılan pragmatik birer hegemonik inşâ vasıtasına dönüşmüşlerdir.

Bu dönemde İslamcı hareket, Rancière'in kuramıyla okunduğunda tamamen olmasa da devletin belirlediği sınırlar içerisinde görünür olabilmiştir, yani Rancière'in tasavvur ettiği gibi bir siyasetin yaşandığı söylenemez. Zira Rancière'e göre siyaset, *polis'in* görmek ve duymak istemediği kesimlerin, kendilerine çizilen sınırı aşarak görünür olmaya ve sesini duyurmaya çalıştığı anda gerçekleşmektedir. DP ise İslamcılar bir tehditten ziyade, potansiyel seçmen kitlesi olarak görmüştür. Ancak, İslamcılar tarafından gerçekleştirilen ya da gerçekleştirilmek istenen radikal eylemlere, yani hakiki bir uyuşmazlığa müsaade edilmemiştir. Bununla birlikte Kemalizm, DP'nin ve CHP'nin sahiplendiği ve iki tarafın da farklı şekilde tanımladığı bir 'yüzer-gezer gösteren'e dönüşmüştür. DP döneminin ilk yarısında CHP ile yaşadığı bu çekişme, esasen agonistik zeminde gerçekleşen meşru bir rekabettir. Zira DP, iktidara geldikten sonra CHP'yi ya da seküler kesimi Schmittyen anlamda bir tehdit olarak kodlamamış ya da *homo sacer*'e indirgememiştir. Bu dönemde CHP ile yaşanan uyuşmazlığın üstü kapatılmaya çalışılmamıştır. DP, direkt olarak CHP'yi siyasal arenadan dışlamıyor -üstelik Kemalizm'i farklı yorumlarla benimsiyor- ve sistem içerisinde meşru bir hasım olarak CHP ile bir rekabet yürütüyordu. Ancak DP döneminin ikinci yarısında muhalefet üzerindeki tahakküm artmış, bu durum agonistik dengenin dağılmasına sebep olmuş ve antagonistik siyasetin yeniden güç kazanmasına yol açmıştır.

1954 yılında seçimleri tekrar kazanarak iktidarının meşruiyetini yenilemesi, DP'nin popülist hegemonik inşasının zirvesini temsil etse de ilerleyen süreçte başlayan ekonomik kriz ve parti içi ayrışmalar -Cumhuriyetçi Millet Partisi'nin (CMP) ve Hürriyet Partisi'nin (HP) kuruluşu- DP'nin çeşitli toplumsal taleplerini eklemlenen eşdeğerlik zincirinin kırılmasına sebep olmuştur. Üstelik, Kıbrıs Meselesiyle alevlenen milliyetçilik dalgası da 6-7 Eylül Olaylarının gerçekleşmesiyle sonuçlanmış ve bu olaylar gayrimüslim vatandaşlara uygulanan şiddet neticesinde Türkiye'nin uluslararası kamuoyunda itibarı zedelenmiştir. Bu durum da DP'nin meşruiyetine büyük bir darbe vurmuştur (Eroğul, 2014, s. 166). Millî İrade söylemi günden güne etkisini yitirmiş, bu boşluğu dolduramayan hükümet ise meşruiyet krizini aşmak amacıyla yüzünü otoriterleşmeye ve antagonistik siyasete dönmüştür (Karpaz, 2010, ss. 501-502; Zürcher, 2020, ss. 266-267). Bu dönüşüm ile tarafların meşru siyasal ortamda birbirini rakip olarak gördüğü agonistik zemin tamamen yıkılmış, rekabetin savaşa evrildiği antagonistik bir zemin inşa edilmiştir.

Bu bağlamda DP, çoğunluğun desteğini kaybetmeye başladıkça daha belirgin bir biçimde milliyetçi ve dini söylemlerini artırmıştır.

DP iktidarı, demokratik yollarla elde ettiği meşruiyetini, anti-demokratik yollara başvurarak bir antagonizma üzerinden pekiştirmeyi amaçlamıştır. DP'nin güçlenen muhalefeti “kin ve husumet cephesi” veya “haçlı orduları” şeklinde damgalaması; kendisini ise “Vatan Cephesi” şeklinde adlandırması, Schmittyen anlamda dost ve düşmanın tayin edildiği ‘karar anı’ olarak okunabilir (Kırkpınar, 2018, s. 356). Laclau’nun popülizm kuramı ise Schmitt’in bu olağanüstü hâl tasavvurunu genişletir. DP hükümeti, Vatan Cephesi’ni destekleyen seçmenlere ödüller vadederek, desteklemeyenleri ise ağır müeyyide tehditleri savurarak adeta bir havuç-sopa politikası izlemiştir (Ahmad, 1996, ss. 92-93). Hükümetin bu uygulaması yalnızca salt bir propaganda değil, parçalanmış hegemonik bloğu yeniden inşa etme çabasıdır. Bu hegemonik inşanın ana unsuru ise İslamcılık olmuştur. DP, muhalefeti haçlılara benzeterek İslamcılığı kendi meşruiyetini sağlamak adına araçsallaştırmış ve Müslüman Türk kimliğini Vatan Cephesi’nin bir parçası haline getirmiştir. Bu süreçte Rancière’in uyuşmazlık kuramı ise tablonun diğer yüzünü gösterir. Vatan Cephesi’nin ülke genelinde yayılıp örgütlenmesi ve DP’nin yandaşa ödül-muhalife ceza uygulaması, uyuşmazlığı bastırıldığı devasa bir *polis* düzeni işleyişidir. Vatan Cephesi’nden yana olmayan vatandaşların seçimi, DP iktidarı tarafından kuru bir gürültü olarak kodlanmış ve bastırılmıştır. Nihayetinde 1950’li yılların sonuna gelindiğinde İslamcılık, DP iktidarı tarafından hem Schmittyen anlamda bir kalkan olarak araçsallaştırılmış hem de Laclaucu anlamda bir birleştirici unsur olarak kullanılmıştır. Ancak DP’nin bu stratejisi, Türk toplumunu 27 Mayıs’a götürecek olan hakiki olağanüstü hâlin yolunu açmıştır.

DP iktidarının son evresi, siyasal ve toplumsal kutuplaşmanın seviye atladığı ve Schmitt’in egemenlik anlayışındaki hudutlarının zorlandığı ontolojik bir krizi meydana getirmiştir. DP’nin yasama ve yargı organlarını tek elde birleştirerek kurduğu Tahkikat Komisyonu, muhalefeti ve üniversiteleri bastırmaya yönelik bir adım olmanın ötesindedir (Bora & Canefe, 2002, s. 647). DP, seçimler yoluyla kendisine tanınan geçici yetkileri aşarak, mutlak egemen statüsünü elde etme girişiminde bulunmuştur. DP iktidarının, Vatan Cephesi ya da Tahkikat Komisyonu gibi adımlarla Schmittyen anlamda bir olağanüstü hâle karar verme teşebbüsü, asıl egemen olanın kim olduğu problemi sorusunu

yeniden doğurmuştur. Bu bağlamda DP, 1950-1960 yılları arasında devletin kılıcını, yani şiddet tekeline kullanma yetkisine sahip bir ‘komiser’ olarak, mevcut anayasal düzenin sınırları dahilinde bazı kararlar alabilmiştir. Vatan Cephesi ilanı ise esasen bu işlevsel yetkinin kullanılması şeklinde değerlendirilebilir. Öte yandan egemenliğin bölünmezliği ilkesine göre Türkiye’de egemenlik, temelde hükümet ile kurucu akıl ya da askeri/bürokratik vesayet arasında paylaşılmamış; sadece kullanım hakkı devredilmiştir. Ancak DP, Tahkikat Komisyonu aracılığıyla mevcut yetkisinin hudutlarını aşp, Schmittyen anlamda fiilen olağanüstü hâl ilan ederek bir mutlak egemen gibi davranmaya başlamıştır. İşte bu noktada hakiki egemen olan, yani askeri/bürokratik vesayet, egemenliğin bölünmezliği ilkesi gereğince devreye girmiştir. Netice itibarıyla 27 Mayıs Darbesi, egemenliğin el değiştirmesinden ziyade; asli egemenin, yetkisini aşan komisere mutlak egemenin kim olduğunu hatırlatmasıdır. Askeri müdahalesinin akabinde kurulan Yassıda Mahkemeleri, Agamben’in *homo sacer* analizinin Türkiye tarihindeki en somut örneklerinden birisidir. Cunta yönetimi, Adnan Menderes ve arkadaşlarını anayasal haklara sahip birer vatandaş olmaktan çıkarmış, öldürülebilen ama kurban edilemeyen öznelerle indirgemıştır (Topçu & Topçu, 2017, s. 59). Menderes’in idamı, Kemalist-laik kesim için bir adalet tecellisi olsa da İslamcı kesim için bu olay büyük bir üzüntüyle karşılanmıştır (Fedayi, 2009, s. 11). Menderes, İslamcı kesim tarafından İslam davası uğrunda canını ortaya koyan şehit olarak anıldı (Dokuyan & Yüksel, 2020, ss. 31-32). “Şehit Menderes” imgesi, sonraki yıllarda İslamcı siyasetin “mağduriyet” üzerinden inşa edeceği eşdeğerlik zincirinin temel taşı oluşturmuş ve mutlak egemen olan ile yaşanan bu husumet, tarihsel ve teolojik bir boyut kazanmıştır.

2.2.3. 27 Mayıs Darbesi Sonrasında Gelişen İslamcılık

27 Mayıs darbesinden sonra her ne kadar demokrasi propagandası yapılmış olsa da bundan sonraki dönemler sağ-sol ideolojilerin de etkisiyle toplum içinde büyük bir kaos ortamı oluşmuştur. 1960 yılından sonra Türkiye’de yaşanan siyasal karşıtlıklar, milliyetçi-sosyalist ekseninde şekillenmiştir. İslamcılar içinse bu dönem, doğrudan siyasal parti kurma öncesinde bir hazırlık dönemi olmuştur. Siyasal kristalleşmenin yaşandığı 1960’lı yıllarda İslamcılık, genel hatlarıyla iki boyutlu bir stratejik yol seyretmiştir. Birincisi, sağ siyasetin şemsiyesi altında durarak en kuvvetli merkez sağ aktör ile irtibatlanmak ve Türk milliyetçiliğinin muhafazakâr sağ yorumunu kabul etmek; ikincisi ise İslamcı aktörler arasındaki çeşitli görüşlerin ve yorumların bir iç çatışmaya

evrilmesini önlemek, bilhassa kültürel-edebi zeminde yayıncılık faaliyetleri aracılığıyla yeni ortaklıklar kurmaktır. Bu genel çerçeve içinde İslamcılığın büyük bir kısmı, 1950’li yıllarda nasıl CHP’ye karşı DP’yi desteklediyse de 1960’lı yıllarda da Adalet Partisi’ni (AP) desteklemeyi tercih etmişlerdir. Özellikle 1965 yılı ve sonrasında “sağ” sıfatını benimseyerek siyasal yelpazede yerlerini almışlardır (Özta, 2021, s. 400). Kamusal alanda meşru siyasal bir özne olarak kabul görmeyen İslamcılar, bu dönemde daha çok gazeteler, dergiler ve sivil örgütlenmeler aracılığıyla taleplerini dile getirerek ontolojik bir strateji izlemişler ve pasif bir şekilde etki alanlarını genişletmeye çalışmışlardır (Özdağ, 2007, s. 90). 27 Mayıs darbesiyle tasfiye edilen DP, sistemin dışına çıkarılsa da iktidar olduğu süre boyunca ülke içinde geniş bir kitleye nüfuz etmiş ve oy tabanı olarak yayılmıştır. Siyasal alanda DP’nin mirasını devam ettiren AP ise Laclau’nun hegemonik inşa kavramı bağlamında önemli bir rol üstlenmiştir (Akin & Coşkun, 2017, s. 6).

1961 yılında kurulan ve DP’nin devamı niteliğini taşıyan AP, en başta kendisini sağcı ya da solcu olarak kamuoyuna tanıtmak yerine; muhafazakâr, mukaddesatçı ve milliyetçi gibi kavramları, çeşitli toplumsal talepleri birleştiren eşdeğerlik zinciri oluşturmak için kullanmıştır (Can, 2023, s. 17). AP’nin uyguladığı bu strateji hem İslamcı kesimi sistemin içinde tutmuş hem de askeri vesayetin, yani mutlak egemenin gazabından koruyan bir kalkan işlevi görmüştür. 1961 yılı seçimleri sonrasında kurulan, ancak bir sene bile ayakta duramayan CHP-AP koalisyon hükümeti ise Schmitt’in bakış açısıyla okunduğunda imkânsız bir denemedir (Çeliker, 2009, ss. 27-29). Zira devletin kurucu kodlarını taşıyan bir parti ile onun tarafından iç düşman olarak kategorize edilen kesimin temsilcisi arasındaki bu mecburi ittifak, dost-düşman dikotomisini ortadan kaldıramamış; bilakis bu çatışma, koalisyonun imkânsızlığı üzerinden bu dikotomiye yeniden üretmiştir. Bu sebeple, 1960’lı yılların ilk yarısında İslamcılık siyaset ortamına atılamamış, ancak AP’nin inşa ettiği hegemonik bloğun içerisinde kalarak komünizm tehdidine karşı devletin yanında konumlanmıştır.

İslamcı kesim, 1961 Anayasası’nın dernekleşme ve basın gibi özgürlüklerinden yararlanarak toplum içerisindeki nüfuzunu kuvvetlendirmiş ve AP gibi sağ partilere destek vererek dolaylı olarak etkisini göstermiştir. Bu dönemde *Büyük Doğu*, *Hareket*, *Hilal* ve *Diriliş* dergileriyle İslamcılık zihinlerde diri tutulmaya çalışılmış ve Seyyid

Kutup, Mevdûdi gibi İslamcı düşünürlerin kitapları Türkçe'ye çevrilmiştir (Yanık & Bora, 2017, ss. 294-295). 1960'lı yılların ilk yarısında İslamcıların esas amacı, DP döneminde edindikleri haklardan yeniden mahrum bırakılmamak ve uzun vadede siyasal arenaya girmek için hazırlık yapmak olmuştur. 1965 seçimlerinde AP'nin tek başına iktidara gelmesiyle İslamcı hareket, belirgin bir canlanma sürecine girmiş ve İslamcılığı kucaklayacak bir siyasal parti ortaya çıkmıştır (Okutan, 2004, ss. 143-144).

1960'lı yılların sonunda anti-komünist bir çizgi üzerinde duran milliyetçi Hareket Partisi'nin (MHP) siyaset sahnesine çıkışı, İslamcılığın devlet merkezli milliyetçilikle kurduğu yeni bir eklemleme adımını işaret etmektedir (Erken, 2014, s. 137). Laclau'nun hegemonya kuramı bağlamında, Aydınlar Ocağı'nın ideolojik temelini oluşturan İbrahim Kafesoğlu'nun geliştirdiği ve MHP Genel Başkanı Alparslan Türkeş'in benimsediği Türk-İslam sentezi, İslamcılığın sistem karşıtlığı potansiyelinin bir nevi üzerini örtmüş ve böylece devleti kutsal kabul eden milliyetçi söylemin içine vazgeçilmez bir maneviyat dahil edilmiştir. Bu durum, ülkücü hareketin marjinal karakterinden kurtulup kitlesinin artmasını sağlamış, "Türklük bedenimiz, İslamiyet ruhumuz" gibi popülist söylemler ile ülkücü hareketin İslamlaşması sağlanmış, muhafazakâr ve İslamcı kesim için alternatif bir siyasal parti olmak amaçlanmıştır (Bora, 2017b, ss. 128-129). Türk-İslam sentezine göre Türk kültürü, 2500 yıllık Türk tarihinin ve 1000 yıllık İslam geleneğinin birleşiminden oluşmaktadır. Türk-İslam sentezine göre Türklerin tarihi misyonu, İslam'ın sancaktarlığını yapmaktır. Bu ideoloji, kendisini sağ siyasal yelpaze içerisinde tanımlayan siyasal partilerde, hatta ordu içinde dahi etkili olmuştur (Zürcher, 2020, s. 329). Milliyetçiliğin İslamcılık ile sentezlenebilmesi, Türk sağının kuvvetli bir ideolojik temele oturmasını sağlamıştır. Bora'nın da ifadesiyle "İslamcı söylem, [...] muhatap aldığı milleti fitraten kutlu bir topluluk olarak yüceltmeye fevkalade yatkındır" (2017b, s. 142).

İslamcıların siyasal anlamda örgütlendiği ilk parti, Millî Nizam Partisi (MNP) olmuştur. Necmettin Erbakan'ın önderliğinde MNP'nin kurulması, Laclau'nun halk inşası tasavvurunun en somut örneği olmuştur. Zira 1950'den bu yana sağcı dünya görüşünün -DP, AP, MHP- içinde eritilen İslamcı talepler, Millî Görüş Hareketi (MGH), yani yepyeni bir hegemonik inşa, adı altında toplanmış ve İslamcı özne bir "siyasal özne" olarak doğmuştur (Can, 2023, s. 18). Millî görüşe göre Türkiye'nin İslam dinine sırt

çevirmesi, ülkedeki sosyal bütünlüğü tehlike altına sokmuş ve ülkeyi yabancı düşmanların karşısında güçsüz duruma düşürmüştür (Özdalga, 2007, s. 120). Millî irade söyleminin İslamcı talepleri duyuramaması, Erbakan'ın MGH'yi ortaya atarak “hak ve batıl” dikotomisi üzerinden bir hegemonik inşaya başlamasına ve AP'nin kurduğu eşdeğerlik zincirinin kırılmasına sebep olmuştur. Rancière'in uyumsuzluk kuramı ise bu Laclaucu hegemonik inşa durumunu bir atım öteye taşıyarak derinleştirir. MNP'nin kuruluşu, esasen devletin kurucu aklına karşı bir meydan okuma ve *polis* düzenine karşı radikal bir uyumsuzluk ilanıdır. Kemalist kurucu akıl tarafından “cami cemaati” olarak kodlanan ve unutulmaya yüz tutmuş olan İslamcılar, Erbakan ile *polis* düzenine haykırarak sessiz kalma rolünü reddetmişlerdir (Can, 2023, s. 18). Erbakan'ın bu hamlesi, İslamcılığı devletin bir aracı olmaktan çıkarmış ve bizzat devletin resmî ideolojisi Kemalizm ile çakışan, Schmittyen anlamda kendi egemenlik iddiasını ortaya atan özerk bir siyasal cepheye evrilmiştir. MNP ile en büyük tehdidin komünizm olduğu ezberi bozulmuş; Masonlar, Siyonizm ve Batı bloğu da kurucu dışsal olarak kategorize edilmiştir (Aşgın, 2018, ss. 298-299).

1960'lı yılların sonuna doğru Kıbrıs Sorununun derinleşmesi, artan suç oranları, sokaklarda-üniversitelerde yükselen ideolojik çatışmalar ve Kanlı Pazar Olayının yaşanması, mevcut durumun AP iktidarının kontrolünden çıktığını ve Schmittyen bir iç savaşa doğru gidildiğini göstermiştir. Askeri vesayetin bir süre göz yumduğu bu iç savaş ortamı, 12 Mart 1971 tarihinde AP hükümetine verilen muhtıra ile son bulmuştur. 12 Mart Muhtırası ise Schmitt'in kuramına göre olağanüstü hâlin karara bağlanmasıdır. Bu muhtıra ile ordu, AP hükümetinin istifasını sağlamış ve Anayasa'nın koruyucusu rolüyle meşru agonistik zemine reset atılmıştır (Zürcher, 2020, s. 296). Bu reset sürecinden sosyalist hareket kadar İslamcı hareket de nasiplenmiştir. İslamcılık, anti-komünist bir çizgide durduğu için bu zamana kadar varlığı tolere edilmiş, ancak MNP ile siyaset ortamına giriş yaptıktan sonra *polis* düzeninin adeta surlarına çarpmıştır. Bu süreçte MNP kapatılmış ve İslamcıların anayasal düzene dokunabilecek bir egemen aday olamayacakları hatırlatılmıştır. Aynı dönemde kapatılan Türkiye İşçi Partisi (TİP) yöneticileri ağır hapis cezalarıyla karşılaşırken; Erbakan ve arkadaşlarının siyasetten dahi menedilmemesi, İslamcılığın egemen olan nezdindeki konumunu netleştirmiş ve Schmitt'in siyasal kavramı bağlamında devletin düşman hiyerarşisini açığa çıkarmıştır. Devlet, komünizmi Schmittyen anlamda yok edilmesi gereken bir iç düşman olarak

kodlarken; İslamcılığı sistemin hududunu aştığı için kulağı çekilmesi gereken fakat anti-komünist çizgisi sebebiyle ortadan kaldırılmayan bir ‘tali düşman’ olarak tanımlamıştır. Muhtıra sonrasında ülkedeki kaos tamamen sonlanmamış, sadece ertelenmiştir. 1970’li yıllarda ülke içinde yükselen siyasal kutuplaşma neticesinde çatışmaların şiddeti artmış, bu kutuplaşma sivil toplum kuruluşlarına kadar inerek gittikçe kurumsallaşmış, üniversite kampüslerinde ve sokaklarda sağ-sol çatışmalarıyla birlikte kanlı eylem vakaları göz ardı edilemeyecek kadar artmıştır. 1960 yıllarında başlayan milliyetçi-sosyalist merkezli ideolojik çatışmalar, 1970’li yıllarda şiddet dozu artarak mevcut hükümeti zor duruma sokmuştur (Can, 2023, s. 17).

Gerçekleşen bu yumuşak tasfiye sürecinden sonra İslamcı hareket, kendi içinde mevcut söylemleri üzerinde bir restorasyona gitmiştir. MNP’nin kapatılmasının akabinde kurulan millî Selamet Partisi (MSP), millî Görüş Hareketi’ni sağ-sol dikotomisinden ayırmış ve bunlara alternatif olarak bir “üçüncü yol” olarak tavsif etmiştir (Bağcivan, 2022, s. 21; Can, 2023, s. 18). 1973 yılında yapılan genel seçimler sonrasında kurulan CHP-MSP Koalisyonu, Türk siyasetinde Schmittyen anlamda iç düşmanlığın geçici olarak devre dışı bırakıldığı, ontolojik olarak birbirine tamamen zıt olan iki tarafın zoraki bir şekilde yan yana geldiği paradoksal bir andır. Aynı zamanda bu koalisyon, İslamcılığın devlet karşısındaki pozisyonunun radikal dönüşümünü de temsil etmektedir. 1950’li yıllardan beri öteki olarak konumlandırılan İslamcı hareket, bu dönemde demokratik siyasal sistem yoluyla ilk kez devletin en üst tepesine ulaşmıştır. Kongar’ın (1999, s. 183) “düşman kardeşler” olarak isimlendirdiği bu zorunlu ortaklık, Mouffe’un meşru agonistik zemininden ziyade, devlet idaresinde yaşanan siyasal krize karşı imzalanan pragmatik bir ateşkestir. Bu kırılgan koalisyonun kaderini değiştiren asıl hadise ise Kıbrıs Sorunu ve akabinde başlatılan Kıbrıs Barış Harekâtı olmuştur.

Kıbrıs Barış Harekâtının başarıyla tamamlanmasından sonra Ecevit, “Kıbrıs Fatihî” olarak anılmaya başlanmış ve kamuoyunda sempati kazanmıştır. CHP kanadı, bu askeri müdahaleyi Türk toprağını koruyan bir barış harekâtı olarak isimlendirmiştir. Ancak MSP kanadı ve İslamcı çevreler, Kıbrıs’ta “cihat” edilerek adanın fetholunduğunu ve asıl rolü “Mücahit Erbakan”ın aldığını öne sürmüşlerdir (Gülbay, 2019, ss. 355-356). Bu durum, Laclau’nun kuramıyla okunduğunda bir hegemonik mücadelenin yaşandığı an olarak değerlendirilebilir. Zira Laclau’ya göre hegemonik mücadele; iki zıt kutbun, kavramların anlamları üzerinde karar verme gücünü elde etmek için verdikleri çabadır.

Bu anda ise Kıbrıs Barış Harekâtı, iki tarafın da kendine has bir şekilde tanımladığı bir yüzer-gezer gösterene dönüşmüştür. Bu söylem stratejisiyle İslamcılık, devletin askeri zaferini benimseyerek kendisini sistemin ötekisi olmaktan çıkarmayı amaçlamış ve cihat-fetih gibi söylemler ile kendi hegemonik inşasını pekiştirmiştir. Kıbrıs zaferi sonrası ortaya çıkan bu hegemonik mücadele, koalisyonun sarsılmasına sebep olmuştur. İslamcıların Kıbrıs’a yapılan askeri müdahaleyi ‘dini zafer’ gibi anması, devletin kurucu kodlarına, yani *polis* düzenine karşı kabul edilemez bir uyuşmazlık yaratmıştır. Dış düşman tehdidi hafıflediğinde, laik-İslamcı kutuplaşması yeniden artmış ve meşru agonistik zemin yerini antagonistik savaş alanına bırakmıştır.

CHP-MSP koalisyonunun dağılmasıyla yeniden ortaya çıkan siyasal kriz, Laclau’nun eşdeğerlik zinciri kavramının en net haliyle gerçekleştiği I. Milliyetçi Cephe (MC) hükümetiyle kısa vadeli de olsa sonlanmıştır. Bu koalisyon hükümeti, Türk sağıni temsil eden siyasal partilerin kurduğu bir koalisyon hükümeti olmuştur. Fakat bu koalisyon döneminde bizzat siyasal birliği çökertmenin eşiğine getirdiği bir paradoksla son bulmuştur. Maraş-Çorum Olayları, Kanlı 1 Mayıs ve Beyazıt Katliamları gibi toplumsal şiddet olaylarının yaşandığı bu kaos ortamı ise egemen olanın, yani ordunun, 12 Eylül 1980 tarihinde yönetime el koyarak Schmittyen bir olağanüstü hâle karar vermesiyle sonuçlanmış ve anormal bir şekilde derinleşen siyasal meşruiyet krizi noktalanmıştır (Selçuk, 2023, ss. 84-85; Kahveci, 2024, ss. 243-244).

2.2.4. 12 Eylül Darbesi Sonrasında İslamcılık

12 Eylül darbesine uzanan süreçte, İslamcı hareketin sistem içerisindeki agonistik meşruiyetini kaybettiği ve egemen olanın radarına girdiği an ise 6 Eylül 1980 tarihinde gerçekleştirilen Konya Kudüs Mitingi olmuştur. MSP Konya Teşkilatı tarafından düzenlenen bu miting için Türkiye’nin dört bir yanından gelenlerin içki satan dükkanlara saldırmışlardır. Bu sürecin devamında ise mitinge doğru giden kalabalık “yaşasın İslam devleti kavgamız”, “şeriat İslam’dır, Anayasa Kurandır”, “dinsiz devlet yıkılacak elbet” şeklinde sloganlar atmış; bununla birlikte mitingin başlangıcında İstiklal Marşı okununca “ezan sesi istiyoruz” sloganıyla saygı duruşunda bulunmamışlardır (Yalçın, 2013, ss. 154-155). Bu olay, Rancière’in uyuşmazlık kuramının en berrak şekilde pratiğe döküldüğü bir andır. Zira İslamcılar, bu eylem ve sloganlarla Cumhuriyet’in kurucu ilkelerini reddederek, *polis* düzenine karşı varlıklarını haykırılmışlardır. Ancak mutlak

egemen olan, yani kendisini Cumhuriyet devrimlerinin koruyucusu olarak tayin eden askeri/bürokratik vesayet, Konya mitingini “irticanın kuvvet göstergesi” olarak tanımlamış; tam bir hafta sonra ise İslamcılığın bu cüretkâr meydan okumasını bastırmak ve siyasal olanı yeniden üretmek için yönetime el koyarak Schmittyen anlamda olağanüstü hâle karar vermiştir (Arpacı, 2012, s. 352).

1980 yılında gerçekleştirilen 12 Eylül Darbesi, Türkiye Cumhuriyeti tarihinin en sert uygulanan darbesi olarak Türk siyasal hayatında yerini almıştır. Bu darbeye birlikte bütün siyasal partiler ve legal-illegal örgütlenmeler kapatılmış, Erbakan ve Türkeş sıkıyönetim mahkemelerinde yargılanarak tutuklanmış, Ecevit ve Demirel için de siyasi yasak verilmiştir. Yani Schmittçi bir perspektifle, egemen olanın kontrolü altında ülkede büyük bir depolitizasyon süreci yaşanmış ve ülke üç yıl boyunca olağanüstü hâl koşullarında idare edilmiştir (Biçici & Doğru, 2024, s. 15). 12 Eylül darbesinin gerekçesi olarak sağ-sol çatışması, siyasal şiddet ve terör olayları, ekonomik kriz ve istikrarsız yönetim öne sürülmüştür. Orgeneral Kenan Evren, ülke meselelerinin sivil -komiser-hükümet tarafından düzeltilemeyeceğine kanaat getirmiş ve Millî Güvenlik Konseyi’ni (MGK) kurarak idareye el koymuştur. Schmitt’e göre ise dost-düşman ayrımı, devletin kontrolü dışında derinleşip toplumsal düzeye kadar düşerse ülke iç savaşa sürüklenir ve siyasal birlik yok olur. Bu bağlamda 12 Eylül Darbesini gerçekleştiren cunta, ülke içerisinde baş gösteren bu iç savaş durumunu gerekçe göstererek olağanüstü hâl kararını meşru zemine oturtmuştur.

12 Eylül Darbesinin asıl maksadı, 1961 Anayasası’nın getirmiş olduğu nispi özgürlük alanını direkt olarak ortadan kaldırmaktır. Zira bu anayasa ile Mouffe’un kuramı bağlamında inşa edilmek istenen meşru agonistik siyaset ortamı ters tepmiş, görüş farklılıklarının çatışması toplumsal düzeyde adeta ölümüne bir çarpışmaya dönüşmüş ve ülkedeki siyaset, Schmittyen anlamda antagonistik savaş alanına evrilmiştir. Bu sebeple Evren, kontrolden çıkmış olan bu iki zıt kutba askeri yöntemlerin uygulanabileceğini düşünüyordu. Ancak bu sert yöntemlerin bilhassa toplumda oluşturduğu tahribat çok derin oldu. Aşırı solcu ve aşırı sağcı gruplar ağır bir şekilde cezalandırılarak kontrolsüz bir şekilde *homo sacer*’e indirgendi. Gerçekleştirilen bu darbeye, üç yıl boyunca demokrasi kesintiye uğradı (Ahmad, 2014, s. 161). 12 Eylül darbesi, aşırı sağ-sol grupları sokaklardan ve siyasal arenadan tasfiye ettikten sonra Türkiye’de kritik bir ideolojik boşluk oluşmuş, bu boşluk ise popülist eklemlenme yoluyla, devlet kontrolüyle aşamalı

olarak İslamcılık ile hızlıca doldurmuştur. Anarşistlerin ve Bozkurtların sokaklardan temizlenmesiyle, genç kuşaklar arasında İslam dini keşfedilmiş, bununla birlikte cezaevlerindeki aşırı solcu ve aşırı sağcı mahkûmlar da İslamcılığa yönelmişlerdir. Bu durum, 1980’li yıllardan itibaren İslamcılığın yeniden yükselişinin göstergesi olmuştur (Akdoğan, 2000, ss. 171-172).

12 Eylül generallerinin toplumsal itaat ve bağlılık yaratmak adına basit bir ilkeleri bulunmaktadır. Bu generallere göre ülkedeki bütün kötülükler, Kemalizm’in öğretilmesindeki yetersizlikle ve yozlaşmış siyasal zümrenin Kemalist düşünceye sadakatsizliği sebebiyle ortaya çıkmıştır. Nihayetinde bu generaller, devleti, kamu kurumlarını ve toplumu Kemalist temeller üzerine yeni bir insanın başlatılması gerektiğini düşünmektedirler. Ancak Orgeneral Evren ve yol arkadaşları bu kötülük problemini çözmek isterlerken, lanetledikleri siyasetçilerle aynı soruyla karşı karşıya kalmışlardır: “Hangi Kemalizm?” (Bozarslan, 2015, s. 315). Bunun üzerine Evren ve 12 Eylül cuntası, Kemalizm’i radikal sağ ile ve İslamcılıkla büyük ölçüde sentezlemek istenmiş ve derinden “dindar bir Kemalist gençlik” inşa etmeye azmetmiştir (Bozarslan, 2015, s. 315). Devletin hükmetme esasını eline alan Evren, İslamcılığı dışlamak veya bastırmak yerine, onu toplumsal denetimi sağlamak için araçsallaştırmıştır. Ortaöğretim kurumlarında din kültürü ve ahlak bilgisi dersi zorunlu hale getirilmiştir. Bu dönemde direkt olarak din dışlanmamış, ancak Cumhuriyet’in sembollerine saldırı maksadı taşıyan İslamcı fundamentalist hareketler bastırılmıştır. Daha evvelden Aydınlar Ocağı’nın Türk-İslam sentezini ortaya atması, İslamcılığı resmî ideolojiyle eklemlenmeyi kolaylaştırmış ve askeri yönetimin bu sentezi pragmatik şekilde uygulamasını sağlamıştır. Bu dönemde devlet hem toplumsal düzeyde istikrarı sağlamak -insanları sol ideolojinin etkisinden kurtarmak- hem de toplumun devlete olan bağlılığını kuvvetlendirmek üzere bir vasıta olarak İslamcılıktan istifade etmiştir (Mardin, 1991, s. 127; Bora, 2017b, s. 127). Doğu Perinçek ise “İslamiyet, Osmanlı dönemi dahil, tarihin hiçbir döneminde bu günkü kadar yayılmamıştı” ifadesiyle 12 Eylül dönemini kendi açısından özetlemiştir (Perinçek, 1994, ss. 31-32).

Darbeyle uygulamaya konulan bu politikalar, yalnızca siyasal kutuplaşmalardan doğan şiddeti sonlandırmayı amaçlamamış, aynı zamanda İslam’ı toplumsal ve siyasal istikrarı sağlayacak bir unsur olarak konumlandırmıştır. Darbe gerekçelerinden biri olarak gösterilen Konya Kudüs Mitingi sonrasında tasfiye edilen İslamcılığın, darbe sonrasında

Kemalizm ile entegre olması için çalışmalar başlatılmıştır. Bu durum, İslamcılığın henüz Schmittyen anlamda yok edilmesi gereken bir iç düşman olarak kodlanmadığını gösterir. Ancak cunta yönetimi, İslamcılığın temsilciliğini yapan MSP'yi kapatarak siyasal iktidar talebini bastırmış, bununla birlikte İslamcılığın potansiyel sosyal ve kültürel kuvvetini sistem içerisine eklemlemiştir. Bu bağlamda Türk-İslam sentezi, büyük bir eşdeğerlik zinciriyle devlet içinde resmîyet kazanmıştır. Sentezin maksatlarından biri, radikal sol kesime karşı denge kurmak; diğeri ise Türk kimliğini İslamcılık ile bütünleştirerek toplumsal homojenleşmeyi sağlamaktır. Bu senteze göre, Laclaucu anlamda yeni bir makbul vatandaşlık inşası yoluna gidilmiş, “Türklüğün ilk şartı, İslam olmak” söylemi üretilmiştir. Kurucu dışsal olarak tayin edilen sol cenaha karşı kullanılan söylem ise “kızıl eşkıyanın hakkından İslam'ın geleceği” söylemi olmuştur (İnceoğlu, 2009, s. 52; Arpacı, 2012, ss. 177-178). Devlet içinde kurumsallaşan Türk-İslam senteziyle, 1982 yılında hazırlanan yeni anayasaya ilk kez Türklük tanımının yanında dini atıflar yer bulmuştur (Sarıkaya, 2015, ss. 40). Bu süreç ise yönetimin sivil idareye devredilmesi öncesinde, 1983 seçimlerine doğru bir hazırlık olarak değerlendirilebilir.

1983 seçimlerinden önce Turgut Özal, Anavatan Partisi'ni (ANAP) kurmuş ve İslamcı unsurları bu partiye dahil etmiştir. Özal, liberal muhafazakârlığı -diğer adıyla yeni sağ- Türkiye'ye getiren lider olmuştur (Çelikçi, 2023, s. 67). Böylece Özal, ‘yeni sağ’ çizgisi ile bu dönemde oluşan merkez sağdaki boşluğu doldurmuştur. Bu dönemde de devletin İslamcılık ile ilişkisinde radikal bir çatışma yaşanmadan stabil bir şekilde devam etmiş ve ANAP hükümetiyle neoliberal bir eklemleme sürecine girilmiştir. Özal, DP ve AP'den miras olarak aldığı merkez sağ çizgiyi daha küresel, serbest piyasacı ve liberal bir statüye dönüştürmüştür. Bu yönüyle ANAP, kendisini gibi eski partilerin devamı olarak görmemiş, onların yararlı niteliklerini sentezleyebilen yeni bir siyasal hareket olarak görmüştür. Özal'ın “dört eğilim” -milliyetçilik, muhafazakârlık, piyasa ekonomisi ve sosyal adalet- stratejisi, devletin nazarında İslamcılığı antagonistik bir kimlik olmaktan çıkarmıştır. İslamcılık, “kalkınma” boş göstereni altında mevcut siyasal sisteme entegre edilmiş ve bu dönemde de varlığı yeniden meşrulaştırılmıştır (Kaplan, 2016, s. 48-49). Gerek laik-Kemalistler gerekse etnik milliyetçiler, Özal'ın kurucu değerleri yok saydığını ve devleti İslamcı ideolojiyi referans alarak yönettiğini iddia etmiş; İslamcılar ise Özal'ı "namaz kılan ilk cumhurbaşkanı" söylemiyle sahiplenmişlerdir. Ancak Bora'ya (2005, s. 594) göre Özal, yönetimde İslamcılığı referans olarak almamış veya laik-Kemalist

kesimin iddia ettiği gibi laiklik karşıtlığı da yapmamıştır. ANAP, kendisini İşlamcı bir parti olarak tanımlamasa da İşlami hassasiyetlere ve geleneksel değerlere önem vermiştir. Türk-İşlam sentezinin de resmî ideolojiye entegrasi sonrasında İşlamcı gruplar, ANAP döneminde kamu kurumları içinde kadrolaşma konusunda diğer dönemlere göre daha başarılı olmuşlardır. İlerleyen süreçte ise İşlamlık, kamuda, medyada ve iş alanlarında daha fazla görünür hale gelmiştir. Bunun neticesinde ise Anadolu sermayesinin kuvvet kazanması ve İşlami burjuvazi bir sınıfın doğmasıyla İşlamlık, mevcut sisteme yalnızca siyasal değil, ekonomik bir aktör olarak da dahil olmuştur (Akdoğan, 1999, ss. 156-157).

Özal'ın iktidar döneminde Türkiye'nin liberalleştiğini gören Refah Partisi (RP), tıpkı diğer partiler gibi yeni siyasal düzene uyum sağlamak amacıyla dönüşüm geçirmiş, mirasçısı olduğu MSP'nin radikal çizgisinden sapmaya başlamıştır. 1983 yılında kurulan RP, yeniden egemen olanın, yani askeri vesayetin demir yumruğu altında ezilmemek için parti programında 'Cumhuriyet, demokrasi, Atatürk milliyetçiliği ve Atatürk ilkeleri'ne referansta bulunmuştur. RP'nin bu hamlesi elbette salt bir ideolojik dönüşüm olarak değil, mutlak egemenin demir yumruğundan kaçma çabası olarak yorumlanmalıdır. Böylece İşlamcı hareketin asıl temsilcisi olan RP, bu hukuki kamuflaj altında devletin inşa ettiği yeni sistem içerisinde meşru siyasal yaşam alanı elde etmiştir (Ergüç, 2023, s. 42). Erbakan, RP ile 1980 öncesinde kullandığı anti-kapitalist söylemleri terk etmiş ve kapitalizmin gelişmiş yapısıyla uyumlu olarak daha liberal bir yaklaşım geliştirmiştir. Bu süreçte RP'nin istek ve hedefleri değişime uğramış; MSP kimliğini terk ederek yeni bir siyasal kimlik edinmiştir. Nihayetinde RP, İşlamcı hareketi daha yenilikçi bir imaj ile temsil etmeye başlamıştır (Arpacı, 2012, s. 361). Bu yenilikçi imajın altında ise Laclau'nun popülizm kuramına pürüzsüzce uyan radikal bir hegemonik inşa süreci yatmaktadır. Erbakan'ın kapitalist ve sosyalist ekonomik ilkeleri birleştirdiği 'adil düzen' adlı karma ekonomik modeli ise İşlamlılığın yeni hegemonik inşası olmuştur. Yeni dönemde RP; İşlamcı gelenekler ile moderniteyi, bilimsel ve teknolojik kalkınma ile kültürel değerleri tek bir noktada birleştirerek büyük bir eşdeğerlik zinciri inşa etmiştir. Adil düzen modeliyle hem ekonomik gelişmede özel sektöre ve serbest piyasaya vurgu yapılmış hem de devlete sosyal adalet ilkesini sağlama görevi yüklenmiştir. RP'nin sosyal adaletle değinerek bunun öneminin vurgulanması, onu diğer sağcı partilerden ayıran en mühim unsurlardan birisi olmuştur. Bir diğer unsur ise Erbakan'ın anti-emperyalist ve Batılı değerlere karşıt bir saldırgan söylem benimseyerek dost-düşman ayırımına karar

vermiştir. Bu kararın neticesinde ise RP, 1990'lı yıllarda askeri/bürokratik vesayet tarafından daima mercek altında tutulmuş ve kaçınılmaz bir dost-düşman hesaplaşmasına sürüklenmiştir (Hayal, 2015. S. 156).

ANAP iktidarında neoliberal strateji ile sisteme entegre edilmeye çalışılan İslamcı hareket, kamusal alanda görünürlük talebinde bulunduğu anda mutlak egemen olanın surlarına çarpmıştır. Bu çarpışma ise 1987-1991 yılları arasında yaşanan üniversitelerde başörtüsünün yasaklanmasıyla olmuştur. Özal hükümeti, bu yasağı kanunla kaldırma girişiminde bulunsa da dönemin Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in vetosu ve daha sonra Anayasa Mahkemesi'nin (AYM) iptal kararı; Laclau'nun kuramıyla okunduğunda "başörtüsü" unsuru etrafında bir hegemonik mücadelenin başladığı durumdur (Toruk, 2011, s. 486). ANAP hükümeti, başörtüsünü "temel hak ve özgürlük" olarak korumaya çalışırken; mutlak egemen olan ise bunu temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması şeklinde algılamış ve Cumhuriyetin kurucu ilkelerine karşı bir "irtica sembolü" olarak kodlamıştır (Göçgün & Kaya, 2023, s. 294). Egemen olanın aldığı bu karar, biz-onlar ayrımının gözle görülebilir bir şekilde belirginleştiği ve Schmitt'in siyasal kavramının pratiğe döküldüğü bir lahzadır. Buna durum, İslamcılığın Schmittyen anlamda bir iç düşman olarak kodlanmadığını, ancak dost olarak da kabul edilmediğini göstermektedir. Egemen olanın nazarında İslamcılık, yalnızca taviz verilen, tahammül edilen bir araç olarak görülmüş ve İslamcılığın esas talepleri görmezden gelinmiş ya da kabul edilmemiştir. Daha da mühim olan ise Agamben'in *homo sacer* kuramı, egemen olanın kadın bedeni üzerindeki nüfuzunu net bir şekilde göstermektedir. Bu bağlamda üniversitelerde başörtüsünü çıkarmadığı için disiplin işlemi uygulanan öğrenciler, eğitim hakkının dışına itilen ve bedenleri üzerinde tahakküm kurulan çıplak hayata indirgenmiş birer *homo sacer*'dirler. Bu durum 1991 yılına kadar devam etmiş, ancak 1997 yılında yeniden başörtüsü yasağı daha ağır bir şekilde uygulamaya konularak ülkenin gündemine oturmuştur.

2.2.5. Refah Partisi'nin Yükselişi ve İslamcılık

1990'lı yıllarda da İslamcılığın siyasal, sosyal ve iktisadi olarak güçlenmesi, ötekileştirilen taleplerin Erbakan'ın inşa ettiği hegemonik blokta bütünleştirilmesinin bir avantajı olarak değerlendirilebilir. Erbakan'ın kurduğu eşdeğerlik zinciri, yani adil düzen modeli, bilhassa işçi sınıfı ve kent yoksulları arasında destek görmüş, ülke genelinde

RP'nin oy oranı artmıştır. İslamcılar ise kamu kurumlarında, camilerde ve iş yerleri aracılığıyla nüfuzunu artırmış; ibadet ise günlük hayatta çalışma saatleri içinde bir rutin haline getirilmiştir. Dini semboller, kamusal alanda bolca kullanılmış ve İslami parklar, dershaneler ve dükkanlar açılmıştır. Ayasofya'nın yeniden camiye çevrilmesi ve Taksim'de cami inşası gibi simgesel hamlelerle de toplumu İslamlaştırma çalışmaları sürdürülmüştür (Sarıkaya, 2015, ss. 41-42). Ancak ülke genelinde İslamcı bloğun bu denli güçlenmesi, gerek laik-Kemalist kesim gerekse askeri vesayet tarafından Schmittyen anlamda Cumhuriyet'in kurucu ideolojisine ve ilkelerine yönelik mutlak bir tehdit olarak görülmüştür. Öte yandan, erken Cumhuriyet döneminden bu yana devam eden Kürt sorunu bu dönemde radikal bir şekilde derinleşmiş, RP'nin Kürt sorununa yaklaşımı ise diğer sağcı siyasal partiler gibi tamamen negatif yönlü olmamıştır. Zira RP, etnik tarzda bir milliyetçi siyaset izlemek yerine, "İslam kardeşliği" üzerinden ümmetçi bir söylem geliştirerek ötekileştirilen Kürt kimliğini kendi popülist bloğuna dahil etmiştir (Çelikçi, 2020, s. 194-195). RP'nin bu cüretkâr hamleleri, mutlak egemenin Schmittyen düşmanlık siyasetini etkisizleştirme çabası olarak okunabilir. Bu bağlamda askeri/bürokratik vesayet, RP'nin bu hamlelerini Cumhuriyet'in bütünlüğüne yönelik bir tehdit olarak algılamış ve İslamcılığın yeniden iç düşmana evrilme süreci başlamıştır.

İslamcı hareketin siyasal kanadı olan RP'nin yanı sıra, fundamentalist örgütlenmelerin de bulunduğu bir yasadışı kanadı mevcuttur. Bu kanatta ise İslami Büyük Doğu Akıncıları (İBDA) ve Hizbullah gibi örgütlenmeler bulunmaktadır ve günümüzde eskisi kadar aktif olmasalar da varlıklarını sürdürmektedirler. 1990'lı yılların ilk yarısında Sosyaldemokrat Halkçı Parti (SHP) mensubu olan Muammer Aksoy ve Bahriye Üçok'un, bununla birlikte gazeteci olan Uğur Mumcu'nun İslamcı fundamentalist örgütler tarafından suikast sonucunda öldürülmeleri, Schmittyen anlamda dost-düşman ayrımının toplumsal düzeye indiğini ve siyasal kavramının kanlı bir şekilde gerçekleştiğini göstermektedir (Zürcher, 2020, ss. 330-331). Cinayetlerin yanı sıra polis ve savcılarının katilleri bulma konusunda yetersiz olduğu kanısına varılması sonrasında sokağa çıkma eylemlerinin gerçekleştirilmesi ise komiser iktidarın ülke genelinde kontrolü kaybettiğini, iç güvenliği sağlamakta yetersiz olduğunu ve Schmitt'in tasvir ettiği iç savaş ihtimalinin arttığını göstermektedir. "Türk entelektüellerinin içinde, kendi yaşam biçimlerini İslamcıların tehdidi altında gören birçok eski liberal, hatta sosyalist, 1990'ların başlarında tekrar klasik Kemalizm'e dönerek tepkilerini gösterdi" (Zürcher, 2020, s. 331). Schmitt'e

göre liberalizmin sunduğu konsensüse dayalı siyaset, biz-onlar ayrımını yok sayar ve düşman tehdidini görmezden gelerek siyasal birliğin sonunu hazırlar. Zürcher'in bu ifadesine göre ise yaşanan durum, Schmitt'in liberalizme yönelttiği eleştirinin tarihsel delili niteliğindedir. Türk entelektüellerinin son çare olarak Kemalizm'e yönelmesi ve mutlak egemen olana sığınmaları ise Laclau'nun kuramıyla daha da genişletilebilir. Zürcher'in de belirttiği gibi hem liberal hem de sosyalist gibi birbirlerine zıt olan düşünürlerin Kemalizm'in gölgesi altına birleşmesi, kurucu dışsal olarak kodlanan İslamcılık tehdidine karşı kurulmuş bir eşdeğerlik zinciridir.

RP'nin 1994 ve 1995 yıllarındaki seçimlerindeki başarısı, Schmitt'in liberal demokrasiye yönelttiği yapısal krizin ortaya çıktığı andır. Zira iç düşman, yani alenen İslamcı olduğunu beyan eden bir siyasal parti, meşru bir şekilde iktidara ulaşmıştır. Erken Cumhuriyet döneminde ontolojik olarak iç düşman olarak kodlanan İslamcılık, bu seçimlerde zaferini ilan ettiği an, askeri/bürokratik vesayetın olağanüstü hâle karar vermesi için geri sayım başlamıştır. Nitekim gazeteler de RP'nin seçim zaferini demokratik bir devir teslim olarak görmemiş, "RP depremi" ve "Uyan Gazi Kemal" gibi ötekileştirici manşetler atmışlardır. Bununla birlikte RP, demokratik bir siyasal sistem içerisinde birinci olarak seçilmesine rağmen, adeta demokratik mekanizmaların dışına itilerek diğer siyasal partiler tarafından gayrimeşru muamelesi görmüştür. Öte yandan, Erbakan'ın "İstanbul asıl şimdi fethedildi" veya "laikliğin kalesine İslam bayrağını sapladık" gibi agresif söylemleri laik-Kemalist kesimde endişeyi artırmıştır (Kaplan, 2016, ss. 61-63). Ancak laik-Kemalist kesimin pesimist beklentilerinin aksine, RP'li belediyeler herhangi bir radikal kısıtlama getirmemiş; alkol yasağı uygulanmamış, insanların giyimine-kuşamına müdahale edilmemiş ve toplu taşımalarda cinsiyet ayrımı yapılmamıştır. Erbakan, kazandığı belediyelerde adil düzen modelini pratiğe dökme fırsatını elde etmiş ve olumlu geribildirimler almıştır. Bu gelişmelerle birlikte Millî Görüş belediyeciliğinin başarısı, belde halkının sempatisini kazandırmış ve İslamcı hareketin birinci sıradan iktidar olmasını sağlamıştır (Aşgın, 2018, ss. 464-465). Ancak Erbakan'ın kullandığı bu kışkırtıcı söylemler, esasen Rancière'in hakiki siyaset tasavvurunun pratiğe döküldüğü bir *dissensus*, yani uyuşmazlık beyanıdır. Bu söylemler, Kemalizm'in inşa ettiği *polis* düzeninin adeta yok sayılan İslamcılar tarafından yıkıldığının ve devletin içeriden 'fethedildiğinin' ilanıdır. İşte bu noktada Schmitt, Refah-Yol hükümetinin, yani komiser iktidarın, aşamadığı bir çizginin olduğunu hatırlatır. Bu dönemde RP, gücünün

zirvesine ulaşırsa da kendisini anayasanın koruyucusu olarak tayin eden askeri/bürokratik vesayet karşısında asla mutlak egemen olamamış, bilakis iktidardayken bile mutlak egemen olanın merceği altında hapsolmuş siyasal bir özne olarak kalmıştır.

Laik-Kemalist gruplar ve ordu, RP'nin iktidarda olmasını istemiyorlardı, ancak hükümete dokunulmadı. Egemen olan, RP hükümetine suçüstü yaparak demir yumruğuyla ezme kararını almıştı. Erbakan, başbakanlık makamına geçer geçmez Türkiye'nin dış politikasında önemli bir yön değişikliği yapmak istedi, Batı merkezli bir dış politika izlemek yerine İslam ülkeleriyle iş birliğini güçlendiren bir dış politika yürütme kararı aldı. Bunun üzerine Erbakan, bazı İslamcı örgütlerle ilişkiler kurdu ve bazı İslam ülkelerine ziyaretler gerçekleştirdi. İslam ülkeleri ile ticari faaliyetleri artırmak ve Batı'ya karşı alternatif bir kalkınma ağı oluşturmak maksadıyla D-8 ekonomik iş birliği örgütü kurulmuştur. Ancak Erbakan'ın attığı bu adımlar, Türkiye'nin tarafsız diplomatik çizgisine aykırı olarak görüldü ve DYP ile kurulan koalisyon içerisinde bir kriz meydana geldi. Erbakan'ın dış politikada gerçekleştirdiği bu hamleler, askeri vesayet -mutlak egemen olan- tarafından Türkiye'yi "İslam Birliği" çizgisine taşıyan ve Batı ittifakından koparan adımlar olarak görüldü. Bu bağlamda RP, Schmittyen anlamda komiser iktidar olmasına rağmen dost-düşman tayin etme yetkisini kullanmaya cüret ederek egemenlik sınırlarını ihlal etmiştir. RP'nin İslam dünyasıyla yakınlaşma politikası, laik-Kemalist çevrelerle kritik bir çatışmayı tetikledi, muhalif medyada "irtica yükseliyor" sloganları atılmaya başlandı. Askeri vesayet ise RP'nin bu adımlarını bir meydan okuma olarak algıladı. Ülke içinde tansiyonu yükselten bu gelişmeler, post-modern darbe olarak adlandırılan olağanüstü hâlin gerekçelerinden biri oldu (Türk, 2018, ss. 140-141; Kaptan, 2016, ss. 63-64).

Darbe sürecini hızlandıran bir diğer hadise ise Susurluk Kazasıydı. Bu kazada İstanbul Eski Emniyet Müdürü Hüseyin Kocadağ ve çeşitli suçlardan hüküm giymiş bir suçlu olarak aranan Abdullah Çatlı hayatını kaybetmiş, DYP Şanlıurfa Milletvekili Sedat Edip Bucak ise yaralı olarak kurtulmuştur. Bu isimlerin aynı arabada bulunması, devlet içerisindeki illegal bağlantıları ifşa etmiştir. Bu olaydan sonra "derin devlet"⁴ tartışmaları,

⁴ Elbette bu tartışmalar, yalnızca salt kriminal bir yozlaşmadan ibaret değildir. Esasen derin devlet, Schmittyen anlamda egemen olanın iç düşmanla mücadele kisvesi altında gayri resmi bir şekilde olağanüstü hâl ilan etme pratiğidir. Bu bağlamda, Soğuk Savaş konjonktüründe iç düşman tehdidine karşı bir gayrinizami harp aygıtı olarak örgütlenen Özel Harp Dairesi (ÖHD) ya da Kontrgerilla; özellikle 1990'lı yıllarda Kürt siyasal hareketine karşı gayri resmi bir istihbarat ve infaz birimi olarak faaliyetlerde bulunan

akademik çevrelere de konu olmuştur (Çolak, 2018, s. 680). Refah-Yol hükümeti, yaşanan kazanın akabinde ifşa olan kirli ilişkiler karşısında siyasal irade eksikliği gösterdiği için eleştiri yağmuruna tutulmuştur. Özellikle RP'nin “adil düzen” söylemini ısrarla öne çıkarmasına rağmen, Susurluk sürecinde devletin hukuk dışı ilişkilerini bulmakta beklentileri karşılayamaması hem partiye olan kamuoyu desteğini azaltmış hem de askeri çevrelerin hükümete duyduğu kuşkuyu derinleştirmiştir (Kentel, 2004, s. 765). Bu kaza ile ifşa olan mafya-devlet-siyaset üçgeni, dönemin hükümet ortaklarının, devletin bekası adına iç düşmanla mücadele kisvesi altında olağanüstü hâli nasıl olağan duruma getirdiklerinin delili niteliğindedir. Schmittyen perspektifle ele alındığında; mutlak egemenin sınırlarını çizdiği olağanüstü hâl alanında hareket eden dönemin siyasal aktörleri, yeraltı unsurlarıyla -ya da derin devletle- iş birliğinde bulunarak anayasal düzenin dışında bir şiddet aygıtı geliştirmiştir.

Ortaya çıkan meşruiyet krizini ve yaşanan hukuksuzluğu aydınlatmakta isteksiz olan hükümete karşı başlatılan “Sürekli Aydınlik İçin Bir Dakika Karanlık” eylemi ise devasa bir *dissensus* durumunu oluşturmuştur. Aynı zamanda bu eylem, Türkiye tarihinde en geniş sivil itaatsizlik eylemi olarak yerini almıştır. Siyasal hayattan dışlanan ve komiser iktidarın oluşturduğu bu antagonistik ortam karşısında çıplak hayata indirgenen vatandaşlar, her akşam saat 21.00'da ışıklarını söndürüp gürültü çıkararak görünür olma ve siyasal söz üretme çabası içinde olmuşlardır. Bir diğer taraftan yaşanan bu sivil itaatsizlik eylemi, düşünsel altyapıları birbirlerinden farklı olan kesimlerin, devlet içindeki çeteleşmeye ve Refah-Yol hükümetinin oluşturduğu antagonistik ortama karşı ortak bir noktada buluşarak inşa ettikleri kısa vadeli fakat son derece kuvvetli bir eşdeğerlik zinciri olarak okunabilir. Erbakan'ın ışık kapatma eylemine yönelik eleştirel söylemleri, kamuoyunda oldukça tepki çekmiştir: “Kime alet olduklarının farkında değiller. O sebepten dolayı ne olduğunu bilmeden yaptıkları bir hareket [...] Gulu Gulu Dansı, zencilerin yaptığı bir danstır. Zenciler de kültürsüzdür, bilgisizdir” (32. Gün, 2024). Erbakan, eylemler sürerken sıklıkla eleştirilerine devam etmiş, ışık kapatma eylemini “ışık kapatan fesat” olarak nitelemiştir. Dönemin Adalet Bakanı Şevket

Jandarma İstihbarat ve Terörle Mücadele (JİTEM), devletin Schmittyen anlamda anayasal düzenin dışına çıkarak antagonistik unsurları tasfiye etmek maksadıyla araçsallaştırdığı paramiliter şiddet aygıtlarıdır (Göç, 2013, ss. 101-103). Bu paramiliter aygıtlar, hukukun askıya alındığı o karanlık bölgede faaliyetlerde bulunarak, varoluşsal tehdit olarak kategorize edilen biyolojik varlıkları hiçbir yasal koruması ve güvencesi bulunmayan çıplak hayatlara indirgemişlerdir.

Kazan'ın ise bu eyleme katılanlar için kullandığı "mum söndü oynuyorlar" söylemi, başta Aleviler olmak üzere büyük tepki toplamış ve ülke genelinde eylemlerin daha da büyümesine sebep olmuştur (Şanlı, 2022, s. 29). Askeri-bürokratik vesayet ise bu eylemleri kendi meşruiyetini pekiştirmek için kullanmıştır. Ancak hareketin kurucuları ve katılımcılar, asıl maksatlarının askeri bir müdahale değil, tamamen demokratik ve şeffaf bir yönetim isteği olduğunu defaatle vurgulamışlardır.

1990'lı yılların sonuna gelindiğinde, İranlı diplomatların da katılımıyla Ankara Sincan Belediyesi'nin düzenlediği "Kudüs Gecesi" etkinliğinde şeriat ve cihat sloganları atılması, Erbakan'ın başbakanlık makamında cemaat-tarikat liderlerine iftar yemeği vermesi, bununla birlikte Erbakan'ın imam hatip okullarını "arka bahçe" olarak nitelendirmesi ve bir sonraki seçimler hakkında "kanlı mı kansız mı, tatlı mı tatsız mı" gibi kışkırtıcı söylemler kullanması, ordunun sabrını taşırmıştır (İnceoğlu, 2009, s. 64; Uzun, 2011, s. 148). Schmittyen bir okumayla değerlendirildiğinde bu durum, mutlak egemen olan için basit bir siyasal kriz değil, İslamcılığın devlete adeta ilan ettiği bir savaştır. Bu savaş ilanı sonrasında, silahlı personel taşıyan araçlardan ve tanklardan oluşan uzun bir konvoy, ağır bir şekilde Sincan'ın merkezinden geçti. Bu vukuat, ordunun hükümete açık bir şekilde verdiği gözdağından ziyade; mutlak egemenin tahrip edilen dost-düşman ayırımına karar vermek için meydana inmesidir. Mutlak egemen olanın aldığı bu Schmittyen karar, Agamben'in perspektifiyle incelendiğinde Cumhuriyet tarihinin en büyük biyopolitik operasyonlarından birinin yaşandığını göstermektedir.

Tarihler 28 Şubat'ı gösterdiğinde ordu, MGK toplantısı sonrasında hükümete tavsiye niteliğindeki kararlarını sundu. Öte yandan, ordu içerisinde Batı Çalışma Grubu kurularak ülke genelinde fişleme faaliyetleri başlatıldı. MGK kararları içinde 8 yıllık kesintisiz zorunlu ilköğretim bulunmaktaydı. Bu kararın arka planında imam hatipleri etkisiz hâle getirmek vardı. Kamusal alanda dini sembollerin kısıtlanması gibi önlemler de bu kararların içindeydi. 1980'lerin ikinci yarısından beri bazı üniversitelerde uygulanan başörtüsü yasağı, post-modern darbe ile kamusal alanın tümünde uygulanmaya başlandı. Erbakan, bu kararları geciktirse de nihayetinde imzalamak zorunda kaldı, imzalarsa da uygulamaya koymadı. Daha sonra Refah-Yol hükümetine karşı topyekûn bir kamuoyu baskısı oluşturuldu. Sendikalar ve işveren federasyonları, "laiklik" cephesi kurdular. İlerleyen süreçte RP, "ülkeyi iç savaşa sürüklemek" suçlamasıyla kapatma davası açılmış, daha sonra "laik Cumhuriyet ilkesine aykırı eylemleri saptandığı"

gerekçesiyle kapatılmıştır. Ordu içinde ise İslamcı eğilimler barındırdığı kuşkusuyla yüzlerce subay ve astsubay ihraç edilerek temizlik yapılmıştır. Post-modern darbe sonrasında atılan bu adımlar, İslamcı özneyi siyasal ve hukuki alandan tamamen dışlamış; İslamcılarının bedeni üzerindeki tahakkümü yeniden sağlanmış ve bu özne tekrar devlete itaat etmesi gereken bir *homo sacer*'e indirgemiştir. İslamcılarının yıllar içindeilmekilmek işlediği devasa popülist hegemonik blok, 28 Şubat Darbesi ile paramparça edilmiş ve İslamcılık yeniden iç düşman olarak kodlanarak kurucu dışsallığa hapsedilmiştir. Darbeden kısa bir süre sonra dönemin genelkurmay ikinci başkanı Çevik Bir, "demokrasiye balans ayarı yaptık" diyerek süreci kendince özetlemiştir. Gerçekleştirilen bu olağanüstü hâlin "balans ayarı" olarak tanımlanması ise Schmitt'in liberal demokrasi eleştirisinin pratiğe dökülmesidir. Zira iç düşman güçlenerek siyasal birliğin bölünmez bütünlüğünü tehlikeye sokarsa, mutlak egemen olağan hukuku askıya alır ve düzeni şiddet yoluyla kurtarmak için çalışır (Aydın & Taşkın, 2018, ss. 431-432; Zürcher, 2020, ss. 360-361).

Egemen iradenin makbul vatandaş tanımına uymayan kimliklerin varoluşsal antagonistik unsura dönüştürülme sürecinin en çarpıcı mekânsal örneklerinden birisi de 28 Şubat sürecinde kurulan ikna odaları ve akabinde gelişen başörtüsü eylemleridir. Buradaki "ikna" sözcüğü; rasyonel bir müzakereyi, pedagojik bir rehberliği ya da demokratik bir mutabakatı değil; bilakis, egemen olanın mutlak tahakkümünü maskeleyen ideolojik bir kılıftır (Bakır, 2024, s. 21). İkna odaları, Schmittyen anlamda devletin dost-düşman dikotomisinin doğrudan kadın bedeni ve kılık-kıyafet üzerinden yeniden üretildiği olağanüstü hâl mekânları olmuştur. Yani ikna odaları; anayasal güvencenin tamamen kaldırıldığı, egemen iradenin mutlak tahakkümünün ve şiddetinin uygulandığı, Agamben'in ifadesiyle bir "kamp" işlevi görmüştür. Başörtülü kadınlar, bu odalarda devletin seküler homojenleşme dayatmasına boyun eğdikleri takdirde kamusal alana dâhil olabilmişler, aksi halde sistemden tamamen dışlanarak çıplak hayata indirgenmiş birer biyolojik bedenlere, yani *homo sacer*'e dönüştürülmüşlerdir. Buna meydanlarda filizlenen başörtüsü eylemleri, *polis* düzeninin dışına itilenlerin kendi seslerini duyulur kılmak ve egemen olanın bu biyopolitik düşmanlaştırma pratiğine karşı çıkmak adına gösterdikleri devasa bir *dissensus* anıdır (Coşgun & Şanlı, 2020, ss. 386-387).

28 Şubat post-modern darbesiyle egemen olan, bütün İslamcı unsurları Schmittyen anlamda uzun bir aradan sonra yeniden varoluşsal bir iç tehdit olarak kategorize etmiş ve bu süreçte İslamcı harekete karşı meşru agonistik kanallar tamamen kapatılmıştır. Asker-yargı-bürokrasi üçlüsünün müdahil olmasıyla siyaset, antagonistik bir çizgiye evrilmiştir. Bu bağlamda İslamcı siyaset, ülke için modern ulus devlete karşı bir varoluşsal tehdit olarak yeniden kategorize edilmiştir. Böylece İslamcı harekete karşı atılan bu yok edici hamleler meşru bir zemine oturtulmuş; laiklik ilkesinin korunması ise biz-onlar ayrımını meşrulaştıran bir üst-anlatı olmuştur. Nihayetinde siyasetin stabil işleyişi yerine, güvenlik mantığını esas alan bir dışlama gerçekleşmiştir. Laik düzeni muhafaza etme gerekçesiyle, demokratik prosedürler -kısmen de olsa- askıya alınmış ve İslamcı kişi ve grupların hukuki/siyasal statüsü yok sayılmıştır. İslamcı harekete yönelik yasaklar, soruşturmalar ve kamuoyu baskısı; Agamben'in deyimiyle toplum içerisindeki bir grubu hukukun korumasından arındırıp çıplak hayata indirgenmesi olarak okunabilir. 28 Şubat sürecinde ordunun müdahalesi, İslamcı hareketin kamusal alanda görünürlüğünü ve taleplerini zincirlemiştir, uyuşmazlık bastırılmıştır. MGH, 28 Şubat ile en yıkıcı ve kalıcı darbesini yemiş ve bu darbeden sonra MGH, eski gücüne tekrar erişememiştir. XXI. yüzyılda ise 'Millî Görüş gömleği çıkarılarak' İslamcılık yeni bir başlangıç yapmıştır. Günümüzde ise İslamcılık, Türk siyasetinde varlığını sürdürmektedir. Türkiye'de laikçi-İslamcı çizgideki gerginlik ise bir sonraki yüzyılda da gündemi belirlemeye devam etmiştir.

2.3. Modern Ulus devletin Etnik Düşmanı: Kürt Siyasal Hareketi

XX. yüzyıl Türkiye'sinde, ulus devlet ve millî kimlik inşası sürecinde devletin karşı karşıya kaldığı en büyük toplumsal ve siyasal meselelerden birisi de Kürt sorunu olmuştur. Devletin Kürt kimliğine ve Kürtçülüğe bakışı, büyük ölçüde ulus devlet inşasının homojenlik hedefi çerçevesinde biçimlenmiştir. Bu bağlamda Kürt kimliği ve bu kimliğin talepleri, genellikle kültürel bir çeşitlilikten ziyade siyasal bölünme potansiyeli taşıyan bir unsur olarak değerlendirilmiştir. Milli Mücadele döneminde Anadolu topraklarındaki direnişin sosyolojik ve siyasal temeli, seküler ya da etnik bir Türk milliyetçiliğinden ziyade; emperyalizme karşı ortak bir İslami kimlik, yani ümmet ve 'cihat ruhu' etrafında biçimlenmiştir. Bu varoluş mücadelesinde asli kurucu kadro, Kürtleri vatanın bir parçası olarak konumlandırmış ve iki uluslu bir devlet yapısı zımnen veya açıkça bir vaat olarak ortaya atılmıştır. Türk milliyetçiliğinin henüz ötekileştirici bir

devlet ideolojisine dönüşmediği bu aşamada Kürtler, ‘biz’ çemberinin içerisindeki doğal bir müttefik olarak kabul edilmiştir (Bora, 2017a, ss. 826-828). Ancak, Cumhuriyet’in ilanı sonrasında asli kurucu kadro ‘ümmet’ odaklı bakış açısını terk etmiş; seküler, homojen bir ulus devlet ve milli kimlik inşasına başlamıştır. Böylece Türkler ve Kürtler arasındaki bu tarihsel ittifak, derinden sarsılmıştır. İşgalci güçlerin vatandan mağlup edilmesinin akabinde, siyasal birliğin bekasını pekiştirmek ve makbul vatandaş şablonunu oluşturmak için yeni toplumu homojenleştirme politikaları izlemesi, dönün kurtuluş ortaklarını bugünün varoluşsal tehditlerine çevirmiştir. İşte bu noktada Schmittyen bir kararla dost-düşman dikotomisi radikal bir şekilde kurulmuştur. Yeni kurulan ulus devletin üniter ve homojen yapısına entegre edilemeyen Kürt varlığı, siyasal birliğin bekasına yönelik bir iç düşman olarak kategorize edilmeye başlanmıştır.

Schmitt’in siyasal kavramı tanımlaması dikkate alındığında Kürt siyasal hareketi, erken Cumhuriyet döneminden bu yana devletin kurucu ‘biz’ tasvirinin hudutlarını aşan ve bu sebeple ülkenin bölünmez bütünlüğü açısından potansiyel bir iç düşman kategorize edilmiştir. Şeyh Said, Ağrı ve Dersim Ayaklanmaları gibi Cumhuriyet’in ilk yıllarında yaşanan kırılmalar, devlet nezdinde Kürt sorununun sadece yerel bir güvenlik problemi değil, egemenliğin ve ülke bütünlüğünün muhafaza edilmesiyle doğrudan bağlantılı ontolojik bir problem olarak algılanmasına neden olmuştur. Bu algı ise dost-düşman ayrımının devlet içinde somutlaşmasına ortam hazırlamıştır. Bu çerçevede Kürt kimliği, genellikle dış bağlantılarla ilişkilendirilerek -İngiliz ajanlığı, komünizm gibi dışlayıcı söylemlerle- meşru agonistik zeminin dışına itilmiştir. Bu noktada Schmittyen ayrım, sadece güvenlik politikalarında değil, söylemsel düzlemde de kendini göstermiş ve ülkenin bölünmez bütünlüğü, millî birlik ve devletin bekası gibi kavramlar, siyaset ortamının sınırlarını belirleyen popülist göstergelere dönüşmüştür.

Laclau ve Mouffe’un ortaya koyduğu üzere, bunlara benzer boş gösterenler çeşitli toplumsal talepleri birbirine eklemleyerek bir ‘halk’ inşası başlatırken, aynı zamanda dışlayıcı bir antagonizma, yani kurucu dışsallık da üretir. Türkiye örneğinde ise Kürt siyasal talepleri, bu hegemonik bloğun içine alınmak yerine onun karşısına yerleştirilmiştir. Bu şekilde ise meşru agonistik siyaset ihtimali zayıflamış ve çatışmacı antagonistik bir zemin hazırlanmıştır. Kürt kimliğinin eşit siyasal bir kimlik olarak kabul görme talebi, Kemalist kurucu kadronun makbul vatandaşlık inşasını yıkıma uğratma

girişimi olarak algılanmış ve *polis* düzeninin aşılması şeklinde yorumlanmıştır. Bu algı, özellikle ayaklanmaların yaşandığı dönemde ve 1980’li yıllar sonrası güvenlik politikalarında Agamben’in tasvir ettiği istisna kavramını görünür kılmıştır. Olağan hukukun askıya alınması, sıkıyönetim uygulamaları, Kürtlerin çoğunluk olduğu bölgelerin istikrarlı şekilde süren bir güvenlik rejimi altında idare edilmesine sebep olmuştur. XX. yüzyıl boyunca devlet, genellikle Kürtçü hareketi meşru bir siyasal çeşitlilik olarak değil, siyasal birliğin hudutlarına yönelik bir tehlike olarak görülen antagonistik bir unsur olarak kategorize edilmiştir. Bu kategorize ile hem kimlik inşa sürecini hem de güvenlik merkezli yönetim pratiklerini belirleyen kurucu bir referans noktası olmuştur.

2.3.1. Kurucu Dışsal Olarak Kodlanan Kürt Siyasal Hareketi

Osmanlı İmparatorluğu’nun heterojen yapısı içinde, tıpkı diğer halklar gibi özerk bir konumda yaşamlarını devam ettiren Kürtler, Cumhuriyet’in ilanından sonra tek parti rejiminin asimilasyona dayalı homojenleştirici politikalarıyla yeni bir siyasal gerçeklikle karşı karşıya kalmışlardır. Özellikle 1924 Anayasası’nın, bir önceki anayasaya nazaran daha merkeziyetçi ve sert yapısı, ülke genelindeki tüm farklılıkları değişime uğratmış ya da yok etmiştir. Tek parti rejiminin temel hedefi, dini, millî ve kültürel farklılıkları ‘Türklük’ kimliği etrafında eriterek makbul vatandaşlık, homojen bir ulusal bütünlük oluşturmaktır. İnşa edilmek istenen bu homojen bütünlük, Schmitt’in siyasal kavramının uygulamaya konulması şeklinde değerlendirilebilir. Zira makbul vatandaşlığın -yani dostun- sınırları, dışarıda bırakılan bir ‘öteki’ üzerinden çizilmiş, böylece ‘Türk’ kimliği inşası ile ‘Kürt’ sorununun doğuşu, aynı tarihsel çizelgede şekillenmiştir. Bu inşa ile Kürt kimliği, dili ve kültürel pratikleri yeni siyasal sistem içerisinde görünmez kılınmış ve ‘tek millet’ ideali doğrultusunda ötekileştirilmiştir. Schmittyen anlamda İslamcılık, laiklik ilkesine göre ‘dini düşman’ olarak kategorize edilirken; Kürt kimliği de milliyetçilik ilkesine göre ‘etnik düşman’ olarak kategorize edilmiştir.

Kahir ekseriyeti Müslüman olan Kürtler ise hilafetin kaldırılması, medreselerin kapatılması ve Latin alfabesine geçiş gibi devrimlerden de ziyadesiyle etkilenen Kürtler, çifte bir antagonizmanın merkez konumuna yerleştirilmişlerdir. İslam dinini benimseyen Kürtler, peş peşe gelen seküler-modern uygulamalar dolayısıyla yeni rejime karşı güvensizlik duymuşlardır (Bakırcıoğlu, 2020, s. 51). Tek parti rejimi için ise 1925 yılında

yaşanan Şeyh Said Ayaklanması ve devamında Ağrı Ayaklanmaları, Kürt kimliğini yalnızca etnik bir çeşitlilik olarak değil, Schmittyen anlamda bir iç düşman olarak ‘ayrılıkçı-bölücü’ şeklinde tanımlamasına neden olmuştur. Şeyh Said Ayaklanmasının bastırılmasıyla kabul edilen Takrir-i Sükûn Kanunu ve Şark Islahat Planı ile Kürtlerin çoğunlukla yaşadığı Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde sıkıyönetim ilan edilmiş, iskân kanunları ile Kürt aşiretleri Batı Anadolu’nun çeşitli illerine göç ettirilerek Kürt köyleri dağıtılmıştır. Bu uygulamalar neticesinde Kürtlerin çoğunlukla yaşadığı yerler, hukukun askıya alındığı olağanüstü hâl mekânına dönüştürülmüş ve egemen olan, Kürtler üzerindeki tahakkümünü artırarak onları çıplak hayata indirgenen birer özneye dönüştürmüştür (Bozarslan, 2015, s. 299).

Erken Cumhuriyet döneminde güvenlik ve dışlama çizgisinde uygulanan bu siyaset tarzı, Kürt sorununun kültürel, sosyal ve siyasal boyutlarını dikkate almamış; bölgede iktisadi anlamda eşitsizlik, siyasal ortama katılım ve kimlik sorunlarını daha da keskinleştirmiştir. 1930’lu yıllarda, tek parti rejiminin Kürtlere karşı yaklaşımı, Kürt kimliğini kabul etmek yerine onu çeşitli yollar ve yöntemlerle asimile etmeye yönelik olmuştur. Kürt meselesi, Kemalist milliyetçilik ve modernleşme ilkeleri etrafında biçimlenmiş ve Kürtler “kökenlerini ve dillerini unutmuş olan dağ Türkleri” olarak tanımlanmıştır (Aktürk, 2015, ss. 133-134). Bu tanımlama ile Kürtler, Türk kimliği içerisine zorla eklenmek istenmiş ve bu şekilde kurucu dışsallığın ortadan kaldırılması amaçlanmıştır. Ancak Kemalist kurucu kadronun Kürtleri yok sayma stratejisi, uzun vadede ters tepmiştir. Bu politika, Kürt kimliğinin Türklük içinde erimesini umarken; aidiyet ve temsil krizinin derinleşmesi sonucunda yıllar içinde terör eylemleri gerçekleştiren bir iç düşman figürüyle karşı karşıya kalmıştır. Kürt dili kamusal alanda yasaklanmış, Kürtlerin yaşadığı bölgelerde yer isimleri Türkleştirilmiş, Kürtçe konuşmak cezai müeyyidelere bağlanmış ve hatta “Kürt” sözcüğünün kendisi bile resmî söylemden kaldırılmıştır (Beşikçi, 1990, s. 118). Kürt dili, *polis* düzeni tarafından bir *dissensus*, yani uyuşmazlık olarak tanımlanmış ve bu dili konuşarak anlamsız gürültü çıkaranlar, söz konusu uygulamalarla bastırılmışlardır.

Erken Cumhuriyet döneminde Kemalist kurucu kadronun Kürt kimliğini iç düşman olarak kodlama süreci, 1920’li yılların ikinci yarısında başlayan Ağrı Ayaklanmasının bastırılıp İskân Kanunu ile Kürtçü unsurların zorunlu göçe mahkûm

edilmesiyle biyopolitik bir nitelik kazanmıştır (Bakırcıoğlu, 2020, s. 54; Çift, 2018, ss. 35-36). Ancak, tek partili rejimin Schmittyen anlamda aldığı nihai karar anı, Osmanlı döneminden bu yana özerk bir bölge olan Tunceli olmuştur. Zira buradaki aşiretler ulus devlet nezdinde büyük bir tehlike teşkil etmekteydi. İskân kanunu ile Tunceli'nin de nüfusu azaltıldıktan sonra, 1935 yılında “Tunceli Vilayetinin İdaresi Hakkında Kanun” mecliste kabul edilmiştir. Bu kanun ile Tunceli’de fiili bir harekât başlatılmadan önce Schmittyen anlamda bir olağanüstü hâl ilan edilmiş ve Tunceli, Agamben’in “kamp” olarak tasvir ettiği bir mutlak istisna mekânına dönüştürülmüştür. Bu karar sonrasında Tunceli’deki Kürtçü unsurlar ve Kürt milliyetçiliği, yok edilmesi gereken iç düşman olarak kodlanmıştır (Bingöl, 2011, ss. 140-141; Fahrioglu, 2013, ss. 69-70). Bu kanundan rahatsız olan Kürt ağaları ve Alevi kökenli Kürt seyitleri, kuvvetli bir direnç göstermişlerdir. Özerklik talebiyle gönderilen Dersim heyeti idam edilmiş, bunun üzerine Dersim Ayaklanması başlamıştır (Onay, 2016, ss. 259-260).

Kürtlerin çıplak hayata indirgenmesinin zirvesi, ayaklanmayı bastırmak için başlatılan Tunceli Harekâtı ile yaşanmıştır. Mutlak istisna mekânına, yani Agamben’in adlandırmasıyla ‘kamp’a indirgenen Tunceli’de köyler yakılmış ve hava harekâtlarıyla bombalanmış, mağaralara saklanan insanlar zehirli gazlarla katledilmişlerdir. Resmî kaynaklara göre ise Tunceli harekâtında yaklaşık 13 bin kişi öldürülmüştür. Resmî olmayan rakamlara göre bu rakam 30 binin üzerindedir (Aslan, 2018, s. 50). Harekâtın bu denli sert bir şekilde uygulanması, Tunceli halkının anayasal haklarından tamamen mahrum bırakıldığını göstermektedir. Bununla birlikte Tunceli’deki Kürt unsurlar, egemen olanın nazarında yargılanmadan öldürülebilen ve öldürülmesi suç teşkil etmeyen bir *homo sacer*’e indirgenmişlerdir. Dersim Ayaklanması, ülke genelinde uygulanan Türkleştirme politikasının ve hegemonik halk inşa sürecinin kırılma noktası olmuştur. Bu ayaklanma, adeta tek partili rejimin karşı tarafı adeta adım adım tahrik etmesiyle gerçekleşmiş ve bu hadiseyle siyasal birliğin bütünlüğüne yönelik bir tehlike yaratmıştır. Schmitt’in “devletin düşmanı yoksa eğer, bir düşman yaratmalıdır” ifadesi, Tunceli’de pratiğe dökülmüştür. Bu şekilde hem Tunceli’deki özerk yapı yıkılmış hem de bölge Kürtçü unsurlardan arındırılmıştır. Yapılan bu etnik temizlik ise devletin bölünmez bütünlüğü öne sürülerek meşrulaştırılmıştır. Kemalist *polis* düzenine başkaldırıda bulunarak görünür olmaya çalışan Kürtler ise silahlı müdahaleler ve sürgünler ile sistem tarafından yok edilmişlerdir. İlerleyen süreçte ise Kürtlere muhalefet etme hakkı uzun bir

zaman boyunca tanınmamıştır. Atatürk'ün ölümü sonrasında iktidara gelen İnönü, Tunceli harekâtı sonrasında sessizliğe gömülen Kürtlere karşı baskıcı politikalara devam etmiştir (Çift, 2018, s. 43). Dersim Ayaklanması bastırılmasından sonra, Kürtçü harekete yeni bir adım atabilecek siyasal alan bırakılmamıştı. Yaklaşık 30 yıl boyunca Kürtler, derin bir sessizliğe büründüler. Bu dönem, akademik çevrede “yılgınlık yılları” olarak adlandırılmıştır (Aslan, 2018, s. 70).

Millî Şef döneminde Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin Umumi Müfettişlik tarafından sıkıyönetim şartlarıyla idare edilmesi, Schmitt ve Agamben'in devlet okumalarının ortak noktasını göstermektedir. Her iki düşünür için de bu iki bölge; egemenin olağanüstü hâl kararıyla anayasayı kalıcı olarak askıya alması ve ontolojik düşman olarak kategorize edilen Kürtçü unsurların yasal haklardan tamamen arındırıldığı kocaman bir biyopolitik ‘kamp’tır. Ancak çok partili hayata geçiş ve 1950 yılından sonra DP’nin iktidara gelişi sonrasında, Kürt kimliği iç düşman kategorisinden çıkarılarak nötrleştirilmesi; komiser iktidarın yoğun asimilasyon stratejisini aşamalı olarak terk etmesini temsil etmektedir (Yavaşca, 2019, ss. 572-573). Bu bağlamda iktidar olduktan sonra DP’nin, tek parti döneminde sürgüne gönderilen Kürt ileri gelenlerine Osmanlı’dan kalan topraklarının tapusunu iade etmesi ise Laclau ve Schmitt’in ortak noktada bulunduğu biz-onlar inşasının pratiğidir (McDowall, 2004, s. 527). DP’nin bu toprak iadesi hamlesi, CHP’nin düşman ilan ederek dışladığı Kürt unsurları, başarılı bir şekilde kendi muhafazakâr/kalkınmacı siyaseti içerisine alan hegemonik bir eklemleme sürecidir. Bu hegemonik eklemleme, Kürt kimliğinin mülki haklar ve mevcut sistem üzerinden imtiyazlarla iç düşman statüsünden çıkarılarak ehlileştirilmesi ve potansiyel seçmene dönüştürülmesi şeklinde okunabilir.

1950 yılından sonra DP iktidarı, kuvvetli bir Kürt milliyetçi hareketiyle karşılaşmamıştır. Bunun sebebi ise tek parti döneminde çıkan Kürt isyanlarındaki öncülerin yok edilmesi ve bu isyan bölgelerinin olağanüstü hâl altında yönetilmesidir. Bu bakımdan DP’nin bu süreci yönetmesi daha kolay olmuştur (Fırat, 2018, ss. 103). DP’nin iktidara gelişiyle, CHP tarafından dışlanan Kürtler de siyasal alanda kendilerini gösterme fırsatı elde etmişlerdir. Kürt kimliği konusunda duyarlı kişiler, DP adıyla meclise girmişlerdir. İnönü döneminden kalma Umumi Müfettişlikler DP döneminde kaldırılmış, Kürt aşiretleri ve İslamcı Kürtler bu dönemde siyaset ortamında hayat bulmuşlardır. Daha

düne kadar öldürülmesi suç teşkil etmeyen *homo sacer* statüsüne indirgenmiş olan Kürtler, bu ehlileştirme evresi neticesinde DP iktidarında yeniden hukuki yaşam alanı içerisinde kabul görmüştür. Ancak, DP döneminde Kürt kimliğinin tanınması yönünde bir adım atılmamıştır. DP'nin Kürt sorununa yaklaşımı, CHP'nin temelini attığı ulus devletçi çizginin dışına çıkmamıştır. DP'nin adımları daha çok sembolik adımlar olmuş ve zımni bir uzlaşa adı altında Kürtler, kimlik siyaseti yapmamak kaydıyla siyasal alana katılabilmişlerdir. Bu dönemde Kürtlerin, "Türklük" kimliğini istemeyerek de olsa kurucu bir unsur olarak kabul ettiği söylenebilir (Fırat, 2018, s. 104). İşte bu noktada Rancière'in kuramı, bu istemsizce işleyen entegrasyon sürecini anlamaya yardımcı olmaktadır. Kürtlerin kendi kimlikleriyle siyaset yapamaması, henüz *polis* düzeninin surlarının aşamadığının göstergesidir. Rancière'in kuramıyla bu olay incelenirse şayet DP, Kürtlere mecliste konuşma hakkı vermiş gibi gözüксе de esasen onların kendi kimliklerini siyasete dahil etmesini yasaklamış ve mevcut sistemin belirlediği sınır dahilinde konuşabildikleri sunî bir görünürlük sunmuştur. Bu noktada ise Schmitt'in komiser/egemen diktatörlük tartışması devreye girmektedir. DP'nin bir komiser iktidar olarak sınırlı yetkileri bulunduğu için Kürtlere de sınırlı hak tanıyabilmiş, mutlak egemenin gazabından çekinmiştir. Öte yandan, DP'nin Kürt sorununa yaklaşımı ise tek parti dönemindeki gibi askeri yöntemlerle olmamış, dolaylı bir ekonomik entegrasyon şeklinde gerçekleşmiştir. Yani Kürt sorunu, esasen kalkınma sorunu olarak görülmüş ve Doğu illerine altyapı yatırımlarıyla bu sorunun çözülmesi hedeflenmiştir. Nihayetinde DP döneminde de Kürtlerin kimlik ve temsil sorunu tanınmamış, "Doğu meselesi" denilerek üstü örtülmeye çalışılmıştır (Aktürk, 2015, ss. 43-44). Yine Schmittyen bir perspektifle okunacak olursa bu durum, DP iktidarında liberal bir depolitizasyonun yaşandığını göstermektedir. DP'nin Kürt meselesini 'Doğu Meselesi' söylemiyle ekonomik bir soruna indirgemesi, Schmitt'e göre siyasal olanın görmezden gelinmesi ve yok sayılması anlamına gelmektedir. Tek partili rejimin iç düşman olarak kodladığı Kürtler, DP döneminde ehlileştirilmeye çalışılmış, tek partili rejimin homojen ulus idealine darbe vurulmuştur. Zira Kürt sorunu, DP iktidarında da çözüme kavuşmamış, 1960'lı yıllarda ise bu sorun radikalleşmeye doğru adım adım ilerleyen bir siyasal harekete dönüşmüştür.

1950'li yılların ikinci yarısında Kürt kimliği, söz konusu siyasal olanın görmezden gelinmesi durumu terk edilmeye başlanmıştır. Komşu ülkelerde yaşayan Kürtlerin siyasi faaliyet ve statülerinin anayasal olarak tanınmasına yönelik uygulamalar, Türkiye'deki

Kürtleri bir hayli etkilemiş ve Kürt milliyetçiliğini yeniden uyandırmıştır. Yıllardır bastırılan Kürt kimliği, gizliden gizliye büyümeye başlamış; bilhassa üniversite gençliği arasında yeni bir Kürt entelektüel hareketi doğmuştur. Daha sonra bu entelektüel hareketin içinde bulunan ve çoğunluğu öğrenci olan Kürt kökenli kişiler; Komünistlik, Kürtçülük ve bölücülük suçlamalarıyla tutuklanmış, böylece 49'lar Hadisesi vuku bulmuştur. Bu hadisenin vuku bulması ise DP'nin ehlileştirmek istediği Kürt kimliğinin siyasallaşma çabasına göz yummadığını göstermektedir. Komiser iktidarın, yani DP'nin Kürt meselesine bakış açısı, 49'lar Hadisesi ile tamamen değişmiş ve Schmittyen anlamda siyasal olan yeniden canlanmıştır (Dernek, 2023, ss. 179-180). Kürt öğrencilerin oluşturduğu entelektüel hareketin DP tarafından iç düşman olarak kodlanarak aniden bastırılması, Kürt kimliğinin hiçbir zaman dost olarak kabul edilmediğinin göstergesidir. Bu kırılma noktası, Rancière'in uyuşmazlık kuramıyla paralellik gösterir. Kürt öğrencilerin aniden bastırılma sebebi yalnızca güvenlik endişesi değil, *polis* düzeninin kaidelerinin ihlal edilmesidir. Zira DP'nin koyduğu kurallar, Kürtleri sessizleştirmekte ve kimliksizleştirmekteydi. 1950'lerin ilk yarısında Kürtler, adeta bir uyuşmazlığın öznesi haline geldiler. Bu dönemde Kürtlerin sosyal ve siyasal alanda varlığına müsaade edilmesi, fakat Kürt kimliğinin açıkça ifade edilememesi, uyuşmazlığın yumuşak bir şekilde bastırılması olarak okunabilir. Kürt öğrenciler kendi kimlikleriyle görünür olmaya çalıştıkları an, *polis* düzeni tarafından bastırılmışlardır. Bu hadise, Kürt siyasal hareketi açısından yeni ve zorlu bir safhanın başlangıcını simgelemiştir. Bu hadiseden tam 6 ay sonra mutlak egemen olanın, yani ordunun Schmittyen bir karar alarak 27 Mayıs Darbesini gerçekleştirmesi, bulanıklaştırılan dost-düşman ayrımını yeniden tayin etmesi anlamına gelmektedir. Olağanüstü hâlin karar alıcılarının, DP iktidarında Kürt kimliğine dair söylemlerin artmasından dolayı DP'yi bir Kürt devleti kurmak ile suçlaması, DP'nin liberal depolitizasyon süreci yüzünden siyasal olanın hasar aldığına dair egemenin duyduğu endişeyi simgelemektedir. Komiser iktidar olan DP'nin ise böyle bir girişimi olmasa da Kürt sorununa kayıtsız kalarak üzerini örtmüş ve mutlak egemen olan siyasal birliğin bütünlüğü adına devreye girmiştir (Arslan, 2016, ss. 59-60).

27 Mayıs darbesinin, Kürt sorununu kısa vadede bastırmış olsa da uzun vadede temsil ve kimlik bilincinin yeniden canlanmasına olanak sağlayan çift yönlü bir etkisi olmuştur. Orgeneral Cemal Gürsel, bakanlarla görüşerek Kürt sorununa ilişkin değerlendirmelerde bulunmuştur. Doğu ve Güneydoğu bölgelerinin stratejik önemine

değirmiştir ve bu bölgeler korunmazsa ülkenin tamamının tehdit altına gireceğini belirtmiştir. Gürsel, Kürt kimliği tezini şiddetle reddetmiş, Kürtlerin Türk soyundan geldiklerini iddia etmiş ve bununla ilgili kitap yayınlattığı gibi çeşitli çalışmalarda yaptırmıştır. Gürsel'in bu adımı, Kemalist kurucu aklın homojen ulus idealini bozan ve siyasal birliğin bütünlüğünü tehdit eden Kürt kimliğini söylemsel düzeyde imha etme girişimidir. Ancak bu durum, Kürt sorununu çözmek yerine daha da derinleştirmiştir (Üçağaç, 2018, s. 23). Mutlak egemen olanın bu asimilasyon odaklı ve inkâr üzerine kurulu siyaseti, Laclau'nun popülizm kuramı ile örtüşerek farklı boyutlara ulaşmaktadır. Egemen olan, antagonistik çatışmayı körükleyen Kürt kimliğini devre dışı bırakmak için, bu özneyi tıpkı erken Cumhuriyet dönemindeki gibi Türk kimliğine eklemek için çaba sarf etmiştir. Bu şekilde Kürt kimliği yeniden sessizleşecek ve talepleri de bu sessizlik içine gömülecektir. Ancak askeri/bürokratik vesayetin yürüttüğü bu Schmittyen siyaset, yalnızca söylemsel düzeyde kalmamıştır.

Darbeden sonra idareyi ele alan Millî Birlik Komitesi (MBK), yani mutlak egemen olan, Kürtlerin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde tekrar örgütlenmeye başladıkları, bölgede ayrılıkçı faaliyetlerin kuvvetlendiği yönünde raporlar hazırlamıştır. Bunun sonucunda ise DP döneminde yaşanan 49'lar Olayının devamı niteliğinde bir operasyon başlatıldı. Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde DP ile ilişkisi bulunan ve Kürt milliyetçiliği adına aktif siyaset içerisinde bulunduğu iddia edilen, çoğu Kürt kökenli 485 kişi -eski DP milletvekilleri, aşiret ağaları, şeyhler ve memurlar- apar topar tutuklanarak Sivas Kampı'na gönderilmiştir (Şener, 2019, s. 75). Bu tutuklamalar neticesinde egemen olanın aldığı Schmittyen karar, Agamben'in mutlak istisna mekânı kavramıyla somutlaşmıştır. Sivas Kampı, olağan hukukun askıya alındığı, siyasal birliğe karşı tehdit olarak kodlanan Kürtçü unsurların yasal statülerinden soyutlaştırıldığı ve her an egemenin şiddetine maruz kalma korkusuyla çıplak hayata indirgendikleri -tıpkı Aşkale Çalışma Kampı gibi- mutlak bir istisna mekânıdır. DP iktidarının imtiyazlı isimleri, mutlak egemenin tek bir kararıyla bu kamp aracılığıyla siyasal yaşamın dışına itilmişlerdir. Sivas Kampı'ndaki uygulamaların devlet nazarındaki amacı, aşiret ağalarının Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde sahip olduğu nüfuzu kırmak ve Kürt milliyetçiliğini bastırmaktır. İlerleyen süreçte bu kampta bulunan 55 Kürt ağası hakkında ilk önce idam cezası kararlaştırılmış, ancak daha sonra Gürsel tarafından bu ceza sürgüne çevrilmiştir. Sivas Kampı Vakası ya da diğer adıyla 55'ler Olayı, Kürtlerin devlete olan güvenini

yeniden kırmış ve ülkede Kürt milliyetçiliğinin filizlenmesine neden olmuştur (Şener, 2019, s. 78-79). MBK'nin Kürtlere yönelik yürüttüğü bir diğer çalışma ise Doğu Raporu'dur. 1961 yılında MBK'nin talimatıyla, Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından hazırlanan bu rapor, erken Cumhuriyet döneminde uygulanan Şark Islahat Planı'na oldukça benzemektedir. Bu raporun içeriği ise devletin Kürt sorununa yaklaşımı ve çözüm önerileridir. Çözüm önerilerindeki “Dünya entelektüel muhitine Türkiye'de bir Kürt meselesinin mevcut olmadığına anlatılması” ifadesi, devletin Kürt sorununa yaklaşımını özetlemektedir (Tan, 2009, s. 340-341). “Söz konusu rapor, sadece Kürt sorununu yok saymıyor, Kürtleri de yok sayıyor ve asimilasyon istiyor. Yani Kürtlerin bulundukları yerden göç etmelerini sağlayarak köklerinden koparılmasını, kimliklerinin, dillerinin inkâr edilmesini öngörüyor” (Akçura, 2009, s. 104). Bu olaylar, 27 Mayıs Darbesi sonrasında mutlak egemen olanın, Kürt sorununa karşı yaklaşımını net bir şekilde göstermektedir: Kürt kimliği ve aidiyetinin alenen dile getirilmesi, bölücülük ve devlet düşmanlığı olarak algılanmış, söylemler aracılığıyla Kürt kimliği yok sayılmış ve Schmittyen anlamda Kürt milliyetçiliğinde bulunanlar iç düşman olarak değerlendirilmiştir.

2.3.2. Kürt Siyasal Hareketinin Sol İdeolojiyle Eklemlenmesi ve Radikalleşme Süreci

1961 Anayasası ile 4. maddedeki “egemenlik kayıtsız şartsız milletindir” ifadesinin, “egemenlik kayıtsız şartsız Türk milletindir” şeklinde değiştirilerek, siyasal kavramının hudutlarını Türk kimliği üzerinden hukuken çizilerek meşrulaştırılmış ve bu anayasal karar ile Kürtçü hareketin siyasal örgütlenmeler kurmasının önüne geçilmiştir (Özkul, 2023, s. 32). Bir diğer ifadeyle, dost ve düşman tayin edilmiştir. Ancak 1961 Anayasası'nın getirdiği görece özgürlükçü saha, paradoksal bir şekilde Kürtçü hareketin siyasal ve toplumsal alanda yeniden faaliyette bulunmasını sağlamıştır. Yani mutlak egemen olan, biz/dostun sınırlarını çizse de ontolojik düşman/onlar kararını ertelemiş ve ülke yönetimini komiser iktidara, yani AP hükümetine bırakarak, stratejik bir sessizlikle ülkenin durumunu seyretmiştir. Basında, teşkilatlanmada ve düşünce özgürlüğünde görülen cüzi genişleme, bilhassa üniversite öğrencileri arasında Kürt sorununun tekrar dile getirilmesine yol açmıştır. Bu suretle 27 Mayıs Darbesi, bir yandan Kürt kimliğini ‘tehdit’ olarak yeniden tanımlayarak devletin güvenlikçi anlayışını sistemleştirmiş; diğer yandan demokratikleşme yönünde atılan adımlar ve yumuşak bir anayasa sayesinde,

Kürtlerin kimlik ve temsil arayışlarının altyapısını oluşturma imkânı tanımıştır. Ortaya çıkan bu ikili sonuç, yeni dönemde Kürt siyasal hareketinin doğuşunun öncül koşullarını oluşturmuştur. 1960'lı yıllarda Kürtler görünür olmaya başlamışlardır. Kürt kimliği, anayasal engeller neticesinde siyasal zeminde temsil edilememiş olsa da Kürtçü hareketin imdadına sol/sosyalist hareket yetişmiştir. Kürt kimliği, stratejik bir hamleyle o dönemde yükselişte olan sol hareketlerle eklemlenerek bir eşdeğerlik zincirine dahil olmuş, bu şekilde siyasal ve toplumsal düzeyde belirli bir miktarda görünürlük elde etmeyi başarmıştır. Elbette bu görünürleşme, devletin gözetimi altında olmuştur. Devlet, Kürt kimliğinin siyasal talepleri karşısında daima temkinli davranmış, gerektiğinde ise sert müdahalelerde bulunmuştur. Esasen bu dönemde devletin uyguladığı strateji, esnek bir dışlama şeklindeydi. Sert yöntemlerle bastırmaktan ziyade, hukuki ve bürokratik vasıtalarla Kürt hareketinin talepleri tahkik edildi; bazı kültürel ifadeler taviz verilirken siyasal talepler kısıtlandı. Bu sebepten ötürü, 1960'lı yıllarda Kürt siyasal hareketi merkezileşememiş, disipline edilememiş ve siyasal alanda etnik bir siyasal parti etrafında örgütlenememiştir. Ancak 1960'lı yıllarda kurulan bu sol-Kürt ittifakı, 1970'li yılların sonunda Kürt hareketinin büyük bir antagonistik savaş ortamı yaratarak radikalleşmesine sebep olacaktır.

1961 Anayasası sonrasında sosyalist ideoloji, işçiler ve üniversite öğrencileri arasında yaygınlaşmış; sosyal adalet, eşit yurttaşlık, anti-emperyalizm ve sömürüye karşı mücadele gibi talepleri bir araya toplayarak devlete karşı büyük bir eşdeğerlik zinciri kurmuş; Kürtçü hareket ise hem kendi kimlik sorunlarına çare arayışı hem de sınıfsal ve politik eşitsizlik durumlarına karşı tepki koyabilmek adına sol ideolojinin inşa ettiği bu eşdeğerlik zincirine dahil olmuştur. Bu dönemde sol, dümeni sınıf siyasetinden kimlik siyasetine doğru kırmıştır. Bunun neticesinde ise Kürt sorunu, kimlik siyaseti yürüten sol ile eklemlenmiştir. Kürtlerin yaşadığı siyasi, iktisadi ve kültürel dışlanma, Marksist-Leninist bir hegemonik blok etrafında şekillenmiştir. Ancak, Kürtler arasında bir fikir ayrılığı oluşmuş, bir yarısı sosyalist hareketleri benimserken diğer yarısı muhafazakâr bir çizgide kalmayı yeğlemişlerdir. Sol ideolojik düşüncüyü benimseyen Kürtler TİP'i, muhafazakâr Kürtler ise YTP'yi ya da AP'yi desteklemişlerdir (Ekinci, 2011, s. 64). Bu durum, Kürt kimliğinin kendi içerisinde de bir anlam sabitleme mücadelesi verdiğini gösterir. Bu dönemde sosyalist bir parti olan ve kısmi olarak Kürt siyasal hareketini içinde

bulunduran TİP'in yanı sıra birçok Kürtçü örgütlenmeler de kurulmuştur (Akkurt, 2019a, s. 325).

1965 yılında ilk kez genel seçimlere katılan TİP, millî bakiye sisteminden faydalanarak meclise girmeyi başarmış, Kürt milliyetçiliğini benimseyen birtakım kişiler de TİP vasıtasıyla meclise girmiş ve Kürt sorunu üzerine bir açılım fırsatı yakalamışlardır (Akkurt, 2019b, ss. 62-63). Kürtçü hareketin TİP üzerinden meclise girerek siyasal bir nitelik kazanması, bu hareketin sol/sosyalist ideoloji ile eklemlenme stratejisinin hem toplumsal hem de parlamenter düzeyde başarılı bir şekilde gerçekleştiğini gösterir. TİP'in parti programında (s. 110-111) ise Kürt sorununun "Doğu Kalkınması" adı altında resmîyet kazanmasıyla ötekileştirilen Kürt kimliği, meşru siyasal alanda ilk kez temsil edilmiştir. Ancak görüldüğü üzere bu temsiliyet, anayasal engel sebebiyle Kürt sorunu adıyla yapılamamıştır. Devlet, TİP çatısı altında Kürt sorununa yalnızca ekonomik bir kalkınma problemi olarak yaklaşılmasına izin vermiş, fakat mesele bir kültürel kimlik talebine evrildiği an müdahalede bulunmuştur. Bir diğer ifadeyle Kürt sorunu, *polis* düzenine karşı oluşturduğu en ufak bir uyuşmazlık anında bastırılmıştır. Bu bağlamda, 1966 yılında TİP mensupları tarafından kurulan *Yeni Akış* dergisinde Kürt sorunu, sosyalist bir yaklaşımla bu dergide ele alınmaya başlanmış; bununla birlikte Kürtçe dilinde yazı ve şiirlerle propaganda yapılmıştır. Bunun neticesinde dergi yazarları tutuklanmış ve sınırlı sayı çıkarabilen dergi kapatılmıştır (Ekinci, 2010, s. 32). Derginin Kürtçe diliyle propaganda yürütmesi, esasen *polis* düzenine karşı çıkarılan bir sestir. Fakat bu ses, *polis* düzeni tarafından hiçbir anlam ifade etmeyen bir gürültü kirliliği biçiminde algılanarak susturulmuştur.

1960'ların yılların ikinci yarısında, TİP öncülüğünde düzenlenen ve Kürt siyasal hareketinin de dahil olduğu Doğu mitinglerinde ve alenen Kürtçülük propagandası yapılmaktaydı (Şimşir, 2009, s. 559). Bu dönemde TİP, adeta Kürtçülüğün yasal bir karargâhına dönüşmüştü. Bazı Kürtçülerin ise TİP'in etkili yerlerinde bulunması da bu partinin Kürtçülüğün paravanası gibi kullanılmasını sağlamıştı. Parti içinde Kürtçü propagandalara bu kadar izin verilmesi, TİP için kritik bir siyasal hata olmuştur (Şimşir, 2009, s. 559). Kürt taleplerinin sol ideoloji ile eklemlenmesi, teorik olarak agonistik siyasete yönelik bir adım olarak görülebilir. Ancak pratikte agonistik siyaset kısıtlı kalmış ve bu dönemde Kürt talepleri meşru bir çatışma alanına dahil edilememiştir. 1968 yılında

başlayan öğrenci hareketleri ile dünya genelinde sol ideoloji motivasyon bulmuş ve Türkiye'deki solcu gruplar da bu hareketle radikalleşmişlerdir. Bu mitinglerin akabinde Devrimci Doğu Kültür Ocakları'nın (DDKO) kuruluşu, Rancière'in *dissensus* kuramının adım adım işlediği bir süreçtir. Masum bir kültür derneği suretiyle yasal olarak kurulan bu oluşum, kurulduğu andan itibaren Kürtçü propagandalar yapmaya başlamış ve açık bir şekilde bir siyasal Kürtçü dernek kimliğine bürünmüştür. Dernek içinde "Kürtler ve Kürtçülük" münazara edilmekte, bu münazaralar dernek içinde kalmayarak Kürtçü ve sol yayın organlarıyla toplumsal düzeyde yaygınlaştırılmaya çalışılmaktaydı (Ünsal, 2009, s. 43; Ekinci, 2010, s. 77). İşte bu noktada DDKO, *polis* düzeninin sınırlarını aşan radikal bir başkaldırının sahibi olmuştur. Devletin meşru olduğu müddetçe yaşamasına izin verdiği bu oluşum, dernekleşme kisvesi altında Kürt milliyetçiliğini merkeze almış ve siyasal bir özne olduğunu duyurmak için çalışmıştır. Ancak bu radikalleşme yoluyla müstakil bir siyasal odak oluşturma çalışması, Schmitt'in siyasal kavramını tetiklemiştir. Kürt sorununun TİP içerisindeki sosyalist eklemlenme örtüsünden ayrılıp, alenen etnik bir siyasal propagandaya evrilmesi, dost-düşman ayrımını en pürüzsüz haliyle mevcut sisteme dayatmıştır. Bu noktadan sonra DDKO ve yürüttüğü faaliyetler, devletin nazarında meşru sivil toplum faaliyeti olarak görülmemiş, siyasal birliğin bütünlüğünü tehdit eden ontolojik bir iç düşman olarak kategorize edilmiştir.

Sosyalist Kürtler, legal bir şekilde TİP'te faaliyet yürütürlerken, Kürt milliyetçileri anayasal engellerden ötürü siyasal ortamda temsil edilememekteydi. Bunun üzerine, 1965 yılında yasadışı bir teşkilatlanma olarak kurulan Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi (TKDP), Türkiye'de Kürt kimliğine has ilk gizli siyasal örgütlerden biri olarak doğmuştur. Bu örgütün yasadışı olarak kurulması, mutlak egemen olanın tehdit önceliğini gözler önüne serer. Devletin nazarında TİP, anayasal sınırlar içerisinde kolaylıkla kontrol edilebilen bir agonistik rakipken; Kürtlerin bir ulus olarak tanınmasını, meşru siyasal zeminde temsil edilmesini ve kendi kaderini çizme hakkını talep eden TKDP ise yok edilmesi ivedilik teşkil eden bir ontolojik düşman olarak kategorize edilmiştir. Egemen olan, inşa ettiği *polis* düzeni içerisinde sınıf tartışmalarına sınırlı da olsa taviz gösterirken; mesele 'Kürdistan' ya da 'özerklik' olduğunda Schmittyen anlamda yok edici gücünü ortaya çıkarmıştır. TKDP'nin genel olarak Kürt milliyetçi üzerinde durması ve TİP'e nazaran siyasal yelpazenin sağında bulunması, stratejik bir hegemonik inşanın da başarısızlığı olmuştur. Sosyalist hegemonik blok ile eklemlenmeyi

reddeden ve yasadışı olduğu için yalnızlaşan bu örgüt, faaliyet yürüttüğü bölgelere de yeterince nüfuz edememiş ve mutlak egemen olana karşı güçlü bir hegemonik inşa başlatamamıştır (McDowall, 2004, ss. 540-541; Şener, 2019, s. 126). Nihai olarak, 1960'lı yıllarda da homojen ulus ideali başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Zira devlet, homojen ulus idealini sürdürmeye çalışsa da 1961 Anayasası'nın sunduğu özgürlükçü siyaset ortamı, farklı kimlik ve ideolojilerin belirginleşmesine ve hatta radikalleşmesine kapı aralamış, bu ise homojen ulus iddiasını tartışmalı hale getirmiştir.

1960'ların sonunda şiddetlenen siyasal atmosferin devamında, Kürt kimliği daha fazla görünürlük elde etmeyi başarmış, bilhassa gençlik ve işçi hareketlerinin etkisiyle birlikte Kürtçü gruplar, legal ve illegal ortamlarda örgütlenme çalışmalarını artırmışlardır. Bu dönem, Kürt solunun yükselişi, yeni Kürtçü örgütlerin doğuşu ve devletin otoriter politikalarının pekişmesi gibi çok boyutlu gelişmelere sahne olmuştur. İleride Partiya Karkerên Kurdistan, yani Kürdistan İşçi Partisi'ni (PKK) kuran ve başına geçen Abdullah Öcalan ise İstanbul'da Kürtçü-Marksist gruplarla tanışmış ve DDKO'ya katılmıştır (Şimşir, 2009, ss. 592-593). TİP, 1970 yılında gerçekleştirdiği IV. Kongre'de Kürtlerle ilgili bir tasarıyı kabul etmek zorunda kaldı. Bu tasarıda ise “Kürtler, bir halktır. Tarihleri, dilleri, kültürleri vardır ve bunları geliştirmelidirler” ifadeleri yer almaktaydı. Bu tasarının kabul edilmesi, Kürt uyuşmazlığının meclis içerisine kadar taşınması ve *polis* düzeninin surlarının aşılması anlamına gelmektedir. Yıllarca “dağ Türk'ü” denilerek Türk kimliği içinde eritilmek istenen Kürt öznesi, *polis* düzeninin tam merkezinde öz kimliği ile siyasal bir söz üreterek düzenin sarsılmasına sebep olmuştur. Bu kongre akabinde mutlak egemen olan, Schmittyen anlamda bir olağanüstü hâle karar vermiş, TİP'te ve DDKO'da toplu tutuklamalar başlamıştır. 12 Mart Muhtırası sonrasında DDKO ve TİP, bölücülük suçlamasıyla kapatılmış ve yöneticilerinin büyük bir kısmı tutuklanmıştır. Türkiye'nin çeşitli vilayetlerindeki tüm TİP'li, TKDP'li, DDKO'lu ve hatta hiçbir grupta bağı olmayan, ancak Kürt sorununa meyleden tüm kişiler de tutuklanmıştır (Tan, 2009, s. 353). Muhtıra sonrası DDKO'nun ve TİP'in kapatılması, Schmitt'in siyasal kavramının devlet tatbiki ile gerçekleştirdiği bir durumdur. Kürtçü oluşumların talepleri kesinlikle müzakere konusu sayılmamış ve iç düşman olarak kategorize edilmiştir. Bunun neticesinde Kürt siyasal hareketi antagonistik bir zeminde gelişimini sürdürerek ilerleyen süreçte radikalleşmiş ve Kürt sorunu daha da derinleşmiştir. Devletin homojen ulus

söylemi, Kürt kimliğinin hegemonik Türk bloğuna eklemelenmesini engellemiş ve karşı-hegemonik ve daha radikal bir Kürt siyasal söyleminin doğmasına yol açmıştır.

12 Mart Muhtırası, radikal sol hareketleri büsbütün kazıyamadığı gibi, çok daha gergin ve antagonist bir siyaset ortamı bırakmıştır. Muhtıra neticesinde artan baskı ise bu süreci de sindirmeye yetmemiş, tersine, kızıştırmıştı (Belge, 2007, s. 25). Bu muhtıranın oluşturduğu baskı ortamı sonrasında 1973 genel seçimleriyle ülke geneline kısmi bir normalleşme başlamış, ancak Kürt seçmenleri arasında temsil krizi devam etmiştir. Kürt seçmenlerin oyları CHP, MSP ve AP arasında bölünmüştür. Sosyalist Kürtler, TİP kapatıldıktan sonra Bülent Ecevit'in etkisiyle sosyal demokrat bir çizgiye yönelen CHP'ye; İslamcı Kürtler MSP'ye, feodal Kürt ağaları ise AP'ye yönelmişlerdir. Bu durum, Kürt unsurlarının merkez siyaset içerisinde varlıklarını sürdürme çabası ve sosyalist Kürtlerin Türk soluna yönelik bir eklemelenme girişimi olarak okunabilir. Ancak bu girişim, Ecevit'in hamlesiyle, Cumhuriyet'in kurucu ilkelerine ya da diğer bir ifadeyle *polis* düzeninin surlarına çarpmıştır. 1975 yılında Diyarbakır ziyareti sırasında Ecevit, "halklara özgürlük" diye slogan atan on binlerce Kürt seçmene karşı "Türkiye' de halklar yok, halk var" şeklinde verdiği sert söylem, Schmitt'in homojen toplum tasavvurunun, sosyal demokrat bir çizgide de olsa devletin kurucu siyasal partisinin eliyle yeniden üretilmiştir. Ecevit, "halklar" sözcüğünün bile Schmittyen anlamda siyasal birliğin bütünlüğünü tehdit eden ve anayasayı ihlal eden potansiyel bir başkaldırı olarak algılamıştır. Bunun üzerine "halklar yok" ifadesini kullanan Ecevit, Kürt kimliğini ve halkını tanımadığını, Kürt kimliğinin özgürlük taleplerini siyasal bir söz olarak görmediğini beyan ederek Kürt halkının sesini anlamsız bir gürültü kirliliğine indirgemıştır. Bu söylem ise CHP'nin bölgedeki sonunun başlangıcı olmuş ve sosyalist Kürtler, CHP'den desteğini çekmeye başlamışlardır (Tan, 2009, ss. 364-365). İlerleyen süreçte ise CHP ve -diğer sağcı partilerden farklı olmasına rağmen- MSP'nin Kürtçü aktörlere partilerinde yer vermemesi, Kürt siyasal hareketinin sistem partileriyle eklemelenme umudunu yitirmesine neden olmuş ve kendi içerisinde resmî-gayriresmî oluşumlara girmesine sebep olmuştur (Güney, 2011, s. 26).

1974 genel affıyla Diyarbakır Askeri Cezaevi'nden tahliye edilen, geçmiş dönemde TİP'e mensup bulunan ya da parti yandaşı olan Kürt siyasal aktörlerinin hepsi, Marksist-Leninist ideoloji ekseninde farklı Kürtçü örgütlenmeler kurmak için çalışmalara

başlamıştır (Şimşir, 2009, ss. 585-586). Kürt siyasal hareketi, çarenin solda olduğunu, ancak Türk solunda olmadığını ilan etmiş ve Kürtçü harekete has bir ideolojik hat çizme kararı almıştır. Kürt siyasal hareketi, bu stratejik hamleyle artık Türk solunun şemsiyesi altında ‘ekonomik kalkınma sorunu’ adıyla temsil edilmeyi reddederek gerek yasal dernekler ve dergiler gerekse yasadışı örgütlerle kendi etnik kimliğini merkeze alarak Kemalist *polis* düzenine karşı bağımsız bir hegemonik blok inşa etmiştir. Kürt siyasal hareketinin yeni hedefi olan “ulusların kendi kaderini tayin hakkı” ve bağımsız ya da özerk bir Kürdistan talebi, devletin nezdinde basit bir demokratik temsil itirazı ya da anayasal bir hak arayışı olarak kabul edilmemiş, Türk Devleti’nin bölünmez bütünlüğünü ve homojen ulus idealini doğrudan yok etmeye yönelik ontolojik bir iç düşman saldırısı olarak algılanmıştır (Bakırcıoğlu, 2020, s. 91-92). Kürt siyasal hareketinin bu entegrasyon meselesini daha da ileri taşıyarak doğrudan egemenlik, yani devlet ve toprak talebine dönüştürmesi, egemen olanın bu radikal talepleri tolere etme olasılığını tamamen ortadan kaldırmıştır.

Ankara’daki üniversitelerde okuyan bazı Kürt öğrenciler, sol fikirlerle tanışarak hem sosyalizm hem de Kürt kimliği üzerine tartışmaya ve fikir üretmeye başladılar. Bu öğrencilerin içinde bulunan Abdullah Öcalan, 1973 yılında bir örgüt kurma fikrini ortaya attı. Öğrencilerin girişimleri ve Öcalan’ın liderliğinde Ankara’dan Diyarbakır’a kadar uzanan bu hareket, 1978 yılında PKK adını almasıyla, Kürt siyasal hareketi ile egemen Türk Devleti arasında kaçınılmaz bir antagonistik çatışma başlamış oldu (Göktaş, 1991, ss. 127-129). PKK’nın amacı ise Türkiye’nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi’ni de kapsayan tam bağımsız bir sosyalist Kürt devleti kurmak olmuştur. Söz konusu terör örgütünün manifestosunda bu amacın coğrafi hedefi, örgütün “sömürge” olarak andığı dört ülkenin sınırları içerisinde kalmaktadır. Kürtlerin bu sömürge durumundan kurtulabilmesi için “Kürdistan Devrimi” gerekmektedir (Koca, 2019, s. 57). PKK otonomi ya da özerklik gibi alternatif seçenekleri kabul etmemiş, bu yaklaşımları Kürtçü harekete karşı bir başkaldırı olarak nitelendirmiştir. PKK’nın bu nitelendirmesi ise Kürt siyasal hareketinin kendi içerisinde verdiği bir anlam sabitleme, yani hegemonik mücadele olarak yorumlanabilir. PKK’nın “tam bağımsız Kürdistan” hedefiyle ortaya çıkması, mutlak egemen olan Türkiye Devleti’ne yönelik hiçbir uzlaşma barındırmayan radikal bir karşı-hegemonik blok inşasıdır (Şimşir, 2009, ss. 601-602). PKK’nın stratejisini silahlı mücadele zeminine taşıması ise Schmitt’in iç savaş tasvirinin pratiğe

döküldüğü bir noktadır. Meşru agonistik siyasal alandan ve yasal sivil örgütlenmelerden umudunu kesen Kürtçü hareket, Schmittyen anlamda egemen olana karşı varoluşsal iç tehdit rolünü üstlenmiş ve egemenin şiddet tekeline karşı silahlı mücadele başlatarak *polis* düzenine karşı bir *dissensus* ilan etmiştir.

PKK, Marksist-Leninist bir çizgide duran bir örgüt olduğu için dine karşı da mesafeli durmuştur. Yalnızca Türk Devleti'ne değil, Türkiye'de ikamet eden Kürt kökenli aşiret ve tarikat gibi geleneksel oluşumlara da savaş açmıştır. Bu oluşumları “emperyalist ve işgalci Türk Devleti'nin casusu” olmakla suçlamış, Kürt millî kimliği karşısında bir engel olarak kodlamıştır (Kökce, 2021, s. 23). PKK, tıpkı egemen bir devlet gibi davranarak kendi içinde homojen bir yapı oluşturma amacı gütmüş ve iç düşman tasvirinde bulunmuştur. Marksist-Leninist bir çizgide halk inşasına girişen bu terör örgütü, Kürt toplumunun geleneksel unsurlarıyla bir eşdeğerlik zinciri inşa etmek yerine onları kurucu dışsal olarak kategorize etmiştir. Nihayetinde, PKK'nın kurulması, Kürt sorununa ve Kürtçülük hareketine bambaşka bir boyut katmış ve bu noktadan sonra ‘bölücü terör örgütü’ olarak Türkiye gündeminde yerini almıştır. Türkiye’de ise etnik kimlik olgusunun, terörizme zemin hazırlayan toplumsal şiddetle ilişki içerisinde olduğu söylenebilir.

1970'li yılların Türkiye'sinde bu kadar çok yasadışı Kürtçü örgütlenmenin doğuşu ve PKK'nın ortaya çıkışı, Türkiye’de yaşanan antagonistik siyasetin bir sonucu olarak okunabilir. Devlet, Kürtçü hareketleri en başından itibaren sistem dışı, kriminal ve bölücü bir unsur olarak kategorize etmiş ve bu dönemde de Kürtçü oluşumları Schmittyen anlamda siyasalın birliği önünde ontolojik bir tehlike olarak kodlamıştır. Devletin Kürtçü hareketlere olan bu yaklaşımı, onların taleplerinin meşru siyaset ortamına taşınmasına engel olmuştur. PKK ise kendisini yalnızca bir örgüt değil, Türkiye'nin modern ulus devletine karşı alternatif bir millî kimlik ve toplumsal düzen ideali olarak tanıtmıştır. Devletin ise PKK'yı iç düşman olarak kategorize etmesi, çatışmayı müzakere alanından taşıyarak ontolojik bir mücadele alanına dönüştürmüştü ve Schmitt'in de ifade ettiği, tehlike karşısında egemenin olağanüstü hâle karar verme yetkisi devreye sokulmuştur. Kürt siyasal hareketine hiçbir şekilde demokratik temsil mekanizması içinde fırsat verilmemesi ve daima ötekileştirilmesi, potansiyel bir agonistik rekabetin antagonistik bir mücadeleye dönüşmesine sebep olmuştur. Bu sebeple Kürt kimliği, bu dönemde de çıplak

hayata indirgenen bir özne olmuştur. 1970’li yılların ikinci yarısında, bölgede adeta düşük yoğunluklu bir iç savaş yaşanıyordu. Bu dönemde ülke genelinde, özellikle Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde yükselen anarşi ve terör olaylarının çoğalması, 12 Eylül Darbesine giden süreci hızlandırmıştır (Üçağaç, 2018, ss. 23-24).

2.3.3. PKK’nın Ortaya Çıkışı ve Kürt Siyasal Hareketi

1970’li yılların sonuna kadar Türkiye’de, Kürt siyasal hareketinin radikalleşmesinin yanında sağ-sol çatışması ve Alevi-Sünni kutuplaşmalarıyla yüzlerce insan yaşamını yitirmiştir. Bu iç savaş ortamını sonlandırmak üzere egemen olanın olağanüstü hâle karar vermesi, yani 12 Eylül Darbesi ise Türk siyasal hayatının üzerinden adeta bir silindir gibi geçmiştir. Kürt sorunu, 1980 yılı öncesi ve sonrası diye iki döneme ayrılabilir. 1980’li yıllara kadar daha çok mahalli bir sorun olan Kürt siyasal hareketi, 12 Eylül Darbesiyle ülke genelini kapsayan bir soruna dönüşmüştür. Bu dönemde Kürtler, iki sebepten ötürü özel bir hedef haline gelmiştir. Birincisi; Kürt siyasal hareketinin kendisini radikal sosyalist ideoloji ile ifade etmesi, ikincisi; erken cumhuriyet döneminde Kürtlerin, ulus devlet inşası karşısında kurucu dışsal olarak kategorize edilmesi ve iç düşman olarak kodlanmasıdır. 12 Eylül Darbesi ile Kürt kimliği, tıpkı erken Cumhuriyet dönemindeki gibi yeniden silinmeye çalışılmış ve bu durum, halihazırda radikalleşmiş Kürtçü hareketin silahlı kanadını güçlendirmiştir. Kürt toplumuna hiçbir şekilde agonistik bir yol tanınmaması ve antagonistik zemin üzerinde bu sorunun çözülmek istenmesi, PKK’nın güç kazanmasına sebebiyet vermiştir. İlerleyen süreçte ise ülkede terör eylemleri artmıştır (İnanç, 2018, s. 65).

12 Eylül Darbesi, “siyasal birliği muhafaza etmek” söylemiyle meşrulaştırılmış; radikal Kürtçü hareket “ulusal düşman” olarak kategorize edilerek olağanüstü hâl ortamı yaratılmıştır. Bu dönemde Türkiye’de, “Kürt” adında bir halkın var olduğunu iddia etmek ve hatta “Kürt” sözcüğünü kullanmak “bölücülük” ve “terörizm” ile eşdeğer bir suç olarak görülmüştür. Aynı zamanda Kürt sözcüğü, “karda yürürken çizmenin ‘kart-kurt’ diye çıkardığı ses” olarak tanımlanarak “Kürt” diye bir kimliğin yokluğu savunulmuştur (Aktürk, 2015, ss. 133-134). Tıpkı erken Cumhuriyet dönemindeki gibi Kürt kimliği, Türk hegemonik bloğu içerisinde eritilmek istenmiş ve ulus devletin bekasını tehdit eden bu kurucu dışsalın yok edilmesi amaçlanmıştır. Bunun yanında, Diyarbakır Askeri Cezaevi’ndeki terör örgütü mensuplarına işkenceler yapılmış, Kürt dili, kültürü ve müziği

yasaklanmıştır. Özellikle Esat Oktay Yıldırım'ın bu cezaevine atanmasıyla, cezaevindeki işleyiş askeri okul mantığına dönüşmüş ve rutin uygulamalarla idare edilmeye başlanmıştır. Genel olarak işkence uygulamaları, mahkûmları ehlileştirme ve disipline etme aracı olarak kullanılmıştır. Kürtçü mahkûmlar üzerinde düzenli rutine dayalı terbiye etme, askeri marş ezberletme ve Kürtçe konuşma yasağını normalleştirme pratikleri uygulanmıştır (Fırat & Topaloğlu, 2012, s. 83). Agamben'in teorisi, Kürtçü mahkûmların bedenleri üzerinde adeta hayat bulmuştur. Diyarbakır Askeri Cezaevi, her türlü anayasal haklardan soyutlanarak *homo sacer*'e indirgenen Kürtçü mahkûmların toplandığı bir mutlak istisna mekânına, Agamben'in adlandırmasıyla bir "kamp"a dönüştürülmüştür. Kürt sorunu, sert politikalarla çözülmeye çalışılmış ve Kürtlere karşı yasağcı bir tavır alınmıştır. Bu durum, Kürt halkının devlete olan güvenini ve devletle olan bağı zayıflatmıştır (Üçağaç, 2018, s. 29). 12 Eylül askeri darbesi ile Türkiye'de terör, geçici de olsa büyük oranda kontrol altına alınmıştır. 1970'li yıllarda kurulan birçok ayrılıkçı-illegal Kürtçü oluşum ifşa edilmiş ve bastırılmıştır. Ancak Türkiye'de idare sivil hükümete, yani komiser iktidara devredildikten sonra, PKK'nın öncülüğünde radikal Kürtçü örgütler terör eylemleri başlatmışlardır (Karaca, 2015, s. 32). PKK, 12 Eylül Darbesinden sonra daha çok güç ve nüfuz kazanmıştır. Bunun sebebi ise askeri/bürokratik vesayetin tutukladığı Kürt kökenli kişilerin, cezaevlerinde ağır insan hakları ihlallerine maruz kaldıktan sonra PKK'ya yönelmesidir. Öte yandan, yoksulluk çeken ve devletten ümidini kesen Kürtler de çareyi örgüte katılmakta bulmuşlardır. PKK, yönetimi ve uygulamaları açısından bir terör örgütü olmasına rağmen, Kürt hareketini gerçek anlamda benimseyen tek örgüt olmasından dolayı bazı Kürtçü çevrelerde sempati toplamıştır. Devlet ise Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde sıkıyönetim uygulamalarını bu sebeple artırmıştır (Akçura 2009, ss. 231-232).

1983 genel seçimlerinde Kürt halkının önemli bir kısmı, Kürt kökenli Turgut Özal'ı desteklemiş ve 12 Eylül Darbesinden sonra ilk sivil hükümet kurulmuştur. Özal'ın başbakanlık ve cumhurbaşkanlığı dönemi, Kürt sorununun giderek artan basıncı altında yaşanmış bir dönemdir. Başbakanlık döneminde Özal, Kürt sorununun radikalleşmesini ve PKK'nın kanlı terör eylemlerini basit bir terör olayı olarak görerek biraz küçümseme eğiliminde olmuştur. Bunun yanında Özal, Kürt sorununun tıpkı DP ve AP gibi ekonomik imkânsızlıklardan kaynaklandığını tahmin ederek, Güneydoğu Anadolu Kalkınma Projesi'nin (GAP) bölgede sağlayacağı kalkınmayla "terörü besleyen" hoşnutsuzluğun

sona ereceğini düşünmüştür (Bora, 2005b, s. 594). Özal'ın bu eğilimi, Schmitt'in liberal depolitizasyon eleştirisini hatırlatır. Zira mutlak egemen olan tarafından ontolojik düşman olarak tanımlanan PKK'nın, komiser iktidar tarafından ekonomik bir mesele görülerek küçümsenmesi, siyasal kavramının uyuşturulduğu anlamına gelmektedir. Bu durum ise siyasal birliğin yıkılış sürecini başlatır ve iç savaşın zemini hazırlanmış olur. Öte yandan, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde güvenlikçi yaklaşımlar artırılmıştır. Geçmiş dönemlerde Kürt feodaller, CHP, DP ve AP arasında pay edilerek bölgenin istikrarı için çalışırken, Özal'ın başbakanlığı döneminde 1985 yılında köy koruculuğu sistemi ile doğrudan devletin hizmetine girmişlerdir. Ancak bölge güvenliğini sağlamak ve kolluk kuvvetlerine destek olmak amacıyla uygulamaya konulan köy koruculuğu, sorunun daha da kompleks bir hal almasına sebep olmuştur. 1987 yılında, köy koruculuğu uygulamasının ardından OHAL Bölge Valiliği ve Asayiş Kolordu Komutanlığı gibi devlet idareleri kurulmuştur (Uçar & Akandere, 2017, ss. 370-371). İlerleyen süreçte Özal, bu tutumunun sebebini şu şekilde açıklamıştır:

“Bu Güneydoğu meselesine daha önce de el atabilir, siyasi çözüm arayışlarına girebilirdik. Ama unutmayın... Anavatan'ın ilk iktidar devresinde, sivil rejime geçiş mücadelesi vardır... Aşağı yukarı 1,5-2 sene, benim bazı bakanlarım, benden çok Kenan Paşa'ya kulak verdiler... Benden değil, ondan ürktüler... Bir de, öncelikle ekonominin darboğazlarını ve döviz meselesini aşmak zorundaydık. Askeri rejimden yeni çıkmış bir ülkede, yeni askeri darbeleri önlemek için bunu böyle yapmalıydık.” (Barlas, 1994, s. 147-148).

Özal'ın bu sözleri, Schmitt'in komiser/egemen diktatörlük tartışmasının pratikte uygulanışını gözler önüne serer. Schmitt, “egemen, olağanüstü hâle karar verendir” der. Özal ise bu sözleriyle, meşru demokratik bir seçimle iktidarın başına geçmesine rağmen; olağanüstü hâle karar verme tekeli elinde bulunduran askeri/bürokratik vesayetin, yani mutlak egemenin gölgesi altında siyasal faaliyet yürüttüğünü itiraf etmektedir. Özal'ın kabinesinin yeni bir askeri müdahaleden korkması, karar alıcı kuvvetin sivil idarede değil, askeri/bürokratik vesayette olduğunun delilidir. Özal'ın Kürt sorununu “Güneydoğu meselesi” olarak adlandırması ve ekonomik bir mesele olarak ele alması ise egemen olanın yarattığı korkunun ve olağanüstü hâlin devam ettiğinin bir neticesidir. Bu sebeple Kürt kimliği direkt olarak muhatap alınmamış ve PKK ile mutlak düşman olarak mücadele edilmiştir.

Özal, başbakanlığı döneminde Kürt sorununa karşı kontrollü bir siyaset izlemiştir. Fakat ilerleyen süreçte sorunun iktisadi kökenli olmadığı belirginleştikçe, meselenin anlaşılması yönünde araştırmalar yapmıştır. Cumhurbaşkanlığı döneminde Kürt sorununun derinliğini yakından görmüş ve daha özgürlükçü bir yaklaşım göstermiş, dönemin Başbakanı Süleyman Demirel'e ise bir "Kürt Vasiyeti"nde bulunmuştur: "Bu meseleye çözüm bulamazsak, büyük, hatta orta devlet olma şansımızı kaybetme ihtimali mevcut olduğu gibi, zayıf ve perişan hale gelmemiz ihtimali de mevcuttur" (İnanç, 2018, s. 101, 104). Bu ifadeyle Özal, siyasal birliğin iç savaşa sürüklenme ihtimalini ve Kürt sorununu Schmittyen bir refleks ile çözmek yerine, Mouffe'un agonistik siyaset tasviriyle çözmeyi tercih ederek meşru demokratik bir zemin inşası için çaba sarf etmiştir. Bu bağlamda, Özal'ın cumhurbaşkanı olduğu dönemde Kürtçe yasağı kaldırılmış, ifade özgürlüğünü kısıtlayan kanunlar yürürlükten çıkarılmış ve yasal anlamda Kürt milliyetçiliği ve İslamcı söylem benimseyen partilerin kurulmasının önü açılmıştır. Özal'ın Kürt kimliğine dair yasakları kaldırması, Mouffe'un 'antagonizmanın ehlileştirilmesi' fikrine karşılık gelir. Fakat bütün bu olumlu gelişmelere rağmen, mutlak egemen olanın da telkinleri neticesinde 1991 yılında Terörle Mücadele Yasası'nın yürürlüğe sokulması, bu dönemde yaşanan demokratikleşmeyi ve Kürt sorununa yönelik agonistik çözüm arayışlarını zayıflatmıştır (Çeliktürk, 2011, s. 117). Öte yandan Özal, kendisinin yarı Kürt olduğunu duyururken, izlediği politikalarla da devletin Kürt kimliğini yok sayma teamülünü tersyüz etmekte büyük bir rol oynamıştır. 1992 yılında, Kürtçe radyo televizyon yayınına izin verilmesinin ve Kürtçenin okullarda ikinci dil olarak öğretilmesinin, Kürt sorununun çözümünde faydalı olabileceğini ortaya atarak, Türkiye'de Kürt sorununun alenen tartışılmasını teşvik etmiştir (Kirişçi & Winrow, 2009, s. 160). Bu durum, Laclau'nun popülizm kuramı bağlamında önemlidir. Zira, devletin Türklük söylemiyle inşa ettiği millî kimlik, Kürt kimliğinin tartışma konusu olmasıyla çatlamış ve devletin resmî söylemi etkilenmiştir. Özal ile 'ulus' kavramı, tartışmaya açık bir konu haline gelmiştir.

Bir yandan ülkede Kürt kimliğine yönelik yasakçı anlayış terk edilirken diğer yandan PKK'ya karşı yoğun çaplı sınır ötesi operasyonlar gerçekleştirilmiştir (Gürer, 2015, s. 212). Bu askeri operasyonların akabinde, terör sorununu bir an evvel Özal PKK ile dolaylı temaslar yoluyla ateşkes arayışına girişmiştir. Bu girişimle Özal, silahlı Kürtçü hareket için agonistik kanalları açmayı ve silahları bırakmaya teşvik ederek Kürtçü

hareketi meşru demokratik zemine çekmeyi amaçlamıştır. Öcalan ise sınır ötesi operasyonlar sonucunda aldığı ağır yenilgiden sonra bu ateşkesi kabul etmek zorunda kalmış, ancak teslim olmamıştır. Özal'ın PKK terör örgütüyle gerçekleştirdiği bu dolaylı temas, devletin bölücü terör örgütüyle ilk müzakere girişimi olarak tarihe geçmiştir (Çandar, 2011, s. 56). Özal, genel olarak Kürtler tarafından sevilen bir siyasetçi olmuştur. Bunun sebebi ise Kürt sorununa empatiyle ve iyi niyetle yaklaşması, sorunu anlamaya çalışması ve tartışılmayan konuları tartışmaya teşvik etmesidir. Özellikle 1987-1993 yılları arasındaki dönemde Kürt sorununa ilişkin çabası, yalnızca Türkiye'de değil tüm Ortadoğu'da yaşayan Kürtlerin de dikkatini çekmiştir. Özal'ın Kürt sorununa genel olarak yaklaşımı, demokrasi ve hukuk çerçevesinde Kürt kimliğinin tanınması, kültürel hakların iade edilmesi yönünde olmuştur. Bununla birlikte Özal, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk kez Kürt kimliğini siyasal meşruiyet alanına dahil etme girişiminde bulunan ve Kürt sorununda demokratikleşme tartışmasını başlatan siyasi lider olmuştur (Tan, 2009, ss. 484-485). Erken Cumhuriyet döneminden bu yana Kemalist *polis* düzeni tarafından görünmez kılınan ve yok sayılan, talepleri ise gürültü kirliliğinden ibaret olarak görülen Kürt kimliği; devletin zirvesi tarafından ilk kez tartışılmaya, anlaşılmaya ve agonistik siyaset çerçevesinde meşru görülmeye başlanmıştır. Kemalist hegemonik blok tarafından ötekileştirilen ve kurucu dışsal olarak kategorize edilen Kürt öznesi, Özal ile ilk kez kendi kimliğiyle devlet içinde siyasal yaşam alanı bulmuş ve *homo sacer*'e indirgenmekten kurtulmuştur. Ancak, 1993 yılında Özal'ın ani vefatı, devletin Kürt sorununa yaklaşımının değişmesine, PKK ile yapılan ateşkesin bozulmasına ve yeniden güvenlikçi politikalar yürütmesine sebep olmuştur. Bu durum, mutlak egemenin siyasal olan refleksinin şahıslardan bağımsız olduğunu kanıtlamaktadır. Schmittyen anlamda olağanüstü hâl yeniden tesis edilmiş ve meşru agonistik zemin parçalanmıştır. Kürt siyasal hareketi, yeniden mutlak istisna mekânı olan kampın içine hapsedilmiş ve ivedilikle *homo sacer* statüsüne düşürülmüştür.

Uzunca bir zamandan sonra Kürt sorunu, 1990'lı yıllarda PKK ile hem Türkiye'de hem de dünya genelinde görünürlük kazanmıştır. Bu dönemde artık Kürt sorunu, PKK sorunu ile iç içe geçmiştir. PKK kuruluncaya ve 1990'lı yıllarda sistematik bir şekilde terör eylemlerini artırıncaya kadar, devlet düzeyinde ve toplumsal kesimin diğer alanlarında Kürt sorunu ibaresine rastlanılmamaktadır. Bu zamana kadar Kürt sorunu genellikle Doğu-Güneydoğu meselesi, ekonomik geri kalmışlık sorunu gibi isimlerle

adlandırılmıştır. Ancak bu dönemde Demirel, Çiller ve Erbakan gibi dönemin önemli siyasal aktörleri, Özal'ın da girişimleriyle sorununun yalnızca ekonomik sebeplerden ibaret olmadığını anlamışlar ve nihayetinde Kürt sorununun varlığını kabul etmişlerdir. Üstelik PKK, bu gerçekliğin kabul edilmesinde büyük bir faktör olmuştur (Üçağaç, 2018, s. 35). Bu dönemde Türk siyasetinin karşılaştığı bir diğer olgu ise meşru zeminde kurulan Kürt siyasal partileri oldu. Bu siyasal partilerden ilki ise 1990 yılında kurulan Halkın Emek Partisi (HEP) idi (Kazan, 2015, s. 263). HEP ile başlayan ve meşru siyasal zeminde kendine alan arayan Kürt siyasal hareketi, Kürt kimliğini PKK'nın gölgesi altından kurtarmak istemiştir. En başta PKK'nın HEP'e karşı tutumu küçümseyici ve kayıtsız olmuştur. Ancak daha sonra Öcalan, silahlı mücadeleden başka yollarla da siyaset alanında aktif olmanın gerekliliği üzerine vurgu yapmıştır. Bu bağlamda HEP, PKK için önemli bir meşru vasıtaya dönüşmüştür. O zamana kadar, kamuoyunu büyük ölçüde PKK'nın belirlediği Güneydoğu bölgesinden destek almakta problemler yaşayan HEP, aniden yeni üyelerin akınına uğramıştır (Arslan, 2016, s. 75; Dernek, 2023, s. 188-189).

Diğer taraftan SHP, Kürt kimliğinin demokratik mekanizmalarda tanınması amacıyla reformist bir yaklaşım sergilemiş ve HEP ile ittifak yapmıştır. Bu ittifak, 1960'lı yıllardaki gibi Kürt solunun Türk soluyla kurduğu eşdeğerlik zincirinin tekrarı şeklinde okunabilir. Bu noktada, 1991 genel seçimleri sonucunda Kürt siyasal hareketi, SHP çatısı altında meclise giriş yapmış ve Kürt sorunu yeni bir boyut kazanmıştır. Ancak, meclis yemin töreni esnasında SHP çatısı altında meclise giren Hatip Dicle'nin kürsüde "ben bu yemin metnini anayasa baskısı altında okuyorum" demesi; aynı şekilde Leyla Zana'nın kürsüde Kürtçe slogan atması, mecliste kaos ortamı yaratmıştır. Rancière'in *dissensus* kavramı, yaşanan bu vaka ile meclis kürsüsünde adeta hayat bulmuştur. *Polis* düzeninin merkez noktası olan mecliste, yıllarca silikleştirilen ve yok sayılan Kürt kimliğinin kendi diliyle sesini duyurması; sistem tarafından toleransla karşılanmamış ve anlamsız bir gürültü olarak kodlanmıştır. İlerleyen süreçte, HEP kongresinde PKK bayraklarının açılması ve HEP'in terör örgütüyle bulunan organik bağı, HEP hakkında soruşturma açılmasına, en nihayetinde kapatılmasına sebep olmuştur (Aydın & Taşkın, 2018, s. 385; Bakırcıoğlu, 2020, ss. 113-114). Bu tartışmalı kongreyle HEP, Schmitt'in siyasal kavramı tasvirindeki o aşılmasız surlara çarpmıştır. Devlet, yani egemen olan, kendi varlığına kasteden PKK'nın meşru yollarla meclise sızmasını reddederek, ontolojik savunma refleksleriyle karşılık vermiştir. Kürt siyasal partileri demokratik mekanizmalar içinde

siyaset yapmayı denemiş, ancak HEP'in terör örgütü PKK ile olan sıkı ilişkisi, meşru demokratik zeminden dışlanmasına neden olmuştur. HEP'ten sonra kurulan diğer siyasal partiler de sürekli kapatılmalara maruz kalmış, parti üyelerine yapılan operasyonlar yapılmış ve Kürt milletvekillerinin faili meçhul cinayetlerle ortadan kaldırılmıştır. Bu sebeple Kürt siyasal hareketi, Türk siyaseti içerisinde ayakta durmayı başaramamıştır.

Özal'ın vefatından sonra başbakanlık makamına gelen Tansu Çiller, başlangıçta Özal'ın demokratik açılım çizgisini yakalamaya çalıştığı görülmektedir. Avrupa Birliği'nin de (AB) baskıları doğrultusunda Çiller'in, Kürtçe eğitim ve yayın olasılığını yeniden hükümet gündemine getirmesi ve “Ne mutlu Türkiye vatandaşayım diyene” söylemiyle makbul vatandaşlık inşasını daha kapsayıcı bir noktaya taşımayı amaçlaması bu çabaların göstergesidir (Kıymaz, 2010, s. 25). Ancak parti içindeki muhalefet ve mutlak egemen olan ordunun, siyasal olan tavizine müsaade etmemesi sonucunda bu olasılık rafa kaldırıldı. Özal'dan sonra cumhurbaşkanlığını devralan Süleyman Demirel ise “terör halledilmedikçe, kültürel konular tartışılmaz” diyerek çıkışması, bu agonistik açılımların hayata geçirilmesini engellemiştir (Kirişçi & Winrow, 2009, s. 163). Nitekim, PKK'nın 1993 yılında ilan ettiği tek taraflı ateşkes sürecinde demokratik anlamda somut bir adım atılmamıştır. Örgütün yeniden silahlı eylemlere başlamasıyla Çiller, Schmittyen uygulamalarla olağanüstü hâle yönelmiştir (Cemal, 2003, s. 201).

Deniz Baykal'ın öncülüğündeki CHP, hükümetin bu tutumuna karşı çıkmış ve demokratikleşmeye odaklanan bir bakış açısı geliştirmiştir. CHP'nin hazırladığı Tunceli Raporu'nda, demokratikleşme adımları atılmadan terörle mücadelenin başarılı olamayacağı sonucuna varılmıştır (Milliyet, 2009). Söz konusu raporda ise çözüm olarak hukukun üstünlüğüne, insan haklarına, demokrasiye ve eşitliğe bağlı kalınması önerilmiş ve bu boş gösterenler etrafında bir hegemonik blok kurulması hedeflenmiştir (Kıymaz, 2010, s. 26). Seküler CHP'nin tam karşısında duran İslamcı RP'nin önerileri de Tunceli Raporu ile şaşırtıcı bir şekilde benzerlik taşır. Erbakan'a göre Türkler ve Kürtler, “asırlar boyu aynı inancın kardeşleri olarak siperde vücutlarını birbirlerine kalkan ettiler” (Çelikçi, 2020, s. 148). Bu söylemiyle Erbakan, Kürt sorununu ‘ümmeçilik’ boş göstereni etrafında ele almıştır. Eğer İslam kardeşliği etrafında birleşilirse Kürt sorununun çözebileceği öne sürülmüş ve CHP'ye nazaran daha radikal bir hegemonik inşaya girişilmiştir. Demokratik Sol Parti (DSP) lideri Bülent Ecevit ise diğer parti

liderlerine nazaran Schmittyen bir çizgide kalmış ve siyaset hayatının hiçbir döneminde Kürt sorununun varlığını kabul etmemiştir. Bununla birlikte Ecevit, Güneydoğu bölgesinde “aşiret sorunu” olduğunu savunarak geleneksel Kemalist çizgiyi takip etmiş ve dost-düşman ayrımı çerçevesinde Kürtçü hareketi iç düşman olarak kodlamıştır (Akçura, 2009, s. 207).

1994 yılından itibaren Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde PKK’ya yönelik aralıksız operasyonlar başlamış ve terör örgütü ağır yenilgilerle kırsaldaki gücünü kaybetme noktasına gelmiştir. Bu durum, Schmittyen iç düşmanın bütünüyle yok etmeye yönelik egemen olanın şiddetinin zirvesini göstermektedir. Egemen olan, siyasal birliğin tehlike altına sokan her unsuru herhangi bir diyalog ya da meşru agonistik zeminde değil, doğrudan fiziksel ve mekânsal bir savaş stratejisiyle yok etmiştir. Bu şekilde terör örgütü, her alanda güç kaybına uğrayarak çözülme sürecine yaklaştırılmıştır (Cemal, 2003, ss. 285-286). Her geçen yıl daha çok kan kaybeden PKK, “Büyük, Bağımsız Kürdistan” hedefini terk ettiğini, “Türkiye içinde çözüm aradığını” ilan etmiş ve “federasyon” hedefinden özerklik talebine uzanan, zaman içinde farklılıklar gösteren bir çizgiye yönelerek beyaz bayrak göstermiştir (Çandar, 2011, s. 31). PKK’nın yaşadığı bu kırılma anı, Türk Devleti’ne yönelik karşı-hegemonik bloğun yıkılışını temsil eder. PKK’nın bu ideolojik geri adımı, egemen olan Türk Devleti karşısında iç düşman pozisyonunu sürdüremediğinin ve Türk Devleti’nin egemenlik hudutlarını kabul ederek sistem içinde bir meşru rakip statüsüne geçmek istediğinin işaretidir. Kürtçü hareket, hayatta kalabilmek adına taleplerini yumuşatmış ve Türk siyaseti içerisinde yeniden eklemlenme yoluna gitmekten başka çaresi kalmamıştır.

1996 yılına gelindiğinde, Türkiye’nin Öcalan’la ikinci teması, Refah-Yol koalisyon hükümeti döneminde Başbakan Erbakan üzerinden kurulmuştur. Erbakan, gayriresmî araçlarla Öcalan’a çatışmaların durdurulması ve çözüm aranması maksadıyla sözlü ve yazılı mesajlar iletmiştir. Ancak, bu temastan bir yıl sonra 28 Şubat Post-modern Darbesi yaşanmış ve Refah-Yol koalisyon hükümeti dağıtılmıştır (Çandar, 2011, s. 56). İlerleyen süreçte, uzun süreli bir MGK toplantısının ardından yayımlanan bildiride PKK terörünün denetim altına alındığı belirtilerek “irtica” tehdidinin yükseldiği vurgulanmış, yani İslamcılık Schmittyen anlamda yeniden siyasal birliğe yönelik varoluşsal bir tehdit olarak tanımlanarak iç düşman ilan edilmiştir (Şimşir, 2009, s. 662). Vakit kaybedilmeden İslamcılığın yeniden ontolojik düşman olarak kodlanması ise Schmittyen

anlamda egemen olanın karar alma yetkisinin sürekliliğini gösterir. Schmitt'e göre devlet, bölünmez bütünlüğünü muhafaza edebilmek için bir düşmana ihtiyaç duyar. Düşman mağlup edildiğinde ise yeni bir düşman bulması, bulamazsa düşmanı yaratması gerekir. Kürt siyasal hareketi tasfiye sonra, egemen olan derhal İslamcılığı iç düşman ilan etmiş ve kendi bekasını garanti altına alarak olağanüstü hâlin istikrarını sağlamıştır. Bir diğer gelişme olarak, 1999 yılında Amerikan istihbaratının da katkılarıyla Kenya'da yakalanan Öcalan, Türkiye'ye getirilmiş ve İmralı Adası'nda özel olarak kurulan mahkemede yargılanarak idam cezasına çarptırılmıştır (Aydın & Taşkın, 2018, ss. 443-444). XXI. yüzyıla girerken devlet, PKK terör örgütünü bastırarak denetim altına almış ve bölücülük tehdidini tasfiye etmiştir. Ancak, erken Cumhuriyet döneminden bu yana varlığını sürdüren Kürt sorunu XX. yüzyılın sonunda hâlâ çözülememiş, PKK ise kritik darbeler alsa da kökü tamamen kazınamamıştır. XXI. yüzyıl Türkiye'sinde de Kürt sorunu devam etmekte ve günümüzde kamuoyunda geniş yer kaplamaktadır.

Geneli itibarıyla 1990'lı yıllar, Kürt sorununa dair agonistik kanalların kuvvetli bir şekilde inşa edilemediği ve çatışmanın antagonistik bir zeminde istikrarlı bir şekilde sürdürüldüğü bir dönemdir. Bu dönemde Kürt hareketi hem PKK ile silahlı olarak hem de siyasal partiler kurarak iki kanatlı bir şekilde faaliyetlerini sürdürmeye çalışmış, ancak Kürt milletvekillerinin mecliste bölücü söylemler geliştirmeleri ve radikal kanatla ilişkilerini gizlememesi, Kürt hareketinin agonistik zeminden dışlanmasına sebep olmuştur. Kürt siyasal hareketi tarafından Türk ulus devletine karşı yürütülen bu sert muhalefet, Schmittyen anlamda Kürt hareketinin siyasal birlik için bir iç tehdit olarak kodlanmasına sebep olmuştur. Bu dönemin ilk yarısında PKK'nın şiddet eylemlerini artırması karşısında Doğu-Güneydoğu bölgelerindeki OHAL'in uzatılması, gerçekleştirilen yurtiçi ve sınır ötesi operasyonlar ve köy koruculuğu sisteminin geliştirilmesi gibi uygulamalar, Schmitt'in dost-düşman ayrımının pratiğe dökülmesidir. Bununla birlikte, Kürt siyasal hareketini benimseyen isimlerin suikastla öldürülmesi veya kaçırılması da kontrgerilla oluşumların varlığının tartışılmasına neden olmuştur. Bu şekilde egemen, düşmanın kim olduğuna karar vererek ve ona savaş açarak siyasal birliği korumak için yasal veya yasal olmayan her türlü önlemi kullanma yetkisini kullanmıştır. Aynı zamanda bu gelişmeler, Agamben'in istisna hâli kavramıyla derinlik kazanmaktadır. Radikalleşen Kürt hareketine doğrudan veya dolaylı olarak sempati

besleyen ya da destekleyen herkes gerek hukuksal anlamda gerekse faili meçhul cinayetler ve kaçırılma olaylarıyla çıplak hayata indirgenmişlerdir.

2.4. Modern Ulus devletin Görmezden Geldiği Kimlik: Alevilik

Türkiye'nin toplumsal ve siyasal oluşumunda, tarih boyunca 'çeşitlilik' ekseninde konumlanan bir diğer kesim ise Aleviler olmuştur. Alevilik hem dini hem de kültürel yapısıyla özüne mahsus şekilde var olan, içinde birden fazla etnik unsur barındıran heterojen ve senkretik yapıya sahip bir kimliktir. Türkiye'de Aleviliğin kökenine dair birçok farklı görüş ortaya atılmıştır. Alevilik inancının tarihsel arka planı hakkında hem farklı araştırmacılardan hem de Alevi çevrelerden çeşitli yorumlar ileri sürülmüştür. Bu yorumlardan bazıları, Aleviliğin kökenini eski Orta Asya ve Anadolu uygarlıklarının geleneklerinde ararken; bazıları ise Mezopotamya coğrafyasındaki din ve kültürlerin belirleyici bir rol oynadığını ileri sürmüştür. Kürt kökenli Alevi yazarlar, Aleviliği Zerdüştlük ve Maniheizm gibi antik Pers dinleri arasında bağlantı kurarak bu inancın Kürt kökenli olduğunu ortaya atmışlardır. Bununla birlikte, Türk topluluklarının İslam öncesi inanç ve kültürlerinin de büyük ölçüde etkisi olduğu ileri sürülmüştür. Ziya Gökalp gibi düşünürler, Aleviliğin eski Türk inancı Şamanizm'inden doğduğunu savunmuşlardır.

Görüldüğü üzere bu iki yaklaşım da aşırı ve tek yönlüdür. Ahmet Yaşar Ocak'a (2012, ss. 15-16) göre Aleviliğin kökeni Budizm, Zerdüştlük ve Maniheizm gibi Uzak Doğu ve antik Pers dinlerine; bununla birlikte Musevilik, İsevilik ve antik Anadolu-Mezopotamya mitolojilerine kadar uzanan kapsamlı bir kültürel etkileşim ağı üzerine kuruludur. Bu bağlamda Alevilik, farklı kültürlerden ve inançlardan unsurlar barındıran heterojen ve senkretik yapıya sahip bir inanç bütünüdür. Ancak muhafazakâr Alevi-Bektaşî çevreleri, bu yorumları reddederek Aleviliğin kökeninin yalnızca İslam ile ilişkili olduğunu savunmaktadırlar. XX. yüzyıl Türkiye'sinde modern ulus devlet inşası sürecinde makbul vatandaş tanımının genellikle Sünni anlayış ve Türk kimliği etrafında biçimlenmesi, Alevileri siyasal ve toplumsal düzeyde görünmez, zaman zaman da güvenilmez bir statüye⁵ yerleştirmiştir.

⁵ Bu durumun kökeni Osmanlı dönemine kadar uzanmaktadır. XIII. yüzyılda Hacı Bektaşî Veli, Anadolu'da kendi tarikatını kurarak Aleviliği kurumsallaştırmış ve Bektaşî Alevileri, yeni kurulan Sünni merkezli Osmanlı beyliği ile başlangıçta entegre olabilmıştır. Yeniçeri Ocağı'nın da Bektaşî Tarikatı'na bağlanmasıyla ve devlet desteğiyle Anadolu'daki en büyük halk tarikatlarından biri olmuştur (Değer, 2019, s. 19). İlerleyen süreçte ise Şii-merkezli Safevi devletinin yükselişi, Osmanlı sınırları içerisinde yaşayan

2.4.1. Aleviliğin Sessizliğe Mahkûm Edilme Dönemi

Erken cumhuriyet döneminde Alevilerin durumu, dolaylı bir şekilde kapsayıcı ve dışlayıcı olarak çift kanatlı bir şekilde değişkenlik göstermiştir. Türkiye Cumhuriyeti ilan edildikten sonra Aleviler, ülkenin tek egemeni olan Kemalist kurucu kadro tarafından homojen bir millî kimlik inşa etme uğraşlarının dışına itilmiş, ancak bu dışlama doğrudan gerçekleşmemiştir. Yeni rejimin temel ilkesi olan laikliğin şeklen dini bir eşitlik taahhüt etmesi; bununla birlikte Şer’iye ve Evkaf Vekâleti’nin kaldırılması ya da hilafetin de ilga edilmesi Aleviler tarafından başlangıçta olumlu karşılanmış; Aleviler, dinsel tahakkümden kurtulacaklarını umarak yeni rejime entegre olmak için çaba göstermişlerdir. Ancak zaman içinde Alevilik üzerindeki dinsel tahakküm, adeta kurumsal ötekileştirmeye ikame edilmiştir. Aleviler bizzat düşman ilan edilmese de tekkeler, zaviyeler ve türbelerin yanında Alevi ocakları, Alevi dergahları ve cemevleri de kanuna dahil edilerek kapatılmış; seyitlik, şeyhlik, dedelik ve taliplik gibi dini unvanlar yasaklanmıştır. Bunun neticesinde Aleviler de tıpkı Sünni İslamcı kesim gibi yer altına çekilmişler ve kolluk kuvvetlerinin yasal şiddetiyle karşı karşıya kalma korkusuyla çıplak hayata indirgenmiş birer bedene dönüşmüşlerdir.

göçebe Alevi aşiretler üzerinde nüfuz etmiş, bunun neticesinde de Alevi aşiretler Osmanlı otoritesine karşı muhalif bir konuma yerleşmişlerdir. Bununla birlikte, Alevi aşiretlerin Safevi devletine meyletmelerinin arka planında sosyal ve ekonomik sebepler de yatmaktadır. Konargöçer olan aşiretlerin, yerleşik hayata geçen ve merkezi otoritesini genişleten devlete vergi ödeme ve asker verme yükümlülüğü altına girmeleri, kendi aşiret liderleri yerine yabancı komutanların liderliğinde savaşlara katılmaları ve bununla birlikte üst üste yapılan savaşların yıpratıcılığı, Alevi aşiretlerin Safevileri kurtarıcı olarak görmesine ve Osmanlı’ya karşı birçok kez isyan etmelerine sebep olmuştur (Bodrogi, 2012, ss. 26-27). Safevilere yönelen göçebe aşiretlerin Alevilik inancı Şiilikten etkilenmiş, öyle ki Safevi etkisi zaman içinde Bektaşiliğin de “bozulmasına” sebep olmuştur (Öztürk, 1990, ss. 158-159). Bu durum Osmanlı’nın Aleviliği bir tehdit olarak algılamasına neden olmuş, Safevilere ve Safevi taraftarı olan Alevi aşiretlere “Kızılbaş” lakabı takılmıştır. Bunun neticesinde ise Safevi-Kızılbaş karşıtlığı, Sünnilik ile özdeşleşmiştir (Melikoff, 1993, s. 25). Safevi dalgasıyla birlikte Kızılbaş Aleviliğinin akideleri, ritüelleri ve toplumsal örgütlenme şekilleri, resmî din anlayışıyla çelişkili olarak görülmüştür. Safevi devleti ile devam eden siyasal düşmanlığın da etkisiyle Alevilik, sadece dini bir çeşitlilik olarak değil, potansiyel bir tehlike olarak algılanmış; bu durum, bazı dönemlerde ağır baskılar, göçler ve ötekileştirmelerle neticelenmiştir. Bektaşî Alevileri ise bu kutuplaşmanın ilk safhasında Osmanlı’ya sadık kalmış, Osmanlı adına savaşmışlardır. Ancak Osmanlı’nın duraklama döneminden başlayarak son dönemlerine kadar yaşanan yeniçeri ayaklanmaları, nihayetinde Sultan II. Mahmud’un Yeniçeri Ocağı’nı ilga etmesine ve Bektaşilik tarikatının yasaklamasına neden olmuştur (Aköz & Akın, 2021, s. 545). Bu noktadan sonra uyumsuzluğun sembolü haline gelen Alevilik bastırılmış, tamamen kendi içine kapanmış ve görünmeyen bir nesneye dönüşmüştür. Bu durum Kurtuluş Savaşı’na kadar sürmüş ve Osmanlı’nın yok saydığı ve kimi zaman da bastırdığı Aleviler, rejimin değişeceği umuduyla Kurtuluş Savaşı’nı yürüten Mustafa Kemal Paşa’yı desteklemişlerdir. Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları ise Alevi nüfuzunun desteğini sağlamak için girişimlere başlamış, Hacı Bektaş Dergâhı ziyaret edilmiştir. Bu ziyaret neticesinde Aleviler, Kurtuluş Savaşı’na tam destek vermişlerdir (Yaman, 2007, ss. 128-129).

Ulus devletin resmî ideolojisi olan Kemalizm, laik bir ulus inşa etmeyi amaçlasa da uygulamada yalnızca Sünni anlayışı kabul etmiş ve Aleviliği de bu anlayış içinde kabul ederek ayrı bir inanç kimliği olarak tanımamıştır (Küçük, 2002, s. 903). Diyanet İşleri Başkanlığı gibi *polis* düzenine bağlı olan kurumlar, tamamen Sünni odaklı faaliyet yürütmüş ve Aleviliği *dissensus* yarattığı için bu faaliyetlere dahil etmemiştir. Kamusal alan fiilen Sünni pratikler ile örtülmüştür. Kamusal alanda temsil imkânına erişemeyen Alevilik ise sessizliğe mahkûm edilmiştir. Hamit Bozarslan’a (2015, s. 365) göre devletin laiklik anlayışı, her ne kadar dini devletten büsbütün ayırmayı amaçlamış olsa da esasen bu ilke tarafsız bir şekilde uygulanmamış, egemen olan dini de bizzat kendi lehine üreten mutlak güç olmuştur. 1928’den itibaren anayasadan din ile ilgili bütün ibareler çıkarılmış olsa da dinin tamamen dışlanması söz konusu olmamış, onu seküler devletin tahakkümü altına alarak kontrol etmek ve yeniden yorumlayarak devrimlerin topluma aktarılabilmesi amaçlanmıştır (Yaman, 2007, ss. 129-130). İlk etapta Alevilik, devlet tarafından iç düşman olarak kodlanmamış, ancak ayrı bir kimlik olarak da görünürlük kazanamamıştır. Ancak bu durum, 1930’lu yıllardan itibaren değişmiş ve tek parti rejimi, hegemonik bloğun sadece ideolojik düzeyde değil, etno-dinsel düzeyde de kurmuştur. Dini ulusallaştırma çalışmaları kapsamında tek parti rejimi, Aleviliği “Türk milletinin öz unsuru” söylemiyle makbul vatandaşlığa dahil etmek istemiştir. Ancak bu dahil edilme sürecinin Alevi kimliğiyle değil, Türk kimliğiyle başlaması şartı koşulmuştur. Yani tek parti rejimi, Aleviliğin Türk kimliğine eklenmesi yoluyla hegemonik bir ilişki kurmayı amaçlamıştır. Zira Aleviliğin heterojen ve senkretik yapısı, ulus devletin homojenlik hedefiyle uyuşmamaktaydı. Bu sebeple Kemalist egemen olan, esasen Alevilerin öz kimliğinden soyutlanmasını istemiştir (Küçük, 2002, s. 903). Devletin Aleviliği ulusallaştırma adımlarının başlıca sebeplerinden birisi ise Alevilikte ana dilde ibadet yapılabilmesidir. Bu bağlamda tek parti rejimi, Sünni anlayışa alternatif olarak Aleviliği “millî bir din” olarak tanımlamıştır. Bununla birlikte tek partili rejim, resmî Alevilik tanımlamasında bulunurken Kürt kökenli Alevileri bu tanımlamanın dışında bırakmıştır. Türk kökenli Aleviler hem Türk oldukları hem de eski Türk dini olan Şamanizm’den esintiler taşıdıkları için devlet himayesine mazhar olurken (Eröz, 1992, s. 7), Kürt kökenli Aleviler hem Türk milliyetçiliğinin hem de resmî Alevilik tanımının kurucu dışsalı olmuşlardır.

Schmittyen anlamda Türk Aleviliği, biz/dost ve makbul vatandaş kimliğiyle özdeşleştirilirken; Kürt Aleviliği hem etnik hem de inançsal düzeyde onlar/düşman olarak kodlanmıştır. Bunun üzerine, Türk Aleviliğine tepki olarak Kürt Aleviliği doğmuştur. Tunceli bölgesinde yaşayan Kürt kökenli Aleviler, tek parti rejiminin baskısına karşı olarak ilerleyen süreçte Dersim Ayaklanmasını başlatmışlardır. Bununla birlikte Tunceli merkezli Alevilikte “Biz ne Kürt’üz ne Türk’üz, biz Alevi’yiz” söyleminin benimsenmesi ve ulus devletin asimilasyon politikalarını reddederek bir *dissensus* yaratmış ve *polis* düzeninin çizdiği sınırları aşmıştır (Ceylan, 2015, ss. 218-219; Bakan & Levent, 2018, ss. 10, 13-14). Tek parti rejimi tarafından Aleviliğin farklı söylemlerle sınıflandırılması, siyasetin antagonistik zemininin güçlenmesine sebep olmuştur. Schmitt’e göre devlet/siyasal birlik, kendisine karşı tehlike arz eden unsurları tanımlamak zorundadır. Aleviler, teoride hukuken eşit yurttaşlar olarak görünse de pratikte devletin inşa ettiği laik-milliyetçi zeminin dışına itilmişlerdir. Dersim Ayaklanması bunun en çarpıcı örneğidir. Bu ayaklanma, görünürde Kürtçü bir hareket olarak bastırılmış; fakat Alevi nüfusun yoğunluğu sebebiyle gerçekleştirilen harekât ile hem etnik hem de dolaylı olarak inançsal bir ötekileştirme içermiştir. Dersim Ayaklanmasında asli unsur Alevilik değil, Kürtçülük olmuştur. Bu ayaklanma bastırılırken de Alevilik doğrudan hedef alınmamıştır. Ancak Alevi kimliğinin zarar görmesinin asıl sebebi, Tunceli’deki Kürt nüfusun kahir ekseriyetinin Alevi olmasıdır. Zira harekâtın mağdurları arasında Alevi sivillerin oranı yüksektir. Bu durum, Alevi hafızasında derin bir travma bırakmıştır (Massicard, 2007, ss. 51-52).

1939 yılında İnönü iktidarında Hatay’ın referandumla Türkiye’ye katılmasıyla birlikte, burada yaşayan Arap kökenli Nusayri Alevileri de Arapça konuşma ve kılık-kıyafete müdahale gibi asimilasyon politikalarıyla karşılaşmışlardır. Nusayri Alevileri de tıpkı Kürt Alevileri gibi Türkçülük politikaları çerçevesinde *polis* düzeni tarafından asimile edilmesi gereken bir *dissensus* unsuru olarak görülmüştür. Ancak bu iki tarafa uygulanan asimilasyon yöntemleri farklılık göstermiştir. Kürt Alevilerine ağırlıklı olarak siyasal ve askeri şiddet gibi *homo sacer*’e indirgeyen sert yöntemler uygulanırken; Nusayri Alevileri için kültürel aktiviteler ve eğitim yoluyla ılımlı bir asimilasyon politikası izlenmiş, asimile edilmek istenen Nusayri Alevilerinin “Eti Türkleri” olduğu iddiası ortaya atılmıştır (Levent, 2019, ss. 194-195). Öte yandan, 1930’lu yıllardan İkinci Dünya savaşı yıllarına kadar ülke genelinde, dedelik-babalık-ayin gibi dinsel pratiklerine

karşı uygulanan hukuki yaptırımlar ve tutuklamalarla Aleviler, *homo sacer*'e indirgenen bedenlere dönüştürülmüşlerdir. Millî Şef döneminde de Aleviler dinsel özgürlüklerinden ve anayasal eşitlik haklarından mahrum bırakılmış, hatta 1949 yılında tekke ve zaviyelerin yasaklanması kanununa ek kanun eklenerek yaptırımlar artırılmıştır (Çıplak, 2017, ss. 39-40).

Çok partili hayata geçiş döneminde DP, mutlak egemene karşı halkın geniş kesimlerine hitap ederek devlet ve halk arasındaki mesafeyi azaltmayı vadeden bir eşdeğerlik zinciri üretmiştir. Tek parti rejiminin katı laiklik politikalarından olumsuz etkilenen Aleviler de başlangıçta DP'nin popülist söylemlerine karşı ümitle yaklaşmışlar ve bu eşdeğerlik zincirine dahil olmuşlardır. 1950 seçimlerinden önce CHP'nin okullara din dersi koyma kararı alması, köy enstitülerinin kapatılması ve ilahiyat fakültelerinin yeniden açılması kararı, Alevilerce hoş karşılanmamıştır. Ancak uzunca bir süre dışlandıkları siyasal arenaya katılma fırsatı elde eden Aleviler, 1950 seçimlerinde DP'yi desteklemişlerdir (Çeliker, 2013, s. 73). “1950'li yıllara kadar Alevilik, neredeyse tamamı kırsal alanlarda yaşayan, toplumsal, ekonomik ve siyasal etkisi fazla olmayan bir cemaatin inancının adıydı. 1950 yılından başlayarak, özellikle DP'ye verilen seçim desteğiyle birlikte, Alevîlerin siyaset üzerinde etkili olabilecekleri, deneye kanıtlanmış oluyordu” (Çamuroğlu, 2008, s. vii). DP'nin kırsal kesimi unutmayarak onlara yönelik söylemleri ve politikaları, Alevi seçmenlerin tercih haklarını kullanmalarında etkili olmuştur.

Erken cumhuriyet döneminden bu yana ötekileştirilmiş nesne olarak varlığını devam ettiren İslamcılarının ve Kürtlerin özneleşme sürecine, bu dönemde Aleviler de dahil olmuştur. İktisadi olarak elde edilen başarılar ve toplum üzerindeki ideolojik asimilasyon politikalarının azalması, rahatlamayı da beraberinde getirmiştir. Geneli itibarıyla kırsal kesimde yaşayan Aleviler, ekonomik anlamda zayıf olduklarından eğitim yoluyla toplum içinde yükselme imkânları aramaya başlamış ve doktorluk, memurluk, avukatlık gibi yeni meslekler edinebilmişlerdir. Ancak Alevilerin bu durumu, salt ekonomik bir seviye atlama macerasından ibaret değildir. Tek parti döneminde *polis* düzeninin susturarak görünmez kıldığı Alevi kitle, makbul vatandaş olarak kabul görmek ve siyasal anlamda ses çıkarabilmek adına sekülerleşme bedelini ödemiş, bu sayede marjinal bir konumdan ayrılarak kamusal alanda hatırı sayılır bir öznellik kazanmıştır. Bu özneleşme süreci,

geleneksel Alevi inanç yapısını zayıflatmış, köyden kente göç eden Alevilerin dede-talip bağlarının kopmasına sebep olmuştur (Levent, 2019, ss. 195-196). Bu süreçte Aleviler, dinsel kimlikten ziyade toplumsal bir kimlik aracılığıyla kendilerini ifade etmek zorunda kalmışlar ve devletin kriminalize ettiği geleneksel tekke-ocak-dergâh yapılarını terk etmeye başlamışlardır. Bunun yerine yasal sınırlar içerisinde olan parti, dernek, vakıf gibi yapılanmalara yönelmişlerdir. Sisteme tutunabilmek için bedeller ödeyen Alevilik, 1950’li yılların ikinci yarısından itibaren kırsal-dinsel bir kesim olmaktan çıkıp kentli-sosyal bir kimlik elde etmeyi başarmıştır (Levent, 2019, s. 196). Diğer bir ifadeyle Aleviler; dini kimliklerinden dolayı aniden cezalandırılıp *homo sacer*’e indirgenmekten korkarak, kendi rızalarıyla dini kimliklerini terk etmiş ve makbul vatandaşlık sınırlarını kabul ederek laik-Kemalist düzenin hegemonik bloğuna entegre olmuşlardır.

İktidar süresinde DP, 1950’li yılların ikinci yarısından itibaren dini söylemler kullanmaya başlamış ve bu söylemler genellikle Sünni kesime hitaben kullanılmış ve hegemonik inşasını Sünni İslam ile sürdürmüştür. Bununla birlikte, DP’nin Sünni tarikatlarla da yakınlaşması, Alevi seçmenlerin bir kısmının DP’den uzaklaşmasına sebep olmuştur. (Massicard, 2007, s. 54). DP’nin Arapça ezan yasağını kaldırması, imam hatip okulları açması ve Sünni tarikat-cemaatlerin faaliyetlerine göz yumması; fakat Alevi inancının uygulanmasına yönelik yürürlükte olan yasakların kaldırılmaması gibi adımlar, DP iktidarında da Aleviliğin dışarıda bırakıldığını ve DP’nin giderek Sünni muhafazakâr eksenine kaydığını göstermektedir. DP, Sünni İslamcı söylemler üreterek hegemonik inşasını sürdürürken Aleviliği kurucu dışsal olarak kategorize etmiş; öte yandan Sünni İslami ibadetleri meşru siyasal zemine oturturken, Aleviliğin inanç pratiklerini resmî din anlayışından dışlayarak etno-dinsel bir çıplaklaştırma sürecine sokmuştur. Aktay’a (2007, ss. 63-64) göre bu durum, Alevilerin dini bir talepte bulunmaması ve göç ettikleri kentlerde modern hayatın çeşitli kanallarıyla bütünleşmeye başlaması şeklinde yorumlanmıştır. Bunun neticesinde Alevilik, tıpkı erken cumhuriyet dönemindeki gibi resmî din anlayışı içinde bir inanç biçimi olarak tanınmamış ve bu dönemde de Aleviliğe yönelik yapısal ötekileştirme devam etmiştir. Bu durum karşısında Aleviler, DP’nin dinsel ayrımcılığı körüklediğinin farkına vardıktan sonra DP’ye olan desteklerini tamamen kesmiş ve özellikle 1957 seçimlerinden sonra Alevi seçmenlerin büyük bir çoğunluğu oylarını Kemalist CHP yönünde kullanmışlardır (Aktürk, 2015, s. 158). DP iktidarının Sünni muhafazakâr hegemonik bloğu içerisinde güvenlik alanı bulamayan

Alevi kimliği, hayatta kalabilmek için stratejik bir hamle yaparak devletin kurucu ilkesi olan laikliğe tutunmuş ve CHP'ye yönelerek mevcut iktidara karşı bir eşdeğerlik zinciri kurmuştur.

Nihayetinde DP'nin Aleviliğe karşı yaklaşımı ilk etapta kapsayıcı gibi gözükse de zaman içerisinde DP'nin tutumu Sünni temelli bir siyaset anlayışına evrilmiştir. DP'nin Aleviliğe yaklaşımı ise farklı bir inanç kimliği olarak değil, Sünni İslam içinde bir azınlık olarak görülmüş ve Aleviler eğitim yoluyla Sünnileştirilmeye çalışılmıştır. Üstelik, DP tarafından yalnızca Sünni çoğunluğun hassasiyetlerine dair politikalar uygulanmıştır. 1950'li yılların sonuna doğru DP'nin otoriter ve anti-demokratik uygulamalarının artmasıyla Aleviler, DP'den çekilmiş ve yeniden CHP'yi desteklemeye başlamışlardır. 1960 yılında DP'nin, Kemalist devrime 'karşı devrimcilik' iddiasıyla ve Kemalist devrimlerinin yeniden tesis edilmesini sağlamak amacıyla askeri darbe yapılarak devrilmiş, bununla birlikte girilen dönem, Alevilik için de yeni bir başlangıç olmuştur (Şener, 2010, ss. 141-142). Askeri darbe ile iktidara gelen 27 Mayısçılar, DP döneminde "Atatürk devrimlerinden dönüş" olarak nitelendirilen uygulamaları değiştirmek için "millete dayanan bir devrim" söylemini üretmiş; Kemalist ideolojinin Aleviliği has Türk dini ve kültürü şeklindeki yorumunu benimsemiş ve Aleviler ile sıkı bir hegemonik ilişki kurmuşlardır (Levent, 2019, s. 204).

1950'li yıllar, tek parti rejiminin baskıcı homojenleştirme politikalarının terk edilerek çok partili siyasal hayata geçişle birlikte kısmi bir özgürleşme dönemidir. DP iktidarı, dini ifadelerle tolerans göstererek Sünni İslamcı tabanla hegemonik ilişki sürecine girmiştir. Bu durum, hiç şüphesiz Kemalizm'in laiklik ve uygarlaşma söylemine karşı kurulan popülist söylemin kuvvetlenmesine ve Aleviliğin dolaylı olarak dışlanmasına sebebiyet vermiştir. Çok partili düzen, teoride bir çoğulcu siyaset ortamı sunsa da pratikte Alevilerin talepleri kamusal alanda tanınmamış ve meşru temsil sağlanmamıştır. Dolayısıyla bu dönemde antagonistik bir ötekileştirme yaşanmamış olsa da agonistik bir meşru zemin de inşa edilmemiştir. Alevilerin bu dönemdeki ötekileştirilmesi durumu, *polis* düzeni tarafından adeta görmezden gelinme ve yok sayılma şeklindedir. DP, hukuken eşit vatandaşlık vaadinde bulunmasına rağmen, Alevilerin kültürel temsil ve cemevi statüsü gibi meseleleri hakkında bir adım atmamıştır. Bu durum, Alevilerin haklarının kısmen de olsa askıya alınması ve inançsal bakımdan, tek parti rejimine kıyasla

daha yumuşak bir *homo sacer*'e indirgenme süreci şeklinde görülebilir. Bununla birlikte, Alevilerin kamusal görünürlüğünde sınırlı artışlar olsa da siyasal temsil ve söz hakkı konularında gerçek anlamda bir dönüşüm yaşanmamış, Alevi taleplerinin siyasal alanda kalıcı bir söz olarak sayılması, ancak 1960'lı yıllarda mümkün olmuştur.

2.4.2. Aleviliğin Solcu Hareketler ile Görünürleşme Dönemi

1961 Anayasası'nın getirdiği demokratik ve özgürlük alanı sayesinde Aleviler de tam anlamıyla görünürlük kazanma imkânına ulaşmışlardır. Darbe sonrasında cumhurbaşkanlığı makamına oturan Cemal Gürsel'in girişimleriyle, Diyanet İşleri Başkanlığı'nda farklı İslami mezheplerin temsil edilmesi ve dinsel çoğulculuğun tanınması için bir 'mezhepler bürosu' açılması gündeme getirilmiştir. Mezhepler bürosunun amacı ise Alevilik kimliğini devletin resmî aygıtına kurumsal bir biçimde eklemleyerek özneleştirmektir. Mezhepler bürosu fikri, devletin Aleviliği yeniden sisteme dahil etme çabaları şeklinde görülse de Agamben'in kuramı dahil edildiğinde mevcut durum bambaşka bir boyuta ulaşmaktadır. Bu kurama göre mezhepler bürosunun asıl maksadı, Alevileri denetim altında tutmak şeklinde yorumlanabilir. Böylece Alevilik hem devletin tahakkümü altına alınacak hem de sistemin dışında tutulmaya ve devam edilecektir. Bu durum ise Alevilerin *homo sacer*'e indirgenen öznel olarak varlığını sürdürdüklerini gösterir. Ancak devletin bu girişimi, yerleşik Sünni İslamcı çevreler tarafından derhal reddedilmiş; *Büyük Doğu* ve *Sebilürreşad* gibi yayınların agresif bir şekilde Aleviliğin bir mezhep dahi olmadığını ve Türkiye'de Şiiliğin bulunmadığını ileri sürmesine sebep olmuştur. Bu tepkinin hızlı bir şekilde verilmesi, Sünni hegemonik bloğun Diyanet üzerindeki kurumsal tekeli için gösterdiği bir refleks ve Schmittyen anlamda Alevi kimliğini tamamen inkâr ederek ilan ettiği bir savaş şeklinde okunabilir. Sünni hegemonik bloğun ötekileştirici söylemlerine karşı yaklaşık 50 kişilik bir Alevi öğrenci grubu "Alevi" ismini açıkça kullanan bir bildiri yayınlamış ve hakaret içerikli yazılar kınanmıştır. Bu hareket ise Aleviliğin kamusal alanda görünürlüğünün başlangıcı olmuştur (Massicard, 2007, ss. 55-56). Erken Cumhuriyet döneminden bu yana ötekileştirilen, kamusal alanda yok sayılan ve Kemalist *polis* düzeninde gürültü çıkardığı için suçlanan Alevi kimliği; Cumhuriyet tarihinde ilk kez kendi kimliğiyle kamusal alanda sesini duyurmuştur. Bu bildiri eylemi, Alevi kimliğinin salt kültürel/pasif bir etno-dinsel bir kesim olmaktan çıkarak, kendi ontolojik görünürlüğünü ve hakkını savunan aktif bir özneye dönüştüğünün göstergesidir.

1960'lı yıllarda, ABD ve SSCB arasındaki Soğuk Savaş'ın oluşturduğu konjonktür, dünya genelinde olduğu gibi Türkiye'de de sağ-sol kutuplaşmasını derinleştirmiş ve Alevi-Sünni kitlelerin de bu ideolojik çatışmaya dahil olmasına neden olmuştur. 1961 Anayasası'nın sağladığı çoğulcu siyasal ortam ile sol-sosyalist ideoloji, işçiler ve üniversite öğrencileri arasında filizlenmiş; sosyal adalet, eşit yurttaşlık, anti-emperyalizm ve sömürüye karşı mücadele gibi konular, toplumsal düzeyde karşılık bulmuştur. Aleviler ise tıpkı Kürtçü gruplar gibi hem kendi kimlik sorunlarına çare arayışı hem de politik eşitsizlik durumlarına karşı tepki koyabilmek adına sol ideolojik hareketlerin eşdeğerlik zincirine katılmışlardır (Değer, 2019, s. 32). Sünni İslamcılarının ise sağ ideolojik hareketin eşdeğerlik zincirine katılması da varoluşsal bir kimlik savaşının ideolojik çatışma alanında yaşanmasına neden olmuştur Çamuroğlu'na göre Alevilerin sol hareket ile eklemlenmesi ve güçlü bir hegemonik ilişki kurması, Aleviler üstünde kalıcı etkileri olmuştur: “Solun marşlarından günlük ritüellerine, meşhur solcu bıyığına kadar pek çok özellik Alevîlikten devralınmıştı. Alevîler de yine bu aynı etkileşim sürecinde aydınlanma fikirleriyle, ilerleme düşüncesiyle, fakat belki bunlardan daha önemlisi, devletçilikle tanıştılar” (Çamuroğlu, 2008, s. vii).

Bu dönemde Alevi dernekleri açılmış, cem törenleri topluma açık bir şekilde yapılmaya başlanmış, Hacibektaş festivali düzenlenmiş; *Cem*, *Gerçekler* ve *Ehlibeyt* gibi Alevi dergileri yayın hayatına başlamıştır. Yeni kuşak Alevileri, kentleşme ve eğitim vasıtasıyla hem kimliklerinin farkına varmış hem de ötekileştirmeye karşı örgütlenmeye başlamışlardır. Öte yandan sosyalist harekete eklemlenen Aleviler, kendi inanç öğretilerinden uzaklaşarak dedeliğinin bir “sömürücü sınıf” olarak kategorize etmiş ve bunun sonucunda Alevi inanç yapısı zarar görmüştür (Yaman, 2007, ss. 131-132). Dedelik unvanının hedefe koyulması ve inanç öğretilerinin terk edilmesi, yeni Alevilerin sosyalizm ile kurduğu hegemonik ilişkiyi kuvvetlendirmek uğruna, kendi inançlarını kurucu dışsal olarak tanımladıkları anlamını taşır. Öte yandan, Alevilerin sosyalizm ile kurduğu hegemonik bağ hem farklı dini inanca mensup olmaları hem de toplumsal düzeyde yabancı ve ateist olarak tanınan bir ideolojinin parçası olmaları sebebiyle, çoğunluğu Sünni olan toplumun Alevileri dışlamasına sebep olmuştur. Bu durum, Schmitt'in siyasal kavramının, yani dost-düşman ayrımının toplumsal düzeye kadar indiğini göstermekte ve 1970'li yıllarda yaşanacak olan Schmittyen iç savaş durumunun koşullarını hazırlamıştır.

1960'lı yılların ikinci yarısında, AP hükümeti döneminde gerçekleşen kritik olaylardan birisi de Diyanet İşleri Başkanı İbrahim Elmalı'nın kamuya açık olarak Alevileri aşağılamak için kullandığı “mum söndü” ifadesini çağrıştıran “Alevilik sönmüştür” açıklamasıdır (Levent, 2019, s. 205). Bu tür bir açıklama, Alevi kimliğini sadece devletin bir aygıtı olarak ötekileştirmekle kalmamış; Aleviliği tamamen reddederek siyaset ortamını antagonistik bir çizgiye taşımış ve Schmittyen anlamda Sünni anlayışa göre Alevilik iç düşman olarak kodlanmıştır. Alevi tarafında infial yaratan bu açıklama sonrasında Muğla ilinin Ortaca ilçesindeki Sünni ve Alevi köyler arasında büyük bir kavga patlak vermiştir. Batı Anadolu'daki göçebe olan Alevi Tahtacılar aşiretinden binlerce kişi, “Alevilik söndü” söylemine karşı toplu bir Alevi ayini düzenlemiştir. Bu ayin gerek Kemalizm gerekse Sünni İslamcılar tarafından sistemin dışına fırlatılan Aleviliğin, kendi ritüelleriyle *polis* düzenine karşı varlıklarını haykırdıkları bir *dissensus*, yani uyuşmazlığın ilanıdır. Bu olaylar, 1960'larda Alevi-Sünni kutuplaşmasının ne kadar derinleştiğinin göstergesidir. Alevilerin AP gibi muhafazakâr siyasal partilere karşı eşdeğerlik zincirini güçlendiren bu olaylar, Alevilerin siyasal görünürlüklerini koruyabilmek adına kendilerini CHP'de ifade etme eğilimlerini kuvvetlendirmiştir (Aktürk, 2015, ss. 175-176).

1965 yılındaki seçimlerde Aleviler, CHP'nin yanında TİP'i de büyük ölçüde desteklemişlerdir. Zira TİP, yurt genelinde seçim kampanyasında “Alevi” ve “Kürt” kimliklerini kullanarak yarattığı uyuşmazlık ile *polis* düzeninin surlarında gedik açan ilk partiydi. TİP'in meclise girmesindeki en önemli destek ise şehirlerde yaşayan ve sosyalizmle hegemonik bir ilişki kuran Alevi genç kuşak olmuştur (Çeliker, 2013, s. 75). Daha önce Kemalist tek parti rejiminin kendine has bir inanç arayışı sırasında Alevileri dönüştürmeye çalışması gibi bu kez de solcu hareketler ülkede sosyalist geleneğin beşiği olarak Aleviliği keşfetmişlerdi (Bodrogi, 2012, s. 61). Bununla birlikte, bu dönemde Aleviliğin siyasallaşması bağlamında yaşanan en önemli gelişme, 1966 yılında Alevi kökenli bir siyasal parti olan Türkiye Birlik Partisi'nin (TBP) kurulmasıdır (Massicard, 2007, s. 56). Bu partinin kurulmasıyla Alevi öznesi, herhangi bir hegemonik bloğa eklemlenme gereksinimi hissetmeden, doğrudan kendi kimliğiyle bir *dissensus* yaratmış ve *polis* düzeninin görünmezlik sınırını aşarak siyasal bir söz üretmiştir. TBP, programında “herkesin vicdan, dini inanç ve kanaat özgürlüğüne sahip olması; kamu düzenine veya genel ahlaka aykırı olmayan dini ibadet, ayin ve törenlerin serbest

bırakılması; kimsenin ibadete, ayin veya törenlere katılmaya, dini inanç veya kanaatlerini açıklamaya zorlanamayacağı ya da dini inanç veya kanaatlerinden dolayı kınanamayacağı” gibi taleplerle demokratik siyasal alana çıkması, yıllar boyunca gürültü kirliliği olarak algılanarak kriminalize edilen Alevilik ve ritüellerinin, bizzat meşru agonistik zeminde siyasal bir talebe dönüşmesidir (Schüler, 1999, s. 163). 1969 seçimlerinde ise Alevi oyları için TBP'nin sert rekabetiyle karşılaşan TİP, ağırlıklı olarak Kürt nüfusunun yoğun olduğu illere odaklanmıştır (Akkurt, 2015, s. 171). Bu seçimlerden sonra TBP meclise girmeyi başarmış ve Alevilik ilk kez siyasal bir hareket olarak Türk siyaset tarihinde yerini almıştır.

1970’li yıllar, Alevi kimliğinin siyasal alanda var olma çabasının giderek azaldığı bir dönem olmuştur. Bütün Alevileri tek bir çatı altına toplamayı hedefleyen TBP, Alevilerin kendi kimliğine yabancılaşmasına ve CHP’ye ya da diğer sosyalist hareketlere yönelmesine şahit olmuştur. Bilhassa genç Aleviler, cem törenleri gibi dini ibadetlerinden uzaklaşarak Alevi kimliğini salt sosyalist ideolojik bir toplumsal dayanışma formuna indirgemıştır (Çeliker, 2013, s. 77). Alevi inanç ve kültürünün maruz kaldığı asimilasyon ve haksızlıkları gidermek maksadıyla kurulan TBP, kadrolarının yetersizliği sebebiyle zamanla siyasal etkinliğini tamamen yitirmiştir (Yaman, 2007, s. 132). Alevi seçmenlerin sosyalist hareketlere yönelerek taleplerinin dönüşüm geçirmesi ve İnönü’nün ortaya attığı ‘ortanın solu’ sloganını benimseyen Ecevit’in CHP’yi siyasal yelpazenin soluna konumlandırması, TBP’nin Alevi oylarını tek çatı altında toplamasında başarısız olmasına neden olmuştur. Nihayet TBP de meşru siyasal alan içerisinde hayatta kalabilmek için Alevi partisi kimliğini terk ederek, kendisini devrimci ve anti-emperyalist bir işçi partisi olarak tanımlamıştır (Schüler, 1999, s. 163).

Aleviliğin kendi kimliğinden fazlaca ödün vermesinin sebebi ise sağcı siyasal partilerin, kendi içlerinde Schmittyen bağlamda dost-düşman ayrımını yeniden inşa etmesidir. Sağcı siyasal partilerin ötekileştirici söylemleri karşısında hayatta kalmaya çalışan Aleviler, kendilerini dinsel inanç sistemlerinden soyutlayarak sosyalizmin eşdeğerlik zincirine kayıtsız şartsız dahil olmuşlardır (Değer, 2019, ss. 32-33). Bu dönemde geniş yer kaplayan MSP’nin Sünni-İslamcı bir çizgide durması ve İslami bir devlet tahayyülü; MHP’nin ise Türk-İslam Sentezini benimseyerek Sünni bir milliyetçi çizgide durması, sağcı ideolojik zeminde makbul vatandaşlık tanımını Sünni bir eksen-

yeniden kurmuştur. Sünni muhafazakârlığın milliyetçilikle bütünleşerek kurduğu bu hegemonik blok, erken Cumhuriyet döneminden bu yana ‘Türklere has din’ söylemiyle sisteme entegre edilmeye çalışılan Alevi kimliğini kurucu dışsal olarak kodlayarak doğrudan ötekileştirmiş ve Alevi kimliğini iç düşman olarak kategorize ederek yaklaşmakta olan fiziksel şiddetin meşruiyet alanı inşa etmiştir.

Alevi kimliğinin mecburi olarak sol/sosyalist harekete eklenmesi, Sünni-milliyetçi hegemonik bloğun kurguladığı dost-düşman ayrımını daha da radikalleştirme fırsatı elde etmesine neden olmuştur. Seçmen tabanı oluşturma hamlesi olarak MHP ve MSP, seçim propagandalarında dinsel karşıtlıkları öne sürmek ve komünizmle ilişkilendirmek yoluyla Aleviliği siyasal hayat içerisinde tamamen çıkarmayı, diğer bir ifadeyle *homo sacer*’e indirgemeyi amaçlamış; bu hamleyle devletin homojen ulus idealini Sünni bir filtre ile yeniden tasarlamışlardır (Schüler, 1999, s. 164). Soğuk Savaş’ın sert esintileri ve Türkiye Cumhuriyeti’nin homojen bir millî kimlik inşa etme teşebbüsleriyle farklı etnisite ve kültürleri yok saymasının olumsuz etkileri, bu dönemde devletin karşısına acı tecrübeler eşliğinde gelmiştir. Çeşitli provokasyonlarla kutuplaşmalar derinleşmiş, kimi zaman ise ekonomik temelli anlaşmazlıklar radikalizme motivasyon kaynağı olmuştur. 1970’li yılların ikinci yarısında artan siyasal ve ekonomik krizlerin akabinde Alevi karşıtı provokasyonların artması; Malatya, Sivas, Çorum, Yozgat ve Kahramanmaraş gibi Doğu illerinde yaşayan Alevilere karşı kanlı saldırılara, Schmittyen bir ifadeyle adeta iç savaş sahnelerinin doğmasına sebep olmuştur (Değer, 2019, s. 34).

1970’li yılların sonunda en yüksek noktaya ulaşan bu toplumsal şiddet silsilesi, olağan bir sağ-sol ya da Alevi-Sünni kutuplaşması değil; Schmitt’in siyasal kavramının en radikal bir şekilde yaşanması ve sokak seviyesine kadar düşmesidir. Ülkede yaşanan bu iç savaş provası, komünizm-milliyetçilik çizgisinde ilerlerken, dini kimlikler de bu hegemonik mücadeleye dahil edilmiştir. Bu iki karşıt hegemonik blok, ideolojik ve dini kimliklerini bütünleştirerek kendi eşdeğerlik zincirlerini inşa etmiş ve bu şekilde örgüt yapılarını antagonistik zemin üzerinden muhafaza etmeye çalışmışlardır. Sivas Olaylarından önce “Müslüman Gençlik” imzalı bir bildiride şunlar yazılıdır: "Aleviler, dikkatli olun! Alet olmayın! Tarihi hatırlayın. Geçmişte, 'Şah! Şah!' diye bağırıyordunuz. Şimdi şaha doğru değil, komünizme yöneliyorsunuz. Yolunuza kesinlikle engel olacağız"

(Bozarslan, 2015, ss. 378-379). Bildirinin devamında ise “Ey komünist CHP'liler! Şayet mesele Sünni-Alevi meselesi olsaydı, hadiseleri Müslümanlar tezgahlasaydı, Alevi yurttaşlar sokak ortasında rahatça öldürülür, hatta Alibaba mahallesi yerle bir edilirdi” ifadeleri kullanılmıştır. Kullanılan bu ifadeler, verilen mücadelenin esasen sol marjinal harekete karşı olduğunu, ancak Alevilerin meseleye dahil olmasıyla çatışmanın renginin Alevi-Sünni kutuplaşmasına döndüğünü anlatmaktadır. Yani bu çatışmalar Alevilik ya da Sünnilik davası adına değil, büyük ölçüde komünizm-milliyetçilik ayrışması ekseninde yaşanmıştır. Bu bağlamda hem Alevilik hem de Sünnilik karşılıklı algılarla belirleyici olmuştur. Sünni olarak hareket eden ülkücüler ise Sünniliği bir kimlik olarak tasavvur etmemişlerdir, tıpkı sol eğilimli Alevilerin kendi öğretilerini terk etmeleri gibi. (Aktay, 2007 s, 66).

Schmitt'in dost-düşman ayrımının toplumsal düzeyde radikal bir şekilde gerçekleşen en şiddetli ve en kanlı olay, 1978 yılında Maraş'ta gerçekleşmiştir. Maraş'ta gerçekleşen bu olay, egemen iradenin biyopolitik şiddetinin de en pürüzsüz şekliyle gözlemlenebildiği bir mutlak istisna mekânıdır. Yaşanan kargaşanın fitilini ateşleyen bu süreçte, öldürülen iki sol görüşlü öğretmenin kaldırılan cenazelerine yönelik “komünistlerin cenaze namazı kılınmaz” sloganının atılmasıyla gerçekleştirilen saldırılar, yakılan evler ve iş yerleri; öte yandan bizzat devletin kamu kurumu olan belediye hoparlörlerinden ve cami minarelerinden “Alevi kafirler, Yörükselim'de birçok din kardeşimizi şehit ediyorlar. Allah'ını seven Müslümanlar hazır olsunlar” söylemiyle yapılan provokasyonlar, Schmitt'in dost-düşman tasvirinin sokak düzeyinde pratiğe dökülmesidir (Kürkçüoğlu, 2011). Güvenlik güçleri ise yaklaşık dört gün süren kanlı çatışmalara müdahale etmemiştir. En sonunda sıkıyönetim ilan edilmiş ve askeri birliklerin müdahalesi sonucunda çatışmalar sonlanmıştır. Olaylar sonucunda Maraş'taki Alevi nüfusun yarısından fazlası şehri terk etmek zorunda kalmıştır (Aydın & Taşkın, 2018, ss. 299-300). Muhafazakâr hegemonik blok, Alevi kimliğini etno-dinsel bir öteki olmakla birlikte ideolojik bir iç düşman olarak kategorize ederek, onu siyasal hayattan koparıp mutlak istisna halinin içine hapseden *homo sacer*'e dönüştürmüştür. Gerçekleşen bu olayı egemenlik şiddetine sürükleyen esas durum ise güvenlik güçlerinin yaklaşık dört gün boyunca yaşanan kanlı çatışmalara müdahale etmemesidir. Agamben'in istisna hali kuramının tam anlamıyla pratikte uygulandığı bu durum, egemen iradenin Maraş'ta olağan hukuku ve anayasal kalkanı fiilen askıya aldığı anlamına gelmektedir. Tamamen

çıplak hayata indirgenen Aleviler ise kendi mahallelerinde öldürülmesi suç teşkil etmeyen birer *homo sacer*'e dönüştürülmüşlerdir. Olaylar sonucunda Maraş'taki Alevi nüfusun yarısından fazlası şehri terk etmek zorunda kalması, siyasal alanın dışına bırakılsalar da egemen iradenin üzerlerindeki tahakkümünün sürdüğünü göstermekte; bununla birlikte Alevilerin her hâlükârda güvende olmadıklarını gözler önüne sermektedir (Aydın & Taşkın, 2018, ss. 299-300). Bu olayların yaşanması, Alevilerin devletten ve bu dönemde iktidar ortağı olan CHP'den uzaklaşmalarına neden olmuştur.

Maraş Olaylarından sonra, özellikle bazı Alevi kökenli CHP milletvekilleri, hükümetin bu kayıtsızlığını sert bir şekilde eleştirmiş ve meclis çoğunluğundan çekilmeyi düşünmüşlerdir. Zira Alevilerin sol-Kemalist CHP ile kurduğu eşdeğerlik zinciri, onları çıplak hayata indirgemekten kurtaramamıştır. Ancak kısa bir süre sonra bu düşünceden vazgeçilmiş, bunun sebebi ise sağ ideolojinin çıkarına iş yapmamak olmuştur. 1978 yılında sıkıyönetim ilanı talep edilmiş; Başbakan Ecevit ise bu talebi İstanbul ve Ankara da dahil olmak üzere, on üç ilde kabul etmiştir. Bu tarihte sıkıyönetim ilan edilmesi, 12 Eylül darbesine giden sürecin başlangıç noktası olmuştur (Massicard, 2007, s. 65). Devletin etno-dinsel şiddete karşı olan kayıtsızlığı, bu dönemde de Alevilere yönelik mutlak istisna hâlinin devam ettiğini göstermektedir. Yaşanan bu şiddet dolu hadiseler silsilesi, Türkiye'de agonistik siyaset ortamının asla hakiki anlamda sistemleştirilemediğini yansıtmaktadır. Farklı kimliklerin meşru siyasal rakipler olarak var olması gerekirken, 1970'li yılların Türkiye'sinde Alevilik siyasal arenanın dışına itilmiş, bunun sonucunda ise ülkede agonistik bir biz-onlar rekabeti yerine antagonistik bir çatışma alanı egemen olmuştur.

Maraş Olaylarına benzer bir vaka Çorum'da da yaşanmıştı. Bu olayların arkasında siyasi bir provokasyon olduğu gayet belliydi (Aydın & Taşkın, 2018, ss. 315-316). Yaşanan bu şiddet olayları, Alevi-Sünni çatışmalarının zirve noktasını oluşturmuştur. Öte yandan bu olaylar, Aleviliğin kendi içindeki bir dönüşüm sürecinin de ifadesi olmuştur. Başlangıçta Sünni çoğunluk ve Alevi azınlık arasındaki dini temelli olan bu kutuplaşma, siyasal bir görünüm kazanan kutuplaşmaya evrilmiştir (Bodrogi, 2012, ss. 61-62). Görüldüğü üzere 1970'li yılların Türkiye'si, Alevi kimliğinin giderek daha fazla siyasallaştığı, keskinleştiği ve Alevilerin devletle olan ilişkisinin olumsuz yönde seyrettiği bir dönemdir. 12 Mart muhtırası, Alevilerin yoğun biçimde destek verdiği sol

siyasal partilerin ve marjinal örgütlerin bastırılması, Alevileri doğrudan bir biçimde etkilemiştir. Bilhassa TİP'in kapatılması, Alevilerin bizzat kendi kimliklerinin temsil edildiğini düşündükleri en önemli demokratik kanalın kapanması anlamına geliyordu. Devlet, sol ideoloji ile kurduğu ilişkiyi meşru bir rekabet ortamında devam ettirmek yerine, onu “düşman” olarak kategorize ederek agonistik ortamı bir çeşit antagonizmaya dönüştürmüştür. Böylece Alevilerin siyasal varlığı da doğrudan olmasa da dolaylı bir şekilde kriminalize edilmiştir.

2.4.3. Aleviliğin İç Düşman Olarak Kategorize Edilme Dönemi

Yaşanan kanlı olayların hemen sonrasında gerçekleştirilen 12 Eylül askeri Darbesi, ülkedeki iç savaş simülasyonuna son verdiği ve güvenli ortamı sağladığı için başlangıçta Aleviler tarafından desteklenmiş; ancak askeri-vesayet idaresi döneminde Alevi köylerine cami yaptırılması, imam hatip okullarının yaygınlaştırılması, din dersinin zorunlu olması ve sosyalizmin ontolojik düşman olarak yeniden kodlanması, Aleviler için hayal kırıklığı olmuştur. Gençlerin zararlı düşüncelerden -yani sosyalizmden- etkilenmemesi maksadıyla askeri/bürokratik vesayet, Aydınlar Ocağı'nın geliştirdiği Türk-İslam sentezine bu dönemde meşruiyet kazandırmış ve bu sentez ile millî kimlik yeniden üretilerek toplum homojenleştirilmesi amaçlanmıştır. Bu dönemde mutlak egemen olan, homojen ulus ideali adına Alevilerin hayatta kalabilmek için tutunduğu sol/sosyalist hareketleri yok ederek onları sistemin dışında çırılçıplak bırakmıştır. Devletin Alevi köylerine cami yaptırma politikası ise Agamben'in Foucault'tan ödünç aldığı “biyopolitika” kavramıyla okunabilir. Bu durum yalnızca bir ibadethane inşası olarak değil, o yapının adeta bir “panoptikon”, yani gözlem kulesi olarak kullanılarak Aleviler üzerindeki tahakkümün sürdürülmesidir (Demir, 2025, s. 627). Bu sayede camiler, Alevi köylerindeki sakinlerin yaşam şekline dolaylı da olsa müdahalesine imkân sağlamış ve bu uygulamayla Aleviliğin Sünni anlayış altında eritilmesi planlanmıştır. Bu şekilde egemen irade, Alevilerin çıplak hayatı üzerindeki tahakkümünü daima hissettirmiş ve Alevi öznesini mutlak bir sessizliğe mahkûm etmiştir. Yürütülen bu uygulamalar, Aleviler tarafından Atatürk'ün mirası olan laiklik ilkesine aykırı uygulamalar olarak değerlendirilmiştir (Değer, 2019, s. 36). Bütün siyasal partilerle birlikte, halihazırda siyasal arenada etkinliğini yitiren TBP de bu dönemde kapatılmış, Alevi örgütleri ve dernekleri de dağıtılmıştır. 1980 yılının öncesinde Aleviler, oylarını önemli ölçüde Ecevit CHP'si için kullanırken, 1980 yılı sonrasında oylarını büyük oranda

Erdal İnönü liderliğindeki SHP ve kapatılan CHP çizgisine en yakın olarak görülen HP gibi sol çizgide bulunan siyasal partiler için kullanmışlardır. Bununla birlikte, dört eğilimi birleştirme iddiasıyla birlikte siyaset sahnesine atılan Özal, 1983 seçimlerinde Alevilerin de dikkatini çekmeyi başararak oylarını almıştır. Daha sonra ANAP'ın da Türk-İslam sentezini benimsediğini gören Aleviler, ilerleyen oylarını SHP'den yana kullanmaya başlamışlardır (Levent, 2019, s. 236).

Örgütlenmenin imkânsızlaştığı, Alevilik öğretilerinin her geçen gün terk edildiği bu dönemde bazı gözlemciler, Aleviliğin tarihe karışacağı düşüncesine kapılmışlardır. Ancak 1980'li yılların ikinci yarısından itibaren Aleviler, İslamcılığın yükselişini kendi varlıklarına yönelik bir tehdit olarak algılamış ve Osmanlı travmasının da tetiklenmesiyle Alevi kimliği etrafında yeniden kuvvetli bir eşdeğerlik zinciri oluşturmayı başaramışlardır (Massicard, 2007, ss. 69-70; Güler, 2007, s. 10). Ayrıca bu dönemde direkt olarak “Alevi” adıyla örgütlenme kurmanın yasak olması sebebiyle Aleviler, kurdukları derneklerde en fazla “Hacı Bektaş-ı Veli” ismi kullanmışlardır. Buradaki maksat, Aleviler için kıymetli bir şahsiyet olan Hacı Bektaş'ın adının kullanılmasıyla derneklerin kimliklerini bu şekilde göstermektir (Kaleli, 2000, s. 31). Alevilikle ilgili yayınların bu dönemde artmasıyla beraber hem Avrupa'da hem de Türkiye'de yeni dernekler, vakıflar ve dergahlar olmak üzere farklı çatılar altında birleşmişlerdir. Yeraltından tamamen çıkmış ve polis düzenine karşı Alevi kimliği artık açıkça kendini göstermeye başlamıştır. Alevilerin bu toparlanma dönemine, Özal'ın iktidar olmasıyla liberal politikaları benimsemesinin büyük katkısı olmuştur. Ancak Aleviler, ülke genelinde yaşanan ekonomik kalkınmadan yeterince faydalanamamış ve askeri/bürokratik vesayet döneminde olduğu gibi yine meşru siyaset ortamının dışında kalmıştır. Bu durum ise Alevilerin örgütlenme hızını artırmıştır (Çeliker, 2013, s. 78; Bekar, 2023, s. 111).

1980'li yılların ikinci yarısında Aleviler artık kendi kimliklerine sahip çıkarak kamusal alanda varlıklarını göstermeye başlamışlardır. 1989 yılında yayınlanan “Alevilik Bildirgesi” ile Alevilerin ülkedeki durumu ve talepleri kamuoyuna duyurulmuştur (Güler, 2007, s. 52). Bu bildirmede Alevilik, “İslamiyet'in Türkiye'de yaşayan bir kolu” olarak tanımlanmış, Aleviliğin İran'daki Şiilik ile bir bağlantısının olmadığı vurgulanmış ve Alevilerin Atatürk devrimlerini daima destekledikleri savunulmuştur. Bildirmede bu

noktalara değinilmesi, Alevilik taleplerini marjinal bir alan içerisinde çıkarmak; Cumhuriyet'in kurucu değerleriyle eklemlenmek ve bu yöntemle Sünni-milliyetçi hegemonik bloğun Alevilik üzerine ürettiği iç düşmanlık argümanlarını çürütmek amaçlanmıştır. Bununla birlikte, bildirgeye göre Türkiye'de yaklaşık 20 milyon Alevi nüfusun varlığı vurgulanmış, devlet tarafından bu 20 milyonluk nüfusun yok sayıldığı ve görmezden gelindiği ifade edilmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın ise yalnızca İslam'ın Sünni anlayışını temsil ettiğini ve devlet okullarında verilen din dersinde yalnızca Sünni anlayışın öğretildiğini; camilerde ise imamlar aracılığıyla Sünni İslam'ın yaşatıldığı vurgulanmıştır. Camilerin yasal statüsü bulunurken ve imamlara maaş bağlanırken yüzyıllar boyunca Alevi kesimin hem öğretmeni hem de din görevlileri olan dedelik kurumunun yeniden yapılandırılması ve cemevlerinin yasal statüye dahil edilmesi gerektiğine değinilmiş, devlet okullarında Alevi öğretisinin de tanıtılması gerektiği savunulmuştur. Ayrıca bu bildirmede, Aleviler üzerindeki Osmanlı'dan bu yana devam eden baskının kabul edilmesi ve Alevilerin kendi kimliklerini gizlemeden yaşayabilmesi talep edilmiştir. Türk basınında ve televizyonunda Alevi kültürüne yer verilmesi ifade edilmiş, devletin Alevi köylerine cami yaptırmaktan vazgeçmesi gerektiği savunulmuştur. İnsan Hakları Beyannamesi'ne ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'na atıfta bulunularak inanç özgürlüğü vurgulanmıştır (Zelyut, 1992, ss. 295-300).

Alevilerin mutlak sessizlik statüsünden çıkıp kamusal alanda bu bildirgeyi yayınlaması, Rancière'in siyaset felsefesinde *dissensus* kavramının en güçlü şekilde yaratıldığı andır. Devlet tarafından yıllar boyunca, bildirmede bahsedildiği üzere yok sayılan yaklaşık 20 milyonluk bir kitlenin kendi kimliğini haykırması, *polis* düzeninin ördüğü geçilmez surlarında bir gedik açarak sesi gürültü sayılan Alevi öznesinin siyasal söz üretmesidir. Bu bildiride işlenen konular ve talepler, Alevilerin gerçek anlamda görünürlük kazanma çabalarının bir göstergesidir. Alevilik Bildirgesi içerisinde değinilen zorunlu din dersleri ve camilerin Sünni bir tahakküm aracı olarak kullanılması, devletin yeni halk inşasına yöneltilen bir eleştiri niteliği taşır. Bu bildiriyle Aleviler, devletin aygıtlarıyla Alevi kimliğinin bir tür asimilasyona tabii tutulmasına ve bu tek tipleştirme işleminin Sünni söylemler üzerinden kurulmasına karşı tepkilerini ortaya koymuşlardır.

1990'lı yılların ilk yarısı, SSCB'nin yıkılmasıyla birlikte komünizm ideolojisinin aleviler için bütüncül bir hegemonik bağ işlevini yitirdiği ve kimlik siyasetinin ülke

geneline oturduğu, bunun neticesinde ise siyasal şiddet olaylarının arttığı bir dönemdir. Yıllarca sol marjinal örgütler üzerinden siyasal alanda aktifliğini sürdüren Aleviler, yayımladıkları bildirge sonrasında kendi kimliklerini kamusal alanda açıkça beyan etmeyi sürdürerek *polis* düzenine başkaldırı eylemini sürdürmüşlerdir. Bu dönemde alınlara kırmızı bant bağlamak adet haline getirilmiş, kırmızı bant ise Alevilerde Kızılbaşlığı temsil eden bir kimlik işareti olmuştur. Bununla birlikte Zülfikar kılıcı şeklindeki takılar da bu dönemde Aleviler arasında kullanılmaya başlanmıştır (Bora, 2017a, s. 713). Ancak bu yeni görünürlük kazanma süreci, Aleviler içerisinde derin bir temsil krizini beraberinde taşımıştır. Sosyalist çizginin yıkılmasıyla, Alevilere rehberlik vazifesinin geleneksel dini otoriteden, yani dedelerden; eğitilmiş ve seküler aydınlarla geçmiş, böylece kendi inançlarına ve öğretilerine yabancılaşan Alevileri bilinçlendirme sorumluluğunu üstlenmişlerdir (Subaşı, 2002, s. 91). Ancak bu bilinçlendirme sorumluluğu, homojen bir yapı üzerinde yoğunlaşamamıştır. Alevi aydınlar içerisinde içsel bölünmeler gerçekleşmiş ve temsil krizinin yaşandığı dağınık bir hegemonik inşa alanı olarak yeniden tasvir edilmiştir.

Aleviliği, sol ideolojilerden uzaklaştırarak İslam’a bağlı bir inanç sistemi olarak tanımlamaya girişenlerle, Aleviliği sol felsefeyle bağdaştıran veya İslam-dışı bir inanç olarak tanımlayanlar arasında büyük bir hegemonik mücadele başlamıştır. Aleviler içinde en fazla örgütlenen iki kutup ise Cem Vakfı ve Pir Sultan Abdal Kültür Derneği (PSAKD) olmuştur (Aydın & Taşkın, 2018, s. 400). Bu dönemde kurulan PSAKD, Alevilik Bildirgesi’nin aksine Aleviliği İslam ile ilişkilendirmeye karşı çıkmış ve Aleviliği kendine has bir kültür olarak tanımlamıştır. Pir Sultan Abdal’ı ise dönemin egemen gücüne, yani Osmanlı’ya karşı çıkan, İslam ile bir bağı olmayan “halk savaşçısı” olarak tanıtmıştır. Pir Sultan Abdal’ın bu şekilde tanımlanması, PSAKD’nin mevcut sisteme yönelik muhalif statüsünü ve oluşturduğu *dissensus*’u göstermektedir (Çeliker, 2013, s. 56-57). Cem Vakfı ise Aleviliği İslam dairesi içinde tasvir ederek PSAKD’ye göre çok farklı bir strateji izlemiştir. Cem Vakfı’na göre Alevilik, Türk-İslam sentezinin bir parçasıdır (Çeliker, 2013, s. 46). Bu örgütlenme, mutlak egemen olanı tamamen reddetmek yerine; PSAKD’nin aksine, meşru demokratik zeminden sapmayarak, etno-dinsel kimliğini muhafaza ederek mutlak egemenle uzlaşma yolunu ve gerektiğinde agonistik siyaset ortamında rekabet yürütmeyi seçmiştir. Bu dönemde kurulan bu iki

yapılanma da Alevilerin kamusal görünürlüğüne artırmayı amaçlamış, bununla beraber Alevilerin inanç ve kimlik taleplerini siyasal bir şekilde temsil eden yapılar olmuştur.

1990'lı yıllarda İslamcılığın gücüne güç katması, Alevilerin kendilerini tehdit altında algılamasına neden olmuş ve bu duruma yönelik bir muhalif eylem yapmak istemişlerdir. Bunun üzerine 1993 yılında Sivas'ta Pir Sultan Abdal Şenlikleri düzenlenmiş, ancak Madımak Otel'i'ne yapılan saldırı ve akabinde "Sivas'ın İntikamı" denilerek Başbağlar Köyü'ne yapılan saldırı, Schmitt'in tasvir ettiği iç savaş ortamının ülke genelinde pratiğe dökülmesidir (Zürcher, 2020, s. 331). Ateist olduğu bilinen ve Salman Rüşdi'nin *Şeytan Ayetleri* romanını Türkçe'ye çevirdiği için hedef gösterilen Aziz Nesin de otelde bulunuyordu. Nesin'in kültür merkezinde Kur'an'a inanmadığını ifade ettiği bir konuşmasının gazetelere düşmesi, yerel halkın kışkırtılmasına ve bu olayın adım adım örgütlenmesine sebep oldu (Zürcher, 2020, s. 331). Radikal İslamcı ve aşırı sağcılar da bulunduğu binlerce kişi, polis barikatını aşarak Madımak Otel'i'nin etrafını kuşatmış ve taşlamaya başlamışlardır. Bu sırada kalabalık içinden "Sivas Şeytan Aziz'e mezar olacak" şeklinde sloganlar atılmaya başlanmıştır (Coşkun, 1995, s. 369). Saldırı esnasında Nesin, dönemin başbakan yardımcısı Erdal İnönü'ye telefonu aracılığıyla ulaşmıştır. İnönü, Nesin ve yanındakilere "merak etmeyin, vali gereğini yapar, yeterli gücü vardır, sizi korur" cevabını vermiş, ancak saatler geçmesine rağmen otelde kurtarılmayı beklemişlerdir (Bekar, 2023, s.126). Daha sonra otel ateşe verilmiş ve saatlerce yangına müdahale edilmemiştir/edilememiştir. Otelin ateşe verilmesiyle 37 kişi hayatını kaybetmiş, Nesin ise bu saldırıdan ağır yaralı olarak kurtulmuştur. Bu olay yaşanırken kolluk kuvvetlerinin saatlerce görevini yerine getirmediği iddiası ortaya atılmıştır. İnönü ise bu olaylara kayıtsız kalmakla itham edilmiştir. SHP'yi destekleyen Aleviler için ise bu durum hayal kırıklığı olmuştur, zira Aleviler tekrar devlet tarafından yalnızlığa terk edilmişlerdir. Her geçen dönem Alevilerin devlete ve sola olan güveni biraz daha kırılmıştır (Aydın & Taşkın, 2018, ss. 499-400). SHP, yaşanan bu olayı Cumhuriyet'e ve laikliğe karşı bir saldırı olarak tanımlamış, DYP ise Nesin'in yaptığı konuşmanın tahrik unsuru oluşturduğunu ve hassas noktaya dokunarak halkı kışkırttığını savunmuştur (Bekar, 2023, s. 165).

Kolluk kuvvetlerinin, otele saldırı düzenleyenlere saatlerce müdahale etmemesi ve dönemin Başbakanı Tansu Çiller'in "Otelin etrafını saran vatandaşlarımıza hiçbir

biçimde zarar gelmemiştir” şeklindeki açıklamasıyla saldırganları “vatandaş” ismiyle meşrulaştırması, egemen iradenin Aleviliği siyasal hayattan tamamen kopardığının ve yakılarak öldürülebilen bir *homo sacer*’e dönüştürdüğünün en net göstergesidir (Coşkun, 1995, s. 374; Aydın & Taşkın, 2018, ss. 499-400). Schmittyen bir perspektifle okuduğunda olay daha da ilginçleşmektedir. Kalabalık içinden atılan "Cumhuriyet Sivas'ta kuruldu, Sivas'ta yıkılacak" sloganı, Schmittyen anlamda bir paradoksu gözler önüne sermektedir (Coşkun, 1995, s. 369). Devlet, "Cumhuriyet yıkılacak" sloganını atanları iç düşman olarak kodlamamış, koalisyon hükümetinin zayıf olması ya da siyasal partilerin kendi çıkarlarını ön planda tutması gibi dönemin konjonktürü sebebiyle oteli kuşatan kalabalığı “halkın hassasiyetleri” olarak görmüştür (Bekar, 2023, s. 165). Bu durum ise Schmitt’in bahsettiği devletin dostu-düşmanı tayin etme kabiliyetini yitirdiği ve iç savaş ortamının olduğu anlardan birisi olarak değerlendirilebilir. Katliamdan sağ kurtulmayı başaran Aziz Nesin, verdiği basın açıklamasıyla devletin yokluğuna adeta isyan etmiştir:

“Hiçbir zaman bu hale geleceğini ben de ummadım doğrusu. ‘Bir devlet var’ diyordum ben. ‘Bir devlet var. İnlanılacak devlet var. İyi-kötü, yanlış yapıyor-doğru yapıyor ama devlet var. Elbette bunu önleyecekler. Bu kadar taviz, ödün verilemez’ diye düşünüyordum, yanlışmışım!” (Aziz Nesin Arşivi, 2017).

Nesin’in bu açıklaması, olağan hukuku askıya alarak Madımak Otel’ni mutlak bir istisna mekânına dönüştüren egemen iradenin bizzat pasif şiddetine maruz kalan bir mağdur olarak ifşa etmesi şeklinde değerlendirilebilir. Madımak Katliamının akabinde “Sivas’ın İntikamı” adı altında Başbağlar Köyü’ne yapılan saldırı ise Alevi kimliğinin PKK terörüyle bağlantılı olduğu öne sürülmesine neden olmuştur. Bu durum ise Schmittyen anlamda Aleviliğin, diğer bir ontolojik düşman ile iş birliği içinde olduğu algısını oluşturmuş ve Alevi-Sünni kutuplaşması derinleştirilmek amaçlanmıştır. Sivas'ta saldırıya uğrayan Alevi vatandaşlarına karşı pasif şiddet yolunu seçen komiser iktidar, üç gün sonra yaşanan Başbağlar katliamında makbul vatandaş olarak gördüğü Sünni köy sakinlerini korumaktan aciz kalmıştır. Schmitt'e göre devletin asli görevi, ülke içerisinde barışı ve güvenliği tesis etmek iken bu iki katliamın yaşanması, devletin olası tehditlere karşı önlem alma kabiliyetini yitirdiği ve şiddet sarmalında boğulan ülkenin büyük bir iç savaşa sürüklendiğinin delili niteliğinde olmuştur (Nair, 2006, ss. 354-355).

Alevilere yönelik şiddet olayları, 1995 yılında yaşanan Gazi Mahallesi Olayları ile devam etmiştir. Korkmaz'a göre "Gazi Mahallesi'nde, bir iç savaşı başlatacak olayların 'fitili' ateşleniverdi" (1997, s. 128). Sivas'ta devletin eylemsizliğiyle gösterdiği pasif şiddeti, Erzincan'da ise devletin yokluğu mevzubahis iken, Gazi Mahallesi olaylarında devlet tam anlamıyla Schmittyen bir iç savaş refleksi göstermiştir. Ağırlıklı olarak Kürt ve Alevi nüfusun yaşadığı ve solcu grupların etkin olduğu Gazi Mahallesi'nde, akşam saatlerinde kimliği belirsiz kişiler tarafından bir kahvehanenin kurşun yağmuruna tutulması sonrasında başlayan olaylar, kısa sürede basit bir asayiş meselesi olmaktan çıkmış ve protestoların başlamasıyla doğrudan *polis* düzenine karşı bölgede radikal bir *dissensus* ortamı yaratılmıştır (Sevli, 2016, s. 222). Bu radikal uyuşmazlık karşısında devlet, ilk etapta Gazi Mahallesi ve çevresinde sokağa çıkma yasağı ilan etmiş ve barikatlar ile çevrilen mahallenin giriş-çıkışları polis kontrolüne alınmıştır. Fakat buna rağmen kontrol sağlanamayınca askeri birlikler devreye sokulmuş ve doğrudan vur emriyle protestoculara müdahale edilmiştir (Aydın & Taşkın, 2018, s. 400). Bu durum, Schmitt'in dost-düşman ayrımının, bizzat egemen olanın şiddet tekeli üzerinden antagonistik savaş alanına kadar inmesidir. Sokağa çıkma yasağı sonrasında askerin sahaya bırakılması, Gazi Mahallesi'ni mutlak bir istisna mekânına, yani mutlak bir ölüm kampına çevirmiştir. Polis ve askerin protestoculara sığıttığı her kurşun ise onları anayasal haklarından soyutlanmış, öldürülmesi suç teşkil etmeyen birer *homo sacer*'e dönüştürmüş ve egemen iradenin saf şiddetine maruz bırakılmışlardır.

Gazi Mahallesi Olayları bastırıldıktan sonra Başbakan Tansu Çiller'in "devlet bu kadar sağduyulu ve olaya bu kadar hâkim olmasaydı bugün kontrol altına alınmış olan bu olay çok daha vahim bir hâle gelebilirdi" söylemi, kolluk kuvvetlerinin şiddet uygulamasını meşrulaştırmış ve Gazi Mahallesi'ni adeta bir kurtarılmış bölge olarak tanımlamıştır. Bu söylem ile esasen Schmittyen anlamda siyasal birliğin bütünlüğünü korumak için bir olağanüstü hâl karar alındığı ilan edilmiştir (Bekar, 2023, s. 128). Böylece protestocu kalabalık, yalnızca bir öteki olmakla kalmayarak yok edilmesi gereken bir iç düşman olarak kategorize edilmiştir. Yaşanan bu olaylar silsilesi, Gazi Mahallesi'nin "solcu, Alevi ve Kürt" şeklinde ötekileştirici bir dille damgalanmasına ve bu olayların medyaya yansıma şekli ile Alevilik imgesinin "tehlikeli" olarak lanse edilmesine sebep olmuştur (Massicard, 2007, s. 246). Protesto düzenleyen kalabalık iç düşman olarak kodlanmış ve protestocu kalabalık polisin sert müdahalesiyle

karşılaşmıştır. Devlet söyleminde Gazi Mahallesi, adeta bir terör yuvası ve kurtarılmış bir bölge olarak tanımlanması, Schmitt'e göre devletin Gazi Mahallesi'nde gerçekleştirdiği sert müdahaleyi meşrulaştıran siyasal bir karardır.

Bu dönemde ülkede kanlı toplumsal şiddet olayların artması ve bu durumun normalleşmesi, mutlak egemen olan askeri/bürokratik vesayetin ilan edeceği yeni olağanüstü hâlin meşru bir zemine oturmasını sağlamıştır. Madımak ve Başbağlar Olaylarından sonra yaşanan terör olayları, Gazi Mahallesi'nde yaşanan egemen iradenin şiddeti ve İslamcılığın siyasal alanda zirve noktasına ulaşarak nüfuzunu artırması, 28 Şubat Darbesinin gerekçeleri arasına girmiştir. 1990'lı yılların ikinci yarısında ilan edilen bu olağanüstü hâl ise Schmitt'in egemenlik ve karar kavramlarının yapısal aşamalarını göstermektedir. Schmitt'e göre dost-düşman karşıtlığı hususi, ahlaki ya da iktisadi bir ayrıma dayalı değil; kamusal olana dayalıdır. Bu bağlamda mutlak egemen olan, 12 Eylül Darbesi sonrasında İslamcılığı komünizm tehdidine karşı yeni halk inşasıyla resmî ideolojiye dahil etmiştir. Ancak, komünizm tehdidinin son bulması ve mevcut siyasal konjonktürün devletin bölünmez bütünlüğünü tehdit ettiğini gören mutlak egemen, iç düşman tanımını güncellemiş ve nüfuzu günden güne artan İslamcılığı yeniden ontolojik kurucu dışsallık alanına hapsetmiştir (Massicard, 2007, s. 191). Öte yandan, yakın zamanda Gazi Mahallesi'nde protestolar düzenleyerek *polis* düzenine başkaldırarak görünürlük kazanan Alevi kimliği, Osmanlı'dan süregelen travmaların gölgesinde irtica tehlikesini mutlak bir yok oluş ve *homo sacer*'e dönüştürülme tehdidi olarak algıladığı için askeri/bürokratik vesayetin ilan ettiği olağanüstü hâli desteklemiş, diğer bir ifadeyle kendi işkencecisiyle uzlaşıya varmıştır. Bu durum, Schmitt'in dost-düşman tasvirinin mevcut siyasal konjonktüre ve güvenlik eksenine göre değişkenlik sıklığını en net şekilde göstermektedir. Üstelik, mutlak egemen olan kamuoyuna karşı Aleviliği adeta “millî din” adı altında bir paravan olarak kullanmış ve Alevilerin laiklik ilkesine olan sadakatini gündeme getirerek ilan edilen olağanüstü hâli meşrulaştırmıştır (Levent, 2019, ss. 269-270).

2.5. Resmî İdeolojinin Mutlak Düşmanı: Komünizm

XX. yüzyıl Türkiye'sinde sol ideolojinin tarihsel yolculuğu, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde aydın zümre içinde filizlenerek büyüyen sosyalist fikirlerin, Cumhuriyet döneminde sosyal ve siyasal unsurlarla çok daha keskin bir çatışma

kanalına taşınmasıyla biçimlenmiştir. Osmanlı'nın son dönemlerinde sosyalizm, genelde aydınlar ve küçük işçi kesimleri içerisinde fikrî bir münazara konusu olarak kalmıştır. Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte devlet, millî kimlik inşasına başlarken bir yandan da merkezîyetçilik ve anti-komünizm çizgisinde sol hareketlere karşı teyakkuzda kalmış ve çoğu zaman baskıcı bir tutum benimsemiştir. 1920'li yıllardan itibaren sosyalizmin yıkıcı ve anarşist bir tehlike olarak kodlanması, sol örgütlenmelerin fişinin çekilmesi, sendikal faaliyetlerin sıkı denetim altında tutulması ve sol düşüncenin resmî ideolojik portreden dışlanmasıyla kurumsallaşmıştır. 1945 yılından sonra ise Soğuk Savaş ikliminin belirleyiciliği, Türkiye'de solculuğu varoluşsal tehdit olarak yeniden tanımlamış; 1960'lı yıllara gelindiğinde işçilerin, üniversite öğrencilerinin ve onlarca marjinal sol örgütlerin yükselişi ise devletin sol ideolojiye ve sosyalistlere bakış açısını üst düzey bir düşmanlık konumuna yükseltmiştir. Bununla birlikte solculuk, Türkiye'nin XX. yüzyıl kimlik siyasetinde sadece ideolojik bir alternatif olarak kalmamış, devletin nezdinde toplumsal düzeni ve siyasal birliği tehdit eden en büyük iç düşman tasavvurlarından biri haline gelmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda sol ideoloji, XIX. yüzyılın sonlarında Batılılaşma hareketleri ve sanayileşmenin zayıf kalan tesiriyle birlikte, ekseriyetle gayrimüslimlerin Avrupa ile olan entelektüel ilişkileri üzerinden imparatorluğun hudutlarına girmiştir. Bilhassa II. Meşrutiyet ile oluşan nispi özgürlük ortamında, Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu (SSİF) gibi örgütlenmeler ve Hüseyin Hilmi gibi siyasi figürler aracılığıyla kurulan Osmanlı Sosyalist Fırkası (OSF) ile Türk topraklarında sol ideoloji, entelektüel alanda bir münazara zemini edinse de kitlesel bir sınıf hareketine dönüşmemiştir (Haupt & Dumont, 2013, s. 25; Sayılğan, 2009, s. 33). Osmanlı'nın fiilen yıkılışı ve Millî Mücadele'nin başlamasıyla ise sol ideoloji, kuramsal bir tartışma konusu olmaktan çıkıp pragmatik bir siyasetin mevzuunu haline gelmiştir. 1919-1923 yılları arasında Ankara Hükümeti, emperyalist itilaf devletlerine karşı yürütülen bu muharebede, Rusya'da Bolşevik Devrimi ile kurulan SSCB'yi 'stratejik bir müttefik' olarak görmüştür. Bu dönemde Anadolu'da "Yeşil Ordu Grubu", "Halk Zümresi" ve "Halk İştirakiyun Fırkası" gibi İslami-sosyalist sentezli örgütlenmeler doğarken, Mustafa Kemal Paşa önderliğindeki kurucu kadro, Bolşevikler ile emperyalizm karşısında zaruri bir yakınlaşma sürecine girmiştir (Dağıstan, 1996, s. 171; Tunçay, 2009a, s. 294).

Ankara Hükümeti, bir yandan Sovyetlerden silah ve altın yardımları almış, diğer yandan ise Anadolu'daki denetim altında olmayan sol örgütlenmeleri potansiyel iç düşman olarak kategorize etmiştir. Bu hamleler ile sol ideoloji, devlet denetimi altına alınmaya çalışılmıştır. Bu denetimli kontrol ise devlet eliyle kurulan Türkiye Komünist Fırkası (TKF) ile gerçekleştirilmiş ve bu fırka aracılığıyla Moskova ile ilişkilerin sürdürülmesi amaçlanmıştır. Bu durum, egemen olanın tıpkı düşmanını kodladığı gibi, dostunu da kendi sınırları dahilinde tasarladığını göstermektedir. 1921 yılından itibaren siyasal anlamda iç ve dış dengeler değişince Kemalist hareketin sola karşı yaklaşımı da değişmiş ve iç düşman kararı yeniden alınmıştır. Bunun üzerine Türk topraklarında sol, kalıcı olmak suretiyle tasfiye edilmeye başlanmıştır. TKF'nin kurucularından olan Mustafa Suphi ve arkadaşları herhangi bir yargılamaya tabi tutulmadan öldürülmüş, Yeşil Ordu Grubu dağıtılmış ve Halk İştirakiyun Fırkası'nın yöneticileri tutuklanarak İstiklal Mahkemeleri'nde yargılanmıştır. Bu noktadan sonra devletin ihtiyacı kalmadığı TKF ise tasfiye edilmiştir (Aykol, 2022, s. 48). İç düşman olarak kodlanan Türk komünistleri, alınan bu olağanüstü hâl kararı sonucunda öldürülmesi ya da hapsedilmesi meşru kabul edilen birer *homo sacer*'e dönüştürülmüşlerdir.

2.5.1. Kurucu Dışsal Olarak Tasavvur Edilen Komünizm Dönemi

1923-1950 yılları arası dönemde tek parti rejiminin sol ideolojiye olan yaklaşımı, ağırlıklı olarak Schmitt'in kuramı ile okunmaya müsait bir dönemdir. Bu dönemde devletin sola olan bakış açısı basit bir yasaklamadan ibaret değildir. Bu bakış açısı, yeni kurulmuş olan ulus devletin inşasıyla ilgili ontolojik bir reflektir. Cumhuriyet'in ilanı sonrasında, Millî Mücadele döneminin pragmatik siyaseti, yerini sert bir homojen millî kimlik inşasına bırakmış; devlet, sosyalizmi artık doğal bir müttefik değil, Kemalizm'in halkçılık ilkesine yönelik varoluşsal bir iç düşman olarak kodlamıştır. Kemalist ideolojinin komünizm karşıtlığı, halkçılık ilkesiyle açık bir biçimde göz önüne serildiği gibi, homojen bir toplum yaratma amacıyla ve dolayısıyla homojen bir ulus inşa projesiyle yakından alakalıdır (Örnek, 2022, s. 53). 1925 yılında yürürlüğe giren Takrir-i Sükûn Kanunu vasıtasıyla ülkede olağanüstü hâle karar verilmiş, irticai ve Kürtçü unsurlarla birlikte; sol muhalefet ve işçi örgütlenmelerinin de tasfiyesi için legal bir zemin inşa edilmiştir (Yaşlı, 2019, s. 97). Bu kanun ile ilk olarak Türk komünistlerinin kurduğu *Aydınlık* ve *Orak-Çekiç* dergileri kapatılmış, *Yoldaş* gazetesinin de yayımlarına son verilmiştir. Bununla birlikte, onlarca TKP mensubu İstiklal Mahkemeleri'nde

yargılanmışlardır (Sayılğan, 2009, s. 147). İlan edilen bu olağanüstü hâl sonucunda sosyalistler, siyasal hayattan arındırılarak *homo sacer*'e dönüştürülmüş ve egemen iradenin mutlak şiddetiyle baş başa kalmışlardır. 1930'lu yıllar ise Büyük Buhran'ın etkilerinin Türkiye'de de hissedildiği ve 'devletçilik' ilkesinin ekonomik bir doktrin olarak merkez noktaya alındığı, ancak bu doktrinin siyasal sol veya sosyalizm ile anılmaması için devletin ideolojik hudutları azami bir hassasiyetle çizdiği bir dönem olmuştur. Mutlak egemen olan Kemalist kurucu kadronun dost-düşman denklemini koruma takıntısı, bu olay ile kendisini göstermiştir. Bu bağlamda, 1930'lu yılların başlarında Şevket Süreyya Aydemir ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu gibi aydınlar, "Kadro Hareketi" etrafında toplanmışlar; ancak Kemalizm ideolojisine anti-empyrialist ve devletçi bir kuramsal derinlik katarak rejimin sol kanadı olmayı amaçlayan Kadrocular, mutlak egemen olan tarafından tasfiye edilmişlerdir. Zira egemen olan, Schmittyen anlamda devlet üzerindeki mutlak karar yetkisini sivil aydınlar grubuna devredilmesini ontolojik bir tehlike olarak algılamış ve egemenliğin bölünmezliği ilkesi gereğince bu hareketi anında bastırmıştır (Yanardağ, 2008, ss. 216-217). Devletin bu anti-komünist tutumu ise 1930'lu yıllardan sonra zirve noktasına ulaşmıştır. Bu dönemde tek parti rejimi, sınıf farklılıklarının varlığını reddetme/inkâr etme yolunu tercih etmiş ve halkçı bir söylem benimsemesi hasebiyle ülkedeki herkesi kapsadığı "sınıfsız imtiyazsız kaynaşmış bir kitle" söylemini devletin resmî doktrini haline getirmiştir (Demir, 2006, s. 45). Bu bağlamda, devlet sınırları içerisinde sınıf esasına dayalı örgütlenme kurmak ve sosyal bir sınıfın diğerleri üzerinde tahakkümünü müdafaa etmek, doğrudan devletin bekasına yönelik işlenen suç olarak görülmüştür.

Egemen olan, "sınıfsız imtiyazsız kaynaşmış bir kitle" söylemiyle Schmittyen anlamda hem siyasal olanın hudutlarını çizmiştir hem de homojen ulus idealinin adımını hızlandırmıştır. Söz konusu suç sayılan eylemler, egemen olanın bekasına yönelik potansiyel bir iç tehdit olarak kodlanmıştır. Öte yandan egemen olanın "sınıfsız toplum" söylemi, Rancièreci anlamda bir *polis* düzeni inşasıdır. Bu söylem aracılığıyla sınıf mücadelesi görünmez/duyulmaz bir konuma atılmıştır. Yekpare olan bir milletin içinde 'sınıf' kavramını ortaya atmak, yani *dissensus* ortamı yaratarak gürültü çıkarmak, devlet tarafından siyasal birliği bölmeye yönelik bir iç savaş çağrısı olarak algılanmıştır. *Polis* düzeninin sınırlarını aşma cüretinde bulunanlar ise direkt olarak susturulmuşlardır. Devlet için komünizm, yalnızca bir iktisadi görüş olarak görülmemiş, homojen millî kimliğin

yapısını tehdit eden bir iç düşman olarak kodlanmıştır. 1930’lu yılların ikinci yarısında yaşanan Harp Okulu ve Donanma davaları ise egemen olanın komünist özneye olan tahammülsüzlüğünü ve anayasal statü içerisinde ne denli çıplaklaştırdığını net bir şekilde göstermektedir. Bu davalar sonucunda, ordu içinde komünist propaganda yapılması ve devlete karşı ideolojik faaliyet yürütme suçlamalarıyla onlarca subay ve astsubay tasfiye edilmiş, ağır hükümler giymişlerdir. Üstelik gözaltı sırasında bu öğrenciler ağır işkencelere de maruz kalmışlardır. Sosyalist yazılarıyla tanınan Nazım Hikmet ise yazdığı kitaplarından ötürü bu davalarda yargılanmış ve çok ağır hapis cezasına çarptırılmıştır (Kadir, 1967). Egemen olan, şiddet aygıtının, yani ordunun, ideolojik olarak sola meyiletmesine asla tahammül etmemiş ve komünizm propagandası iddiasıyla ağır hapis cezası alan subay-astsubaylar ağır işkencelerden geçirilmiştir. Bu durum, onların istisna hâli içerisinde hapsedildiğini ve çıplak hayata indirgenen birer özneye dönüştürüldüklerini net bir şekilde gözler önüne sermektedir.

Atatürk’ün vefatıyla başlayan Millî Şef dönemi ise İkinci Dünya Savaşı ve akabinde Soğuk Savaş ikliminin oluşturduğu ortam içinde, sol ideolojiye karşı çift yönlü bir tutumun benimsendiği bir dönem olmuştur. Anadolu’da yaşayan köylü halkın aydınlanması amacıyla, Hasan Ali Yücel ve İsmail Hakkı Tonguç’un da girişimleriyle, İnönü’nün iki başarısından biri olarak nitelendirdiği -ikincisi çok partili siyasal hayata geçiştir- köy enstitüleri açılmıştır. İlerleyen süreçte ise birtakım sosyalistler, köy enstitülerinin amacının “köylüyü köyünde tutmak ve şehirlere gelmesini engellemek” gibi devletin resmî ideolojisi olan Kemalizm’e uygun bir işlev sağladığını iddia etmişlerdir (Tunçay, 2019, s. 164). Bu söyleme göre köy enstitüleri, esasen bir *polis* düzeninin sınıf hareketini engellemek ve taleplerini susturarak potansiyel bir *dissensus* ihtimalini sıfırlamak amacıyla inşa ettiği bir aygıttır. Diğer yandan dünya savaşının sonlanması ve Sovyet tehdidinin belirginleşmesiyle CHP içerisindeki muhalif kanat, bu sefer de köy enstitülerinde komünizm propagandası yapıldığını ileri sürmüştür (Zürcher, 2020, s. 229). Laclau’nun kuramıyla incelendiğinde köy enstitüleri, iki zıt kutbun birbirlerine karşı hegemonik mücadele vermesine sebep olan bir yüzer-gezer gösterene dönüşmüştür. İlerleyen süreçte, mutlak egemen olanın bile uluslararası konjonktüre göre ve güvenlik kaygısıyla köy enstitülerinin etkinliğini azaltması, dost-düşman ayrımının ne denli paranoyak işlediğinin ve dinamik bir karar anı olduğunun delilidir.

İkinci Dünya Savaşı'nın son bulduğu ve Soğuk Savaş'ın şafağına rastlayan 1940'lı yıllar, Schmitt'in siyasal kavramının herhangi bir ahlaki, hususi ya da ideolojik temele dayalı olmadığını ve tamamen egemen olanın mevcut siyasal konjonktüre göre anında güncelleyebildiği dinamik bir karar olduğunu gösteren dönemdir. Milliyetçilerin ve komünistlerin, tek parti rejimi tarafından 'aşırı sağ-sol' olarak tanımlandığı bu yıllarda, iki taraf hakkında da açılan davalar bulunmaktadır. Bu davalardan ilki, 1944 yılında açılan İrkçılık/Turancılık Davası'dır. Dava esnasında sanıklara ırkçılık suçlaması yöneltilmiş, sanıklar ise bunu kabul ederek ırkçılığın suç teşkil etmediğini, zira -homojen ulus idealine değinerek- Atatürk'ün de ırkçı olduğunu vurgulamış ve savunmalarını bu iddia üzerine temellendirmişlerdir. Sanıklardan biri olan Nihal Atsız, savunmasında "Türkçüyüm, Türkçülük milliyetçiliktir; ırkçılık ve Turancılık da bunun kapsamına girer" ifadesini kullanmıştır (Balasar, 2024, ss. 70-71). Özdoğan'a göre (2002, s. 402) bu yargılamaların asıl amacı, Nazi Almanyası'nın savaşı kaybetmeye başlaması üzerine SSCB ile güven tazelemek ve dış politikada tehlikeyi en aza indirmek şeklinde yorumlanmıştır. Schmittyen bir açıyla bakıldığında ise bu dava ile aşırı sağın tasfiye edilme süreci ideolojik bir temizlikten ziyade; egemen olanın dost-düşman tanımını kendi menfaatleri doğrultusunda anında güncellemesidir. Aynı egemen olan, çok partili hayata geçiş sürecinde yasal olarak kurulan Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi (TSEKP) ve Türkiye Sosyalist Partisi'ni (TSP) daha bir yılları bile dolmadan komünist propaganda suçlamasıyla tasfiye etmesi, yaklaşan Truman Doktrini ve Marshall Yardımlarının Batı bloğuna entegrasyon sürecini baltalamaması amacıyla iç düşman kodunun aynı şekilde yeniden yazılmasıdır (Koçak, 2013a, ss. 247-248). Komünist ideolojinin meşru olarak kurulan siyasal partiler üzerinden agonistik siyaset ortamına girme çabası; İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı'nın, yani olağanüstü hâle karar veren egemenin eliyle anında yok edilmiş ve sol muhalefet, anti-komünist bir çizgi üzerinde Batı bloğu için feda edilebilen bir *homo sacer*'e dönüştürülmüştür.

Ülke genelinde anti-komünizmin hâkim olması, sol ve sol yayınlara karşı saldırıların artmasına neden olmuştur. Çok partili hayata geçiş hazırlıkları yapılırken Bayar ve Menderes, Fevzi Çakmak ile bir "demokrasi cephesi" kurmayı amaçlamıştır. Bunun üzerine yeni siyasal parti kurma sürecine başladıktan sonra memleket meselelerini ve yeni partinin prensiplerini Tan gazetesi üzerinden çıkaracakları dergi ile topluma açıklamak istemişlerdir. "İnönü iktidarının hedefi ise bu cepheyi daha nüve halindeyken

dağıtmaktır. Burada başvurulacak silah antikomünizm olacak ve Bayar, Menderes ve Çakmak'a komünistlerle iş birliği yapma suçlamasında bulunulacaktır. Bunun için hazırlanan tertip ise Tan Matbaası baskını olacaktır” (Yaşlı, 2019, s. 44-46). Dönemin mutlak egemeni olan İnönü hem solcu harekete hem de potansiyel tüm siyasal rakiplerine karşı SSCB’yi kullanarak işlevsel bir düşmanlaştırma pratiği izlemiş, onları bu suçlamayla meşru siyasal alanın dışına itmeyi planlamıştır. Bu olayı değerlendirmeye mazhar kılan asıl unsur ise Tan Matbaası baskınına gerçekleştiren kitlenin heterojen bir yapıda olmasıdır. Baskına katılan Türkçü Kemalist kalabalığın ellerinde Atatürk ve İnönü portreleri bulunması ve bu kalabalığın İslamcı bir grup ile ortak bir şiddet eyleminde buluşması, resmen komünizme karşı kurulan bir eşdeğerlik zinciridir. Anti-komünizm, normal şartlarda antagonistik bir ilişki içinde bulunan Kemalizm, Türkçülük ve İslamcılığı birbiriyle eklemleyebilmeyi başararak sağlam bir boş gösteren işlevi görmüştür (Kök, 2022, s. 15). Öte yandan bu tarihsel olay, yalnızca ötekileştirilen komünizmin mutlak ezilme serüveni değil; Türk sağının ve egemen olanın kendi hegemonik inşasını tamamlayabilmek için ontolojik olarak ihtiyaç duyduğu kurucu dışsalını elde etme sürecidir.

1947 yılında Truman Doktrini ve bir sene sonra Marshall Yardımları ile Türkiye, SSCB tehdidine karşı tamamen Batı bloğuna yönelmiş ve Türk-Amerikan ilişkileri bu dönemde had safhaya ulaşmıştır. Öyle ki bu dostane ilişki hem bir vatanseverlik ölçütüne dönüşmüş hem de anti-komünizm partiler üstü bir devlet politikası haline gelmiştir (Örnek, 2010, s. 33). Bunun etkisi ise ikinci dava olan Yücel-Öner Davası’nda kendini göstermiştir. Tan Matbaası Olayı sonrasında DP’nin komünistlikle suçlanmasının ardından Fevzi Çakmak, esas suçlanan kişi olarak DP adına ilk çıkışı yapmış, asıl komünistliği CHP’nin ve dönemin Millî Eğitim Bakanı Yücel’in yaptığını ileri sürmüştür. Çakmak, konuşmasının devamında ise Hamidiye Köy Enstitüsü hakkında “komünist yuvası” ifadesini kullanmıştır. Çakmak’ın ardından DP İstanbul İl Başkanı Kenan Öner de Yücel’i “komünistleri himaye etmek, komünizmin ülkede yayılmasına hizmet etmek” ile suçlamıştır. Bunun üzerine Yücel, bu suçlamalar karşısında Öner’i mahkemeye vermiş ve Öner-Yücel Davası başlamıştır (Koçak, 2013a, ss. 321-323). CHP iktidarı ise Yücel’in arkasında durmamış ve anti-komünizmin getirdiği ortamda Yücel hedef tahtası yapılmıştır. Dava Öner’in aleyhine sonuçlanmış olsa da siyasi galip yine Öner olmuştur. Zira bu dava, kamuoyuna Türkiye’deki komünist faaliyetlerin yargılandığı ve bu

faaliyetlere destek veren CHP'lilerin ifşalandığı bir süreç olarak sunulmuştur. Bu dava, Irkçılık-Turancılık Davası'nın rövanşı olarak görülmüştür. Hem CHP hem de DP Soğuk Savaş'ın da etkisiyle bu dava ile adeta anti-komünizm yarışına girmişlerdir (Yaşlı, 2019, ss. 56-58). Bu durum, anti-komünizmin yüzer-gezer gösteren statüsünü devam ettirdiğini ve iki zıt kutbun hegemonik mücadeleyi sürdürdüğünü göstermektedir. Meşru siyasal alanda verilen anti-komünist hegemonik mücadelesinin akademik/entelektüel alandaki faturası ise Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ndeki (DTCF) akademisyenlere çıkarılmıştır. Bu davadan sonra DTCF'de akademisyen olan ve sosyalist oldukları bilinen Behice Boran, Niyazi Berkes ve Pertev Naili Boratav, bizzat CHP iktidarı tarafından “komünistlik” suçlamasıyla üniversiteden atılmışlardır (Çelik, 2017, s. 528). 1940'lı yılların ikinci yarısından itibaren komünizm ve komünizmi çağrıştıran her şey adeta bir engizisyona uğramıştır.

1950 yılında ezici bir üstünlükle seçimleri kazanan DP, iktidar olmuştu. Ancak iktidarı DP'ye bırakmak istemeyen ordu mensupları “komünistler seçime hile karıştırdı” iddiasıyla darbe yapmak için İnönü'den icazet istemişlerdi. İnönü ise bu teklifi geri çevirerek DP iktidarının yolunu açmış oldu (Kök, 2022, s. 21). İnönü'nün ordu mensuplarının darbe teklifini reddetmesi, Mouffe'un agonizma kuramının tecelli ettiği andır. Bu tecelli ile Türkiye'de meşru siyasal zemin üzerinde karşıt görüşlerin rekabet dönemi başlamıştır. Fakat bu demokratikleşme illüzyonu, ötekileştirilen komünizmi kapsamamış; bilakis, komünizm üzerindeki egemen şiddeti daha yıkıcı bir düzeye yükselmiştir.

1950 yılında idareyi devralan DP hem siyasal iktidarı hem de CHP'nin anti-komünizm misyonunu devralmış ve bu düşmanı yok etme misyonunu daha da radikalleştirmek üzere politikalar geliştirmiştir (Okutan, 2004, s. 113). Dönemin Başbakanı Adnan Menderes, solculuğu şu şekilde tanımlar: “Biz solculuğu bugün 'Bu memleketin aleyhine ve zararına çalışan kuvvetlerin ajanı olma' mânâsına alıyoruz. Bunları bir fikir ve his olarak kabul etmekten uzağız” (Bora, 2005a, s. 504). Menderes'in solculuk tanımlaması, ülkedeki sosyalist hareketin *polis* düzeninden tamamen dışlandığını, siyasal bir özne olarak kabul görülmediğini ve sosyalizme ait fikirlerin gürültü kirliliğine indirgediğini gösterir. Menderes'in solculuğu kurucu dışsallığa iten bu söylemi ise 1951 Tevkifatı ile pratiğe dökülmüş ve büyük bir komünist engizisyonu başlatılmıştır. Bu tevkifat ile gizlice faaliyet yürüten TKP üyelerinin büyük çoğunluğu

tutuklanmıştır. Yaklaşık bir sene süren tutukluluk, tahkikat ve inceleme neticesinde şüpheliler hakkında bir delil bulunamamıştır (Noyan, 2022, s. 156). Hiçbir delile dayanmaksızın tutukluların bir sene boyunca hapsedilerek tahkikattan geçirilmesi, bu kişilerin istisna hâli dahiline alındığını ve anayasal haklarından arındırıldığını göstermektedir. Egemen irade, adeta yargı sürecini hukuki bir ispat mekanizması olmaktan çıkarmış ve *homo sacer*'e dönüştürdüğü komünist bireylerin üzerinde bedensel ve psikolojik bir tahakküm kurmuştur.

1951 Tevkifatı ile komünizmle mücadelenin daha yoğun bir şekilde artırılması için Türk Ceza Kanunu'nun (TCK) 141. ve 142. maddelerinde yapılan değişikliklerle hapis cezaları artırılmış ve idam cezası getirilmiştir. Bu değişiklikler neticesinde Tevkifat esnasında oluşan hukuki boşluklar kapatılmıştır (Özdemir & Şendil, 2016, s. 352). Öngörülen bu cezalar ise CHP'nin 1947 yılı Kurultayı'nın tavsiyelerine uyularak artırılmış, DP hükümetinin sosyalizme karşı önlem amaçlı yaptığı değişiklikler CHP tarafından da olumlu karşılanmış ve süratle kanunlaşmıştır (Karpas, 2010, s. 451). Bu durum, demokratik siyaset ortamında birbirleriyle rekabet içerisinde olan siyasal partilerin, iç düşmana karşı rekabeti terk ettiklerini ve tek bir egemenin gölgesi altında bütünleştiklerinin sahnelenmesidir. Ceza kanunlarının ağırlaştırılması ve sosyalistlerin tevkifata uğraması ise ötekileştirilen herkesin yasalar aracılığıyla da çıplak hayata indirgenebildiğinin göstergesidir. İlâveten, CHP döneminde kapatılma süreci başlayan Köy enstitüleri, DP döneminde kapatılmıştır. Halihazırda köy enstitüleri bu iki dönemde de komünizm ile ilişkilendirilmiş, bu sebeple DP döneminde herhangi bir muhalefetle karşılaşmadan kapatılabilmektedir (Özdemir & Şendil, s. 362).

Tevkifat ile onlarca sosyalist tutuklanmış ve ağır bir tasfiye sürecinden sonra Hikmet Kıvılcımlı tarafından Vatan Partisi (VP) kurulmuş, dönemin yasal olarak kurulan tek sosyalist siyasal partisi olmuştur. Siyasal alanda hayatta kalmaya çalışan sosyalist sol hareket, VP ile bu yola çıkarak 1957 yılındaki seçimlerine katılmış, ancak iktidar yanlılarının kışkırtına ve saldırıları altında sınırlı bir şekilde seçim çalışması yürütebilmiştir (Aykol, 2022, s. 68). İlerleyen süreçte ise VP'nin kapatılması, Kıvılcımlı'nın Eyüp Büyük Camii Meydanı'ndaki miting konuşması olmuştur. Bu konuşmasında Kıvılcımlı, İslami bir tasavvurla, Hz. Muhammed ve dört halife dönemlerinden örnekler vererek demokrasi ve eşitlik övgüsünde bulunmuş, bu konuşmadan sonra ise tutuklanmıştır (Carık, 2013, ss. 45-49). Kıvılcımlı'nın bu

konusması, mevcut iktidara karşı devasa bir eşdeğerlik zinciri kurma girişimi olarak görülebilir. Ancak Kıvılcımlı'nın, sağ hegemonik bloğun komünizmi ezmek amacıyla inşasına dahil ettiği en kuvvetli söylemi olan İslamcılığı kendi sosyalist eşdeğerlik zincirine dahil etme girişimi, VP'nin sağ hegemonik blok tarafından Schmittyen bir refleks ile bastırılmasına sebep olmuştur. Kıvılcımlı'nın bu konuşması sebebiyle önce hakkında “dini siyasete alet etmekten” dava açılmış, daha sonra “komünizm propagandası yapmak” biçimine dönüştürülmüştür. Bunun sebebi ise egemen olanın tekeline bulunan dini/kültürel sembollerin komünist özne tarafından kullanılmasının siyasal birliğe yönelik mutlak tehlike olarak görülmesi ve bu girişimin sert bir şekilde cezalandırılmasıdır.

1950'li yılların ikinci yarısında artan enflasyon ve ekonomik krizin büyümesi, bir sonraki seçimlerde DP'nin oylarının büyük oranda düşmesine yol açmıştır. Bu sebepledir ki DP hükümeti, her geçen gün otoritesini toplum üzerinde artırma yolu izlemiştir. Bu sırada 6-7 Eylül olayları yaşanmış ve ülke genelinde gayrimüslimlere karşı yoğun bir saldırı başlatılmıştır. Bu olayların nasıl ve kimler tarafından planlandığı bilinmemektedir. Ancak DP, içinde bulunduğu meşruiyet krizinin üstünü örtebilmek adına bütün suçlu komünistlere atmıştır. Hatta daha da ileri gidilerek delilsiz bir şekilde birçok sosyalist tutuklanmış ve sebepsiz bir şekilde çıplak hayata indirgenmişlerdir. DP, suçlu komünist tezini doğrulayabilmek için ABD'den uzman getirtmiş ve incelemelerini tamamladıktan sonra “komünistler eğer bu kadar kuvvetli olsalardı dükkân tahrip edeceklerine ihtilal yaparlardı” yanıtını vermiştir (Eroğul, 2014, s. 166). Menderes, ülke içerisinde çoğunluğun desteğini kaybetmeye başladıkça söylemleri de değişime uğramış, milliyetçi ve dini söylemlerini artırmıştır. 27 Mayıs Darbesine kadar ülkeyi muazzam bir antagonistik çerçevede ve kutuplaştırma politikasıyla yönetmeye çalışan DP, Vatan Cephesi ve Tahkikat Komisyonu gibi olağanüstü hâl aygıtlarıyla içinde bulunduğu meşruiyet krizini aşmaya çalışmıştır. Ancak bu uygulamalar, yaşanan meşruiyet krizinin daha da büyümesine sebep olmuş ve nihayetinde mutlak egemen olanın gazabına uğramıştır. 27 Mayıs Darbesinin ardından, 1961 Anayasası ile elde edilen nispi özgürlük ve agonistik demokrasi ortamı ile yaklaşık 40 yıl boyunca devletin demir yumruğu altında ezilen sosyalist hareket, bu dönemde Türk siyasal hayatına giriş yaparak adeta küllerinden doğmuştur. Bu dönem, sosyalist hareket için doğma ve gelişme evresinde gerçekleşmiş ve Türkiye'deki siyasal karşıtlığın kaynağı milliyetçi-sosyalist çizgisi etrafında olmuştur.

2.5.2. Siyasallaşan ve Kendi İçinde Hegemonik Mücadele Veren Komünizm Dönemi

1961 Anayasası'nın oluşturduğu görece özgürlük alanında siyasal akımlar agonistik siyaset ortamında yeniden görünürlük kazanmış ve Türk solu, agonistik siyasal zeminde meşrulaşma çabası içine girmiştir. Türk solunun Kemalizm'in gölgesinde kaldığına dair eleştirilerin dayandığı en mühim varsayımlardan biri de devletin kurucu ideolojisinin mutlak egemen karakteridir. Nitekim Kemalizm, Cumhuriyet'in kurucu ideolojisi olması hasebiyle siyasal alanda bir meşruiyet unsuru haline gelmiş ve hegemonik bir konuma yerleşmiştir. Dolayısıyla, söz konusu siyasal akımların hepsi - Kemalizm'e karşı olanlar da dahil- kendi meşruiyetlerini tahkim edebilmek için asgari düzeyde olsa dahi söylemler aracılığıyla kurucu ideoloji ile uzlaşma çabası içerisine girmişlerdir. Nihayetinde Cumhuriyet tarihi boyunca Kemalizm'e uyum sağlayamayan - ya da sağlamak istemeyen- siyasal akımlar, varlıklarını sürdürememişlerdir (Belge, 2009, s. 30).

Bu dönemin sosyalist aydınlarından olan Doğan Avcıoğlu'nun liderliğindeki *Yön* dergisi çevresinin, Türkiye'deki işçi sınıfının henüz devrim yapacak bir bilince sahip olmadığını ileri sürerek “ordunun ilerici güçleri” aracılığıyla -tepeden inme- bir “millî devrim” tahayyül etmesi; sosyalist hareketin yaşadığı en büyük paradoksal bir eklemlenme çabası olarak okunabilir (Cizreli, 2021, s. 117). *Yön* dergisi, tıpkı erken Cumhuriyet döneminde bastırılan Kadro Hareketi gibi sosyalizm ile Kemalizm'i özdeşleştirerek sol-Kemalist bir çizgi oluşturma çabasına girişmiştir. Kemalizm ve sosyalizm ilişkisini ortaya koyarlarken ise “halkçılık” ilkesine çokça vurguda bulunmuşlardır (Altun, 2004, ss. 559-561). Böylece Türkiye'de sosyalizmin Kemalizm ile eklemlenmesi yoluyla meşrulaştırılması amaçlanmıştır. Avcıoğlu, esasen bir popülist halk inşasına girişmiş, Kemalizm ile sosyalizmi eklemlenerek asker ve sivil aydın zümre önderliğinde “millî devrim” söylemiyle hegemonik bir ilişki kurmayı amaçlamıştır. Ancak Avcıoğlu, sol-Kemalist bir siyasal çizgi oluşturmaya çalışırken; esasen mutlak egemen olanın şiddet tekeline yaslanmış ve bu hegemonik ilişkinin Jakoben yöntemlerle gerçekleşeceği bir strateji geliştirmiştir. Meşrulaşma çabası içinde bulunan Türk solu, diğer taraftan kendi içinde büyük felsefi ayrılıklar yaşamaya başlamıştır. *Yön* dergisinin devletin egemenliğine ortak olma çabasına karşı, aynı dönemde kurulan TİP doğrudan meşru siyasal alana dahil olmayı hedefleyerek sosyalist hareketin bölünmesine neden

olmuştur. Aynı zamanda TİP'in bu siyasal meşruiyet adımı; *polis* düzenine karşı bir *dissensus* oluşturma durumudur. Bu şekilde TİP, yalnızca yönetilmesi gereken dilsiz bir nesne olarak kodlanan ve talepleri görmezden gelinen işçi sınıfını ülkeyi yönetmeye talip aktif bir siyasal özneye dönüştürmüştür.

Bu yıllarda sosyalist hareket, gençler arasında yaygınlaşmış ve TİP'e olan ilgi artmıştır. Halihazırda “kalkınmacı” söylemlerle geniş kitlelere ulaşan AP'nin ve sosyalizme karşı ilginin artmasıyla popüler olan TİP'in yanında CHP; statükocu, seçkinci, dinsiz, halktan kopuk ya da bürokrasi partisi gibi dışlayıcı söylemlerden kurtulamamıştı. 1950'den bu yana 10 yıldır seçim kazanamayan ve partisinin daha da geriye düşmesinden endişelenen İnönü, 1965 seçimlerine az bir süre kala CHP'yi “ortanın solunda” şeklinde tanımlayarak Türk siyasetine yeni bir kimlik ile dönmüştür:

“Bu, partinin bir bacağı solda, öteki sağda aşırı merkezîyetçilikten kurtulup radikal sosyalist, daha doğrusu sosyal demokrat bir parti hüviyetine girebilmek için çaba göstermesidir. Aşırı sola ve sağa oranla ortacı görünmekle birlikte, parti uygulamada merkezin soluna doğru gidiyor!” (Turan, t.y.).

CHP'nin kendisini ortanın solunda ilan etmesi hem meşru siyasal alan içerisinde hayatta kalma çabası hem de toplumu radikal solun pençesinden kurtarma amacı taşımaktadır. Aynı zamanda bu durum, siyasal ve akademik çevrelerde büyük bir tartışmanın başlangıcı olmuştur. İnönü, “ortanın solu” söylemiyle CHP'yi radikal soldan ayırt etmiş olsa da eleştirilerden kurtulamamıştır.. Türk solunun önemli düşünürlerinden biri olan -aynı zamanda Türk solu tarafından ‘dincilik’ ile suçlanan- İdris Küçükömer, İnönü'nün bu açıklamasından sonra sağ-sol kavramlarını alışılmadık bir şekilde yeniden tanımlamıştır. Küçükömer, İnönü'nün “ortanın solu” söylemine şiddetle karşı çıkarak devlet ile bütünleşen ve batıcı elit-bürokrat kesimi temsil eden bir siyasal partinin asla siyasal yelpazenin solunda olamayacağını savunmuştur (Küçükömer, 2010, s. 88). Küçükömer'in sağ-sol kavramlarını yeniden tanımlaması, ülkedeki yerleşik dost-düşman ayırımını adeta bir yapıbozuma uğratan sosyolojik bir değerlendirmedir. Öte yandan, AP lideri Süleyman Demirel'in, İnönü'nün söylemine karşı “ortanın solu, Moskova'nın yolu” söylemini üretmesi, anti-komünizm silahını çekinmeden kullanarak rakibini gayrimeşrulaştırma fırsatını kaçırmadığını göstermektedir (Çeliker, 2009, s. 29). İnönü'nün “ortanın solu” söylemi, CHP'nin kendi içinde dahi büyük fikir ayrılıklarına neden olmuş ve en kritik zamanda muhaliflerin çıkışıyla parti içi bölünme

gerçekleşmiştir. Bu bölünmenin sebebi ise partinin Kemalizm'den uzaklaşıp gittikçe komünizme kaydığı iddiasıdır. Bu durum, hegemonik mücadelenin Cumhuriyet'in en köklü kurucu partisinde dahi yaşandığını göstermektedir (Çeliker, 2009, s. 30).

1965 seçimlerinin en çarpıcı sonucu ise TİP'in meclise girmesi olmuş ve Cumhuriyet tarihinde ilk kez sınıf siyaseti, meşru olarak siyasal zeminde temsil edilme hakkı kazanmıştır. Bu tarihsel olay ile sosyalist hareketin yarattığı *dissensus*, seçimler aracılığıyla anayasal zeminde de meşrulaştırılmıştır. Yıllarca talepleri gürültü kirliliği olarak algılanan ve susturulan sosyalist özne, nihayet kendi sesini parlamentoda, yani agonistik siyaset ortamında duyurma hakkını elde etmeyi başarmıştır. TİP'in meclise girmesi, üniversite öğrencilerinin sol ideolojik zeminde siyasallaşma hareketine ivme kazandırmış ve sendikal faaliyetlerin de yaygınlaşmasıyla sosyalist hareket hem meclise hem sokakta radikal bir şekilde gelişmeye devam etmiştir (Börklüoğlu, 2019, ss. 94, 100).

1960'lı yılların ikinci yarısında sosyalist hareket, kendi içinde büyük bir hegemonya savaşına tutuşmuş, TİP'in Sosyalist Devrim stratejisine tepki olarak Millî Demokratik Devrim (MDD) adında yeni sosyalist akım doğmuştur. Bu ayrışma ise esasen 'devrim' ve 'sosyalizm' kavramlarının anlamlarını sabitleyebilmek uğruna verilen muazzam bir hegemonik mücadele ve felsefi tartışmadır. Mihri Belli öncülüğünde doğan MDD, devletçi bir kalkınma yolu izlemiş, popülist bir halk inşasına girişmiş; asker, aydınlar ve öğrencileri de dahiline alan geniş bir 'halk' oluşturmaya çalışmıştır. Ancak MDD de tıpkı *Yön* dergisi gibi askeri/bürokratik vesayeti kendi stratejisiyle eklemleyebileceği yönünde bir hegemonik yanılgıya kapılmıştır. Bununla birlikte MDD hareketi, Türkiye'ye ilk kez Stalinci Marksizm'i getirerek anti-emperyalizmin toplumsal düzeyde yaygınlaşmasına ve sosyalist hareketin büyük oranda radikalleşmesine neden olmuştur (Aydinoğlu, 2008, s. 64; Ulus, 2016, s. 134). TİP ise MDD hareketi gibi devrimci hegemonik blok anlayışını reddederek "güler yüzlü" ve "demokratik" sosyalizm anlayışını benimsemiş, meşru siyasal zeminde durmayı savunmuştur. Aybar, kendine has sosyalizm anlayışını "Ne Sovyet peykliği [vasallığı] ne Amerikan köleliği!" sloganıyla formüle etmiştir (Akkuş, 2015, s. 245). TİP'in diğer önde gelen isimleri ise Aybar'ın kendine has anlayışını "bilimsel sosyalizmden sapma" olarak değerlendirmiş ve TİP içerisinde de ayrı bir hegemonik mücadele başlamıştır (Aksakal, 2018, s. 95). Görüldüğü üzere sosyalist hareket içerisindeki agonistik münazara, MDD'nin doğuşuyla

antagonistik bir çatışma alanına dönüşmüş ve Türk solunun kendi içerisindeki hegemonya savaşı bir süre daha devam etmiştir.

1960'lı yılların ikinci yarısı hem dünyada hem de Türkiye'de sosyalist dalgaının gençlik hareketleri üzerinde etkisinin arttığı bir yıl olmuştur. Ancak Avrupa'daki öğrenci hareketleri, agonistik bir rekabete dayalı; anti-militarizm, çevrecilik ve kadın hakları gibi konular üzerinden işlerken, Türkiye'de geneli itibarıyla somut bir antagonistik zemin üzerine kurulu ve yok edilmesi gereken bir düşman, yani anti-emperyalizm üzerinden işlemiştir. Devlet düzeyi ise toplum düzeyi ile tamamen zıt bir konumda durmuş ve Batı bloğu dost iken sosyalizm mutlak düşman olarak tanımlanmıştır (Cizreli, 2021, ss. 119-120). Türkiye'de kurulan sosyalist gençlik örgütlenmelerinin hepsi, zaman içerisinde TİP'in "güler yüzlü sosyalizm" anlayışını terk ederek MDD çizgisine yönelmişlerdir. Bu bağlamda Fikir Kulüpleri Federasyonu (FKF), MDD'cilerin kontrolü altına girince ismini Devrimci Gençlik Federasyonu (DEV-GENÇ) olarak değiştirmiş ve bu örgüt ileride devlete karşı silahlı eylemler gerçekleştiren bir antagonist olarak Türk siyasal hayatında yerini almıştır. FKF'nin DEV-GENÇ'e evrilmesi, MDD'nin hegemonya savaşını başarıya ulaştırdığının göstergesi şeklinde okunabilir (Aykol, 2022, s. 84; Bora, 2017a, s. 655; Ulus, 2016, s. 234).

Gençlik örgütlenmelerinde yaşanan bu hegemonik kopuşun bir benzeri de işçi ve sendikal örgütlenmelerde de yaşanmıştır. Egemen olanın kontrolünde olan Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu'na (TÜRK-İŞ) karşı olarak Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) kurulmuştur. Zira DİSK'e göre TÜRK-İŞ, partiler üstü politika kisvesi altında iç ve dış sömürgeciler tarafından finanse edilip onların taleplerine göre hareket eden yozlaşmış bir kuruma dönüşmüştür. Bununla birlikte TÜRK-İŞ; işçi haklarını ayaklar altına alan, işçileri siyasal hayattan dışlayarak bedenleri üzerinde tahakküm kuran ve bundan fazlasıyla istifade eden bir istisna kurumuna dönüşmüştür. DİSK'in kurulma amacı ise işçi sınıfının haklarını ve taleplerini devrimci bir yapı olarak merkezi noktaya taşımak, yani bir *dissensus* yaratarak işçi sınıfının sesini duyurmak ve işçi sınıfının da etkinliği yükseltmektir (Şener, 2006, s. 243; Yaşlı, 2019, s. 195).

Öğrenci hareketlerinin egemen olanın şiddet tekeliyle karşılaşmasına sebep olan asıl olay ise 1968 yılında yaşanan 6. Filo Protestoları olmuştur. Uluslararası antlaşmalar gereğince Türkiye'nin müttefiki olan ABD askerlerinin, kendi öğrenci vatandaşları

tarafından saldırıya uğraması, devletin uluslararası mecrada itibarının zedelenmesine sebep olmuştur. Bu durum, devlet tarafından dış politika yapma yetkisine saldırılması, yani Schmittyen anlamda egemen iradenin siyasal kararına yönelik bir tehdit şeklinde algılanmıştır. Karar yetkisini elinde bulunduran egemen, sosyalist öğrencileri iç düşman ilan etmiş ve bu eylemleri bastırma pratiğini uygulamıştır. Polisin öğrenci yurduna sert baskını sırasında Vedat Demircioğlu'nun hayatını kaybetmesi ise öğrencilerin baskın esnasında çıplak hayata indirildiğinin ve o yurdun bir mutlak istisna mekânına dönüştürüldüğünün göstergesidir (Feyzioğlu, 1991, s. 113). Bu olaydan sonra öfkelenen öğrencilerin ABD askerlerini darp ederek denize atması ise esasen devlet nazarında bir protesto değil, devletin otoritesinin, bir diğer ifadeyle egemen olanın iradesinin hedef alındığı bir saldırı olarak görülmüştür. TİP'in ise üniversite işgallerine ve 6. Filo Protestolarına karşı pasif kalması ve kendi partisinin üyesi olan Demircioğlu'nu yeterince sahiplenmemesi, gençlik kitlesinin MDD'ye kaymasına sebep olmuştur. Bunun neticesinde güler yüzlü sosyalizm büyük bir çöküşe uğramış, MDD hareketine karşı hegemonik mücadeleyi kaybetmiştir (Şener, 2006, s. 245). Aydınoğlu ise (2008, s. 145) MDD'cilerin TİP'in yenilgisini gördükleri için sevinmiş olabileceklerini ifade etmiş ve 1960'ların son yıllarının Türk solunun parçalandığı yıllar olduğunu ifade etmiştir.

Türkiye'deki siyaset ortamı, 1960'ların sonunda Schmitt'in dost-düşman ayrımının tamamen toplumsal düzeye kadar düştüğü kanlı bir egemenlik krizi etrafında şekillenmiştir. 1969 yılında Amerikan 6. Filo'sunun yeniden İstanbul'a gelişini protesto etmek amacıyla, Taksim'de "emperyalizme ve sömürüye karşı işçi yürüyüşü" adı altında bir protesto yürüyüşü planlanmıştır (Yıldırım, 2008, s. 278-279). Bununla birlikte sosyalist gençlerin eylemlerine karşı sağcı örgütlenmeler de "Bayrağa Saygı" mitingi düzenlemişlerdir. Taksim'de 6. Filo'ya karşı yapılacak büyük protesto yürüyüşüne "Müslüman Türkiye" sloganlarıyla saldırı gerçekleştirilmiş ve iki sosyalist öğrenci hayatını kaybetmiş, yüzlerce kişi yaralanmıştır. Polisin ise olaya müdahale etmediği ve hatta polisin de protestoculara saldırdığı iddiaları ortaya atılmıştır (Demirel, 2023, ss. 216-217; Yaşlı, 2019, s. 209). Polisin "Müslüman Türkiye" sloganlarıyla komünistlere saldıran öğrencilere müdahale etmemesi, aynı zamanda komünistlerin mutlak istisna hâline hapsedilmiş bir *homo sacer*'e dönüştürüldüklerini de göstermektedir. Taksim, adeta mutlak istisna sahasına dönüştürülmüş, bu sahada ise *homo sacer*'lere her türlü şiddet meşru olarak görülmüştür. Öyle ki devletin polisi bile bizzat şiddet tekeli

anayasal haklarından arındırılmış olan komünist protestoculara karşı kullanabilmiştir. Türk siyasal hayatında "Kanlı Pazar" olarak anılmaya başlanan bu olayda egemen olan, şiddet kullanma imtiyazı tanıdığı ve kendi himayesi altında tuttuğu sağcı/İslamcı paramiliter örgütleri sahaya sürmüş, iç düşman olarak kodlanan komünistler ise bu şekilde bastırılmıştır. Bu olay, sosyalist gençlik hareketleri için büyük bir kırılma olmuş ve devrimin yalnızca silahlı mücadele ile kazanılabileceğini savunan anarşist örgütlenmelerin kapısını açmıştır. Bu hadise sonrasında sosyalist öğrenci grupları arasında fikri tartışma ortamı, yerini silahlı mücadelelere bırakmıştır (Aydemir, 2014, s. 45).

“Kanlı Pazar, gençliğin sol ve sağ olarak ikiye ayrıldığı ve çatışmaya başladığı süreçte de bir dönüm noktasına işaret etmektedir. Kanlı Pazar'ın gerçekleştiği yıl, ölümler ve öldürmeler de sıradanlaşmaya başlayacaktır. Bu dönemin yayınlarına bakıldığında hem sağ hem de sol çevreler kendisinin meşru müdafaada bulunduklarını iddia etmektedir. Sağ 1968 yılından itibaren "Komando Kampları" örgütlerken, solcu gençler ise 1969 yılından itibaren Filistin'e giderek buradaki kamplarda eğitim görmeye başlar. Bu Hamas'ın İslami kimliği üzerinden Filistin direnişine destek vermeye başlayan günümüz sağı için ironik bir durumdur. Sol, 1960'lardan itibaren Filistin davasına sahip çıkıp Filistinli örgütlerle bağ kurarken sağ o dönemde Amerikancıdır.” (Eren, 2012, s. 21).

Ülkenin sokaklarının mutlak düşmanlık kavramıyla militarize olduğu bu iklimde, Schmittyen anlamda büyük bir iç savaş ortamı oluşmuş ve siyasal birliğin bekasına yönelik tehdit, mutlak egemen olan askeri/bürokratik vesayetin müdahale ihtimalini daha da şiddetlendirmiştir. 1970 yılında yaşanan “Büyük İşçi Direnişi” ise işçi sınıfının *polis* düzeni tarafından kendilerine çizilen ‘itaatkâr üretici’ sınırını aşması, devlet nezdinde basit bir asayiş sorununun ötesinde bir ayaklanma olarak algılanmıştır. DİSK’in organize ettiği bu eylem ile Türkiye’de en geniş çaplı işçi sınıfı eylemi yapılmıştır. Yaklaşık yüz bini aşkın işçi, AP ve CHP’nin iş birliğiyle “Amerikan sendikacılığına teslim edilmesi için çıkarılan yasalara” tepki gösteren işçiler, toplanarak yürüyüş yapmaya başladılar. İlerleyen süreçte sıkıyönetim ilan edildi, işçiler ve kolluk kuvvetleri arasında arbede yaşandı, barikatlar aşıldı. Yaşanan olaylarda ise 6 kişi hayatını kaybetmiştir. DİSK’in düzenlediği bu yürüyüş, 12 Mart muhtırasına giden süreci hızlandırmıştır (Aykol, 2022, ss. 85-86). Sokağa ve fabrikaya yayılan bu antagonistik çatışmayı bastırmak için

sıkıyönetim ilan edilerek olağanüstü hâl devreye sokulmuş, nihayetinde ise Schmitt'in iç savaşı bitiren güç olarak tanımladığı egemen olan, 12 Mart Muhtırası ile yönetime el koyarak devlet otoritesini yeniden ülke genelinde tesis etmek ve devletin parçalanmasını önlemek üzere anayasal düzeni askıya almıştır.

2.5.3. Silahlanan ve Mutlak Düşman Olarak Kodlanan Komünizm Dönemi

12 Mart Darbesi sonrasında, başlangıçta MDD'cilerin önemli bir kısmı muhtıranın niteliği kesinleşmeden darbeyi destekleme gafletine düşmüşler, darbeden umduklarını bulamamışlardır. Bu durum, MDD'cilerin maruz kaldığı bir paradoksal eklemlenme ve başarısız hegemonik girişimden başka bir şey değildir. Egemen olanın şiddet aygıtını kendi siyasal tahayyülünün bir aracı zanneden MDD, muhtırayla birlikte tasfiye sürecinden geçmiştir. İlerleyen süreçte sıkıyönetim ilan edilmiş, bütün sosyalist gazete ve dergiler tek tek kapatılmıştır (Şener, 2006, ss. 251-252). TİP'in de kapatılmasıyla sosyalist hareket, meşru siyasal alandan bütün umudunu yitirmiş ve radikalleşerek mutlak egemen olana karşı silahlı mücadele başlattığı mutlak bir antagonistik bir sürece girmiştir. Bu adım sonrasında sosyalist hareket; silahlı örgütlenmeler üzerinden devleti, kurumlarını ve memurlarını doğrudan hedef almıştır. Egemen olan ise Schmittyen anlamda aldığı karar ile komünizmi ontolojik düşman olarak kategorize etmiş ve limitsiz şiddet tekeline kullanma fırsatı yakalamıştır. Nitekim sosyalist hareketin gerçekleştirdiği silahlı eylemler, soygun, adam kaçırma, fidye isteme, sabotaj gibi yasadışı faaliyetler, asker ve polis ile silahlı çatışmalar; öte yandan bu faaliyetlerin en dikkat çekeni İsrail Başkonsolosu Efraim Elrom'un kaçırılması gibi kriz anları, mutlak egemenin iç düşman tasavvuruna meşruiyet kazandırmıştır (Karataş, 2020, ss. 1577-1580). Silahlı yasadışı komünist örgütlenmelerin bu eylemleri ve başkonsolosun kaçırılması üzerine devlet, başlattığı Balyoz Harekâtı ile komünistleri topyekûn tasfiye etme yoluna gitmiştir. Bu harekât ile anayasanın birçok maddesi değişikliğe uğramış ve siyasal hayattan dışlama pratiği yasalaştırılmıştır. Birçok aydın, hukuk dışı davalarla yargılanarak ceza almış ve bu dönemde işkence yaygınlaşmıştır (Şahin, 2014, s. 51).

Bu kanlı tasfiye sürecinde sosyalist hareket, tamamen egemen iradenin mutlak şiddetine maruz kalan bir *homo sacer*'e dönüştürülmüştür. Bu dönemde MDD çizgisini yaşatmaya ant içmiş olan silahlı yasadışı komünist örgütlenmelerin liderleri tek tek ortadan kaldırılmıştır. Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi (THKP-C) kurucusu Mahir

Çayan ve arkadaşları Kızıldere çatışmasında öldürülmüş, Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu (THKO) kurucusu Deniz Gezmiş ve arkadaşları asılarak idam edilmiş, Türkiye İşçi Köylü Kurtuluş Ordusu (TİKKO) kurucusu İbrahim Kaypakkaya ise Diyarbakır Cezaevi'nde uzun süre işkence sonucunda öldürülmüştür (Demir, 2006, s. 79; Kök, 2022, ss. 98-99). Böylece egemen irade, komünist bedenler üzerindeki mutlak tahakkümünü en sert biçimde sergilemiştir.

1970'li yılların ilk yarısından itibaren, sağ-sol cepheleşmesinin en yoğun yaşandığı dönem olmuştur. Mecliste havada uçuşan karşılıklı suçlamalar akabinde anarşizm ülkede genelinde yayılmış, büyük illerdeki semtler ve üniversite kampüsleri sosyalistlerin ve ülkücülerin üsleri haline gelmiştir. Üniversite kampüsleri sağcı ve solcu grupların savaş alanına dönmüştür (Karataş, 2022, s. 402). Öyle ki bu cepheleşme özel sektöre, devlet kurumlarına ve hatta devletin şiddet tekeline bulundurduğu kendi güvenlik/baskı aygıtlarına kadar nüfuz etmiştir. Solcu işçiler DİSK'te örgütlenirken, sağcı işçiler Milliyetçi İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nda (MİSK); solcu öğretmenler Tüm Öğretmenler Birleşme ve Dayanışma Derneği'nde (TÖB-DER), sağcı öğretmenler Ülkücü Öğretim Üyeleri ve Öğretmenler Birliği'nde (ÜLKÜ-BİR); devletin şiddet ve solcu polisler Polis Derneği'nde (POL-DER), sağcı polisler ise Polis Birliği'nde (POL-BİR) örgütlenmişlerdir (Kasalak & Uçar, 2014, s. 49). Bu dönemde yaşanan devlet içerisinde yaşanan biz-onlar kutuplaşması, Schmitt'in iç savaş potansiyeli olarak tanımladığı ve devletin egemenliğinin tehlike altında olduğu bir otorite krizi süreci şeklinde değerlendirilebilir. Mecliste yapılan meşru siyasetin her geçen gün antagonistik bir savaş alanına dönüşmesi ve aşamalı olarak artan kutuplaşma, devletin kurumlarına ve sokaklarına da yansarak siyasal birliğin yıkılma tehlikesine girmesine neden olmuştur.

1977 yılı, grev ve direniş gibi işçi hareketlerinin yoğunlaştığı bir dönem olmuştur. Sosyalist harekete yönelik sistematik saldırıların zirve noktası ise Kanlı 1 Mayıs Olayıdır. (Tunçay, 1983b, s. 1990). Toplumsal şiddetin had safhaya ulaştığı bu dönemde, Taksim Meydanı'nda on binlerce kişinin katıldığı İşçi Bayramı kutlamalarının bitmesine az saatler kala, polis kayıtlarına göre sol içi bir çatışmanın çıkması sebebiyle, sosyalistlere göre ise kontrgerilla ve sağcı paramiliter örgütlerin saldırısı sonucunda silahlar patlamış ve 36 kişi hayatını kaybetmiştir (Azdemir, 2017, s. 129-130). Bu olay, on binlerce kişinin katıldığı bir etkinliğin faili meçhul bir katliama dönüştüğü basit bir asayiş zafiyeti olarak gözükse de esasen Agamben'in istisna hali kuramının bir kent meydanında pratiğe

dökülmesidir. Taksim Meydanı, adeta bir mutlak istisna mekânına, diğer bir ifadeyle ölüm kampına dönüştürülmüş ve ölen/öldürülen 36 kişi ise *homo sacer*'e indirgenerek öldürülmesi suç teşkil etmeyen biyolojik bedenlere dönüştürülmüşlerdir. Olayın faillerinin kim olduğunun tespit edilememesi ise Schmittyen anlamda devletin kontrolü kaybederek asayiş sağlamaya gücünün yetmediğini ve şiddet tekeline yitirdiğini göstermektedir. Ancak, bu noktaya farklı bir perspektiften bakılırsa iç düşman olarak kodladığı sosyalist kişi ve grupları bastırmak için şiddet imtiyazı tanıdığı sağcı paramiliter güçleri devreye soktuğu değerlendirilmeleri de yapılabilir.

Kanlı 1 Mayıs'ın ardından sokakları yutan bu mutlak şiddet dalgası, öğrencileri saldırılarından Sivas, Kahramanmaraş ve Çorum'da kitlesel kanlı çatışmalara kadar uzamıştır. 1978 yılından sonraki dönem, şiddetin dozunun en yüksek seviyelere çıktığı bir dönem olmuştur. İstanbul Üniversitesi'nden çıkan öğrencilerin üzerine bomba atılmış ve silahla ateş açılmıştır. Saldırı sonucunda beş öğrenci hayatını kaybetmiş, 47 kişi yaralanmıştır. Olayın failleri ise kimse bulunamamıştır (Taştan, 2012, s. 321). Ülkücü militanların kamu görevlileri tarafından korunduğuna ilişkin veriler elde ettiğini iddia eden Ankara Cumhuriyet Savcısı Doğan Öz 1978 yılında öldürülmüş, ülkücülere karşı yaptığı operasyonlarla öne çıkan Adana Emniyet Müdürü Cevat Yurdakul ise 1979 yılında öldürülmüştür. 1978 yılında ise Ankara Bahçelievler semtinde yedi TİP'li genç, kaldıkları evlerinden alınarak öldürülmüşlerdir. Ülkedeki antagonistik çatışma o kadar büyümüştür ki, devletin anayasayı korumak ve uygulamak üzere atadığı kendi memurları bile bu sağ-sol çatışmasının kurbanı olmuşlardır. Kamuoyunda ise ılımlı kişilikleriyle tanınan gazeteci ve diğer birçok akademisyenin de suikastlara kurban gitmesi, hiç kimsenin hayatının garanti altında olmadığını göstermiştir (Demirel, 2023, ss. 415-416; Taştan, 2012, s. 321). Görüldüğü üzere 1970'li yılların ikinci yarısında artan sağ-sol çatışması, öğrenci olayları, şiddet eylemleri, ekonomik sıkıntılar, siyasal istikrarsızlıklar ve cinayetler ülkeyi adeta iç savaş noktasına getirmiştir. Böyle bir antagonistik ortamda can güvenliğinin yokluğu, siyasetçilerin uzlaşamaması ve ülkede fiilen bir iç savaş simülasyonu yaşandığı bu mutlak kaos; askeri/bürokratik vesayetın son hamlesi için kusursuz bir meşruiyet zemini yaratmıştır (Unat, 2018, s. 279).

1970'li yılların son evresinde, radikal sosyalist hareketin ardılları ise muhtıra sarsıntısının ardından ölen/öldürülen liderlerinin miraslarını devralarak Türk solunu yeniden inşa etmeye başlamışlar, ancak bu inşa sürecinde onlarca fraksiyon ortaya

çıkarmışlardır. Bu fraksiyonlar içerisinde toplumsal düzeyde yayılmış en geniş hareket, Devrimci Yol (DEV-YOL) hareketi olmuştur. THKP-C'nin devamı niteliğinde olan DEV-YOL, *Devrimci Gençlik* dergisi etrafında şekillenmiş, ilerleyen süreçte ise *Devrimci Yol* dergisi ile mevcut adlarıyla anılmaya başlanmışlardır (Cizreli, 2021, s. 124). DEV-YOL, faaliyetlerini mahallelerde, fabrika ve okullarda Direniş Komiteleri kurarak yürütmüş ve bu komiteler aracılığıyla hem halkın sorunlarını gidermek için çalışmalar yürütmüşler hem de halkı “faşizme” karşı örgütlemeyi amaçlamışlardır (Taştan, 2012, ss. 154-155). DEV-YOL hareketinin Direniş Komiteleri ile ilgili bilinen en büyük başarısı ise 1979 yerel seçimlerine bağımsız olarak katılan Fikri Sönmez'in Ordu'nun Fatsa belediyesini kazanmasıdır (Aykol, 2022, s. 115). Sönmez, Fatsa'yı belediye binasından değil, Fatsa'da kurulan Direniş Komiteleriyle birlikte yönetmiş, “Çamura Son” kampanyası ile devletin yıllardır çözemediği yol sorunu çözülmüş ve yine temel gıda maddelerini ele geçiren karaborsacılarla mücadele edilmiştir. Bu durum, Rancière'in *dissensus* tasvirinin had safhaya ulaştığı bir an ve *polis* düzenine karşı görünür olmanın en radikal yolu olarak değerlendirilebilir. Fatsa'daki alternatif belediyenin popüleritesi bütün ülkeye yayılmış ve sağcı gazeteciler Fatsa'yı “Küçük Moskova” şeklinde adlandırmışlardır. 12 Eylül darbesine iki ay kala, devletin radarına giren Fatsa'ya Nokta Operasyonu ile bu bölgede olağanüstü hâl ilan edilmiş ve ilçe ablukaya alınarak yüzlerce kişi tutuklanmıştır (Ersan, 2014, ss. 291-292). Schmittyen anlamda DEV-YOL'un Direniş Komiteleri, devletin egemenliğinin yanında aykırı bir egemenlik oluşturarak siyasal birliğin parçalanması riskini doğurmuştur. Bu durum, mutlak egemen olan için kabul edilemez bir otorite gaspı anlamına gelmekteydi. Egemen olan, kendi meşru otoritesini ve siyasal birliğin bütünlüğünü korumak adına bu hareketi ontolojik iç düşman olarak kodlayarak sert bir şekilde bastırmıştır.

Doğrudan DEV-YOL'un, dolaylı olarak THKP-C'nin bir fraksiyonu olan Devrimci Sol (DEV-SOL), direkt olarak devlet otoritesiyle çatışan ve diğer silahlı komünist örgütlenmelere göre en radikal olan harekettir. DEV-SOL hareketi, faşizme karşı mücadelenin tek yolunun silahlı mücadele olduğunu savunmuş ve mücadeleyi bu şekilde yürütmeye devam edeceğinin sinyallerini vermiştir (Kök, 2022, ss. 116-117). DEV-SOL, doğrudan devlet otoritesini ve siyasal parti mensuplarını hedef almış, 1980 yılında MHP Genel Başkan Yardımcısı Gün Sazak “Toprak ağası, sermayedar, kaçakçı, faşist şef Gün Sazak cezalandırıldı” sözleriyle suikast sonucu öldürülmüştür. DEV-

SOL'un suikast gerçekleştirdiği bir diğer isim ise 12 Mart döneminin başbakanlarından Nihat Erim olmuştur (Yaşlı, 2019, s. 345). Gün Sazak'ın öldürülmesinden iki gün sonra, sağcı paramiliter örgütlerin misillemesiyle Çorum Katliamı gerçekleşmiştir. Erim suikastı sonrasında kana kan isteyen sağcı paramiliter örgütler, TİP ve DİSK'in kurucularından olan Kemal Türkler'i öldürmüştür (Kök, 2022, s. 120). İki karşıt silahlı grubun birbirlerine karşı gerçekleştirdikleri bu kanlı mücadele, Schmittyen anlamda devletin şiddet tekeli üzerindeki kontrolünü kaybettiğini, iç güvenliği sağlayamadığını ve iç savaş ortamının oluştuğunun göstergesidir. Öyle ki devletin kendi kurumları bile bu ortamda kutuplaşmış ve dost-düşman ayrımı ülkenin her bir sokağına kadar düşmüştür. Mutlak egemen olan askeri/bürokratik vesayet in ise yaşanan bu meşru otorite kaybına vereceği en son cevap ise olağan hukuku tamamen askıya alarak 'mutlak düşman' kodunu, ayrışan bütün tüm topluma yaymak ve Türk siyaset tarihinin en muazzam olağanüstü hâli olan 12 Eylül Darbesini gerçekleştirmek olacaktır.

1970'lerin ikinci yarısında sağ-sol çatışmalarının had safhaya yükselmesi, devlet açısından siyasal arenanın denetim altına alınamayacak şekilde antagonistik bir zemine kaydığı ve meşru agonistik rekabetin parçalandığı bir kriz anı olarak algılanmıştır. Schmitt'in siyasal olanı dost-düşman ayrımı üzerinden değerlendirildiğinde, bu dönemde sosyalist hareketler egemen olan nezdinde sadece muhalif aktör olarak değil, doğrudan siyasal birliğe yönelik ontolojik iç düşmanlar olarak kategorize edilmiştir. Kanlı 1 Mayıs gibi olaylar ise fail tartışmalarından bağımsız şekilde, devletin gözünde kamusal alanın kontrolden çıktığını ve siyasal çatışmanın toplumları yönlendiren bir güvenlik sorununa dönüştüğünü göstermiştir. Mouffe'un agonistik-antagonistik siyaset kuramı bağlamında bakıldığında, solun taleplerinin meşru siyasal arena içinde agonistik bir şekilde temsil edilememesi, çatışmanın sokakta ve şiddet eylemleri üzerinden gerçekleşmesine yol açmıştır. Radikal sol hareketlerin 'halk', 'işçi sınıfı', 'ihtilal' ve 'faşist devlet' boş gösterenleri üzerinden kurduğu popülist söylemler, devlet açısından parçalı toplumsal taleplerin karşı hegemonik blokta eklemlenmesi manasına gelmiş ve bu durum, devletin bekasına yönelik bir tehlike olarak algılanmıştır. 1978 yılı ve sonrasında yükselen siyasal şiddet, faili meçhul saldırılar, suikastlar ve katliamlar, olağan hukukun işlevini yerine getiremediği algısını kuvvetlendirmiş; olağan hukukun askıya alındığı fiili bir istisna rejimini meşrulaştırmıştır. Artan şiddet, ekonomik kriz ve siyasal uzlaşmazlık, ordu açısından 12 Eylül Darbesini sadece askeri bir müdahale değil, siyasal alanı yeniden inşa

etme ve iç düşman olarak kodlanan radikal sol hareketi tasfiye etme girişimi olarak meşrulaştıran temel faktör hâline gelmiştir. "Belli bir olgunluğa erişinceye kadar olaylara bilinçli bir şekilde müdahale etmedik. Olayların olgunlaşmasını bekledik" (Tan, 2009, s. 380) sözleri, bizzat darbeyi gerçekleştiren generallerin kendi ağızlarından tarihe geçmiştir. Bu açıklamaya göre ülke, askeri müdahalenin meşruluk kazanabilmesi için mutlak egemen tarafından adeta başıboş bırakılmıştır.

12 Eylül darbesinden önce, darbe sürecine girildiğini anlayan sosyalist gruplar bir toplantı gerçekleştirmiş, bu toplantıda DEV-YOL "sol içinde rekabetçi eylem anlayışından kaçınmak ve darbe sürecine karşı mümkün olduğu kadar ortak bir eylem çizgisi izlemeye çalışmak" önerisinde bulunmuşlardır. Bunun üzerine Halkın Kurtuluşu ve DEV-SOL gibi gruplar "Devrimci Yolcular darbe geliyor diye pasifizm öneriyor" şeklinde eleştiriler yayınlamışlardır. "Daha kötüsü böyle bir askeri darbe öncesinde sol içinde ortak bir anlayış geliştirmeye çalışırken, tam tersine sol gruplar arasındaki rekabet ve çatışmalar daha da arttı" (Müftüoğlu, 2011, ss. 228-229). Bu durum, 1960'lı yıllardan başlayan ve bu zamana kadar devam eden o hegemonik mücadelenin silahlı komünist hareketler içinde devam ettiğini ve hiçbir şekilde ortak bir noktada buluşamadıklarını göstermektedir. En nihayetinde Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK), 12 Eylül'de yönetime el koydu. 12 Eylül darbesinin bilançosunu özetlemek gerekirse:

"650.000 kişi gözaltına alındı. 1 milyon 683 bin kişi fişlendi. Açılan 210 bin davada 230 bin kişi yargılandı. 7 bin kişi için idam cezası istendi. 517 kişiye idam cezası verildi. Haklarında idam cezası verilenlerden 50'si asıldı (26 siyasi suçlu, 23 adli suçlu, 1'i Asala militanı). İdamları istenen 259 kişinin dosyası Meclis'e gönderildi. 71 bin kişi TCK'nin 141, 142 ve 163. maddelerinden yargılandı. 98 bin 404 kişi örgüt üyesi olmak suçundan yargılandı. 388 bin kişiye pasaport verilmedi. 30 bin kişi sakıncalı olduğu için işten atıldı. 14 bin kişi yurttaşlıktan çıkarıldı. 30 bin kişi siyasi mülteci olarak yurtdışına gitti. 300 kişi kuşkuyla bir şekilde öldü. 171 kişinin işkenceden öldüğü belgelendi. 937 film sakıncalı bulunduğu için yasaklandı. 23 bin 677 derneğin faaliyeti durduruldu. 3 bin 854 öğretmen, üniversitede görevli 120 öğretim üyesi ve 47 hâkimin işine son verildi. 400 gazeteci için toplam 4 bin yıl hapis cezası istendi. Gazetecilere 3 bin 315 yıl 6 ay hapis cezası verildi. 31 gazeteci cezaevine girdi. 300 gazeteci saldırıya uğradı. 3 gazeteci silahla öldürüldü. Gazeteler 300 gün yayın yapamadı. 13 büyük gazete için 303 dava açıldı. 39 ton gazete ve dergi imha edildi.

Cezaevlerinde toplam 299 kişi yaşamını yitirdi. 144 kişi kuşkulu bir şekilde öldü. 14 kişi açlık grevinde öldü. 16 kişi kaçarken vuruldu. 95 kişi çatışmada öldü. 73 kişiye doğal ölüm raporu verildi. 43 kişinin intihar ettiği bildirildi.”
(TBMMDAK, 2012, s. 840-841).

Schmittyen bir perspektifle bakıldığında, darbenin oluşturduğu kontrollü depolitizasyon ve mutlak olağanüstü hâl rejimi altında öncelikli olarak sosyalist hareketin, kamusal ya da siyasal fark etmeksizin her alandan en ufak bir kısıntısı kalmayacak şekilde kazınması amaçlanmıştır. Tasfiye edilen bütün kişi ve kurumlar, öldürülmesi ya da işkence edilmesi suç teşkil etmeyen bir duruma, yani *homo sacer*’e indirgenmiştir. Bu dönemde istisna rejimi o kadar sert uygulamalarda bulunmuştur ki radikal sol hareket sonraki dönemlerde eski gücüne tekrar ulaşamamıştır. 1961 Anayasası’nın getirdiği nispi özgürlük ortamı, 12 Eylül darbesiyle tamamen paramparça edilmiştir. Askeri yönetim yalnızca silahlı örgütlerle kalmamış, üniversitelerdeki ve kamudaki binlerce kişiyi de tasfiye etmiştir (Zürcher, 2020, ss. 319-320). 12 Eylül darbesi sonrasında DEV-YOL “yapılan askeri darbenin faşist bir darbe olduğunu, tarafsız olduğu aldatmacasına kimsenin kapılmaması gerektiğini vurgulayan, cuntaya karşı bütün halkı mücadeleye çağıran bir bildiri” yayınlamıştır (Müftüoğlu, 2011, s. 235). Buraya kadar adı geçen bütün legal ya da illegal bütün örgütlenmeler dağıtılmış, siyasal partilerin tümü kapatılmış ve üyeleri tutuklanmıştır. Askeri/bürokratik vesayet, adeta sınıf ve sosyalizm kavramlarına savaş ilan etmiş, bütün sol eğilimleri bölücü ve yıkıcı olarak kodlamıştır (Müftüoğlu, 2011, s. 251). Cezaevlerinde tek tip kıyafet uygulaması başlamış ve sistematik işkence seansları yaygınlaşmıştır. Devlet, cezaevindeki tutukluların hayatlarına ve bedenlerine hükmetme pratiklerini uygularken, sosyalistler ise cezaevlerindeki direnişlerini "Açlık Grevleri" ve "Ölüm Oruçları" üzerinden sürdürmeye çalışmışlardır (Bora, 2017a, s. 685). İlerleyen süreçte ise askeri cuntanın koyduğu koşullardan doğrudan etkilenen mağdurlar ve bilhassa cezaevlerindeki tutuklulara işkence uygulamaları sonucunda dayanışma ihtiyacı güden sosyalist çevreler, 1986 yılında Türkiye’nin ilk üye tabanlı insan hakları örgütü olarak kabul edilen İnsan Hakları Derneği’ni (İHD) kurmuşlardır. İHD’nin amacı ise cezaevlerindeki insan hakları ihlallerini durdurmak ve işkenceleri önlemek olmuştur. İHD’yi oluşturan tabanın neredeyse tümü sosyalist üyelerden oluştuğu için tarafsızlığı bozmamak adına herhangi bir sol ideoloji ile özdeş olmamaya gayret göstermiş, yalnızca hak savunuculuğu üzerine

kurgulanmış bir ilişki geliştirmeyi amaçlamıştır (Çetin, 2008, ss. 7-9). 1980’li yıllardan itibaren, Schmittyen anlamda devletin iç düşman tanımını revizyona uğramış ve PKK’nın terör eylemlerini artırmasıyla kamuoyunu “bölücü terör” belirlemeye başlamıştır.

1980-1983 yılları arasında sosyalist hareketin açıktan herhangi bir faaliyetinin bulunduğunu söylemek zordur, ancak ara rejim sonrasında solun legal kanadında hareketlenmeler olmuştur. Askeri darbeden sonra aşırı Türk solu yok edilmiş, merkez sol ise yeni parlayan yıldız olmuştur. Mutlak istisna hâlinin ardından 1983 genel seçimleri ile sivil siyasete geçiş süreci, hakiki bir demokratikleşmeden ziyade; mutlak egemen olanın tasarladığı steril bir *polis* düzeni ve bunun anayasa ile meşru kılınmasıdır. MGK ise siyasal partilerin seçimlere katılımını direkt olarak filtrelemiş ve yalnızca ANAP, Halkçı Parti (HP) ve Milliyetçi Demokrasi Partisi’nin (MDP) seçimlere katılmasına izin verilmiştir (Karpaz, 2013, s. 218). Bu durum, Schmittyen anlamda kimlerin siyaset yapabileceği ve kimlerin yapamayacağı sorusunun tek meşru yanıtının mutlak egemen olanın siyasal kararına bağlı olduğunu göstermektedir. HP ise adından da anlaşılacağı üzere bu üç siyasal parti içerisindeki Türk solunu temsil etmeye aday olan tek parti olduğu, ancak tamamen devletin izin verdiği sınırlar içerisinde sol siyasal kimlik olarak seçimlere katılmıştır (Biçici & Doğru, 2014, s. 17). HP sonrasında kurulan diğer siyasal partiler de devletin kontrolü dışında sol ideolojiyi temsil edememiş, bu temsil ise sosyal demokrasi kılıfıyla meşru tutulmaya çalışılmıştır. İlerleyen süreçte SHP’nin kurulması ve tamamen Kemalist bir çizgide kalarak sosyal demokrasiyi temsil etmesi bir tesadüf değildir (Ahmad, 2014, s. 164; Can, 2013, s. 75). Askeri/bürokratik vesayetin etkisi, antagonistik ve saldırgan Türk solunu pençelerini sökmüş, ehlileştirmiş ve bu sayede meşru siyasal alan içerisinde agonistik bir hasma dönüştürebilmiştir. Ancak bu durum Kürt solu için geçerli değildir. 1980’li yıllar ve sonrasında radikal Kürtçü örgütlenmeler, Türkiye gündemine oturmuş ve sol ideolojinin radikalliği Kürt sorunu üzerinden devam etmiştir. Kürt siyasal hareketi ve İslamcılığın aksine, bu dönemde merkez-sol siyasal partiler mutlak egemen olan için ontolojik bir tehlike yaratmamış; aksine, yeni siyasal sistemde merkez-sol, Kemalizm’in altı okuna adeta sımsıkı sarılmıştır. Ecevit’in öncülüğünü yaptığı DSP’nin milliyetçi bir sol çizgide durması bunun delili niteliğindedir (Atağenç, 2019, ss. 492).

Kuruluşundan bu yana SHP içerisinde ideolojik bölünmüşlük süregelmektedir. Bu basit bir liderlik veya kurultay yarışı değil, devletin homojen ulus idealini merkez sol

çizgiye uyarlamanın kavgasıdır. Deniz Baykal'ın temsil ettiği “sağ kanat”, parti ideolojisini Kemalist çizgi doğrultusunda yeniden yapılandırarak Kürtler ya da Aleviler gibi marjinal kesimlerden ziyade, vatandaşlık bağı taşıyan bütün Türk halkına seslenmeyi hedeflerken; İsmail Cem'in temsil ettiği “sol kanat” ise SHP'yi sosyal demokrasinin evrensel ilkelerine bağlı, işçi sınıfı ve toplumun dezavantajlı kesimlerine odaklanmayı amaçlayan, yani heterojen yapılı bir siyaset izleyen bir görüşü savunmaktaydı (Can, 2013, s. 75). Nitekim ilerleyen süreçte merkez sol, Baykal'ın CHP'yi yeniden kurmasıyla yaşanan bu kimlik temsil krizini homojen ulus ideali lehine çözebilmiş ve mutlak egemen olanın gölgesi altına sığınmışlardır. Baykal'ın kurduğu CHP, sosyal demokrasi ilkelerini savunsa da partinin asıl ideolojisini Atatürkçülük üzerine bina etmiştir (Şen & Altın, 2019, ss. 449-450). Ancak DSP, CHP'ye nazaran daha katı bir siyaset takip ederek CHP ile birleşmeyi reddetmiş, temel hak ve hürriyetlerle ilgili problemlerde bile solun diğer kesimleriyle iş birliğinde bulunmaktan kaçınmıştır. Özellikle Kürt sorununun gündeme oturması sonrasında Ecevit, sağ partilere daha yakın, milliyetçi bir çizgide durmuştur. Bu durum, DSP'nin Kemalizm'e bağlılığının göstergesi olarak yorumlanabilir (Laçiner, 1995, s. 1239).

Siyasal alanda Türk solu aşırılıklardan uzak bir şekilde temsil edilirken, toplumsal düzeyde sosyalist hareket “Türkiye Platformu” çatısı altında kısmen de olsa merkezi bir yapılanma kazanmıştır. Akabinde büyük yürüyüşler ve açlık grevleri yaparak görünürlük kazanmaya çalışmışlardır. Ancak bu hareketler, 1970'li yıllarla karşılaştırılamayacak kadar zayıf kalmış ve bir süre sonra ivmesini yitirmiştir. Bu dönemde devrimci solun yeniden inşası başarısız olmuş, 12 Eylül travması ve 1989 yılında SSCB'nin dağılması solda ideolojik bir gerilemeye sebep olmuştur. Bu dönemde gerçekleştirilen anti-militarist, feminist ya da çevreci hareketler kısmi bir etkinlik kazanabilmiş, fakat daha çok sosyalist aktörlerin “sosyal faaliyetleri” şeklinde ortaya çıkmıştır (Can & Erdinç, 1995, s. 1209). Hukukun dışına itilen ve bu şekilde hayatta kalmaya çalışan aşırı sol ise bu dönemde yok olmanın eşiğine gelse de 1980'li yılların ikinci yarısında kendini hatırlatmıştır. Bu dönemde DEV-SOL, emniyet güçlerine karşı gerçekleştirdiği suikastlarla yeniden adını duyurmuş, *polis* düzeniyle adeta sıcak çatışmaya girmeyi göze alarak antagonistik bir zemin inşa etmiştir. Emniyet güçlerinin ev baskınlarında kimi zaman aynı gecede birden fazla ölü ele geçirmeleriyle bir vuruşma mantığına oturan bu mücadele birçok insanın hayatını kaybetmesine sebep olmuştur (Can & Erdinç, 1995, s.

1200). Egemen iradenin şiddet kullanma tekeli olan kolluk kuvvetlerinin, yargısız infaz ve ölü ele geçirme mantığını bir rutine dönüştürmesi, mutlak istisna uygulamalarının aşırı sosyalistlerin tümüne istisnasız bir şekilde uygulandığının göstergesidir. 1990'lı yıllara kadar DEV-SOL, aralarında çok sayıda general ve politikacı bulunan hedeflere silahlı saldırılar düzenlemeye devam etmiştir. Ancak 1993 yılında polis çatışmaları ve örgüt içi hesaplaşma sırasında örgüt yöneticilerinin ölmesi sonucunda DEV-SOL önemli ölçüde güç kaybetti. Bunun üzerine örgüt içi ayrışma yaşanmış ve “parti-cephe” stratejisi benimsenerek Devrimci Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi (DHKP-C) adında bir örgüt kurulmuştur. Bu örgüt kurulsa da 1970'li yıllardaki aktifliğini yitirmiş, ancak mutlak egemen olana karşı antagonizma üretmeye devam etmiştir (Can & Erdinç, 1995, s. 1208).

1990'lı yıllarda SSCB'nin yıkılmasıyla sol siyasal hareket, evrensel referans merkezini yitirerek derin bir ideolojik boşluğa düşmüştür. Ancak kısa bir sürede bu boşluk, Kürt ve Alevi siyasal hareketleri tarafından doldurulmuştur. Bu dönemde kimlik temelli direniş hareketleri, inançsal ve kimliksel varoluş mücadelesine dönüşmüştür. Aynı zamanda bu dönem, faili meçhul cinayetlerin yaşandığı, devlet-mafya ilişkisinin açığa çıktığı ve terör olaylarının had safhaya ulaştığı bir dönem olmuştur.

Çalışmanın buraya kadarki bölümünde, XX. yüzyıl Türkiye'sinde egemen olanın çağdaş, laik ve homojen ulus inşa etme sürecinin ontolojik bir ötekileştirme ve siyasallaşma pratiği olduğu tarihsel bir perspektifle incelenmiş ve sunulmuştur. Geç İmparatorluk'tan Erken Cumhuriyet'e kadar uzanan ve on yıllarca devam eden bu sancılı süreçte, ulus devletin hudutları içerisinde siyasal birliği korumak adına egemen olanın olağanüstü hâl ilan ederek karar alma tekeli nasıl ve hangi durumlarda kullandığı incelenmiştir. Bu Schmittiyen çerçeve üzerinden; İslamcılık, Kürtçülük, Alevilik ve komünizm gibi farklı unsurların dönemselsel olarak nasıl mutlak birer iç düşman olarak kategorize edildiği detaylandırılmaya çalışılmıştır. Devletin bu antagonistik kurgusunun, sistemin dışına itilerek anayasal haklarından mahrum bırakılan kesimlerin Agamben'in kavramsallaştırmasıyla nasıl birer *homo sacer*'e indirgendiği gösterilmeye çalışılmıştır. Öte yandan, dışlanan bu unsurların mevcut sistem içerisinde seslerini duyurma ve siyasal söz üretme çabalarının, Rancière'in ifadesiyle siyasal alanda nasıl *dissensus* oluşturduğu ve ülkeyi tükenmeyen bir hegemonya krizine sürüklediği ortaya konulmuştur. Fakat siyasal kimliğin inşası ve dost-düşman siyasetinin işleyişi, yalnızca ülke sınırları dahilindeki iç düşmanlarla sınırlı kalmamıştır. Ülke içerisindeki siyasal-ideolojik gruplar,

dost-düşman ayrımını üretirken dış düşman unsurlarından da faydalanmışlardır. Bilhassa İkinci Dünya Savaşı'nın akabinde değişen uluslararası sistem, düşman tanımlamasını devletler üzerinden okumayı güçleştirmiştir. Ülke içerisindeki siyasal-ideolojik grupların, kendi varoluşlarını meşrulaştırmak için dış düşman unsurlarını araçsallaştırmışlar ve böylece kendi içlerinde kurucu dışsallar belirleyerek ülkede dost-düşman siyasetinin sürekli olarak üretilmesine neden olmuşlardır. Dolayısıyla, içerideki bu homojenleşme krizinin tam olarak anlaşılabilmesi için, antagonizmanın hudutlarının dışarıya doğru nasıl genişletildiğine bakılmalıdır. Çalışmanın sonraki bölümünde, bu çatışmacı siyasetin dışarıdaki yansımaları ele alınacak; Türk sağ ve Türk solunun kendi kimliklerini inşa ederlerken hangi dış aktörleri birer kurucu dışsal olarak kategorize ettikleri incelenecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DEKİ SİYASAL KİMLİKLERİN OLUŞUMUNDA DIŞ DÜŞMANLARIN ROLÜ

Dışişlerinde Türkiye’nin devlet politikası, genel olarak bir denge siyaseti üzerinde yürütülmüş olsa da ülke içerisindeki farklı ideolojik siyasal gruplar, mutlak düşman olarak kodladıkları diğer devletleri iç siyasete dahil etmişlerdir. Bu şekilde hem kendi kimlik inşalarını kuvvetlendirerek kitleleri kanalize etmişler hem de ülke içinde dost-düşman ayrımını toplumsal düzeyde yeniden üretmişlerdir. Örneğin Ermeniler ve Yunanlar, Türkiye’nin resmî ideolojisinde ülkenin bölünmez bütünlüğüne yönelik tarihsel birer düşman olarak kategorize edilmiştir. Ancak, Soğuk Savaş’ın başlangıcı ve sonrasında uluslararası diplomatik sahanın içerisinde devletin bu iki unsurla kurduğu ilişkiler pragmatik bir zemine taşınabilmiştir. Bu tarihsel düşman aktörleri, devletin dış politikası olmanın da ötesine vararak, genel anlamda Türk milliyetçiliğinin bir ontolojik dış düşmanı veya kurucu dışsalı olarak tanımlanabilir. Türk milliyetçiliği, kendi hegemonik inşasını güçlendirmek ve siyasal birlik tasavvurunu hayata geçirebilmek için daima ülkenin kapısında pusu kuran ve içeri girmeyi bekleyen ebedi bir düşman unsuruna ihtiyaç duymuştur. Buna binaen Ermeni ve Yunan unsurları; yalnızca zararsız bir komşu devlet olmaktan çıkarak, Osmanlı İmparatorluğu’nun da çöküş sürecinde geniş toprak kayıpları travmasını her an diri tutan hayalet bir antagonizmaya evrilmiştir (Çaykırın, 2020, s. 96). Türk milliyetçiliği, söz konusu tarihsel düşmanları sürekli gündemde tutarak hem kendi kitlesini konsolide etmekte hem de ülke içindeki diğer düşmanlarını -solcuları ve Kürtçüleri- “dış mihrakların piyonları” şeklinde damgalayarak gayrimeşru ilan etmiştir. Ermeni ve Yunan karşıtlığı, Türk milliyetçiliği için bir dış politika meselesinden ziyade; ülke içerisinde hegemonik bir blok inşa etmenin, şiddet eylemlerinin meşrulaştırılmasının ve Türklük adı altında koşulsuz sadakat üretmenin bir aracı olmuştur.

Türkiye'nin muasırlaşmak adına yüzünü döndüğü Batı bloğu, İslamcılık için jeopolitik bir düşmandan ziyade; dini, kültürel ve tarihsel kodların zıtlığı sebebiyle mutlak bir düşman veya kurucu dışsal olarak kategorize edilmiştir. İslamcılık, kendi kimliğini Batılı devletlerin kültürel yozlaşmışlığı ve AB'nin esasında bir Hristiyan ittifakı olduğu tezi üzerinden inşa etmiştir (Aşgın, 2018, s. 390). Fakat İslamcılığın bu aşırı Batı ve Avrupa düşmanlığı, Kemalizm ideolojisiyle direkt olarak varoluşsal bir çatışma meydana getirmiştir. Zira Cumhuriyet'in kurucu kadrosu, tamamen Avrupalı devletleri model alarak “uygarlık tarikatı”na girmeyi amaç edinmişler ve Türkiye Cumhuriyeti'nin temelini bu esasa göre inşa etmişlerdir (Tekinalp, 2004, s. 121). İslamcılığın Batı medeniyetini şeytanlaştırması ise resmî ideoloji nezdinde doğrudan devletin kurucu ilkelerine yönelik bir başkaldırı olarak algılanmıştır. İşte bu noktada İslamcılık, Batılı devletleri düşmanlaştırması sebebiyle ülke içerisinde iç düşman olarak kodlanmıştır. Diğer taraftan İslamcılık, Türkiye'nin AB'ye -eski adıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu- üye olmasına şiddetle karşı çıkmış ve AB'nin Siyonizm'in bir kuruluşu olduğunu iddia etmiştir (Yalçın, 2013, s. 63). Üstelik, AB'nin Türkiye'yi uzun süre aday ülke statüsünde bekleterek üstü kapalı bir ötekileştirme politikası izlemesi, ironik bir şekilde İslamcı hegemonik bloğu beslemiştir. AB'nin bu dışlayıcı tutumuna rağmen Türkiye'nin AB'ye girme çabası, İslamcılık tarafından “şuursuzluk” olarak nitelendirilmiş ve bu şekilde muhafazakâr kitlelerin Batı düşmanlığı ekseninde konsolide edilmesi kolaylaşmıştır (Aşgın, 2018, s. 317).

İkinci Dünya Savaşı'nın Müttefiklerin zaferiyle sonuçlanmasının akabinde Türkiye, ABD ile ilişkilerini en üst seviyede tutmak üzere yoğun çalışmalar yürütmüş ve Sovyet tehdidine karşı Batı bloğunda yer almak için -Kore'ye asker göndermek gibi- büyük fedakarlıklarda bulunmuştur. Soğuk Savaş ile şekillenen uluslararası konjonktür ve devletin resmî dış politikası bağlamında ABD, Türkiye'nin en güçlü müttefiki, Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) ittifakı içerisinde bir dostu ve güvenlik garantörü olarak karşımıza çıkar. Fakat askeri ve diplomatik alanlardaki bu güçlü müttefiklik statüsü; Türkiye'nin iç siyasetinde tamamen tersine çevrilerek, başta Türk solu olmak üzere neredeyse tüm siyasal grupların ortak ontolojik düşmanına ve değişmez kurucu dışsalına evrilmiştir. Türk solu, kendi yerel kimliğini doğrudan Amerikan emperyalizmine, 6. Filo'ya ve NATO'ya duyduğu radikal antagonizma üzerinden oluşturmuş ve bu sebepten ötürü de devlet tarafından iç düşman olarak kategorize

edilmiştir. Öte yandan ABD düşmanlığı, İslamcılığın da antagonistik bir unsuru olmuştur. İslamcılık, ABD'yi Siyonizm'in global koruyucusu ve Hristiyanlığın modern temsilcisi şeklinde kategorize etmiş; emperyalist güçler tarafından kurulan bütün kuruluşların ise Siyonizm'e hizmet ettiğini ileri sürmüştür (Pekedis, 2019, s. 78). ABD'yi şeytanlaştıran ve Siyonizm'in ortağı olarak damgalayan İslamcılık, kendi kimliğini bu şekilde güçlendirmiştir. Resmî ideolojiye sadakatiyle ön plana çıkan Türk milliyetçiliği ise 1964 yılında Johnson Mektubu, 1974 yılında silah ambargosu ve ilerleyen süreçte terör örgütü PKK'ya verilen üstü kapalı destekler nedeniyle ABD'yi Türkiye'nin arkasından iş çeviren, içten pazarlıklı bir emperyalist düşman olarak okumak zorunda kalmıştır (Çelik, 2019, s. 123). Bu bağlamda ABD unsuru; Türkiye'nin uluslararası ortamda hayatta kalmak için mücbir sebeplerle masaya oturduğu pragmatik bir müttefik iken, ülke içerisindeki tüm siyasal grupların kitlelerini anti-emperyalizme karşı konsolide etmek için araçsallaştırdıkları evrensel bir antagonistik unsur işlevi görmüştür.

Soğuk Savaş'ın sert rüzgarları içerisinde kalan ve müttefik arayışı içinde olan Türkiye'nin ABD'ye yönelmesinin en büyük sebebi, kendisinden üs ve toprak talep eden SSCB'dir. Stalin'in Boğazlarda üs hakkı ve toprak taleplerini bildirmesi, Türkiye'yi ABD ve Batı Avrupa ülkeleri ile yakın ilişki içerisine girmeye zorlamış ve NATO üyeliğine itmıştır (Küçük, 2020, s. 167). Yani Soğuk Savaş'ın ilk çeyreğinde SSCB, Schmittyen anlamda Türkiye'nin dış düşmanı olarak kabul edilebilir. Ancak, 1960'lı yıllara gelindiğinde meydana gelen Jüpiter Füze Krizi ve Johnson Mektubu sonrasında SSCB ile Türkiye arasındaki buzlar erimeye başlamıştır. Bu noktaya kadar her koşulda ABD'yi destekleyen Türkiye, bu tutumundan vazgeçmiştir (İzmir, 2017, s. 188). Bu durum, dış politikada SSCB'nin mutlak düşman olarak tanımlanmadığını ve gerektiğinde agonistik veya pragmatik bir rakibe dönüştüğünü göstermektedir. Fakat, Türkiye'nin iç siyasetinde işler farklı yürümüştür. SSCB'nin konumu değişmezdir, bizzat Türk sağının ontolojik kurucu dışsalı konumuna yerleşmiştir. Türk sağının üç hali olan milliyetçilik, muhafazakarlık ve İslamcılık, mevcut kitlelerini tek bir siyasal birlik çatısı altında birleştirebilmek için hem SSCB'yi hem de SSCB sempatizanlarını 'dinsiz komünizm' söylemiyle mutlak antagonizma olarak kodlamışlardır. Türk sağının dinsiz komünizm damgası, ülke içerisinde yaşanan hegemonya mücadelesinde kullandığı işlevli bir meşruiyet aracı olmuştur. Sovyet tehdidini öne süren mevcut hükümetler ve sağcı örgütlenmeler, sosyalist hareketleri mutlak antagonistik düşman olarak kategorize ederek

bastırmışlardır. Sovyet tehdidi ile Türk sağı, kendi varlığını vatan ve din savunması parantezinde meşrulaştırmış, bu doğrultuda kitleleri radikalize ederek yönlendirmiş ve ikinci bölümde de anlatıldığı üzere sosyalist hareketler üzerinde mutlak bir tahakküm kurmuştur.

XX. yüzyıl Türkiye'sinin kendi anayasal sınırları dahilinde bulunan unsurları, millî kimlik inşasını sağlamlaştıran homojen bir ulus yaratmak ve kendi varoluşsal güvenliğini tesis etmek maksadıyla nasıl kategorize ettiği, çalışmanın ikinci bölümünde ağırlıklı olarak Schmitt'in dost-düşman ayrımı bağlamında incelenmiştir. İç politikada devlet ya da egemen olan; şiddet tekeli elinde bulunduran, şiddet tekeliyle düşman olarak kodladığı kesim üzerinde fiziksel ve psikolojik olarak tahakküm kurabilen ve gerekirse olağanüstü hâle karar verebilen mutlak bir güç konumunda olmuştur. Ancak, ülke sınırları içerisinde egemen iradenin aldığı bu keskin Schmittyen karar durumu, uluslararası arenada geçerliliğini yitirmektedir. Bu sebeple çalışmanın üçüncü bölümünde, Schmittyen düşmana yönelik yaklaşım yöntemi ve değerlendirme düzlemi zorunlu olarak yapısal bir değişime uğrayacaktır. Bu değişimin temel sebeplerinden bir diğeri de İkinci Dünya Savaşı'nın sonlanmasının akabinde uluslararası sistemin tamamen yeniden dizayn edilmesi ve geçirdiği köklü dönüşümdür.

1945 yılı sonrasında inşa edilen yeni dünya düzeni; atom bombasının icadı, Soğuk Savaş iklimi ve Dehşet Dengesi gibi dinamikler, Schmitt'in 'mutlak düşmanlık' tasavvurunu uluslararası arenada neredeyse imkânsız bir duruma getirmiştir. Bunun anlamı ise devletler arasında yaşanan bütün krizler, daima diplomatik yollarla çözülmeye çalışılmış ve sıcak çatışmadan kat'i surette uzak durulmuştur. Bu bağlamda modern devletler, varoluşsal kriz olasılığını sıfırlamak, yeni bir küresel zayıftan kaçınmak ve ekonomik/diplomatik menfaatlerini korumak adına AB, Birleşmiş Milletler (BM), NATO, Varşova Paktı gibi uluslararası ve çeşitli bölgesel örgütlenmeler kurmuşlardır. Küresel ve bölgesel çaplı savaşların irrasyonel kabul edilmeye başlanmasıyla devletler, mutlak bir antagonizma belirlemek yerine, dış politikalarını diplomatik müzakereler ve denge siyaseti üzerine biçimlendirmişlerdir. Halihazırda kuruluşundan bu yana ülkenin içişlerine yoğunlaşan ve İkinci Dünya Savaşı sırasında istikrarlı bir şekilde denge siyaseti yürüten Türkiye de dış politikasını bu çizgide ilerletmiştir. Bu sebeple Türkiye'nin dış düşman tasviri, mutlak bir egemen irade üzerinden okumayı güçleştirmekte ve uluslararası siyasette dost-düşman dikotomisine bakış açısının değiştirilmesi

gerekmektedir. Bu metodolojik engel sebebiyle, çalışmanın üçüncü bölümünde doğrudan devletin -ya da egemen iradenin- perspektifinden çıkarak; Türkiye içerisindeki ideolojik siyasal grupların perspektifleri baz alınacak ve söz konusu dış aktörlerin hangi nedenlerle kurucu dışsal olarak kodlandıkları incelenecektir. Laclau ve Mouffe'un siyaset felsefesi içerisinde bulunan 'kurucu dışsal' kavramına göre kimlikler, kendi varlıklarını yalnızca belirli bir kesimi dışlayarak inşa edebilirler. Aynı zamanda bu yaklaşım, Schmitt'in dost-düşman siyasetiyle de paralellik göstermektedir. Bu bağlamda ele alınacak olan söz konusu dış düşmanlar, Türkiye'nin mutlak tahakkümü altında ezdiği fiziki birer hedef olmaktan ziyade, ülke içerisindeki ideolojik blokların kendi kimliklerini konsolide etmek, kitleleri yönlendirmek ve hegemonik mücadele içerisinde bulunduğu tarafları dış düşmanların uzantısı olarak damgalayarak gayrimeşru ilan etmek için araçsallaştırdıkları birer figür olarak okunacaklardır.

3.1. Türk Sağının Antagonizmaları

Türk siyasal hayatında sağ ideolojik blok; hegemonik inşası içerisinde toplumsal kalkınma planları ya da siyasal programlar bulundursa da bu inşayı Schmitt'in dost-düşman dikotomisi üzerinden kuvvetlendirmiştir. Türk sağ, kendi içerisindeki sınıfsal, kültürel ve ideolojik bölünmüşlüğü onarabilmek ve hitap ettikleri kitleleri homojen bir çatı altında bütünleştirebilmek için kalıcı bir beka meselesi kurgusuna ve bu meseleyi diri tutabilmek için bir 'düşman' tasvirine ihtiyaç duymuştur. Böylece sağ ideoloji; toprak, kutsal, aile, devlet, beka gibi ürettiği değerler hedef alındığında direkt olarak dış düşmanı hedef göstererek kendi kimliğini güçlendirmeyi hedeflemiştir. Bu ötekileştirme stratejisi, mutlak egemen iradenin gözünde Türk sağını meşrulaştırırken, Türk sağ haricinde kalan diğer siyasal grupları gayrimeşru kılar. Bu bağlamda Türk sağ için dış düşman tasviri yalnızca uluslararası bir problem olarak kalmamış, içeride verilen hegemonik mücadelenin kazanılması için araç haline gelmiştir.

Türk milliyetçiliği için Türk toprağı, Türk milleti ve onun bekası kutsaldır. İslamiyet ise Türk milliyetçiliği için başlı başına mutlak bir maksat olmaktan ziyade, Türklüğü pekiştiren kültürel bir vasıttan ibarettir. Diğer bir ifadeyle Türklük, milliyetçiler için İslam'dan önce gelmektedir. Öte yandan Türk milliyetçiliği, devletin bizzat sahibi ve koruyucusu olarak görmekte; mutlak egemen irade ile dostane bir ilişki içerisinde. Gerekğinde hükümetlere muhalif olur ve eleştirir, ancak Türk

milliyetçiliği “Türk istiklalini, Türk cumhuriyetini, ilelebet muhafaza ve müdafaa etmek” vazifesinden taviz vermez (Atatürk, 2008, s. 190). Bununla birlikte milliyetçilik, devletin güvenlikçi politikalarını genel olarak kabul etmekte ve ‘her Türk asker doğar’ gibi milliyetçi-militarist söylemlerle bunu pekiştirmektedirler. Milliyetçiler için güçlü bir ordu, güçlü bir devlet demektir. Türk milliyetçiliğinin direkt antagonizması ise doğrudan Türk egemenliğine ve millî kimliğe göz dikenler; yani Ermeniler, Yunanlar ve ülke içindeki diğer ayrılıkçı/karşı-milliyetçi hareketlerdir. Millî Mücadele’den bu yana Türk milliyetçiliği, gardını indirmeyerek Sevr travmasını diri tutmaktadır. Zira Türkiye, ağır bir beka krizi altında kurulmuş, çevresine de yoğun bir tehdit algısıyla bakan millî bir geleneğe sahiptir. Bu sebeple Türk milliyetçiliğinin ve Türk kimliğinin inşasında beka kaygısının ve tehdit algısının büyük bir etkisi vardır (Bora, 1995, s. 96).

Muhafazakâr çizgi ise mutlak egemen iradeye ve mevcut düzene sadıktır, rejim değişikliği ya da yeni bir devlet kurma amacı taşımaz. Muhafazakâr görüşün maksadı, egemen iradeyle çatışmaya girmeden ekonomik ve toplumsal düzeni sürdürerek iktidarda kalmaktır. Muhafazakârlığın ulus ve din kavramlarına bakış açısı ise pragmatik düzeyde olmuştur. Muhafazakârlık için din bir yönetim şekli değildir, ancak toplumsal normları düzenleyerek sosyal kontrol sağlayan kuvvetli bir unsurdur. Bu sebeple toplumun dinine ve geleneklerine saygı duyulması gerektiğini savunur, katı bir laiklik politikası benimsemez. Muhafazakârlık için Türk kimliği ise yalnızca vatandaşlık bağından ibarettir, bu bağa önem verir fakat milliyetçilikte olduğu kadar kutsal değildir. Diğer taraftan muhafazakârlık, iktidar olduğu süre boyunca Sovyet tehlikesine karşı Batı’ya yönelmiş ve İslam’ı bir kalkan olarak araçsallaştırmıştır. Yani muhafazakârlığın mutlak antagonizması, mülkiyeti ve dini inancı reddeden SSCB ile komünizmdir.

İslamcılık, muhafazakârlığın aksine Kemalist egemen iradeye ve sisteme karşı varoluşsal bir itiraz içerisindedir. Batılılaşma hareketlerinin tamamı, Türk-İslam kültürünü içeriden parçalamayı amaçlayan bir Yahudi projesidir (Gürbüz, 2022, ss. 106-107). İslamcılık için ulus kavramı ise emperyalist Batı’nın Müslümanları parçalamak için uydurduğu hayali bir kavramdır. Milliyetçiliğin kutsadığı Türklük, İslamcılık için ümmet birliğini engelleyen bir duvardır. Zira İslamcılığa göre milliyetçilik, birlikten doğan kuvveti paramparça eden bir ideolojidir. Bir diğer ifadeyle ulus devletin homojen toplum ideali, toplumu ayrıştırmakta ve dışlamaktadır. Nitekim milliyetçilik, ötekileştirmeye meyilli bir ideolojidir. İslamcılar ise homojen toplum idealine -yani tek tipleştirmeye-

şiddetle karşı çıkmakta ve ulus ya da kültür fark etmeksizin bütün Müslümanların yekvücut olmasını arzulamaktadırlar, bir diğer ifadeyle evrensel bir ümmet anlayışını savunurlar. Öte yandan İslamcılığa göre din, milliyetçiliğin ve muhafazakârlığın aksine, toplumsal düzeni sağlayan ya da aidiyet duygusunu pekiştiren bir unsur olarak sınırlandırmamış ve bütün devlet yapısını tamamen yeniden inşa eden mutlak bir güç olması gerektiğini savunmuştur. İslamcılığa göre egemenliğin kaynağı, ilahi bir güç olan yaratıcıya dayanır, modern demokrasinin getirdiği ‘milletin iradesi’ kavramını reddeder. İslamcılar, resmî ideolojinin taklit ettiği batıcıların ve muhafazakârların kurtarıcı olarak gördüğü emperyalist Batı’yı bizzat düşman olarak kodlamışlar, bu düşmanın asıl sahibinin ise Siyonizm olduğunu vurgulamışlardır. Bununla birlikte, Siyonizm karşıtlığı üzerinden yeni bir uygarlık tasavvuru inşa ederek radikal bir çizgide durmuşlardır. İslamcılık için komünizm halihazırda bir tehdittir, esas düşman Siyonizm’in ta kendisidir. Zira Siyonizm, Batı kapitalizminin arkasına saklanarak İslam dünyasını sistematik olarak sömüren, ahlaki çöküşü ve kültürel yozlaşmayı körükleyen gizli bir eldir.

3.1.1. Milliyetçilerin Kurucu Dışsalı: Yunanlar ve Ermeniler

Türk siyasal hayatında milliyetçiliğin inşası; İslamcılığın dayandığı Batı karşıtı bir medeniyet tasavvurunun ya da muhafazakârlığın yaslandığı soyut ahlaki düzlemin aksine, direkt olarak beka, yani varlığını sürdürme ekseninde yükselmiştir (Bora, 2017a, s. 195). Bu bağlamda vatan toprağı, milliyetçilik için fiziksel varoluşun garantisi olarak kabul edilmektedir. Bu varoluşsal zemin, büyük bir imparatorluğun yıkılışı ve vatanın paramparça edilmesini öngören Sevr Antlaşması’nın oluşturduğu derin bir travma üzerine inşa edilmiştir. Türk milliyetçiliğinin zihnine kazınan bu tarihsel olay, devletin sürekli olarak güvenlikçi politikalar sürdürmesine neden olmuş ve dışlama mekanizmasını geliştirmiştir (Ayata, 2017, s. 476). Schmittyen bir perspektifle incelendiğinde bu durum, Türk milliyetçiliğinin kendi kimliğini ulus devleti parçalamaya çalışan antagonistik unsurlar üzerinden inşa ettiğini göstermektedir. İşte bu noktada Ermenistan ve Yunanistan aktörleri, Türkiye’nin sıradan sınır komşuları olmaktan çıkmaktadırlar. Bu iki aktör, Türkiye’nin aleyhine yürüttüğü politikalar sebebiyle Sevr travmasını diri tutan tarihsel birer düşman olarak kodlanırlar ve Türk milliyetçiliği için birer kurucu dışsal işlevi görürler. Türk milliyetçiliği, bu iki kurucu dışsal unsuru öne sürerek hem kendi ideolojik bloğunu pekiştirmiş hem de toplumsal düzeyde dost-düşman ayrımını sürekli olarak üretebilmiştir.

3.1.1.1. Yunanistan/Yunanlar

Geç Osmanlı döneminde devlete başkaldıran, Millî Mücadele döneminde ise Türk yurdunu işgal eden Yunanlar, Türk milliyetçiliğinin dış düşman kategorisinde tarihsel olarak en üst sıralarda yerini almıştır. Diğer Balkan halklarının yanında Yunanlar, Türk milliyetçiliği için düşmanlıkta ilk sıradadır. Zira Yunanlar, Batı'nın himayesi altında olduğu ve diğer milletlerin kışkırtmasında kullanılan bir “köprübaşı” olarak sayıldığı için, ihanetin ve Osmanlı'ya karşı komplonun timsali olarak kabul edilirler (Bora, 1995, s. 257). Bu sebeple Yunanistan, Türk milliyetçiliği için sınır komşusu bir devlet olmaktan çıkmış ve dış politikasını *Megali Idea* (Büyük Fikir) “fantezisine” göre şekillendiren kalıcı bir tehdit olarak kodlanmıştır (Atsız, 1974). Türk milliyetçiliğinin tasvir ettiği bu ontolojik düşman unsuru, söylemsel düzeyle sınırlı kalmamış ve 1923 yılında gerçekleşen Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ile somut bir hal almıştır. Schmitt'in devlet içerisinde istikrarın korunabilmesi için homojenliğin sağlanması şartı, tarihsel anlamda ilk kez bu mübadele ile Türkiye’de pratiğe dökülmüştür. Aynı zamanda bu olay, tarihte ilk uluslararası hukuk temelli zorunlu göç uygulaması olarak kabul edilmektedir. Yaklaşık bir milyon Rum Ortodoks ve beş yüz bin Müslüman Türk, zorunlu olarak göç ettirilmiştir. Kurucu devlet aklı, ülkenin güvenliğini sağlayabilmek adına Rum Ortodoksları zorunlu göçe tabii tutmuş ve gerçek anlamda sınırın öte tarafına dışlamıştır (Oran, 2009, ss. 330-331). Yüzbinlerce insan, egemen iradenin nezdinde ulus devletin bekası için takas edilebilen *homo sacer*’e evrilmiştir. Bu mübadele ile Yunan unsuru, resmî olarak ülke içerisinde antagonistik düşman olarak kabul edilmiş; ilerleyen süreçte ise Türk milliyetçiliği için değişmez bir kurucu dışsal olmuştur. Ancak resmî düzeyde Türkiye ile Yunanistan, birbirleriyle ilişkileri geliştirmeye odaklanmış ve barışçıl yöntemlerle sorunları çözmeye odaklanmışlardır. Erken Cumhuriyet döneminin ikinci yarısından itibaren Yunanistan ile ilişkiler dostane bir çizgide ilerlemiş ve yayılmacı politika benimseyen revizyonist devletlere -Nazi Almanya’sı, Faşist İtalya- karşı Balkan Antantı imzalanmıştır (Armaoğlu, 2022, ss. 107-108). Millî Şef ve DP dönemlerinde de bu dostane ilişki devam etmiştir. Soğuk Savaş’ın başlamasıyla iki devlet de Sovyet tehdidine karşı NATO’ya katılarak müttefik olmuş, akabinde Balkan Paketi imzalanarak Türkiye ile Yunanistan arasındaki ittifak pekiştirilmiştir. Ancak Yunanistan, Kıbrıs üzerinde *Enosis* (birlik, ilhak) hedefini kademeli bir şekilde resmî dış politika önceliği haline getirdikten

sonra ilişkiler gerilmiş, daha sonra 6-7 Eylül Olaylarının patlak vermesiyle Türkiye-Yunanistan ilişkileri büyük bir darbe almıştır.

Dış düşman olgusunun, ülke içindeki dinamikleri nasıl biçimlendirdiğini gösteren tarihsel örneklerden birisi 6-7 Eylül Olaylarıdır. DP döneminde Kıbrıs Sorunu sebebiyle Yunanistan ile olumsuz seyirde giden ilişkiler, Türk milliyetçiliği tarafından hızla toplumsal düzeye indirilmiştir. Atatürk'ün Selanik'te doğduğu eve bomba koyulduğu iddiası haberinin kısa sürede bütün ülke genelinde yayılmasıyla başlayan olaylar, devletler arasında yaşanan diplomatik krizin ülke içerisinde şiddet vasıtasına dönüştürüldüğünün en net göstergesidir. Yaşanan olaylarda, Türkiye Cumhuriyeti'nin vatandaşı olduğu halde Rumlar, aniden dış düşman uzantıları olarak kodlanmış ve şiddet eylemleriyle karşı karşıya kalmışlardır. Rumların yanında Ermeniler ve Yahudiler gibi diğer azınlıklar da bu şiddet sarmalından nasiplerini almışlardır. Kıbrıs Türktür Cemiyeti'nin buna önyak olması ise İstanbul'da yaşanan olayların şiddet düzeyini artırmıştır (Koçoğlu, 2004, ss. 25-31).

“Kısa sürede Taksim civarındaki -gayrimüslimlerin geleneksel ikamet ve iş çevresi olarak bilinen- [...] bölgeler, çeşitli araç gereçlerle donanmış olarak gelen ve işyerlerini, evleri, okulları, kiliseleri ve mezarlıkları tahrip eden insan yığınlarının akınına uğradı [...] Bu saldırılara aşağı yukarı 100 bin kişinin katıldığı düşünülmektedir. Saldırıları 20 ila 30 kişiden oluşan organize olmuş birlikler tarafından gerçekleştirildi; bu birlikler kendi aralarında kışkırtıcılar, önderler, tahripçiler olarak sınıflandırılabilir. Kışkırtıcılar, çoğunlukla Türk bayrakları ile Atatürk ve Celal Bayar'ın büst ve fotoğraflarından oluşan donatılara sahipti. KTC'nin [Kıbrıs Türktür Cemiyeti] rozetlerini dağıtıyor ve halkı kendi dükkânlarına, evlerine ve arabalarına Türk bayrağı ile işaret koymaya çağırıyorlardı. Göstericiler, halkı tahrik etmek için ya Kıbrıs sorununu kullanıyor ya da halk arasında mevcut olan gayrimüslim antipatisini körüklüyordu [...] Evlerde, özellikle Rum kadınlara tecavüz edilmiştir. Balıklı Hastanesi baş hekiminin ifadesine göre, hastanede 60 kadın tecavüz nedeniyle tedavi görmüştür. Çok sayıda kadının bu durumu gizlemiş ve hastanede tedavi olmaktan kaçınmış olabileceği de düşünülürse, tecavüz kurbanlarının sayısının gerçekte de ha yüksek olduğu söylenebilir” (Güven, 2005, ss. 22-24, 39).

İşte bu noktada Schmitt'in ikazı akla gelir: eğer biz-onlar ayrımı toplumsal düzeye kadar düşerse, devlet iç huzuru ve güvenliği sağlama görevini ifa etmekte zorlanır ve ülke potansiyel bir iç savaşa sürüklenir. Devlet güvencesinin ortadan kalktığı ve hukukun tanınmadığı bu iki günde; azınlık durumunda olan Rum vatandaşların evleri ve dükkanları yakılmış, sokaklarda saldırıya uğramış, kiliseler tahrip edilmiş ve Rumlar adeta çıplak hayata indirgenen birer özneye dönüştürülmüşlerdir. Üstelik, azınlıklar şiddet eylemlerine maruz kalırken, İslamcılardan ya da muhafazakârlardan bu eylemlere karşı bir ses çıkmamış; bilakis, bu şiddet eylemlerinde iki tarafında bulunduğu ve bizzat DP hükümetinin de azmettirici olduğu iddiaları da söz konusu olmuştur. Milliyetçi blok, Yunan unsurunu yalnızca sınır ötesindeki bir düşman olarak görmemiş, gerektiğinde düşmana olan bu nefreti kullanarak ülke içerisindeki azınlıkları tahakküm altına almak ve kitleleri devletin arkasında sıraya dizmek için adeta bir silah olarak kullanmıştır. 6-7 Eylül Olayları sonrasında iki devlet arasındaki gerginlik, Kıbrıs Sorununun büyümesiyle devam etmiştir. Kıbrıs Sorunu, Türkçü hegemonik inşayı pekiştiren ve dost-düşman ayrımını toplumsal düzeyde kuvvetlendiren bir olgu olmuştur.

Kıbrıs Sorunu, Türk milliyetçiliğinin yıllardır tasvir ettiği Yunan/Rum düşmanlığının, 1974 yılında gerçekleştirilen Kıbrıs Barış Harekâtı ile gerçeğe dönüştüğü bir kırılma noktası olmuştur. Yunanistan'ın Kıbrıs'ı kendisine bağlama politikası olan *Enosis*, Türk milliyetçiliği için *Megali Idea*'nın bir parçası olarak algılanmıştır. *Enosis* politikasını gerçekleştirmeyi amaçlayan EOKA-B terör örgütü ise Türk milliyetçiliğinin tanımladığı ve Schmitt'in tasvir ettiği mutlak antagonizmanın somutlaşmış halidir. Yunanistan'ın bizzat desteklediği bu terör örgütü, Kıbrıs'ta yaşayan Türklere yönelik sistematik katliamlar gerçekleştirmiş ve Türkleri tamamen yok etme girişiminde bulunmuştur. Nihal Atsız, Kıbrıs'ta yaşanan olaylar sonrasında Yunan unsurunu şu sözleriyle tanımlamıştır:

"[...] Rumlar birkaç yıl önce de, katil papaz Makariyos zamanında Ada'da bir Türk kırgını yapmışlardır. Hele Türk doktorunun bir banyo içinde öldürülen üç masum ve güzel yavrusunun resimleri görenleri ağlatmıştı. Bunu yapan millete acınır mı? Rumlara insan gözüyle bakılabilir mi? Onlar Londra'da Başbakan Ecevit'i kucaklayarak bizi kurtarsın diye gösteriş yapar ama eline fırsat geçiren Rum'un yapacağı şey Türk'ü arkadan vurmaktır kadın, çocuk öldürmektir. Rum demek akrep demektir. Akrep nasıl, kendisine iyilik olsun diye derenin karşı

kıyısına geçiren kaplumbağa'yı sokmuş ve "ne yapayım, huyum böyle" demişse, Rum da aynı şekilde Türk düşmanlığı huyu ile yuğurulmuştur." (Atsız, 1974).

Schmittyen bir perspektifle bakıldığında, Kıbrıs Adası'nda Türk varlığını korumak için devletin bizzat olağanüstü hâl ilan ederek askeri müdahalede bulunması, Yunanları dış düşman olarak kodlayan Türk milliyetçiliğini haklı çıkarmıştır. Öte yandan, bu harekât ile sağcı-solcu fark etmeksizin kendi içinde kutuplaşan bütün siyasal partiler ve gruplar, dış düşman karşısında bir bütün olmuşlardır. Barış Harekâtı sonrasında Kuzey Kıbrıs kurtarılmış ve Yunanların *Enosis* hayali suya düşmüştür. Fakat, Yunanistan devleti var olduğu müddetçe *Megali Idea* resmen sonlanmayacak ve Türk milliyetçiliği için mutlak bir tehdit olmaya devam edecektir.

Bu askeri müdahale hakkında değinilmesi gereken bir diğer nokta da şurasıdır: Türkiye, Kıbrıs'a askeri operasyonda bulunurken Kıbrıs Cumhuriyeti'ne ya da Yunanistan'a resmî olarak *casus belli* (savaş sebebi) beyanında bulunmamış, savaş ilan etmemiştir. Türkiye tarafından bu askeri müdahale, uluslararası hukukta savaş olarak değil, barış harekâtı olarak tanımlanmıştır. Zira Türkiye, Yunanistan ve Birleşik Krallık gibi Kıbrıs üzerinde garantörlük hakkına sahiptir. Devlet ise bu garantörlük hakkına dayanarak askeri müdahaleyi gerçekleştirmiştir (Laçiner, 2009, s. 100). Schmittyen bir bakış açısıyla okunduğunda bu durum, gayri resmî bir savaş ilanı olarak okunabilir. Yapılan askeri müdahalenin 'barış harekâtı' şeklinde tanımlanmasıyla esasen bir ad güzellemesine başvurulduğu söylenebilir. Zira Türkiye, Kıbrıs'ta Yunanistan'ın desteklediği EOKA-B terör örgütüne karşı bir askeri operasyon yürütmüş, yani dolaylı olarak Yunanistan ile çatışmıştır. Bu harekâta tepki olarak Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadından ayrılması, ayrılma sebebini ise ABD'nin Türkiye'ye müdahale etmediği şeklinde açıklaması, Türkiye'nin Yunanistan ile gayri resmî olarak savaştığının delili niteliğindedir (Oran, 2009, s. 750). 1950'li yıllardan itibaren yaklaşık 20 yıldır varlığını sürdüren ve derinleşen Kıbrıs Sorunu, Türkiye açısından askeri müdahale ile fiilen nihayete ermiş olsa da uluslararası arenada varlığını sürdürmektedir. Günümüzde Kıbrıs Türklerinin can ve mal güvenliği sağlanmıştır, ancak Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti uluslararası arenada tanınmamıştır ve Yunanistan'ın Kıbrıs üzerindeki talepleri devam etmektedir.

Kıbrıs Barış Harekâtının akabinde, Türk milliyetçiliğinin Yunanistan üzerinden tanımladığı ontolojik tehdit durumu, karada olduğu gibi denizde de sürmektedir. 1980'li

ve 1990'lı yıllar boyunca iki devlet arasında yaşanan Kıta Sahanlığı ve karasularının 12 mile çıkarılması sorunları hem Türk milliyetçiliği hem de devlet için kritik bir beka meselesi haline gelmiştir. Yunanistan'ın karasularını 6 milden 12 mile çıkarma talebi, Türkiye için direkt olarak *casus belli*, yani savaş sebebi kabul edilmiştir (Sönmezoğlu, 2006, s. 650). Böylece mutlak egemen, olağanüstü hâle karar verme yetkisini denizler üzerinde de göstermiştir. Türkiye'nin Ege Denizi'ndeki kalıcı teyakkuz durumunun zirveye ulaştığı nokta ise 1996 yılında Yunanistan ile yaşanan Kardak Krizi olmuştur. İktisadi olarak bir değeri olmayan ve üzerinde kimse yaşamayan bu iki küçük kayalık, Türkiye için aniden ülkenin bölünmez bütünlüğünün sembolü haline gelmiştir. Askeri müdahale ile Türk komandolarının bu kayalıklarda Türk bayrağı dikmesi, mutlak egemenin düşmana bir çakıl taşı dahi bırakmama iradesinin göstergesi olmuştur (Tuncer, 2017, ss. 740-741). Bu noktada Türk milliyetçiliği, küçük bir kaya parçasını bile dış düşman tanımını kullanarak beka sorununa dönüştürmüş ve bu yönde kitleleri konsolide ederek iç siyasette hegemonik bloğunu pekiştirebilmiştir.

Türk milliyetçiliğinin Yunanistan ve Yunanlar üzerinden tasvir ettiği bu devasa antagonizma, yalnızca jeopolitik krizlerle sınırlı kalmamış; hudutların hemen ötesinde yaşamlarını sürdüren Batı Trakya Türkleri üzerinden demografik bir sorun olarak da varlığını sürdürmüştür. 1990'lı yıllar ise Batı Trakya Türklerinin seslerini en çok duyurabildikleri bir dönem olmuş ve resmî düzeyde Türk-Yunan ilişkilerinin olumsuz yönde gelişmesine neden olmuştur (Oran, 2009, ss. 445, 448). Lozan Antlaşması gereğince Yunanistan sınırları içinde bırakılan Türk azınlığı, milliyetçi ideolojinin hafızasında millî hudutların dışında bırakılan soydaşlar ve Yunanların insafına terk edilen esirlerdir. Yunanistan'ın yıllarca Batı Trakya üzerinde yürüttüğü sistematik asimilasyon politikaları, Türkleri siyasal hayattan dışlayarak birer *homo sacer*'e dönüştürmüştür (Kızılyürek, 2002, s. 230). Yunan devletinin anayasal vatandaşı sayılan Batı Trakya Türkleri, Yunan egemen iradesi tarafından kimlikleri yok sayılmış, mülklerine el konulmuş ve bütün anayasal haklarından yoksun bırakılmışlardır (Gökçen, 2010, ss. 50-53). Türklerin Batı Trakya'da uğradığı bu baskı, Türkiye'deki milliyetçi bloğun Yunan nefretini körüklemiş ve Schmittyen dost-düşman ayrımını pekiştirmiştir.

Görünürde müttefik olan, fakat arka planda Türkiye'nin kuyusunu kazan Yunanistan, 1980'li yıllardan itibaren BM denetiminde olan Lavrion mülteci kampını PKK'lı teröristlere açmıştır. Türkiye, bu kamptaki PKK'lı teröristlerin askeri eğitim

gördüğünü ve Yunanistan'ın terör örgütü PKK finanse ettiğini öne sürmüş, Yunanistan ise bunları reddederek "Kürt halkının haklı taleplerini" desteklediklerini bildirmiştir (Tuncer, 2017, s. 741). Yunanistan, Türkiye üzerindeki çıkarlarını insan hakları söylemlerinin arkasına saklanarak meşrulaştırma amacı gütmüştür. Türkiye'ye ve Türklere güdülen bu düşmanlık, haklı talepler ve insaniyet kisvesi altında uluslararası arenada ahlakileştirilmeye çalışılmıştır. Türkiye ile konvansiyonel savaşa girmekten kaçınan Yunanistan, Türkiye içerisindeki *dissensus* durumunu fonlayarak Türk siyasal birliğini parçalamayı hedeflemiştir. Bu durum, Türk milliyetçiliği için basit bir komşuluk meselesinin ötesinde Schmittyen bir krizdir. Bu krizi derinleştiren asıl olay ise PKK elebaşı Öcalan'ın Kenya'daki Yunanistan Büyükelçiliği'nde saklanmasıdır. 1999 yılında Türk makamları tarafından düzenlenen gizli operasyonla Öcalan, Yunanistan Büyükelçiliği'nden çıkarılıp Türkiye'ye getirilmiştir (Tuncer, 2017, s. 742). Türk milliyetçiliği için yaşanan bu olaylar hem Yunanlara -dış düşmana- hem de Kürtlere -iç düşmana- yönelik kurucu dışsallığı kuvvetlendirmiştir. Üstelik, devletin bekası üzerinden kitleler, bu düşmanlara karşı konsolide edilmiş ve toplumsal düzeyde dost-düşman ayrımı üretilmeye devam edilmiştir.

Görüldüğü üzere XX. yüzyıl boyunca Türkiye ile Yunanistan arasında yaşanan jeopolitik ve demografik sorunlar silsilesi hem Türk milliyetçiliğinin hem de egemen iradenin daima Sevr travmasını diri tuttuğu, Türk milletini daimî bir teyakkuz durumunda sabitlediği ve siyasal birliğin güvenliğini öncül aldığı büyük bir hegemonik araç olmuştur. Yunanistan devleti, Türk milliyetçiliğinin kimlik inşasında ihtiyaç duyduğu kurucu dışsal unsurunun en açık ve en kurumsal aktörlerinden biri olmuştur. Fakat Türk milliyetçiliğinin kökenindeki o derin travmanın, tek bir antagonistik unsur ile oluştuğu söylenemez. Bu kurucu dışsal unsurlarından diğeri, Türkiye'nin doğu sınırlarında bulunan Ermenilerdir. Ermeniler, genellikle Türk-Yunan ilişkilerinin gerginleştiği dönemlerde sahneye çıkmışlar ve hatta Yunanlar ile Türkiye aleyhine iş birliği içerisine girmişlerdir. Özellikle 1970'li yıllardan itibaren Türkiye üzerinde faaliyetlerini artıran terör örgütü ASALA ile Ermeniler, Türk milliyetçiliğinin ontolojik antagonizmalarından ve aynı zamanda kurucu dışsal unsurlarından biri olmuştur.

3.1.1.2. Ermenistan/Ermeniler

Türk milliyetçiliğinin inşa sürecinde Ermeni unsuru, derin ve karanlık bir zemin üzerinde bulunmaktadır. Ermeniler de tıpkı Yunanlar gibi devletin bölünmez bütünlüğü için mutlak bir dış düşman olarak kodlanmışlardır. Ermenilerin kurucu dışsala dönüşmesi durumu ise direkt olarak Geç Osmanlı döneminden kalan mirasla ilişkilidir. Osmanlı hakimiyeti altında “millet-i sadıka” unvanı ile anılacak kadar Türklerle kaynaşan Ermeniler, XIX. yüzyıldan sonra Türk milliyetçiliği için antagonistik bir unsura dönüşme yoluna girmiştir (Akbulut, 1995, s. 30). Cumhuriyet döneminde Türk-Ermeni ilişkilerini genel olarak belirleyen unsur ise 1915 yılında alınan tehcir kararı olmuştur. Birinci Dünya Savaşı sırasında Rus Çarlığı ile iş birliğinde bulunarak Osmanlı ordusunu sırtından bıçaklayan, Türk köylerine saldırılar düzenleyen ayrılıkçı Ermeni çetelere karşı güvenlik tedbiri olarak alınan Tehcir Kanunu, Ermeniler tarafından soykırım olarak tanımlanmıştır (Koçoğlu, 2004, ss. 117-118). Bu bağlamda Türkçü perspektif, Ermeni Sorununun doğuşunu, Osmanlı İmparatorluğu’nun en zayıf olduğu anda Batılı devletlerin ve Rus Çarlığı’nın kışkırtmasıyla ayrılıkçı hareketler başlatan Ermenilerin eylemlerine bağlamaktadır.

Bolşevik Devriminden sonra Ermeniler ve hatta bütün Kafkas milletleri, SSCB’nin hâkimiyeti altına girmiştir. Bu sebeple Türkiye, Ermeniler ya da diğer Kafkas ülkeleriyle ile doğrudan bir ilişki geliştirememiş, bu ilişki dolaylı olarak Moskova üzerinden kurulmuştur. SSCB için ise Ermeni kimliği veya Ermeni sorunu, kendi siyaset stratejilerinin içerisinde ve kendi menfaatlerine uygun olup olmaması yönünden mühim bir unsur olmuştur. Bu bağlamda SSCB, Rus Çarlığı’nın yayılmacı misyonunu devam ettirmiş ve 1922 yılında Ermenistan, bir Sovyet Cumhuriyeti olmuştur. Bu tarihten sonra ise SSCB, Ermeni davasının savunucusu olduğunu öne sürmüş ve 1947 yılında New York’ta Dünya Ermenileri Birliği Kongresi’nin toplanmasında aracı olmuştur. Bu kongrede Türkiye’ye bağlı olan Kars ve Ardahan’ın Sovyet Ermenistan’ına ait olduğu kararlaştırılmış ve bu mevzuu ile ilgili BM’ye bir muhtıra verilmesini sağlamıştır (Kesgin, 2017, s. 189). Ermeni kongresinde Türk topraklarında hak iddia edilmesi, Türk milliyetçiliğinin nezdinde Ermeni terörünün ve Sovyet yayılmacılığının tek bir bedende birleşerek devletin bekasını hedef alması, yani Schmittyen anlamda ontolojik düşmanın siyasal birliği tehdit etmesi anlamına gelmiştir. Türk milliyetçiliğine göre bu durum, Sevr travmasının tetiklenmesine ve beka meselesinin yeniden dirilmesine sebep olmuştur.

Böylece Türkçü hegemonik blok için kurucu dışsal unsuru pekişmiş ve kimlik inşasını sağlamlaştırmıştır.

Ermeni diasporası, 1915 Tehcirini “soykırım” olarak tanımış ve dünya kamuoyuna da tanıtmak için çalışmalar yürütmüştür. İkinci Dünya Savaşı sonrası kurulan yeni Alman devletinin Yahudilerden resmen özür dileyerek tazminat ödemesi ve Nazi Almanyası’na liderlerinin soykırım suçuyla Nürnberg Mahkemeleri’nde yargılanmaları, Ermeni diasporası için ilham kaynağı olmuştur. Bu maksatla, diaspora tarafından aşamalı bir şekilde uygulamaya konulan ve “Dört-T” (Tanıtım, Tanınma, Tazminat ve Toprak) olarak adlandırılan siyasi bir strateji geliştirilmiştir (Oğuzorhan, 2017, s. 33). 1960’lı yıllara gelindiğinde Ermeni diasporası, bu stratejiye bağlı kalarak Türkiye’ye karşı faaliyetlerini artırmış, ABD ve Avrupa ülkelerinde çeşitli gösteriler ve mitingler düzenleyerek adeta hegemonik bir mücadele başlatmıştır. 24 Nisan tarihini soykırım günü olarak ortaya atarak Türkiye’nin Doğu Anadolu topraklarında hak iddia etmişlerdir (Akbulut, 1995, s. 38). 1965 yılına gelindiğinde, Ermeni Soykırımı iddialarının 50. yıldönümü olduğu belirtilmiş ve SSCB Ermenilerin anıt taleplerini kabul etmiştir. İlerleyen süreçte ise Erivan’da Ermeni Soykırımı Anıtı’nın açılışı yapılmıştır (Hür, 2009, ss. 1135, 1147). Kıbrıs Sorunu nedeniyle Türk-Yunan ilişkilerinin olumsuz yönde seyrettiği bu yıllarda Yunan basını, bu durumdan yararlanabilmek adına Ermeni soykırımı iddiaları için yapılan Ermeni hareketlerini desteklemiş Türkiye aleyhine geniş çaplı kampanyalar yürütmüştür (Uras, 1987, s. XCIV).

Türkiye’ye yönelik Ermeni propagandaları devam ederken, 1970’li yıllarda çeşitli ülkelerin meclislerinde Ermeni Soykırımı yasa tasarıları gündeme gelmiştir. Öte yandan, 1970’li yıllarda eşzamanlı olarak ASALA ile (Ermenistan’ın Özgürlüğü için Gizli Ermeni Ordusu) Ermeni terör hareketleri yeniden başlamıştır. Türkiye’nin Los Angeles Başkonsolosu’nun şehit edilmesiyle başlayan Ermeni teröründe öldürülen diplomat sayısı yaklaşık 34’tür (Erşan, 2018, s. 8-9). 1975 yılından itibaren direkt olarak Türkiye’yi hedef alan terör örgütü ASALA, Türkiye’nin diplomatik temsilciliklerine ve Türk Hava Yolları’na saldırılar düzenlemiştir. Ermeni teröründen faydalanmak isteyen devletlerden biri de elbette Yunanistan olmuştur. Bilhassa, 1974 yılında gerçekleştirilen Kıbrıs Barış Harekâtından sonra Yunanistan ve Kıbrıs Rum Kesimi, terör örgütü ASALA’ya destek olmaya başlamıştır. Teröristlerin, Kıbrıs Rum Kesimi’nde askeri eğitim aldıkları haberleri basında çokça yer almıştır (Aktaş & Güntay, 2016, s. 62). Yunanistan başta

olmak üzere diğer Batılı devletlerin de uzun süre ASALA terör örgütüne yönelik destekleyici tutumları hem Türk egemen iradesi için hem de Türk milliyetçiliği için dış düşman kavramsallaştırmasını canlandıran bir durum olmuştur. Dolayısıyla ASALA ile Ermeniler, Schmittyen anlamda direkt olarak Türk devletini ve Türk ulusunu fiziksel olarak ortadan kaldırmayı amaçlayan bir mutlak düşman olarak kategorize edilmiştir.

Türk milliyetçiliğinin beka söylemleri, ASALA'nın terör eylemleriyle somutlaşmış ve gerçeğe dönüşmüştür. İlerleyen süreçte ASALA, kendisiyle aynı dönemde ortaya çıkan ayrılıkçı PKK terör örgütü ile ilişkilendirilerek Kürt milliyetçiliğine karşı da hegemonik bir hamle yapılmıştır. Ermeni terörü, Türk milleti nezdinde büyük bir negatif etki bırakmış ve “İttihatçılar bu tehlikeli grubu ortadan kaldırmakla çok haklıymış” düşüncesi, Türk milletinin bilinçaltına yerleşmesinde yardımcı olmuştur. “Ermeni = ASALA = terör” denklemi, Türk milliyetçiliğinin kitleleri konsolide edebilmesi adına güçlü bir araç olmuş, daha sonra bu denklemin “Öcalan = terör = Ermeni tohumu” şeklinde bir varyasyonu ortaya atılmıştır (Hür, 2009, s. 1138-1139). ASALA terör örgütünün varlığı, mutlak egemen olanın meşruiyeti için büyük bir güç kaynağı olmuştur. Ülkenin dışında bulunan ve sınır tanımayan bu tehdit, devlete olağan hukuku askıya alma imkânı vermiş ve daha rahat karar alabilmesini sağlamıştır. Türkçü hegemonik blok ise ASALA terörü üzerinden, egemen devletin iç huzuru ve güvenliği sağlamak adına aldığı sert kararları -1980 Darbesi gibi- sorgusuz sualsiz onaylamış ve bunu ahlaki bir zorunluluk olarak kabul etmiştir. Böylece hem Türkçü hegemonik insanın sarsılması engellenmiş hem de kitleler Ermeni terörüne ve Kürt siyasal hareketine karşı mobilize edilmiştir.

Ermeni diasporası, ‘Dört T’ stratejisiyle uluslararası arenada görünürlük elde edebilmiş ve Ermeni Soykırımı iddiaları ilk kez 1985 yılında BM İnsan Hakları Alt Komisyonu’nda benimsenmiştir. 1987 yılında ise Avrupa Parlamentosu’nda Ermeni Soykırımı iddiası hakkında bir karar tasarısı kabul edilmiştir. Bu kararda şu ifadeler geçmektedir:

“1915-1917’de Osmanlı İmparatorluğu topraklarında yaşayan Ermenilere karşı gerçekleşen trajik olayların Birleşmiş Milletler Örgütü [1948 Soykırım] Sözleşmesindeki anlamıyla bir soykırım oluşturduğu kanısındadır. Parlamento (...) Bugünkü Türk Hükümetinin geçmişte 'Jön Türkler' Hükümeti tarafından Ermeni halkına karşı işlenen soykırımı kabullenmeyi reddetmesinin (...)

Türkiye'nin Topluluğa olası katılımının incelenmesi önünde aşılmaz engeller oluştuğunu düşünmektedir.” (Hür, 2009, s. 1139).

Ermeni Soykırımı iddiasının gündem olduğu bu zamanlarda SSCB dağılmış ve Ermenistan, 1990 yılında bağımsızlığını ilan etmiştir. Ancak Türkiye, Ermenistan'ı hemen tanımamıştır. Zira Ermenistan'ın bağımsız bir ulus devlet olması, ontolojik düşmanın sınırın tam dibinde var olması ve tarih sayfalarının yeniden açılması anlamına gelmekteydi. Dış düşman artık diasporanın paramiliter gücü olmaktan çıkmış, doğrudan hudutların ötesinde varlığını ilan eden ve silahlanarak toprak talep eden Schmittyen bir dış tehdide dönüşmüştür (Hür, 2009, s. 1139). Yeni kurulan Ermeni devleti, Bağımsızlık Bildirgesi'nde 1915 Tehcirine atıfta bulunmuş ve Türkiye sınırları içinde olan Ağrı Dağı'nı devlet armasına yerleştirmiştir. Bununla birlikte, Ermenistan Anayasası içinde “Büyük Ermenistan” ifadesi bulunmaktadır. Bu tutum, uluslararası arenada Ermenistan'ı yayılmacı bir devlet konumuna sokarken, bunun zemininin soykırım iddiasıyla meşrulaştırılmak istenmesi Türkçü hegemonik bloğun Ermeni kurucu dışsalını inşa edebilmesi adına bir araç haline dönüşmüştür (Aktaş & Güntay, 2016, s. 61). Öte yandan, Ermenistan-Azerbaycan Savaşı ve Dağlık Karabağ Sorunu da Türkiye'nin Ermenistan'ı direkt olarak tanımamasının sebeplerinden olmuştur. ABD Kongresi, eski Sovyet Cumhuriyetlerine yardımını öngören *Freedom Support Act* (Özgürlüğü Destekleme) yasasını kabul etmiş, ancak kongre içerisinde nüfuzlu olan Ermeni diasporasının müdahalesiyle Azerbaycan'a yardım yapılması engellenmiştir. Bu durum ise Azerbaycan'ı “soydaş” olarak tanımlayan Türk milliyetçilerinin Ermeni nefretini körüklemiştir (Hür, 2009, s. 1139). Ermeni diasporasının ABD'nin kuruluşlarında ve medyasında bu denli nüfuz sahibi olması, başta Türk milliyetçileri olmak üzere birçok kesimde Ermeni antipatisini kuvvetlendiren bir unsur olmuştur. Batılı ülkelerin ekonomik yardımlarla Ermenistan'ı ayakta tutan önemli güçlerden biri olması da eklenince, Türk milliyetçiliği nezdinde “emperyalist ülkelerin desteklediği işbirlikçi Ermeniler” söylemi yeniden üretilmeye başlamıştır (Hür, 2009, s. 1140).

Ermenistan'ın Azerbaycan'a yönelik devam eden işgalin genişlemesi üzerine Türkiye, Ermenistan ile olan kara sınırını ve hava sahasını kapatmıştır. Bunun üzerine Ermenistan tarafı, Türkiye'nin kendisine ambargo uyguladığını ve sınırın açılması gerektiğini gündemde tutmuştur (Kesgin, 2017, ss. 191-192). Türkiye'nin attığı bu hamle, mutlak egemen iradenin Doğu Anadolu coğrafyası üzerinden dost-düşman denklemini

kurduğu ve olağanüstü hâle karar verdiği bir an olarak okunabilir. Soydaş Azerbaycan'ın işgali karşısında Türkiye, Ermenistan'a savaş ilan etmese de bu hamle ile tarafını göstermiştir. Öyle ki Ermeni diasporası, Avrupa'daki nüfuzunu kullanarak bu sınır meselesini, Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecinde önkoşul olarak ortaya atmasını sağlamıştır. Türk egemen iradesinin kararını sahada kırmaya gücü yetmeyen Ermenistan, Türkiye ile olan çatışmasını AB'nin bürokratik zeminine aktarmıştır ve Türkiye'nin aleyhine bir koz elde etmeyi amaçlamıştır. Türkiye ise sınırların açılmasını; Ermenistan'ın antlaşmalara bağlı kalması, soykırım iddialarını terk etmesi ve Karabağ da dahil olmak üzere Azerbaycan topraklarının tamamından çekilmesi gibi koşullara bağlamıştır. Türk egemen iradesinin Azerbaycan bunalımını benimsemesi ise Türk milliyetçilerinin nezdinde bir beka kaygısının derinleşmesi olarak kabul edilmekte ve Ermeni kurucu dışsallığını bu noktada pekiştirmektedir (Bora, 1995, s. 202). Bu koşullar ile Türkiye, Schmittyen anlamda mutlak düşmana karşı sert bir çizgi çekmiş ve Ermenistan'ın Türk düşmanlığı üzerine inşa ettiği düzenin terk etmesini talep etmiştir.

Türk milliyetçiliğinin Yunanistan ve Ermenistan aktörleri üzerinden kurduğu ve pekiştirdiği kurucu dışsallık, direkt olarak devletin bölünmez bütünlüğüne yönelik bir savunma mekanizmasıdır. Bu bağlamda düşman, siyasal birliği yok etmek isteyen etnik ve somut bir yapıda olmuştur. Fakat, Türk sağının bir diğer ana omurgasını tamamlayan Muhafazakârlık için varoluşsal düşman az da olsa farklıdır. Muhafazakâr bloğun tahayyülündeki mutlak düşman, hudutları aşan bir komşu devletten ziyade; direkt olarak ahlakı, inancı ve millet ruhunu yok etmeye ant içen küresel ve ideolojik bir devdir. Bu dev ise SSCB ve komünizmdir. Soğuk Savaş iklimi içerisinde SSCB, muhafazakâr hegemonik blok için dinsizliğin, materyalizmin ve mutlak sekülerizasyonun somutlaşmış halidir. Milliyetçilik ulusu ve vatan toprağını müdafaa ederken, muhafazakârlık kutsal değerleri ve mukaddesatı müdafaa etme misyonunu benimsemiş ve varoluşunu buna göre temellendirmiştir. İşte bu noktada Schmitt'in dost-düşman dikotomisi, doğrudan inanç, ahlak ve yaşam tarzı üzerinden yeniden inşa edilecektir.

3.1.2. Muhafazakârların Kurucu Dışsalı: Sovyetler Birliği

Millî Mücadele ve akabinde Erken Cumhuriyet dönemlerinde Türk-Sovyet ilişkileri, anti-empyralist bir çizgide ve dostane bir biçimde ilerlemiştir. Ancak ikinci bölümde de anlatıldığı üzere, devlet içerisinde komünizmin yayılmasına kesinlikle taviz

verilmemiş ve Schmittyen anlamda komünizm iç düşman olarak kodlanmıştır. İşte bu noktada, kavram karmaşasının önüne geçebilmek için “komünizm karşıtlığı” ile “Sovyet karşıtlığı” arasındaki ayrıma değinilmeli ve bu iki karşıtlığın tarihsel kökenleri olan “Rus karşıtlığı” ile örtüştüğü belirtilmelidir. Erken Cumhuriyet döneminde Sovyet karşıtlığı yaşanmamış olsa da Geç Osmanlı döneminde yapılan Osmanlı-Rus savaşlarından dolayı Rus karşıtlığı, daha çok Doğu Anadolu bölgesinde yakınlarını kaybedenler tarafından varlığını sürdürmekteydi. Ancak, Rus karşıtlığı devlet politikası olmadı (Tellal, 2000, s. 60-61). Sovyet ve komünizm karşıtlıkları arasındaki ayrım ise Gazi Mustafa Kemal Paşa tarafından şu sözlerle açıklanmıştır:

“[...] bu noktada iki ciheti birbirinden tefrik etmek lazımdır. Biri, Bolşevik olmak; diğeri, Bolşevik Rusyası'yla ittifak etmek. Biz, Heyet-i İcraiye, Bolşevik Rusyası'yla ittifak etmekten bahsediyoruz. Yoksa, Bolşevik olmaktan bahsetmiyoruz. Bolşevik olmak büsbütün başka bir meseledir. Böyle bir mesele ile bizim iştigale ihtiyacımız yoktur. Fakat ittifak meselesi, kemal-i ciddiyet ve ehemmiyetle takip edilmektedir ve muvaffak olacağımıza ümidimiz berkemaldir.” (Borak, 2004, s. 50).

Cumhuriyet'in ilk yıllarından 1945 yılına kadarki zaman aralığında Sovyet karşıtlığı, bir devlet politikası olmamıştır. Fakat, daha önce de değinildiği üzere bu iki devletin ilişkilerinin kırılma noktası, SSCB'nin Boğazlarda üs ve toprak talebi iddiası olmuştur. Bu olağanüstü hâl karşısında İnönü, Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye yönelik bu agresif tutumuna karşı siyasal birliğin güvenliğini garantiye almak adına bir karar vererek Batı dünyasıyla ilişkileri geliştirmeye karar vermiştir. Böylece İnönü, aldığı bu karar ile Schmittyen bir dost-düşman denklemi kurmuştur. Çok partili hayata geçilmeden önce ortaya çıkan bu Sovyet karşıtı politika, dönemin mutlak egemen iktidarı olan CHP'den muhafazakâr bir çizgide bulunan DP'ye ve AP'ye devredilmiştir. Muhafazakâr blok ise İnönü'nün bu politikasını bir adım öne taşımıştır. Sovyet düşmanlığı iç siyasete dahil edilerek devasa bir ideolojik/hegemonik mücadele başlatılmış ve muhafazakârlığın hegemonik inşasının Sovyet kurucu dışsalı üzerinden devam ettirilmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde, ülke içerisindeki sol/sosyalist hareketlerin niçin ve nasıl iç düşman olarak kategorize edildiği ele alınmıştır. Bu düşmanlaştırmanın meşruiyet kaynağı ise çalışmanın bu bölümünde incelenecek olan SSCB'nin Türkiye'ye karşı izlediği yayılmacı politika ve ontolojik tehlike durumu olacaktır.

İlk olarak SSCB'nin “toprak talebi” iddiasına değinilecek olursa, esasen savaş durumunda ya da savaş sonrasında SSCB'nin sözlü ya da yazılı olarak Türkiye'den resmî düzeyde bir toprak talebi olmamıştır. Bu mevzuu, iki Gürcü profesörün Türkiye toprakları üzerindeki isteklerini aktaran bir makale ile gündeme gelmiştir (Sancaktar, 2011, s. 51). Bu makalede ise şu ifadeler geçmektedir:

“Gürcü halkı hiçbir zaman vazgeçemediği ve vazgeçemeyeceği topraklarını geri almak zorundadır. Ardahan, Artvin, Oltu, Tortum, İspir, Bayburt, Gümüşhane ve Giresun, Trabzon bölgelerini içine almak üzere Doğu Lazistan'ı yani Gürcistan'dan koparılmış toprakların bir bölümünü kastediyoruz” (Tellal, 2000, s. 246).

Daha önce de bahsedildiği üzere SSCB, Ermeni davasının savunucusu olduğunu dile getirmiş ve ABD'de gerçekleştirilen Ermeni Kongresi'nde Kars ve Ardahan üzerinde hak iddia edilmişti (Bölüm 3.1.1.2.). Söz konusu makalede ise Gürcüler üzerinden bir toprak iddiası ortaya atılmıştır. Sovyet yönetimi, bizzat Türkiye'ye resmî düzeyde toprak taleplerini bildirmemiş olsa da Ermeniler ve Gürcüler üzerinden bu talepleri ileri sürmüştür. Bu hamleler ile SSCB'nin asıl amacı ise uluslararası arenada “saldırgan Rus” imajının önüne geçmek ve Ermenileri-Gürcüleri maşa olarak kullanmaktır. Aynı zamanda Ermeni diasporasının güvenini kazanarak, onları Moskova'nın çıkarları doğrultusunda kullanmayı da amaçlamıştır. Böylece Ermenileri savunan devletlerin ve tanınmış siyasetçilerin desteğini alarak uluslararası arenada toprak talepleri konusunda meşruiyet kazanmayı hedeflemiştir (Çelik, 2018, s. 5199). Bu gelişmeler, dönemin mutlak egemeni CHP ve sonrasında iktidar olan DP tarafından Türkiye'deki sosyalist hareketlerin Schmittyen anlamda iç düşman olarak kodlanması için kullanılmış ve “SSCB Türkiye'yi işgal etmek istiyor” söylemiyle bu düşmanlığa bir meşruiyet kazandırılmıştır (Sancaktar, 2011, s. 51). Böylece Türk kamuoyunda oluşan Sovyet korkusu yıllarca devam etmiş ve bu korku üzerinden anti-komünizm düşüncesi geliştirilmiştir. Türkiye'deki sosyalist aydınlar ve işçi-köylü örgütlenmeleri ‘Sovyet ajanlığı/işbirlikçileri’ şeklinde suçlamalarla zayıflatılmışlardır. Anti-komünizm düşüncesi ise dönemin sağcı -İslamcı, milliyetçi, muhafazakâr- gazeteleri, aydınları ve yazarları tarafından benimsenmiştir. Üstelik Batılı gazeteler, akademisyenler ve politikacılar tarafından da Türkiye'nin egemenliğinin tehdit edildiği dillendirilmiş ve yazılmıştır. Stalin'in ölümü sonrasında dış politikada yumuşamaya giden SSCB, Türkiye'ye Boğazlarda üs ve toprak taleplerinin olmadığını

resmen bildirse de iç siyasette değişen bir şey olmamıştır. SSCB, antagonistik unsur olarak anılmaya devam etmiş ve anti-komünizm üzerinden dost-düşman ayrımı yeniden üretilmiştir (Benhür, 2004, s. 335; Tellal, 2000, ss. 66-67).

1950 yılında iktidar olan ve Sovyet tehdidine karşı NATO'ya üye olmak isteyen DP, Batı dünyasının güvenini kazanabilmek -bir diğer ifadeyle anti-komünist olduğunu kanıtlamak- için Kore Savaşı'na asker gönderme kararı almış ve NATO'ya kabul edilmiştir (Örnek, 2010, s. 33). DP iktidarının NATO'ya katılması ve Kore Savaşı'na asker göndermesi, yalnızca bir ittifak arayışı değil, Schmittyen anlamda dost ve düşmanın yeniden üretilmesi anlamına gelmektedir. DP, ülke içinde meşruiyetini sağlama almak için hem ABD gibi kuvvetli bir 'dost' hem de SSCB gibi tehlikeli bir 'düşman' tanımlaması yapmış ve ülke içindeki sosyalistleri kriminalize etmek için meşru bir zemin hazırlamıştır. Başlangıçta özgürlükçü ve halkçı söylemler kullanan DP, Türkiye'nin NATO'ya tam üyeliğinin kabul edilmesi sonrasında iç ve dış siyasetini anti-komünizm üzerine biçimlendirmiş, bu durum ise ülke içerisindeki komünizm için kapsamlı ve yıkıcı bir tasfiye sürecine dönüşmüştür (Bölüm 2.5.1.) Bununla birlikte Soğuk Savaş sürecinde İslamcılık, ABD'nin de etkisiyle anti-komünist bir araç olarak kullanılmış ve ülke içindeki komünistleri bastırma aracı olmuştur (Gürbüz, 2024, s. 427). Ülkede yaygınlaşan Sovyet ve komünizm karşıtlığıyla birlikte, ikinci bölümde de bahsedildiği üzere DP iktidarında komünistlere yönelik geniş çaplı bir tevkifat yaşanmıştır. Eroğul ise yaşanan bu tevkifat zincirini "başta Demokrat Parti iktidarı olmak üzere Türk burjuvazisi, öteden beri antikomünizm silahını kullanmıştır. Fakat bu dönemde, Kore Savaşı'ndan da yararlanılarak, bu ideolojik mücadele bir isteri derecesine vardırılmıştır" sözleriyle değerlendirmiştir (2014, s. 95). Yani DP iktidarı, anti-komünizmi toplumu konsolide edebilmek için araçsallaştırmış, bu şekilde Türk burjuvazisi ile inşa ettiği muhafazakâr hegemonik bloğun içerisindeki çelişkilerin üstünü kapatabilmiş ve gerektiğinde de meşru siyasal alanda bulunan rakiplerini düşmanlaştırma pratiğini kullanarak iç siyaseti manipüle etmek için kullanmıştır.

Türkiye'nin NATO'ya girişinden memnun olmayan SSCB, Türkiye'ye bir nota vermiştir. Bu notada, Türkiye'nin NATO'ya katılarak topraklarını NATO'nun saldırgan emellerine tahsis ettiğini belirtmiş ve üstü kapalı bir şekilde Türkiye'yi tehdit etmiştir (Benhür, 2004, s. 334). SSCB'nin bu tehditvari notası sonrasında devletin beka meselesi, muhafazakâr perspektif için tamamen SSCB'nin şeytani bir figüre dönüştürülmesiyle

doğrudan ilişkili hale getirilmiş ve kitleleri sosyalist harekete karşı militarize ederek bu hegemonik inşa kuvvetlendirilmiştir. Muhafazakârlık için komünizm, yalnızca hudutların ötesindeki bir tehdit olmaktan çıkmış ve direkt olarak aileyi, inancı ve mülkiyeti parçalamayı gaye edinmiş bir proje olarak yeniden tasvir edilmiştir. Dolayısıyla Muhafazakâr bloğun komünizme karşı olan bu sert tutumu, milliyetçilik ve İslamcılık ile kaynaşmasında etkisi büyük olmuştur. Bu üç ideolojinin birbirinden belli farkları olsa da tek bir düşman karşısında birbirleriyle eklemlenmekte zorlanmamışlardır. Özellikle MC hükümetlerinde bu durum, net bir şekilde gözlemlenebilmektedir (Bölüm 2.2.3.). Muhafazakârlığın devleti koruyucu ve kollayıcı olarak görmesi, doğrudan Schmitt'in devleti "her şeyin tayin edicisi" ve siyasal birliğin mutlak egemeni rolüne koymasıyla büyük bir benzerlik taşımaktadır. Zira egemen olan, "içerideki hainleri" tespit ederek bunlara karşı teyakkuz durumu -olağanüstü hâl- yaratarak ontolojik otoritesini tahkim eder. Böylece devlet, dışarıya karşı da kutsal bir mefkûreyi yerine getirmenin kapısını aralamaktadır. Bu mefkûre ise İslamcı perspektifte tüm Müslümanlara sahip çıkacak güçlü bir devlet düşüncesiyle kavramsallaştırılırken, milliyetçi perspektifte Turancı bir arzuyla doğmaktadır (Cengiz, 2021, s. 162). Bu şekilde muhafazakâr blok, kendi 'dost' çevresini hudutların ötesine taşımakta ve Schmittyen anlamda kendine teolojik ya da etnik olarak adlandırılabilen bir alan hegemonyası inşa etmeyi meşrulaştırmaktadır.

Sovyet yayılcılığının Balkanlar'da önlenmesi adına 1954 yılında Yugoslavya, Yunanistan ve Türkiye, Balkan Paketi'nı imzalamışlardır. Bu pakt, bölge dışından olası saldırılara karşı ortak savunma yapılmasını öngörmekteydi. Yapılan bu ittifak, ABD'nin Soğuk Savaş planlarını hayata geçiren girişimlerden biriydi ve Balkanlar'ın önemli bir bölümünü uydu devlet haline getiren SSCB'ye karşı, Batı bloğunun bölgede dengeyi sağlama politikasıydı (Erdoğan & Aslan, 2021, s. 305). Soğuk Savaş'ın oluşturduğu konjonktürün etkisiyle imzalanan bu pakt, muhafazakâr blok için devleti ve mukaddesatı Sovyet tehdidinden korumak için inşa edilmiş Schmittyen bir duvar niteliği taşımaktadır. Öte yandan, Türkiye'nin Sovyet tehdidine karşı bu paktı imzalaması, uluslararası düzeyde dost-düşman denkleminin ne kadar dinamik ve pragmatik bir şekilde işlediğini göstermektedir. Zira Sovyet antagonizması o kadar büyüktür ki; bu tehdit karşısında Türkiye ve Yunanistan, tarihsel anlamda birbirlerinin kurucu dışsalları oldukları halde kendi aralarındaki bütün sorunları askıya alarak müttefik olmak zorunda kalmışlardır. Sovyet yayılcılığı konusunda Türkiye'yi tetikleyen bir diğer olay ise 1957 yılında

yaşanan Suriye Krizi olmuştur. Boğazlarda askeri üs elde edemeyen Sovyetler, sıcak denizlere inme stratejisinden vazgeçmemiş ve hedefini Ortadoğu'ya kaydırmıştır. 1957 yılında SSCB ile Suriye askeri-ekonomik anlaşmalar yapmıştır. Suriye'nin adeta Sovyet üssüne döndüğünü gören Türkiye ise Ortadoğu'da komünizmin yayılmasını engellemek adına ABD'nin ortaya attığı Eisenhower Doktrini'ni benimsemiş ve Suriye sınırına asker yığmıştır (Kurban, 2014, ss. 264-265). Muhafazakârlık için halihazırda ülkenin doğu sınırında konuşlanan SSCB'nin Balkanlar'da ve Ortadoğu'da yayılma arzusu, Türkiye'nin etrafını tamamen kuşatması ve Türkiye'nin komünistleştirilmesi anlamına geliyordu. Bu durum, elbette iç siyasette de Schmittyen dost-düşman ayrımını tetiklemiştir. DP iktidarı, bu gelişmeyi anti-komünizmin kitlelerin zihninde pekişmesi ve dost-düşman üretimi için kullanmıştır. 27 Mayıs'a kadar DP, iktidarını meşrulaştırmak ve kitleleri konsolide etmek adına anti-komünizmden sonuna kadar faydalanmıştır.

27 Mayıs Darbesi, direkt olarak muhafazakâr çizgide bulunan DP'yi devirmek üzere yapılmış olsa da devlet politikası haline getirilen Sovyet ve komünizm karşıtlığı sürdürülmüştür. Bu bağlamda, mutlak egemen olan ile muhafazakâr blok arasındaki ortak nokta, Sovyet karşıtlığının sürdürülmesi olmuştur. İdareyi ele alan cuntacılar, uluslararası arenada ülkenin Doğu bloğuna sürüklendiği algısının yayılmasından çekinmişler ve sosyalizmi çağrıştıran her türlü unsura karşı mesafeli durmuşlardır. Darbeci subaylar, yönetimdeki meşruiyetlerini sağlamak ve toplumsal paniği azaltmak için derhal saflarını netleştirmek zorunda kalmışlardır. Bunun üzerine TRT radyosunda okuduğu bildiride Alparslan Türkeş, Türkiye'nin NATO'ya ve CENTO'ya bağlılığını ifade etmiştir (Buçukcu, 2017, s. 90). Bu adım ile devlet, küresel dost-düşman ayrımında Batı bloğunun tarafında olduğunu teyit etmiş ve SSCB'yi yeniden devletin mutlak düşmanı olarak kodlayarak nihai bir karar vermiştir. Cunta yönetiminin sosyalizme mesafeli durma ve Doğu bloğuna sürüklenme algısından çekinmesi, esasen Schmitt'in homojen toplum ilkesinin pratiğe dökülmesidir. Zira egemen olan, siyasal birliğin bekasını korumak adına, ülkeyi bu ideolojik virüsten -yani sosyalizmden- temizlemek zorundadır.

1960'lı yılların ortalarında, Türk-Sovyet ilişkilerinin resmî düzeyde normale dönmesi, iç siyasette komünizm düşmanlığından bir şey kaybettirmediği gibi, günümüzde bile SSCB'nin yokluğuna karşın komünizm düşmanlığının sona erdiği söylenemez. Ancak, Soğuk Savaş'ın etkisiyle komünizm düşmanlığıyla birlikte Sovyet düşmanlığı da körüklenmiştir. Bu düşmanlık körüklenirken ise muhafazakâr blok tarafından yaklaşık

300 yılı aşkın süre boyunca tanık olunan Osmanlı-Rus savaşlarından örnekler verilmiştir: “Beyaz kuzey postu üzerine kızıl bir tül geçirmiş” olan “Moskof”, ülke içerisindeki komünist iş birlikçileriyle hem iç hem de dış düşman olarak kodlanmıştır (Tellal, 2000, s. 61). Bu bağlamda, 1960’lı yıllarda dış politikada SSCB’ye yönelik mutlak düşmanlık sonlansa da ülke içerisinde Sovyet ajanlığıyla suçlanan sosyalist gruplar için çetin geçen bir dönem olmuştur. Bu dönemde Millî Türk Talebe Birliği (MTTB), Türkiye Komünizmle Mücadele Derneği (TKMD) ve Ülkü Ocakları gibi örgütlenmeler kurulmuş, komünizmin ülke içerisinde bitirilmesi amaçlanmıştır. Kökeni Osmanlı’nın son dönemlerine dayanan MTTB, 1930’lu yıllarda yeniden faaliyete geçmiş ve başlangıçta laiklik ilkesini benimseyen, Kemalist bir çizgide bulunan ve hatta 27 Mayıs Darbesini destekleyen bir örgütlenmeydi. Ancak, 1960’lı yılların ikinci yarısından itibaren Rasim Cinisli ve İsmail Kahraman gibi milliyetçi-muhafazakâr isimlerin örgüt başkanı olmalarıyla MTTB’nin eksenini sağa doğru kaymış oldu (Okutan, 2004, ss 134, 137). TKMD ise DP döneminde kurulmuş, ancak etkinliğini 1960’lı yıllarda artırmıştır. İsminden de anlaşılacağı üzere, bu örgütlenmenin amacı komünizme ve komünistlere karşı Türk milleti adına mücadele etmektir. 1960’lı yıllarda sol/sosyalist örgütlerin artmasıyla, sokakları boş bırakmamak adına TKMD devreye girmiştir (Meşe, 2017, ss. 118-119). Bu iki örgütlenmenin yanı sıra Ülkü Ocakları da komünizmle mücadelede etkili örgütlenmelerden biri olmuştur.

MHP’nin sokaktaki hali olan Ülkü Ocakları ve komando kampları, Schmitt’in işaret ettiği iç savaşa giden yolun en somut göstergesidir. Sosyalist hareketin sokak ve üniversitelerdeki “işgaline” karşı kurulan Ülkü Ocakları da tıpkı MTTB ve TKMD gibi devletin kılıcını -şiddet tekeli- gayri resmî olarak devrettiği bir anti-komünist paramiliter araç görevi görmüştür (Selçuk, 2023, s. 80). Ülkenin dört bir yanında emekli subaylar ve asker kökenli kişiler aracılığıyla komando kampları kurulmuş ve bu kamplarda ülkücü gençlere silah, yakın dövüş ve disiplin ve ideoloji eğitimleri verilmiştir. Bu şekilde Ülkü Ocakları, hükümetin gayri nizami harp aygıtına dönüştürülmüştür. Muhafazakâr bir çizgide bulunan AP hükümeti için Ülkü Ocakları, genel olarak komünizmle mücadele paydasında bir denge unsuru olarak görülmüştür (Yaşlı, 2019, ss. 213-214). Dönemin hükümeti, komünizm ve Sovyet tehdidine karşı Schmittyen anlamda olağanüstü hâle karar vererek komando kamplarında eğitim alan ülkücüleri sokaklarda konuşlandırmış ve ilerleyen süreçte bu durum, ülkede bir iç savaş simülasyonu meydana

getirmiştir. Ülkücülerin karşısında duran sosyalistler ise hukuk muhafazasının dışına itilen, yani öldürülmesi kınanmayan birer *homo sacer*'e indirgenmişlerdir. 1970 yılında kurulan Aydınlar Ocağı ise bu çatışmanın sağcı entelektüel cephesini oluşturmaktadır. Sosyalist entelektüellerin hegemonik bloğuna karşı toplumsal ve akademik mücadele içinde olan bu yapı; muhafazakâr, İslamcı ve milliyetçi münevverleri devletin kanadı altında bütünleştirmiş; sosyalizmi 'kökü dışarıda' söylemiyle kurucu dışsal konumuna oturtmuş, kendisini ise 'yerli ve millî' olarak tanıtmıştır. Böylece siyasal yelpazenin sağ kanadında yeni bir popülist halk inşası oluşturulmuştur.

Söz konusu milliyetçi-muhafazakâr örgütlenmeler, yalnızca özerk sivil toplum örgütleri olarak değil, devletin Schmittyen anlamda iç düşman olarak tanımladığı komünizm ile sokakta mücadele etmek için şiddet kullanma imtiyazı tanıdığı birer *polis* güçleridir. DP döneminde güncellenen düşman algısı sonucunda, CHP'den kalan irtica tehdidi parantez içine alınmış, komünizmin düşman olarak tanınmasıyla muhafazakârlık ile İslamcılık arasında zımni bir Schmittyen ittifak meydana gelmiştir. Böylece AP, İslamcı ve muhafazakâr taleplerle inşa ettiği hegemonik bloğu, anti-komünizm ortak paydasıyla sağlamlaştırmıştır. Bu durum, İslamcılara tamamen bir özgürlük alanı açmış gibi görünse de Rancière gözüyle yapılan bir okumada bunun bir yanılgı olduğu netleşir. Zira muhafazakâr AP hükümeti, tıpkı DP iktidarında olduğu gibi İslamcılığı komünizme karşı araçsallaştırmış, onların şeriat ya da hilafet gibi radikal taleplerini gürültü kirliliği olarak tanımlayarak uyuşmazlığı bastırmaya devam etmiştir. Bu durum ise İslamcılığın muhafazakâr blok tarafından araçsallaştırıldığı delili niteliğindedir.

Tanıl Bora'nın (2017b) *Türk Sağının Üç Hali* olarak nitelendirdiği milliyetçi, muhafazakâr ve İslamcı kimlik sahibi olan siyasal partiler, Aydınlar Ocağı'nın da devreye girmesiyle birlikte, belli farklılıklarına rağmen devletin en tehlikeli düşmanı olarak kodlanan komünizm karşısında bir bütün olmuşlar ve 1975 yılında MC koalisyon hükümetini kurmuşlardır (Bağcivan, 2022, ss. 42-43). Bu üç farklı ideolojinin "milliyetçi Cephe" altında toplanması ise Schmitt'in siyaset tanımının en uç noktası şeklinde değerlendirilebilir. Zira MC koalisyonu, siyaset ortamını meşru bir rekabet alanı olarak değil, adındaki "cephe" vurgusundan da görüldüğü üzere "milliyetçi kuvvetler" -biz- ve "bölücü komünistler" -onlar- arasında yaşanan bir savaş meydanı olarak tasavvur etmiştir (Can, 2023, s. 17). Öte yandan İslamcılık ve milliyetçilik, bu koalisyon ile devletin

bakanlıklarına ve bürokratik aygıtlarına erişim yetkisi kazanmış, Schmitt'in iç savaş tasviriyle izah ettiği bir idare stratejisi geliştirmiştir. MC hükümetleri yalnızca kolluk kuvvetleriyle sınırlı kalmamış, gözettiği paramiliter güçler ve mobilize İslamcı gruplar aracılığıyla şiddet tekeline ülke genelinde yaygınlaştırmıştır. Böylece sosyalist hareket; sokaklarda, fabrikalarda ya da üniversite kampüslerinde öldürülmesi meşru kabul edilen, anayasal haklarından yoksul bırakılan birer *homo sacer*'e indirgenmişlerdir. Nihayetinde 1970'lerin sonu, Türk sağının üç halinin "memleketi komünistlerden kurtarma" fikri doğrultusunda hükümet, gayrinizami harp aygıtına dönüşmüştür. Bu tehlikeli dönüşüm, ülkeyi adeta bir iç savaşa sürüklemiş ve 12 Eylül Darbesiyle potansiyel iç savaş durumu sonlandırılmıştır.

Türk muhafazakârlığı, Sovyet kurucu dışsalı üzerinden hegemonik bloğunu inşa ederek kutsadığı siyasal birliğin hudutlarını korumaya çalışırken; İslamcılık için ontolojik kriz, tamamen farklı bir kurucu dışsal üzerine kuruludur. Muhafazakâr blok için merkeze alınan devlet ve Milli/manevi değerlerin yerini, İslamcı perspektifte büyük bir ümmet tahayyülü alır. Schmitt'in bakış açısıyla incelenirse İslamcı siyasal hareket için bu mutlak dış düşman, bütün dünya sermayesine sahip olan ve yeni dünya düzenini kendi menfaatlerine göre dizayn ederek Müslüman coğrafyasını işgal eden mutlak tehdit Siyonizm'dir. İslam dünyasını paramparça ederek kolonileştiren Batılı devletler ise Siyonizm'in kontrolü altındaki birer kuklalar.

3.1.3. İslamcıların Kurucu Dışsalı: Siyonizm

Schmitt'in siyaset felsefesindeki dost-düşman ayrımı, İslamcı bakış açısıyla incelendiğinde ulus devletin kalıplarını aşarak bir medeniyetler çatışmasına evrilmektedir. İslamcı hegemonik blok için diriltilmesi ve bütünleşmesi gereken asıl özne -yani biz/dost-, etnik ya da anayasal bir kimlikle sınırlı olmayan İslam ümmetidir. Ümmetin karşısındaki en büyük düşman ise İslam ümmetini parçalamak ve kendi mutlak egemenliğini inşa etmek üzere doğan Siyonizm'dir. İslamcılığa göre Siyonizm, Batı emperyalizminin beyni olarak kabul edilmektedir. Öyle ki Siyonizm, Soğuk Savaş'ın iki kutbu olan komünizm tarafında da kapitalizm tarafında da etkindir (Aydın, 2004, s. 461). Bu iki kutup, İslamcılık için düşman olarak kategorize edilseler de asıl kurucu dışsal olarak kodlanan unsur, direkt olarak Siyonizm'dir. Üstelik, İslamcılığa göre Siyonizm, yalnızca Müslümanların değil, bütün dünyanın en büyük sorunu olarak nitelendirilir.

İslamcılığın inşa ettiği bu kurucu dışsal tasavvuru, direkt olarak hak ile batılın ebedi savaşı üzerine kurgulanmış ve salt jeopolitik rekabetin ötesine geçmiştir. İslamcı hegemonik blok için Batı medeniyeti, direkt olarak İslam medeniyeti için ontolojik ötekisi olarak kodlanmıştır. Batılı devletler; kapitalist sömürüsü, sekülerizmi ve materyalizmiyle İslam ümmetini içeriden yıpratmayı amaçlayan mutlak bir kültürel emperyalizm aygıtıdır (Ünlü, 2025, s. 214-215). Bu aygıt ise Siyonizm kontrolündedir. Dolayısıyla İslamcılık, Siyonizm ya da Siyonizm'in araçsallaştırdığı Batılı devletlere karşı diplomasi kapılarını kapatmıştır. Bu iki ontolojik düşman, İslamcılık için rehabilite edilmesi mümkün olmayan ve kat'i surette yok edilmesi gereken unsurlardır. Bu iki ontolojik düşman ile İslamcılık, Türkiye içerisinde dost-düşman ayrımını devamlı bir şekilde üretebilmeyi başarmış ve iç siyaseti buna göre şekillendirebilmiştir.

Siyonizm kavramına kısaca değinilecek olursa şayet, Siyonizm kelimesinin kökeni Kudüs'te bulunan Siyon Dağı'ndan gelmektedir. Siyon, Yahudiler tarafından Kudüs ile aynı anlamda kullanılmıştır (Işık & Çorakoğlu vd., 2025, s. 168). Siyonizm, XIX. yüzyılda Avrupa'da ortaya çıkan bir milliyetçi Yahudi ideolojisidir. Fakat, Siyonizm'i diğer milliyetçi ideolojilerden farklı kılan en önemli husus, din ve sekülerizm kavramlarını bir araya getirebilmesidir. Yani Siyonizm hem modern düşüncelerden hem de dini inançlardan aynı anda etkilenmiştir. Bilhassa “seçilmiş halk” ve “vadedilmiş topraklar” ya da “Mesih” gibi dine dayalı kavramlar, bu ideolojinin mühim parçaları haline gelmiştir. Nitekim dini doktrinlerin Siyonizm'in içine dahil edilmesi, Siyonizm'i benimseyen Yahudiler nezdinde onu kutsal bir ideoloji haline getirmiştir. Siyonizm'in esas amacı ise dünya üzerindeki bütün Yahudileri tek çatı altında birleştirmek ve bağımsız bir devlet kurmaktır. Bu maksat doğrultusunda İbranice dili yeniden canlandırılmış ve Yahudiler arasında millî bir kimlik inşası başlatılmıştır (Karahana, 2021, ss. 180-181). Bu sürecin en önemli kurucularından biri ve “Siyonizm'in Babası” olarak anılan Theodor Herzl, Yahudi ideolojisini kurumsallaştıran ve siyasallaştıran bir isimdir. 1896 yılında yayımladığı *Yahudi Devleti* (2018) adlı eseriyle, Yahudi sorununun ancak uluslararası arenada destek alarak, bağımsız bir Yahudi devletiyle çözülebileceği fikrini ortaya atmıştır. Herzl'e göre dünya genelinde yaygın olan antisemitizmin çözümü asimilasyon değil, bir devlet çatısı altında birleşmedir. Herzl'in bu görüşleri, kısa sürede geniş destek bulmuş ve 1897 yılında İsviçre'nin Basel kentinde I. Siyonist Kongresi toplanmıştır. Bu kongrede Herzl'in hedefleri resmî ideolojik temele oturtulmuştur. Kongrede Herzl,

“Bugün burada bir Yahudi devleti kurduk. Eğer buna bugün inanmazsanız, beş ya da elli yıl sonra herkes bunun farkına varacaktır” sözleriyle, Siyonist hareketin kurucu vizyonunu gözler önüne sermiştir. Bu kongre sonrasında Dünya Siyonist Örgütü kurulmuş, Filistin toprakları ise devlet kurulacak topraklar olarak belirlenmiştir (Dindirek, 2025, ss. 9-10).

Siyonizm’in doğrudan İslam coğrafyasının kalbine yönelmesi, İslamcılık için ümmetin siyasal birliğine yönelik bir savaş ilanı anlamına gelmekteydi. Bu bağlamda, Herzl’in liderliğinde yürütülen diplomatik faaliyetlerde Osmanlı İmparatorluğu, mühim bir yer tutmuştur. Uzun çabalar sonrasında Herzl, Sultan II. Abdülhamid ile görüşerek Filistin’de Yahudi yerleşimine izin verilmesi karşılığında Osmanlı’nın dış borçlarının ödenmesini önermiş, fakat bu teklif Sultan II. Abdülhamid tarafından reddedilmiştir (Engin, 2010, ss. 63-64). “Hakkımızdaki son kararı padişah hazretleri verecektir” diyen Herzl, II. Abdülhamid’i toprak satma konusunda ikna edebilmek için tam beş kez İstanbul’a gelmiş, ancak amacına hiçbir zaman ulaşamamıştır (Tokgöz, 2017, s. 189). Siyonistlerin tehlikeli oyunlarını fark eden II. Abdülhamid ise 1883 yılında bir irade-i seniyye çıkarmış, irade-i seniyye ile Yahudilerin Filistin’e girmesi sınırlandırılmıştır. Filistin’den Yahudilere toprak-mülk satışı ise yasaklanmıştır (Erkaya, 2021, s. 137). Bu teklif ile direkt olarak İslam’ın kutsal toprakları Siyonizm tarafından hedef alınmış, bu sebeple İslamcılık Siyonizm’i ümmetin siyasal birliği için tehdit olarak kodlamıştır. Döneminin mutlak egemen gücü olan Sultan II. Abdülhamid hem Osmanlı Sultanı hem de İslam Halifesi unvanlarıyla Yahudileri Filistin’de kısıtlayarak, Siyonizm’i İslam medeniyetinin bekasına kasteden mutlak antagonizma olarak kategorize etmiş ve bu durum Cumhuriyet dönemi İslamcılığına büyük oranda ilham vermiştir. İslamcı hareketin Siyonizm’i mutlak düşman olarak tasvir etmesinin jeopolitik ayağını, doğrudan Türkiye topraklarını da içine alan o teolojik işgal haritası olan Arz-ı Mev’ud inancı olmuştur. Schmitt’in siyaset felsefesinde savaşlar, belirli ve meşru sınırlar üzerinden sürdürülür. Fakat Siyonizm’in Nil’den Fırat’a kadar uzanan bu yayılmacılık tahayyülü, meşru sınırları tamamen çiğnemektedir (Anadol, 2004, ss. 278-279). Bu sebeple söz konusu sorun, İslamcılık için diplomasiyle çözülebilecek bir durum değildir. Arz-ı Mev’ud ile Siyonizm, doğrudan Dârü'l-İslam’ı, yani İslam ve Türk topraklarını hedef alan ontolojik bir tehdittir. Bu bağlamda İsrail, yalnızca Filistin’de varlığını sürdüren yerel bir işgalci

devlet değil, Türkiye'nin ve ümmetin siyasal birliğini parçalamayı hedefleyen bir ontolojik tehlikeye dönüşmüştür.

Soğuk Savaş dinamiklerinin devreye girmesiyle Türkiye'nin mutlak antagonizma algısı komünizme kaymıştır. İngiltere, Filistin sorununu bırakarak BM'ye devrederken, ABD bu sorunun yeni savunucusu olmuştur. Hiç şüphesiz ABD, direkt olarak Siyonizm davasını sahiplenmiştir. Bu sebeple, İsrail'in kuruluşundan itibaren ABD'nin Ortadoğu politikasında Yahudi devleti daima var olmuştur ve günümüzde de bu durum devam etmektedir (Armaoğlu, 2022, s. 173). 1948 yılında BM kararıyla ve Avrupa ülkelerinin de desteğiyle Filistin toprakları üzerinde İsrail devleti kurulmuş, Türkiye ise İsrail'i tanıyan ilk Müslüman -çoğunluklu- devlet olmuştur. İsrail devletinin kurulması, bütün İslam aleminde ve Türkiye'deki İslamcılarında büyük bir hayal kırıklığı yaratmıştır. Türkiye'nin İsrail'i tanınması ise İslamcılar için büyük bir şok etkisi yaratmıştır. Üstelik, Türkiye'den İsrail'e yaklaşık 30 bin Yahudi gönderilmiş, bu durum gerek ülke içindeki İslamcılar gerekse bölgedeki Arap devletleri tarafından hoş karşılanmamıştır (Arabacı, 2022, ss. 228-229). Türkiye için bu İsrail'in tanınması ise ABD ve Batı bloğuna entegre olmak için reel politik bir adım olarak kabul edilmiştir. Fakat İslamcılık için bu adım, devleti yöneten Batıcı/laik elitler tarafından, İslam medeniyetini parçalayan o Siyonist hançerin meşrulaştırılması ve asıl mutlak düşmanın görmezden gelinmesi anlamına gelmekteydi (Erkaya, 2021, ss. 153-155; Tokgöz, 2017, ss. 190-191).

CHP döneminde İsrail devleti tanınmış, DP döneminde ise Bağdat Paktı imzalanana kadar Türkiye-İsrail ilişkileri stabil bir şekilde ilerlemiş ve geliştirilmiştir. Türkiye, İsrail ile ticaret anlaşması imzalanmıştır. Bu iki ülke arasındaki yakınlaşma siyasi ve ekonomik faaliyetlerle sınırlı kalmamış, sportif faaliyetler de yapılarak ilişkilerin her düzeyde geliştirilmesi amaçlanmıştır (Erkaya, 2021, ss. 156-157). Türkiye, İsrail ile askeri ve diplomatik ilişkiler geliştirirken, bu durum İslamcı hegemonik blok için devletin özünü yitirdiği ve Siyonizm'in Türkiye'yi de esir aldığı yönündeki görüşleri de kuvvetlendirmiştir. 1955 yılında Türkiye, Irak, İran, Pakistan ve İngiltere arasında imzalanan Bağdat Paktı, Türkiye-İsrail ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. Bu pakt SSCB'nin Ortadoğu'da yayılmacı politikalarını önleme amacıyla imzalanmasına rağmen, İsrail bu paktı kendi egemenliğine yönelik bir tehlike olarak nitelendirmiştir (Arabacı, 2022, s. 253-254). Bağdat Paktı ile bozulmaya başlayan ilişkiler, Süveyş Krizi sonrasında Türkiye'nin İsrail'i kınamasıyla birlikte kopma noktasına gelmiştir. Türkiye,

Ortadoğu’da barış ve istikrarın sağlanması yönündeki en büyük engelin İsrail olduğunu vurgulamış ve İsrail ile ilişkiler maslahatgüzarlık seviyesine indirilmiştir. Ancak bu durum, elbette İsrail ile ilişkileri tamamen koparmamıştır. İlerleyen süreçte Türkiye, İsrail ile Çevresel Pakt imzalanmış ve ilişkiler eski canlılığına kavuşmuştur (Erkaya, 2021, ss. 165-166). Yaşanan bu gelişmeler, Schmitt’in siyaset felsefesinde merkezde oturan dost-düşman ayrımının ne kadar esnek ve pragmatik olduğunu bir kez daha gözler önüne serer. Schmitt’e göre düşman, şahsi kin beslenen husumetli bir taraf değil, direkt olarak kamusaldır. Uluslararası arenada ise devletler için mutlak ya da ahlaki düşmanlar bulunmaz; dönemin konjonktürüne ve olağanüstü durumlara göre ittifak ve ihtilaf kuvvetler değişim gösterir. Türkiye, dış politikasını dini bir pusulayla değil, tamamen denge stratejisiyle yürütmüştür. Fakat devletin bu diplomatik esnekliği, elbette İslamcı hegemonik blok için bir meşruiyet ve beka krizi demektir. Zira İslamcılığın mutlak düşman olarak kodladığı Siyonizm, İsrail devleti ile somut bir hal alarak Türkiye için bir numaralı tehdit olarak kabul edilmektedir. Avrupalı devletleri arkasına alan İsrail’in Arap ülkeleri üzerinde izlediği yayılmacı politika, İslamcılığa göre bir gün Türkiye’yi de vuracaktır. Bu sebeple İsrail, diplomasi yürütülebilecek bir devlet olamaz.

İslamcı hareket için İsrail’in kuruluşundan Yom Kippur Savaşına kadar uzanan savaşlar silsilesi, İsrail ile Arap devletleri arasında yaşanan sıradan bir toprak kavgası olarak görülmemiştir. Bu savaşların başrolleri görünürde İsrail ve Arap devletleri olsa da İslamcılık için bu Müslüman-Yahudi savaşı olarak görülmüştür. İslamcılar için İsrail’in varlığı hiçbir zaman kabul edilmemiştir. Rıfat Bali’nin ifadeleriyle “İslamcılar açısından İsrail devleti, eşyanın tabiatına aykırı bir varlık ve bir anomali” olarak algılanmıştır (2005, s. 293). Bu bağlamda, İslamcılığa göre İsrail, İslam coğrafyasını tamamen işgal ederek Büyük İsrail projesini gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır (Arpacı, 2012, s. 278). Fakat Türkiye’nin bu savaşlar yaşanırken takındığı tutum, elbette diplomatik denge siyaseti üzerinde olmuştur. Türkiye, Altı Gün ve Yom Kippur Savaşlarında ABD’nin İncirlik Üssü’nü kullanmasına izin vermeyerek bu savaşlara dahil olmamıştır (Bölme, 2012, s. 264, 292). Bu durum Türkiye için başarılı bir Schmittyen bir denge politikası ve reel politik adımları olsa da İslamcı hareket için tasvip edilmemiştir. İslamcı perspektifte halihazırda Batılılaşarak Siyonizm’in oyuncağı olan Türkiye, düşmana karşı topyekûn bir savaş ilan etmeyen ve düşman ile maslahatgüzarlık düzeyinde bile olsa ilişkiyi devam ettirerek küfür karşısında sessiz kalmak ve tarafsızlık adı altında Siyonizm’e alet olmakla

itham edilmiştir. Bu durum, Türkiye iç siyasetini şekillendirmiş ve toplumsal düzeyde dost-düşman karşıtlığının üretilmesine neden olmuştur. Bu durum, ülkedeki merkez sağ siyasetçilerinin ve Batı yanlısı bürokratların İslamcılık nezdinde iç düşman olarak kodlanmasına neden olmuştur.

1969 yılında İsrail'in işgali altında bulunan Kudüs'te Mescid-i Aksa Camii'nin kundaklanması sonucu başta Arap ülkeleri olmak üzere tüm Müslüman ülkelerde tepkiyle karşılanmıştır. Bu yangın, direkt olarak İslam'ın kutsal mekanına yönelik bir saldırı olarak görülmüş ve İslam aleminde bir infial yaratmıştır. Buna tepki olarak ise İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) kurulmuştur. Türkiye de ilerleyen süreçte İKÖ'ye davet edilmiş, bu davet ile Türkiye'de laiklik tartışmaları başlamıştır. Laik bir ülkenin adında "İslam" ibaresi bulunan bir konferansa katılması, bilhassa ordu ve muhalefet tarafından eleştirilmiştir. Bu durum, ülkede laik-Müslüman kutuplaşmasının alevlenmesine neden olmuştur. Öte yandan, İKÖ'nün maksadı İsrail'e yönelik bir tepki koymak olsa da örtülü sebebi Arap ülkelerinin kendi içlerindeki siyasi anlaşmazlıklardır, bu durum ise denge siyaseti yürütmeye çabalayan Türkiye'yi İKÖ'ye katılma konusunda zor duruma sokmaktaydı. Dönemin hükümeti olan AP, laiklik tartışmalarına son vermek için İKÖ'nün dini değil siyasi olduğunu savundu ve Türkiye toplantıya gözlemci olarak katılmaya karar verdi (Oran, 2009, ss. 792-793). Bu toplantıda, İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmesi kararı alındı. Ancak Türkiye, tarafsızlık politikasından vazgeçmeyerek İsrail'le diplomatik ilişkileri kesmeyi reddetti. Bu durum hem ülke içindeki İslamcıların tepkisine neden olmuş hem de bazı Arap ülkelerinin Türkiye'yi Siyonizm destekçisi ve Batı yanlısı olmakla itham edilmesine neden olmuştur. Daha sonraki İKÖ toplantılarında Türkiye, temkinli davranarak alınan kararların kendi anayasasıyla uyumlu olduğu müddetçe katılacağını belirtmiştir (Sönmezoğlu, 2006, s. 367). Ülkedeki İslamcılar ise Türkiye'nin İslam dünyası ile ilişki geliştirme çabasını gören Batılı devletlerin rahatsızlığını vurgulamış ve Türkiye'nin İslam'a daha sıkı sarılması gerektiğini savunmuştur (Cankara, 2013, s. 182).

1970'li yıllarda Türkiye-İsrail ilişkilerini derinden etkileyen bir diğer önemli faktör, Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) olmuştur. Türkiye, BM'deki oylamalarda Filistinlilerin yasal temsilcisi olarak FKÖ'yü tanıma oyu kullanan ülkeler arasındaydı. 1975 yılında fiilen İKÖ üyesi olan Türkiye, özellikle Kıbrıs Sorununda aradığı desteği İslam dünyasında bulmuş ve bu desteği sürdürebilmek için İslam ülkeleriyle birlikte

hareket etmiştir. FÖK'e İsrail temsilcisine verilen temsil hakkı ile aynı derecede bir hak tanınmış, fakat FKÖ bu durumu protesto ederek temsilciliğini bir süreliğine geri çekmiştir. Saldırgan politikalarını Filistin'de çekinmeden uygulayan İsrail ile Siyonizm'in zulmüne karşı savaşan FKÖ'ye aynı derecede yaklaşılması kabul edilebilir bir durum olmamıştır. Ancak Türkiye, dış politikasını inançlara veya duygulara göre değil, tamamen kendi ulusal menfaatlerine göre belirleyerek bir denge politikası üzerinde durmuştur. Türkiye denge siyasetini sürdürmesine rağmen FKÖ'yü tanıması ve Ankara'da bir FKÖ ofisi açması, Türkiye'nin Filistin yanlısı tavrının bir yansıması olarak okunabilir (Çatkın, 2024, ss. 86-87).

1970'li yıllarda Necmettin Erbakan liderliğinde MGH ile siyasallaşan İslamcılık, Siyonizm okumasını Ortadoğu'da yaşanan alelade bir Yahudi işgali olmaktan çıkarmış ve küresel sistemi yöneten bir üst akıl düzeyine yükseltmiştir. İslamcılıkta Siyonizm antagonizması, Erbakan'ın siyaset sahnesine adım atmasıyla pekiştirilmiş ve Türkiye'nin iç siyasetini şekillendiren büyük bir etken olmuştur. Bu antagonistik unsur, Erbakan'ın kurduğu bütün siyasal partilerde görülmüş ve hegemonik inşalarda kurucu dışsal olarak kullanılmıştır. Erbakan'a göre Siyonizm; perde arkasından dünyayı kontrol eden, süper güç olarak tanımlanan devletleri ve AB'den BM'ye kadar tüm uluslararası örgütlenmeleri bir ahtapot gibi ele geçiren Schmittyen bir mutlak antagonizmadır. Erbakan, *Davam* (2014) adlı kitabında Siyonizm'i şu şekilde tanımlar:

"ABD Dolarının üzerine 1933 yılında Roosevelt tarafından ehram resmî, yani Mısır piramidi yerleştirilmiştir. Bu ehram, Siyonist güçlerin dünyayı nasıl kontrol ettiğini gösteren karakteristik bir şemadır. Yukarıda da belirtildiği gibi Siyonizm, "üstün ırk" esasına dayanmakta ve bütün dünyaya hakim olmayı ana gaye olarak benimsemiş bulunmaktadır. [...] İslam, bütün insanlığı eşit haklara sahip görür, hakkı üstün tutar, sömürüyü reddeder, kimsenin kimseye kul ve köle olmasını kabul etmez. Bu yüzden Siyonizm tarihi boyunca, hep hakkı üstün tutan İslam'ı hedef almıştır." (Erbakan, 2014, ss. 100, 113).

Erbakan, Siyonizm'i dünyanın egemenliğini ele geçirmiş küresel bir dış düşman olarak bu tanımlayarak Schmitt'in dost-düşman dikotomisini küresel bir düzeye çıkarmıştır. Erbakan, ABD'nin dünya egemenliğinin bir yanılısı olduğunu savunmuş ve ABD'nin de üstünde mutlak bir gücün, yani Siyonizm'in olduğunu savunmuştur. Siyonizm'in 'üstün ırk' tasviriyle tüm dünyaya hâkim olma arzusu, bütün insanlığı

köleleştirmeyi amaçlayan ontolojik düşman olarak konumlandırır. Bu noktada ise İslamcılığın sunduğu siyasal ve ahlaki kimlik, Erbakan tarafından Siyonizm'in zıddı olarak inşa edilmiştir. Sömürü düzenini reddeden, adil ve eşit düzeni savunan İslamcı hareket, bu şekilde Siyonizm'i kurucu dışsal olarak tanımlamıştır.

Erbakan, Siyonizm'i bir timsaha benzetmiştir: “Bu timsahın üst çenesi Amerika ise alt çenesi Avrupa Birliği'dir. Beyni Siyonizm, gövdesi ise işbirlikçilerdir. Türkiye üzerinde oynanan oyunları bilmek için milletimizin iki asırdır sürüklendiği Batılılaşma macerasını ve Avrupa Birliği'ni iyi bilmek gerekir” (2014, s. 118). Erbakan'ın timsah metaforu, Türkiye'nin iç siyasetini şekillendiren bir kurucu dışsal unsuru olmuştur. Bu unsur ile toplumsal düzeyde Schmittyen siyaset, yani dost-düşman ayrımı üretilmiştir. Türkiye'deki Batıcı siyasetçiler, laikliği savunan sermaye grupları ve sosyalistler, direkt olarak Siyonist/Yahudi işbirlikçileri olarak kodlanmışlardır. Bir diğer taraftan, Marksizm kuramcısı Karl Marx'ın da Yahudi kökenli olması, İslamcı hareket tarafından her defasında vurgulanmıştır. Marx'ın milliyeti aracılığıyla komünizm ideolojisi de İslamcı kesim tarafından Yahudilerin dünyaya egemen olmak için oluşturdukları bir doktrin olarak yorumlanmıştır (Bali, 2005, s. 417). Böylece İslamcı hareket, kendi hegemonik inşasını, merkez sağcı ve sosyalist unsurları Siyonizm'in işbirlikçileri şeklinde kategorize ederek dost-düşman siyasetini sürdürmüştür. Bununla birlikte İslamcı hareket, birbirlerine zıt gibi görünen kapitalizm ve komünizmi, üst akıl olarak tanımladığı Siyonizm'de eşitleyerek bütün ideolojik çoğulculuğu ortadan kaldırır ve karşısına mutlak bir antagonizma koyar. Bu mutlak antagonizma ise İslamcılıkta ‘küfür’ -inkâr/kâfirlik- olarak tanımlanır. Schmitt'in dost-düşman dikotomisi, İslamcılıkta Mümin-kâfir dikotomisine evrilir. “Küfür tek millettir” söylemi ile esasen bu noktaya vurgu yapılır (Erbakan, 2014, s. 113). Erbakan için Batılı devletler, daima küfür milletinin bir parçası olmuştur.

“Batı toplumunun içerisinde birtakım aşırı uçlar var, bunlar siyonist ve ehlisalib [haçlı] uçlardır. Ne yazık ki, Batılı aydınlar bu uçları ıslah edeceklerine, kendileri bunların etkisi altında kalmaktadırlar. İşte, Müslüman ülkelere tatbik edilen çifte standart budur. ‘Yeni dünya düzeni’ adı altında Müslümanlığı kaldırıp, bütün dünyaya siyonizmin hakim kılınması için oynanan oyunlar bunlardır. Batı'nın bugünkü etken gücünün ne olduğunu tanımak için, aslında Bosna, Cezayir, Kıbrıs, Azerbaycan, Abhazy, Filistin, Keşmir birer

laboratuvardır. Biz, Bosna laboratuvarında, 'Batı' denen madenin içinde ne var, bunu görüyoruz.” (Çalmuk, 2004, s. 556)

Erbakan’a göre yeni dünya düzeni, Siyonizm’in dünya üzerinde mutlak egemenliğini korumak için inşa ettiği bir araçtır. Erbakan’ın Siyonizm algısı, anti-emperyalist söylemler üzerine inşa edilmiştir, Siyonizm’den bahsederken “ırkçı emperyalizm” ifadesini sıkça kullanmıştır. Erbakan’a göre Siyonizm’in en etkili olduğu alanların başında ekonomi gelmektedir. Yeni dünya düzeni kisvesi altında bütün insanlığı borç ve faiz prangasıyla köleleştirerek sömüren bir sistem kurulmuştur. Üstelik bu sömürü yalnızca ekonomik değil, kültürel bir şekilde de sürdürülmektedir. Medya yoluyla bütün dünya milletlerinin zihinleri ele geçirilmekte ve Türk gençleri kendi değerlerine yabancılaştırılarak Batılı değerlerin esiri olmaktadır (Ünlü, 2025, s. 214-215). Erbakan’ın kurucu dışsal olarak aldığı Siyonizm, Türkiye’nin siyasal birliğini içeriden, sinsice ve kültürel hegemonik yollarla çökertmeyi amaçlamaktadır. Devletlerin bağımsız bir ekonomiye sahip olması gerektiğini vurgulayan Erbakan, ikinci bölümde de bahsedildiği üzere Adil Ekonomik Düzeni ortaya atmıştır. Böylece Türkiye, Siyonizm ve emperyalizmin sömürü aygıtı olmaktan kurtularak ağır dış borç ve faizler altında ezilmeyecektir. Ekonomik anlamda bağımsızlık kazanan Türkiye, Müslüman devletlere üretim ve savunma sanayi başta olmak üzere her türlü mali yardımda bulunan bir ülke haline dönüşecektir. Son kertede Adil Düzen’in uygulamaya konulmasıyla Türkiye, Batı’ya işçi yerine turist gönderen bir ülkeye evrilecektir (Aşgın, 2018, ss. 380-381).

Tüm bu tarihsel süreç ve ortaya atılan söylemler açıkça göstermektedir ki; Türkiye’deki İslamcı siyasal hareketin -bilhassa Millî Görüş geleneğinin- inşa ettiği Siyonist kurucu dışsalı, hudutların ötesindeki sıradan bir dış politika ya da jeopolitik bir sorun değildir. Siyonizm ve Haçlı Batı tasviri, doğrudan İslamcı kimliğin kendi hegemonik inşasını pekiştirmesi ve kitleleri bu yönde kanallı edebilmesi için kullandığı mutlak bir düşmanlardır. Ancak bu dış düşman tasvirinin esas belirleyici etkisi Türkiye’nin iç siyasetinde var olur. İslamcı hegemonik blok, tıpkı diğer sağ ideolojiler gibi dış düşmanı araçsallaştırarak içerideki siyaset ortamını çatışmacı bir düzeyde yeniden üretir. Batı dünyasına entegre olmaya çalışan seküler Cumhuriyet’i, laik bürokrasiyi, merkez sağ siyasetçileri ve sol muhalefeti Siyonizm kurucu dışsalı ile ötekileştirebilmektedir. Nihayetinde kurucu dışsal, İslamcı hareketin hem kendi kitlelerini tek bir hegemonik blok etrafında bütünleşmesini sağlayan bir çimento hem de

karşısındaki hasımlarını meşru siyasetin dışına ötelemeyi sağlayan en etkili bir araç olmuştur.

3.2. Türk Solunun Antagonizması: Amerikan Emperyalizmi

Türk siyasal hayatında sosyalist hareketler gerek kendi içlerinde gerekse karşıt ideolojilerle daima keskin bir çatışma ve uyuşmazlık içerisinde olmuşlardır. İkinci bölümde de incelendiği üzere Türk solu, Türk sağına karşı güçlü bir hegemonik blok inşa edememiş; bu sebeple devlet ve toplum nezdinde mutlak surette dışlanan ve iç düşman olarak kodlanan bir hareket olmuştur. Sosyalist hareketler, mevcut düzenin nasıl dönüştürüleceği ve devletle nasıl bir ilişki kurulacağı konusunda uzlaşma sağlayamamış ve keskin fikir ayrılıkları sonucunda üçe bölünmüşlerdir. Bunlardan birincisi “zinde kuvvetler”, yani askerler ve aydınlar öncülüğünde tümdengelim yöntemiyle devleti kurtarılması gereken bir kale olarak nitelendiren, Kadro, Yön ve MDD hareketleriyle gelişen Kemalist sol; ikincisi, değişimi şiddetle değil, doğrudan doğruya meşru agonistik zemin üzerinde ve parlamento yoluyla devrim tahayyül eden, TİP ile ortaya çıkan parlamenter/meşru sol; üçüncüsü ise devleti emperyalizmin sömürgesi ve ileri uydu karakolu olarak nitelendiren, bu düzenin tamamen yıkılması gerektiğini savunan, MDD çizgisinden koparak silahlanan devrimci/radikal soldur. Bu üçe bölünme durumu, tarihsel süreçle ele alındığında aşamalı bir şekilde de okunabilir. Türk solu, kendi içinde dallanıp budaklansa da bu dağınıklık durumu içinde bile ortak bir antagonistik unsur karşısında varlıklarını koruyabilmişlerdir. Devlete olan bakış açıları, yöntemleri ve liderleri tamamen farklı olan bu üç tarafı tek bir noktada toplayan antagonistik unsur ise ABD, bir diğer ifadeyle Amerikan emperyalizmidir. Türk solunun nezdinde ABD, Türkiye'yi uydu devleti haline getiren, sömürgeleştirerek kanını emen bir mutlak dış düşman olarak kodlanmıştır. Amerikan emperyalizmi, Türk solu için ekonomik bir sömürden ibaret olmamış, direkt olarak ülkenin ve halkların siyasal birliğine kasteden bir kurucu dışsal olarak görülmüştür. Türk solu için ABD'nin dış düşman olarak kodlanmasının sebeplerinden birisi de ABD'nin, müttefiki olmasına rağmen Türkiye'ye karşı uyguladığı dış politikasıdır. Türk solunun ABD'yi dış düşman kategorisine alması ve kurucu dışsal olarak kimlik inşasında kullanması durumu ise 1960'lı yıllarda gerçekleşmektedir. 27 Mayıs Darbesi sonrasında yürürlüğe konan 1961 Anayasası'nın getirdiği özgürlükçü ortam ile Türk solu can bulmuş ve sosyalizmin ülke genelinde yaygınlaşması için çalışmalara başlamıştır.

1960'lı yılların ortalarında, dünya genelinde yükselen sol hareketlerin içinde anti-emperyalizm söylemi benimsenmiş ve sol siyasal yelpazeyle bütünleşmiştir. İkinci Dünya Savaşından sonra Latin Amerika, Afrika, Asya ülkelerinde başlayan bağımsızlık hareketleri, anti-emperyalist söylemin pratiğe dökülmesi şeklinde kabul edilmiştir (Öztürk, 2022, s. 389). Türk solu içerisinde de bu hareketler değerlendirilmiş ve ABD, emperyalizmin öncüsü olarak kabul edilmiştir. Böylece Türk solunda ABD, yalnızca Türkiye'yi değil; tüm dünyayı köleleştirmeye çalışan küresel bir dış düşman olarak tanımlanmıştır (Harıkçı, 2020, s. 80). *Yön* dergisinin kurucusu ve başyazarı olan Doğan Avcıoğlu'nun tasvir ettiği üzere Amerikan emperyalizmi; az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin uyanışını bastırmak adına kukla yöneticilerin eliyle uydu devletler kuran ve sömürgeciliği yeniden kurgulayan bir savaş makinesidir (Avcıoğlu, 1971, ss. 135-136). Parlamenter solun temsilcisi olan TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar ise Amerikan emperyalizmini “binbir kollu bir ahtapot” şeklinde tanımlamıştır. Bu ahtapot ise dünyanın her yerini sarmış, gelişmiş kapitalist ülkelere bile kollarını dolamıştır. Bu kollardan biri de Türkiye'nin üzerindedir. Aybar için NATO ise Amerikan emperyalizminin çıkarlarına hizmet eden saldırgan bir ittifaktır. Emperyalizme karşı Millî Mücadele vermiş olan Türk milletinin böyle bir ittifakın içinde bulunmaması gerektiğini savunmuştur (TİP Haberleri, 1967, s. 3). Dolayısıyla, 1960'lı yıllarda başlayan öğrenci hareketleriyle güçlenen Türk solu için ABD ve NATO, diplomatik kanallar aracılığıyla uzlaşılabilecek bir müttefik değil; topyekûn bir mücadele ve direnişle ülkeden çıkarılması gereken ontolojik tehdittir.

Söz konusu ortamda Türk solu, ikinci bölümde de bahsedildiği üzere Kemalizm ile eklemlenme yoluna girmiş ve Atatürk'ün önderliğinde yapılan Millî Mücadele dönemini bir anti-emperyalist hareket olarak ele almıştır. Bu hamle ile Türk solunun yerli ve millî bir hareket olarak tanıtılarak meşruluk sağlaması amaçlanmış, bunula birlikte kökü dışarıda/Sovyet ajanı gibi ötekileştirici söylemlerin engellenmesi öngörülmüştür. Türk solu, ülke içinde anti-emperyalist bir mücadele verilmesini savunmuş ve bu mücadeleyi “İkinci Kurtuluş Savaşı” olarak adlandırmıştır. Sol hareket, Türk sağının sahiplendiği milliyetçilik ve Atatürkçülük gibi kavramları anti-emperyalist söylemler ile yeniden tanımlamış ve boş gösterene dönüştürmüştür. Bu yeni söylem kurgusunda, kapitalist Batı ile bütünleşmeyi savunan merkez sağcılar “işbirlikçi” olarak kodlanırken; gerçek milliyetçiliğin ve hakiki Atatürkçülüğün yegâne şartı, dış düşman olan Amerikan

emperyalizmine karşı mücadele etmek olmuştur (Atılgan, 2007, ss. 684-685). Schmitt'in siyasal kavramı çerçevesi üzerinden okunduğunda Türk solu; 1919 yılında Mustafa Kemal Paşa'nın karşısındaki Batı emperyalizminin işgal ordularının yerini, 1960'lı yıllarda Amerikan emperyalizmi almış ve tarihsel düşman güncellenmiştir. Bu bağlamda sosyalist hareket, devrimci kimliğini millîleştirmek ve kitleleri kendi hegemonik inşası etrafında konsolide edebilmek için sosyalizmi kökü dışarıda bir ideoloji olarak değil, bizzat Mustafa Kemal Paşa'nın başlattığı bağımsızlık mücadelesinin nihai zaferi olarak meşrulaştırmıştır. Öyle ki bu durum, radikal solun öncülerinden ve THKO'nun kurucusu olan Deniz Gezmiş'in mahkeme savunmasında dahi görülmektedir:

“Türkiye, emperyalizme karşı ilk Kurtuluş Savaşı veren ve onu dize getiren ülkedir. Bütün ezilen uluslara ışık tutan ve Kurtuluş Bayrağını dalgalandıran Türkiye halkı, bundan 50 yıl önce görevini yapmıştır. Ne yazık ki, o zaman yurdumuzu terk etmek ve yenilgiyi kabullenmek zorunda kalan emperyalist ülkeler, sonradan bir avuç satılmışın menfaati uğruna tekrar yurdumuza girdiler. Kurtuluş Savaşında gerçekleştiremedikleri emellerini bugün gerçekleştiriyorlar. Ulusumuz, Amerikan emperyalizminin sömürüsü altında ezilmektedir. Kurtuluş Savaşımızda şehit düşen yüzbinlerin onurları ve cesetleri üzerinde yabancı pençesi cirit atmaktadır.” (Çelenk, 2008, s. 317).

İkinci Dünya Savaşından sonra ABD, yeni dünya düzeni ile hiyerarşik küresel yapının zirvesine yükselmiş ve dünyanın en güçlü emperyalist devleti olarak yerini almıştır. IMF (Uluslararası Para Fonu) ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlar ise az gelişmiş ülkelerin ekonomilerini, Amerikan emperyalizminin çıkarlarına göre şekillendirmek ve bu ülkeleri siyasal anlamda çökertmek için kullanılan birer araçlardan ibarettir. Nitekim Türkiye, bu kuruluşlara yaptığı üyeliklerle Amerikan emperyalizmiyle entegrasyonunu derinleştirmiştir (Yaşlı, 2019, s. 15-16). Amerikan emperyalizminin denetimindeki bu kurumların dayatması ile dışa bağımlı ülkelerin ekonomilerinde gerçekleştirilen yıkımlar, olağan bir duruma dönüştürülmüştür. Bu kurumların az gelişmiş ülkelere dayattığı politikalar, bağımsız gelişmenin önünü kesmek ve ülkeleri kalıcı olarak emperyalist yatırım ağıyla çevrelemek üzere dizayn edilmiştir. Mevcut küresel sisteme karşı çıkmaya çalışan ülkeler ise ekonomik yaptırımlarla bozguna uğratılmıştır. Yaşanan bu toplumsal ve ekonomik felaketlerin tamamı birbiriyle bağlantılıdır ve hepsinin müsebbibi olarak Amerikan emperyalizmi gösterilir. Son kertede Türk solu için IMF'den

borç almak, devletin egemenliğini ve siyasal bağımsızlığını emperyalistlerin eline gönüllü olarak teslim etmek demektir.

Türk solu için Amerikan emperyalizmi bir dış politika sorunu değil, devletin egemenliğine yönelik ontolojik bir krizdir. Bu krizin kesin çözümü ise hiyerarşinin en tepesinde bulunan ABD ve ülke içerisindeki kapitalist sistemin topyekûn ortadan kaldırılması, bununla birlikte bağımsız millî bir sosyalist düzenin kurulmasıdır. Türk soluna göre, Amerikan emperyalizminin NATO ve IMF gibi kollarıyla oluşturduğu bu bağımlılık sarmalından kurtulmanın tek çaresi, kapitalist sistemin parçalandığı bir sosyalist devrimden geçmektedir (Belli, 1970, ss. 16-17). Sosyalist devrim ile emperyalizm tarafından gasp edilen egemenlik geri alınacak ve Schmittyen anlamda bağımsız bir siyasal birlik kurulmuş olacaktır. Türk soluna göre Amerikan emperyalizminin hakimiyeti altında yaşayan devletler, kendi halkının karnını doyuramayan aciz bir vaziyete düşmüşlerdir. İşte bu noktada Türk solu, çok partili hayata geçişle birlikte Türkiye'nin yüzünü Batı bloğuna dönmesini eleştirmekte ve NATO, IMF gibi uluslararası kuruluşların Amerikan emperyalizmi için çalıştığını vurgulamaktadır. Bu kuruluşlar sayesinde dünya üzerindeki bütün ülkeleri kapitalizm bataklığına sürükleyerek bağımsızlıklarını ellerinden aldıklarını ileri sürmektedir. Türkiye'nin dahil olduğu Marshall yardımları, Truman Doktrini ve NATO üyeliği gibi hamleler, Türkiye'yi de Amerikan emperyalizminin bataklığına sürüklemiştir. Türk solu ise Türkiye'nin dış politikasına her fırsatta müdahale etmiş, eleştirmiş ve çözüm önerileri sunmuştur (Yıldırım, 2008, s. 242).

1960'lı yıllar hem Türk solunun gelişim sürecinin hem de Türk solunun devletin dış politikasına yönelttiği sert eleştirilerin başladığı bir dönemdir. Türk dış politikasına yönelik eleştirilerin felsefi merkezinde, Türkiye'nin Schmittyen düşman olarak kategorize edilen Amerikan emperyalizmine bağımlı olduğu tezi yatmaktadır. Sosyalist hareketlere göre; devletin NATO'ya koşulsuz bağlılığı, ABD ile imzaladıkları anlaşmalar ve ülke topraklarının denetimsiz bir biçimde Amerikan üsleriyle donatılması, Türkiye'nin bağımsız bir siyasal birlik olma vasfını kaybetmesine neden olmuştur. Üstelik bu durum, ABD'nin Türkiye'yi SSCB'ye karşı kullandığı bir ileri karakola dönüştürmüştür. Bilhassa U-2 casus uçağı krizi ve Kıbrıs meselesinde patlak veren Johnson Mektubu gibi Türkiye'nin aleyhine gelişen olaylar, Türk solunda devletin artık kendi millî menfaatlerini değil, ABD'nin küresel menfaatleri koruduğu yönündeki inancını

pekiştirmiştir. Bu bağlamda, Türk solu nezdinde 1960'lı yılların dış politikası bir denge diplomasisi olarak değil; içerideki işbirlikçi kompradorlar eliyle yürütülen, ülkenin askeri ve ekonomik bağımsızlığının Batı İttifakı ve ülkenin güvenliği kisvesi altında Amerikan ahtapotuna kurban ettiği bir koşulsuz teslimiyet süreci olarak görülmüştür.

Türk solunun Amerikan emperyalizmine karşı verdiği mücadele, yalnızca askeri ve ekonomik alanlarla sınırlı kalmamıştır. Sosyalist hareketler, Amerikan emperyalizminin eğitim ve yardım kisvesi altında ülke içerisine sivil yollardan da sızdığını savunmuştur. Buna örnek olarak ise yaklaşık on yıl boyunca Türkiye'de faaliyet gösteren Amerikan Barış Gönüllüleri gösterilebilir. ABD ve Türkiye arasında imzalanan ikili anlaşmalar ile Türkiye'ye gelen gönüllüler, İngilizce öğretmenliği, kırsal kalkınma ve sağlık alanlarında çalışmışlardır. Köylere de giden bu gönüllüler; tarım teknikleri, el sanatları, ev ekonomisi ve altyapı projelerinde teknik destekte bulunmuşlardır. Ancak bu Amerikalı gençler, Türk soluna göre masum birer eğitimci olmaktan çok uzaktırlar. Bilakis Barış Gönüllüleri, Türkiye'de Amerikan kültür hegemonyasını yaygınlaştırmak ve günden güne yükselen anti-emperyalist bilinci bitirmek için Anadolu'nun köylerine kadar gönderilmiş CIA ajanları olarak kodlanmışlardır (Erboz & Soydan, 2005, s. 23; Yıldırım, 2008, s. 289). Schmitt'in kuramında devlet, kendi ülkesi üzerinde tek ve mutlak karar alıcıdır. Ancak Türk solunun nazarında yüzlerce Amerikalı ajana diplomatik ayrıcalıklar ve vergi muafiyeti tanınması, öte yandan bu ajanların tamamen denetimsiz bir biçimde Türkiye'de özgürce dolaşabilmesi, devletin egemenliğini gönüllü olarak ABD'ye teslim ettiğine işaret etmektedir.

ABD'nin Türkiye'yi Sovyetler Birliği'nin insafına bıraktığı ilk olay, U-2 Casus Uçak krizi olmuştur. İncirlik Üssü'nden kalkış yapan ABD'ye ait U-2 casus uçağının Sovyet hava sahasında düşürülmüş, Türkiye'nin ABD ile olan kâğıt üzerindeki müttefiklik ilişkisinin esasen ne kadar tehlikeli bir suç ortaklığına evrildiğini açık bir şekilde gözler önüne sermiştir. Bu olay sonrasında Sovyetler Birliği'nin Türkiye'yi doğrudan hedef alan ağır suçlamaları ve uçağın kalktığı üslerin hedef alınması emri vermesi, siyasal birliğin bir anda saldırıya açık hale gelmesine sebep olmuştur. Türkiye'nin hava sahasını sözde müttefiki olan ABD'ye açması, sosyalist hareket için devletin ve milletin felaketine sebep olacaktır (Oran, 2009, s. 573-574). Schmitt'e göre egemenlik, olağanüstü hâl anında savaşa ya da barışa karar verebilme gücüdür. Bu kararı ise yalnızca mutlak egemen irade alabilir. U-2 krizi ise göstermiştir ki; Türkiye, kendi

toprakları üzerindeki üstün kalkan bir uçağın hangi operasyona katıldığını, hangi ülkenin sınırlarını ihlal ettiğini ve bunun sonucunda Türkiye'nin bekasına yönelik saldırı olup olmayacağı üzerinde bir kontrol sahibi değildir. Nitekim bu durum, Türk solunun nazarında Türkiye'nin artık bağımsız bir siyasal birlik olmaktan çıktığını, olağanüstü hâle karar yetkisini ise ABD'ye devrederek bir ileri karakol düzeyine indiğinin delili niteliğinde olmuştur (Avcıoğlu, 2013, s. 409). Hem sosyalist hareketler hem de devlet için bu kriz, ABD'nin 'dost' maskesinin düştüğü olay olmuştur. ABD, Türkiye'yi kendi küresel menfaatleri uğruna feda edilebilen bir yem olarak araçsallaştırmıştır. Bu durum, Türk solunun kurucu dışsal inşasını pekiştirmiş ve ABD üzerinden kurduğu dış düşman anlatısını toplumsal düzeyde somutlaştırabilmiştir.

ABD'nin Türkiye'yi ileri karakol olarak kullandığı bir diğer olay ise Küba Füze Krizi ile gerçekleşmiştir. 1962 yılında patlak veren bu olay, kâğıt üzerinde eşit müttefik olarak sunulan Türkiye'nin, Amerikan emperyalizminin küresel satrancında feda edilebilecek alelade bir piyon olduğunu tarihsel anlamda kanıtlamıştır. SSCB'nin Küba'ya füzeler yerleştirmesinin asıl sebebi, Türkiye'ye yerleştirilen Amerikan Jüpiter füzeleriydi. Krizin en tırmandığı noktada dünya nükleer savaşın eşiğinde iken, Türkiye tamamen masanın dışında bırakılmıştır. Öte yandan Jüpiter füzelerinin varlığı, Türkiye'yi bir nükleer savaşın doğrudan tehdidi altına sokmuş ve devletin kaderini Amerikalılar ile Sovyetlerin ellerine bırakmıştı. ABD, SSCB ile kapalı kapılar ardında görüşürken, Türkiye'nin millî menfaatlerini doğrudan ilgilendiren bir konuda rahatlıkla Türkiye'yi pazarlık masasına yatırabilmiştir. Türkiye'ye hiçbir şekilde danışılmadan Jüpiter füzeleri pazarlık konusu yapılmıştır. Bu kriz, Türkiye'nin kendi kaderini tayin etme hakkının elinden alındığını ve bekasının Amerikalılar ile Sovyetlerin elinde pazarlık konusuna dönüştüğünü ortaya koymuştur (Tuncer, 2014a, ss. 71-75). Buna rağmen Türkiye, kriz sırasında ABD'ye tam destek vermiş ve SSCB'nin karşısında durmuştur. Dönemin başbakanı İnönü, krizin sona ermesinden yıllar sonra şu ifadeleri kullanmıştır:

“Amerikalılar bize Jüpiterlerin demode oldukları için çekileceğini söylediler. [...] Ancak daha sonra öğrendik ki, Sovyetlerle pazarlık yapmışlar. Bu olay gösterdi ki, Türk yöneticileri bugün Amerikalıların Türkiye'yi istenmeyen krizlere sokmasına izin vermemeli ve dikkatli davranmalıdır.” (Oran, 2009, s. 684).

Schmittyen devlette müttefiklik, ortak bir düşmana karşı var olma ve hareket etme durumudur. Fakat ABD'nin, kendi kıyılarına gelen tehdidi savuşturmak için müttefiki

olan Türkiye'yi pazarlık konusu yapması, yapılan ittifakın kâğıt üzerinde olduğunu göstermiştir. Uluslararası arenada biz/dost olarak kodlanan ABD, Türk solu için kesinlikle bir dost olarak kabul edilmemiş; bilakis, Türkiye'yi kendi çıkarları uğruna araçsallaştıran, en tehlikeli ve ikiyüzlü mutlak düşman olarak kodlanmıştır. Bununla birlikte bu kriz, Türk solunun söylemsel inşasında taze bir eşdeğerlik zinciri oluşturmuştur.

Küba Füze Krizinin Türkiye üzerindeki sonuçları önemlidir. Bu kriz ile Türkiye, tek yönlü dış politika izlemenin zararlarına şahit olmuş ve ABD dışındaki diğer ülkelerle de yakın ilişkiler kurulması gerektiği düşüncesi güçlenmiştir. 1960'lı yıllar boyunca Türk dış politikasının çok yönlülüğe geçiş süreci, bu krizin verdiği ders ve tecrübe ile şekillendirilmiştir. Türkiye, kendi millî menfaatlerini ilgilendiren meselelerde önce tek başına karar alıp, sonra müttefiklerine danışmanın da etkili bir dış politika aracı olduğunu keşfetmiştir. Bu felsefî uyanış sonrasında Türkiye; dost-düşman kararını Amerikan çıkarlarına göre değil, kendi millî menfaatlerine göre belirleme, bir diğer ifadeyle Schmittyen anlamda karar alma yetkisini yeniden eline almıştır. Nitekim ilerleyen süreçte mutlak düşman olarak lanse edilen SSCB ile resmî düzeyde ilişkilerin geliştirilmesi, ABD dayatmasına rağmen afyon yasağının kaldırılması ve Kıbrıs Sorununa yönelik tek başına Barış Harekâtı kararı alınması, Türkiye'nin uluslararası arenada gasp edilen egemen karar yetkisini Amerikan ahtapotunun vantuzlarından çekip aldığını göstermektedir (Oran, 2009, ss. 684-685). Nihayetinde Türkiye, kendi iradesi dışında yaşanan herhangi bir krizde vazgeçilebilen bir piyon olmaksızın, kendi oluşturduğu krizlerde mutlak egemen olmayı yeğlemiş ve dış politikada çok yönlü restorasyon dönemini bu kriz sonrasında başlatmıştır.

Türk dış politikasının en önemli sorunlardan biri, 1960'lı yıllarda alevlenen Kıbrıs Sorunu olmuştur. Adada Türk-Yunan çatışmalarının artması ve Kıbrıs Türklerinin etnik temizlik tehlikesiyle karşı karşıya kalması, Türkiye için bir beka ve egemenlik sorununa dönüşmüştür. Küba Füze Krizinden tarihi bir ders çıkaran devlet, bu kez krizin çözümünü Amerikan emperyalizmine havale etmemiştir. Olağanüstü hâle karar verme yetkisini eline alan Türkiye, kendi millî menfaatleri doğrultusunda Kıbrıs Türklerini kurtarmak adına adaya tek taraflı askeri müdahale planları hazırlamaya başlamıştır. İşte bu noktada “ABD'nin Kıbrıs konusunda açıkça Yunan tezlerini destekleyerek Türkiye'ye bu ‘millî davasında’ sırt çevirmesi, bürokrasi, ordu ve CHP çevrelerindeki milliyetçi sesin ilk kez

ABD karşıtı bir tondan yükselmesine neden olmuştu” (Atılğan, 2007, s. 686). Türk solunun Kıbrıs krizine olan yaklaşımı ise Türk sağının millî dava ya da tarihsel Türk-Yunan düşmanlığı ekseninden ziyade; bir anti-emperyalist okumaya dayanmaktadır. Sosyalist hareketlere göre adada yükseliş gösteren etnik şiddet, kendiliğinden gelişen bir sosyolojik çatışmadan ibaret değildir. Bu çatışmanın asıl sebebi, kurucu dışsal olarak kodlanan ve mutlak düşman kabul edilen Amerikan emperyalizminin Doğu Akdeniz'deki tahakküm politikasının kanlı bir şekilde somutlaşmasıdır. Türk solu nezdinde ABD'nin buradaki asıl amacı, doğrudan Kıbrıs'taki Türkleri ve Yunanları, dolaylı olarak ise Yunanistan ve Türkiye'yi birbirine düşürerek her iki devleti de kendi diplomatik hakemliğine mecbur duruma düşürmektir. Böylece ABD, Kıbrıs'taki krizi fırsatı çevirerek Kıbrıs'ı, Doğu Akdeniz'i, Ortadoğu'yu ve Kuzey Afrika'yı kontrolü altına alacak ve bu bölgeleri NATO üssüne çevirecektir. Bu sebeple Türk solu için Türkiye'nin Kıbrıs'a yönelik emperyalist müdahalelere karşı müdahalede bulunması hem adadaki Türklerin ontolojik güvenliğini sağlamaya hem de söz konusu bölgelerin Amerikan emperyalizminin pençesine düşmesini engellemeye yarayacaktır (Harıkçı, 2020, s. 107).

1964 yılına gelindiğinde Kıbrıs Türklerine yönelik etnik şiddete müdahale etme kararı alan Türkiye, karşısında sözde müttefiki olan ABD'yi bulmuştur. ABD Başkanı Johnson'ın Başbakan İsmet İnönü'ye gönderdiği ve Türk siyasal hayatına “Johnson Mektubu” olarak geçen bu ultimatoma, Türk dış politikasında adeta bir şok etkisi yaratmıştır. Bu mektupta Türkiye'nin Kıbrıs'a yapacağı olası bir harekâta, ABD tarafından sağlanmış olan askeri silahların kullanılmasını onaylamadığını belirtmiştir. Türkiye, yıllarca koşulsuz sadakat gösterdiği ABD ve Batı bloğu tarafından terk edilmiştir. Bu belge, Türk ordusunun lojistik olarak ABD'ye adeta bağımlı olduğunu gözler önüne sermiş ve yerli savunma sanayiinin inşa edilmesi fikrini doğurmuştur (Tuncer, 2014a, ss. 41-48). Johnson Mektubu Schmitt, Laclau ve Mouffe'un siyaset felsefesi üzerinden incelendiğinde, geniş çaplı bir egemenlik gaspı ve mutlak düşman taslağı ortaya çıkar. Schmitt'in egemen olan ve siyasal kavramları, bu krizde tamamen yıkıma uğramıştır. Zira Türkiye'nin kendi ontolojik bekası için askeri müdahale kararı alma ve Kıbrıs'taki Rum/Yunan unsurlarını düşman olarak kategorize edebilme iradesi, doğrudan doğruya ABD tarafından sakatlanmıştır. Bu durum, Türk solunun Türkiye hakkında ortaya attığı “uydu devlet” ya da “ileri karakol” söylemlerini doğrularken; sosyalist söylemin o büyük eşdeğerlik zincirini de tamamlamıştır (Tuncer, 2014a, s. 43).

Çünkü Türk solu için bu mektup; devleti felç bırakan Amerikan emperyalizmini kurgusal bir düşman olmaktan çıkararak Türkiye'nin silahına ve iradesine el koyan kurucu dışsal olarak kitlelerin zihnine kazınmıştır. Atillâ İlhan, uluslararası arenada Türkiye'nin durumundan şu sözlerle bahsetmekte ve Türk solunu doğrulamaktadır:

“[...] Amerika ambargo koyuyor, Avrupa Konseyi Kıbrıs Rum Yönetimini devlet sayıyor, NATO yardım önerimizi reddediyor. Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komisyonu bizi haksız çıkarıyor vs vs... Ne yanından bakarsanız bakın, neresinden tutarsanız tutun, herkesin bizi ittiği, karşımıza çıktığı, elle tutulacak halde, onun için Türkiye yalnızdır lafı doğru. [...] Kıbrıs sorunu çıktığından bu yana bizi çelmeleyip duranların hepsi, Türkiye'nin otuz yıldır, handiyse kayıtsız şartsız, dış politikasını bağladığı batılı ülkelerdir. [...] Bunların alayı, Kurtuluş Savaşı'nda bizim, savaşıarak, bağımsızlığımızı ve özgürlüğümüzü yeniden elde ettiğimiz batılı ülkelerin, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurdukları emperyalist ittifaklar!” (İlhan, 2001, s. 115-116).

Schmitt'in politik felsefesi üzerinden incelendiğinde Atillâ İlhan'ın bu tespitleri, devletin dost-düşman kararındaki başarısızlığını vurgulamaktadır. Schmitt'e göre siyasal birliğin varlığı, dost ve düşmanın doğru bir biçimde saptanmasıyla garanti altına alınabilir. Buna göre Türkiye, Soğuk Savaşın yarattığı konjonktür sonucunda kendi siyasal birliğini Batı bloğuna entegre ederek dost-düşman kararı vermiştir. Ancak dönemin mutlak egemeni, yanlış bir karar alarak dost-düşmanı doğru bir şekilde saptayamamıştır. Atillâ İlhan'ın “Bizi kim çelmeliyor?” sorusunun cevabı ise Schmittyen anlamda Türk solunun haklılığını ortaya koymuştur. Zira Türk solu, Amerikan emperyalizminin mutlak düşman olduğunu her seferinde dile getirmiştir.

Türk solunun soluksuz olarak takip ettiği ve Türkiye'nin denge siyasetini tehlikeye sokan bir diğer uluslararası kriz ise 1967 yılında patlak veren Arap-İsrail Savaşlarıdır. Schmitt'in siyasal kavramına göre düşmanın kim olduğu, mutlak surette tespit edilmelidir. Bu bağlamda, Türk solunun bu savaşa dair geliştirdiği bakış açısı ise çatışmayı bölgesel kriz veya İslamcılığın aksine Siyonist-Müslüman savaşı olarak görmemiş, doğrudan küresel kapitalizmin ve anti-emperyalizmin merkez noktasına oturtmuştur. Türk soluna göre bu savaşın çıkmasının esas nedeni, Amerikan emperyalizminin sömürüsü altındaki zengin petrol yataklarıdır. İsrail ise Türk solu nezdinde Ortadoğu'da egemen ve bağımsız bir siyasal aktör değil; ABD'nin Ortadoğu

coğrafyasındaki askeri ve ekonomik menfaatlerini savunan bir ileri karakol olarak görülür. Türk soluna göre Siyonist İsrail ve Amerikan emperyalizmi, mazlum halkların düşmanlarıdır (Harıkçı, 2020, ss. 48-49). Türk solu için Filistin davası, 1960'lı yıllardan günümüze kadar uzanan kesintisiz bir anti-emperyalist mücadelenin ve enternasyonalist dayanışmanın zirve noktası olmuştur. Bu tarihsel süreç, Türk siyasal hayatının birbirine en karşıt iki ideolojik bloğu olan İslamcılık ve Türk solu, XX. yüzyılda nadir bir şekilde aynı coğrafi cephede buluşturmuştur. Her iki taraf da İsrail işgaline karşı omuz omuza saf tutmuştur. Fakat bu iki tarafın Filistin davasına bakış açıları tamamen farklıdır. İslamcı blok, Filistin sorununu ümmetin kutsal davası ve Siyonizm'e karşı yapılan cihat olarak kodlarken; Türk solu, bu meseleyi tamamen dini konulardan bağımsız bir şekilde okumuş ve mazlum halkların emperyalist kuvvetlere karşı verdiği bağımsızlık mücadelesi olarak görmüştür. Türk solunun bu anti-emperyalist okuması, Filistin topraklarında eyleme dönüşmüştür. 1969 yılında Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan ve Yusuf Aslan gibi radikal solun devrimci önderleri, bizzat Filistin'e giderek Filistin Demokratik Halk Kurtuluş Cephesi (FDHKC) gibi Marksist-Leninist örgüt kamplarında gerilla eğitimi almışlardır. Daha sonra bu isimler Türkiye'ye dönerek silahlı örgüt olan THKO'yu kurmuşlar ve Türkiye'de Amerikan emperyalizmine karşı mücadele etmeyi amaçlamışlardır (Çubukçu, 2014, ss. 118-119; Feyzioğlu, 2011, ss. 27). Filistin davası çizgisinde kurulan bu tarihsel cephe, Schmitt'in siyasal kavramının yalnızca ulus devletin hudutları dahiline hapsedilemeyecek kadar küresel bir alan oluşturduğunu gösterir. Türk solunun Filistin'e giderek silah kuşanması, genç komünist örgüt liderlerinin biz-onlar kurgusunun yalnızca Anadolu toprağıyla kısıtlı olmadığını; Amerikan emperyalizmine karşı savaşı bütünü dünya halklarını içine alan enternasyonal bir ittifak olduğunu gösterir.

Türk solunun 1960'lı yılların sonunda radikalleştiğini gösteren olay, Amerikan 6. Filosu'nun İstanbul'a yaptığı ziyaretler sırasında yapılan anti-emperyalist gösteriler olmuştur. Bu dönemde ABD ve emperyalizm karşıtlığı o kadar çok büyümüştür ki, Amerikan 6. Filosuna bağlı gemiler İstanbul'a uğradıkları an şiddetli eylemlerle karşılaşmışlardır. Çalışmanın ikinci bölümünde devletin perspektifinden incelenen ve devletin egemenliğine yönelik saldırı olarak kodlanan bu olaylar; Türk solu için tamamen anti-emperyalizme karşı verilen bir bağımsızlık mücadelesi olarak okunmuş ve sembolleşmiştir. 6. Filo'nun İstanbul'a gelişi sebebiyle 1968 yılında gerçekleştirilen Dolmabahçe direnişinde ABD askerleri, darp edilerek denize atılmış, polisle çatışmalar

yaşanmış, Amerikan Haber Merkezi'ne ve Amerikan bankalarına yönelik saldırılar gerçekleştirilmiştir (Aykol, 2022, s. 84). Bu protesto ile Türk solu, Schmittyen anlamda Amerikan emperyalizmini cisimleştirerek doğrudan mutlak dış düşmanla çatışma halinde bulunmuştur. Böylece Türk solu kendi hegemonik inşasını, Amerikan emperyalizmini temsil eden unsurlara karşı gösterdiği direniş ile pekiştirmiştir. Sosyalist gençlerin şiddet yolunu tercih etmesi ise manidardır. Zira Schmitt'e göre liberalizmin bir kurumu olan parlamento, kriz anlarında çözüm üretmekten acizdir. Bu bağlamda sosyalist gençler, 6. Filo Protestoları ile meşru agonistik zeminden bir sonuç alınamayacağını düşünerek, TİP'e rağmen doğrudan fiziksel şiddet yolunda ilerleme yolunu seçmişlerdir. Türk solunun tahayyül ettiği tam bağımsızlık, anayasanın ya da parlamentonun kararı olmaktan çıkmış ve sosyalist gençlerin bizzat sokakta, emperyalist düşmana gösterdikleri mukavemet üzerinden aldıkları ontolojik bir karar haline gelmiştir.

Tüm bu tarihsel süreç içerisinde ortaya çıkan krizlerin kuramsal analizi yapıldığında şu sonuca ulaşılır: 1960-1971 yılları arası dönemde Türk solu, Amerikan emperyalizmini kurucu dışsal olarak tasavvur edilmiştir ve bu antagonistik unsur, Türk solu için ontolojik olarak önemli bir yere sahip olmuştur. Bu dönemde yöntem bakımından fikir ayrılıkları yaşayan ve fraksiyonlara ayrılan sosyalist hareketler, Amerikan emperyalizminin ortak bir antagonistik unsur olmasıyla ortak bir eşdeğerlik zinciri kurabilmiş ve kitleleri konsolide edebilmişlerdir. Schmitt'in politik felsefesi ise tam bu noktada kuramsal analizi netleştirmektedir. Kurucu dışsal aracılığıyla kimliği pekiştirilen Türk solu, agonistik bir çizgiden ilerlemek yerine antagonistik bir siyaset yolu izlemiş ve Amerikan emperyalizmini dış düşman olarak kodlamıştır. Türk solu, devleti yöneten sağcı iktidarların egemenlik iradesini ABD ve NATO'ya müttefiklik kisvesi altında devrettiğine, hakiki düşmanı tespit etmekten aciz kaldığına şahit olmuştur. Devletin düştüğü bu egemenlik krizini fark eden Türk solu, kendi dost-düşman kararını bizzat şehirlerde, kampüslerde ve farklı coğrafyalarda kan dökerek almıştır. Devletin sağlamaktan aciz kaldığı egemenlik boşluğunu Türk solu doldurmayı amaçlamıştır.

SONUÇ

Schmitt, siyasal olanın dost-düşman ayırımına dayandığını vurgulamaktadır. Çalışmada ele alınan Türkiye örneği ise bu tespiti büyük ölçüde doğrulamıştır. XX. yüzyıl Türkiye'sinde siyaset zemini, genel olarak Schmitt'in öngördüğü şekilde dost-düşman ayırımı etrafında biçimlenmiştir. Ancak Schmitt, aynı zamanda siyasal birliğin güvenliği için ülke içerisinde toplumsal homojenliğin de olması gerektiğini savunur. XX. yüzyıl Türkiye'sinin toplumu homojenleştirme çabaları ise erken Cumhuriyet döneminden itibaren tarihsel süreç içerisinde yürütülen politikalar incelendiğinde ortaya çıkmaktadır. Türk-Yunan Mübadelesi, tüm dünya dillerinin Türkçeden türediğini öne süren Güneş Dil Teorisi, Vatandaş Türkçe Konuş kampanyaları, Türk Tarih ve Türk Dil Kurumlarının kurulması, solidarist bir anlayışın benimsenmesi, Aleviliğin Türk dini olarak okunması, kamusal alanda Kürtçenin yasaklanması, kılık-kıyafet ve şapka kanunları, kafatası ölçümleri ve dönemin eğitim politikaları incelendiğinde devletin ortak bir millî kimlik inşa etme amacı görülebilir. Dolayısıyla devletin homojen ulus ideali, tarihsel verilerle desteklenmektedir. Laclau'nun kuram ve kavramları ise devletin millî kimlik inşa sürecinde biz-onlar dikotomisini nasıl kurduğunu anlayabilmek ve Schmitt'in siyasal kavramını pekiştirebilmek için kullanılmıştır. Bununla birlikte, Agamben'in *homo sacer* kuramı, egemen iradenin kararıyla olağanüstü hâle hapsedilen düşman unsurunun nasıl ve hangi şekillerde çıplak hayata indirildiğini incelemek için kullanılmıştır. Rancière'in uyumsuzluk kavramıyla ise düşman olarak tanımlanan bu unsurların nasıl mevcut sistem içerisinde var olmaya çalıştığı ortaya koyulmuştur. Türkiye'de siyasal çatışmalar büyük oranda antagonistik bir zeminde ilerlemiş olsa da meşru demokratik zeminin yokluğundan da söz edilemez. Bu sebeple Mouffe'un agonizma kuramı, çatışmanın ehlileştirilmesi bağlamında ötekileştirilmiş kimliklerin siyasal alana dahil edilme çabalarını incelemek için kullanılmıştır. Söz konusu düşünürler, Schmitt'in kuramından etkilenmiş ve bu kuramı geliştirerek çatışmacı siyasetin doğasını kavrayabilmek adına literatüre önemli katkılarda bulunmuşlardır.

Devletin toplumsal homojenleşmeyi sağlamak maksadıyla yürüttüğü bu ötekileştirici siyaset, sürekli yeni düşmanlık alanları yaratarak homojen toplum idealini imkânsız hale getirmiştir. Devlet bir düşman kategorisini tasfiye etmek isterken yeni düşman unsurları ortaya çıkarmıştır. Devletin tehdit olarak algıladığı bu antagonistik unsurlar ise millî kimlik inşası sırasında ortaya çıkmıştır. Zira toplumun belirli kesimleri,

yapıları gereğince devletin ortaya attığı makbul vatandaşlık tanımına uymamışlar ya da uymak istememişler, bu sebeple daima devletin merceği altında tutulmuşlardır. Schmitt'in açısından dost-düşman ayrımının toplumsal düzeye kadar düşmesi ve ülke içerisinde tekrara düşmesi, arzu edilen bir durum değildir. Bu durum, Schmitt'in siyasal kavramının tasvirini doğrularken; toplumsal homojenleşme beklentisinin Türkiye'de gerçekleşmediğini göstermektedir. Dolayısıyla bu çalışmada Schmitt'in dost-düşman dikotomisi, Türkiye siyasetini okumada güçlü bir açıklayıcılık göstermiş, ancak dost-düşman dikotomisinin toplumsal düzeye düşerek sürekli yeniden üretilmesi homojenleşmenin önüne geçmiştir. Aynı zamanda bu durum, Mouffe'un agonistik siyaset yaklaşımının Türk siyasetinde hiçbir zaman kusursuz bir şekilde işlemediği ve meşru siyasal zeminin sürekli antagonistik bir çatışmaya evrildiği sonucunu ortaya çıkarmıştır. Buna delil olarak ise 1961 Anayasası'nın getirdiği görece özgürlükçü ortam sunulabilir. Bu dönemde bütün fikirler ve düşünceler, sınırsız bir şekilde olmasa da kendilerini ifade edebilme alanı bulmuş, ancak 1970'li yıllara gelindiğinde ülke genelinde sağ-sol kutuplaşmasının had safhaya ulaştığı ve şiddet eylemlerinin çoğaldığı görülmüştür. Bir diğer ifadeyle oluşturulmak istenen agonistik çerçeve, zaman içinde antagonistik bir kırılmaya uğramıştır. 12 Mart Muhtırası ve 12 Eylül Darbesi, gerçekleştirilmek istenen agonistik açılımın başarısızlığının göstergesi olarak kabul edilebilir. Antagonizmalar, Mouffe'un da ifade ettiği gibi Türkiye'de yok edilememiş, fakat antagonizmaların ehlileştirilme çabaları başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Devlet tarafından 'öteki' olarak kodlanan unsurlar meşru siyasal hasımdan ziyade, çoğu zaman ontolojik bir tehdit olarak algılanmaya devam etmiştir.

Ele alınan ve incelenen iç düşman unsurlarının devlet tarafından tehdit olarak algılanma sebepleri ise çoğunlukla mevcut sisteme karşı alternatif bir siyasal sistem ve karşı egemenlik iddiası üzerine çalışmalar olmuştur. Örneğin İslamcılık, devletin resmî ideolojisine taban tabana zıt olan bir siyasal harekettir. Söz konusu tarihsel süreç içerisinde İslamcılık genel olarak Cumhuriyet devrimlerine, özellikle laiklik ilkesine karşı çıkmış ve toplumu bunlara karşı örgütlenme çabası içinde olmuştur. Kürt siyasal hareketi ise direkt olarak Türk millî kimliğine zıt bir konumda durmaktadır. Günümüz Anayasası'nda Türk kimliğinin etnik bağdan çok vatandaşlık bağı olduğu vurgulansa da geçmişin travmaları neticesinde Kürtler arasında Türk kimliğine yönelik bir düşmanlık gelişmiştir. Günümüzde dahi Kürt siyasal hareketinin devletteki ve toplumdaki etkileri

sürmektedir. Alevilik için ise ayrıca bir parantez açılması gerekir. Zira Alevilik, direkt olarak millî kimliğe ya da siyasal birliğe yönelik alternatif bir hareket geliştirmemiştir. Ancak kurucu kadronun Sünni anlayışı benimseyerek Aleviliğin inançsal kimliğini yok sayması ve ilerleyen süreçte Aleviliğin sosyalist hareketler aracılığıyla görünürlük kazanması, Alevilerde devlete yönelik bir güvensizlik oluşturmuştur. Bu güvensizlik, hiçbir zaman devlete yönelik bir düşmanlığa evrilmemiştir. Komünizm ise başlı başına devlete karşı her daim zıt bir konumda olmuştur. Tıpkı İslamcılık ve Kürt siyasal hareketi gibi mevcut sisteme yönelik alternatif bir siyasal sistem inşa etme çabasına girişmiştir. Bu sebeple bizzat devlet tarafından iç düşman olarak kodlanmış ve komünizmin kökünün dışarıda olduğu sürekli vurgulanmıştır. Son kertede devletin bu unsurlara karşı bakış açısı, geneli itibarıyla ontolojik iç düşman olarak kodlamasıyla sonuçlanmıştır.

Erken Cumhuriyet döneminden XX. yüzyılın sonuna kadar uzanan süreç, Türkiye’de devletin İslamcılığa karşı yaklaşımının siyasal alanın çizgilerini saptayan köklü bir iktidar pratiği olduğunu ortaya koymuştur. Cumhuriyet rejimi, kendi millî kimliğini laiklik zemini üstüne inşa etmiştir. Bu sebeple Schmittyen anlamda İslamcılık, yapısı gereği siyasal birliğe karşı bir iç düşman olarak kategorize edilmiştir. Devlet, kamusal alanın hudutlarını çizerek kimlerin söz hakkı olabileceğine karar vermiş ve İslamcılığı bu düzenin öteki tarafına itmiştir. İslamcıların ise görünür olmak adına attıkları her adım bir *dissensus*’u, yani uyuşmazlığı tetiklemiştir. İslamcıların DP döneminde görünürlük kazanması, 1960’lı yılların sonunda siyasal harekete dönüşmesi ve 1970’li yıllarda iktidara yükselmesi, bu uyuşmazlığın başarılı bir şekilde gerçekleştiğinin ve *polis* düzeninin sarsıldığının göstergesi olmuştur. Bir diğer ifadeyle, Rancière’e göre hakiki siyaset yaşanmıştır. Bu durum, agonistik siyasetin olumlu sonuç vermesi şeklinde de yorumlanabilir. Mutlak egemen iradenin İslamcılığa karşı agonistik açılımlara ve meşru demokratik zemine dahil edilmesine izin vermesinin esas sebebi ise İslamcılıktan daha tehlikeli olarak kodladığı komünizmin ülkede yayılmasını engellemektir. *Polis* düzeninin sarsıldığı anlarda, Laclau’nun popülist inşa kuramı, İslamcılığın yükselişini kavramada büyük önem taşır. Çünkü İslamcılık, toplumun farklı kesimlerinde biriken talepleri ‘millî görüş, ümmet kardeşliği, adil düzen’ gibi söylemler çevresinde eklemleyerek, mevcut hegemonik düzenin karşısında yeni bir halk inşa etmek için çabalamıştır. Bu çaba ise 12 Eylül Darbesinden sonra sonuç vermiş, Orgeneral Kenan Evren öncülüğünde Türk-İslam sentezi resmi ideolojiyle entegre edilmiştir. Ancak

ilerleyen süreçte bu popülist inşa, devletin nezdinde Mouffe'un agonistik siyaset modelinde tanımladığı meşru bir rekabet alanı olarak değil, antagonistik bir savaş şeklinde algılanmıştır. 28 Şubat Post-modern Darbesiyle İslamcılığın agonistik macerası, XX. yüzyılın son evresinde noktalanmıştır. Mouffe'un ifade ettiği gibi, şayet antagonizma meşru bir zeminde ehlileştirilip agonizmaya dönüştürülebilirse, demokrasinin istikrarı sağlanabilir. Fakat Türkiye'de çatışmalar bastırıldıkça siyasal arena, Schmitt'in antagonistik mantığı üzerinde kök salmaya devam etmiştir. Nihayetinde Türkiye tarihi, hâkimiyetin kimler tarafından nasıl kullanılacağına, siyasetin hudutlarının kimleri kapsayıp kimleri dışlayacağına dair tükenmeyen bir mücadeleler silsilesidir.

Cumhuriyet'in kurulmasının akabinde doğan Kürt sorunu, ulus devletin homojen bir millî kimlik inşa etme amacı doğrultusunda şekillenmiştir. Erken cumhuriyet döneminde seküler bir zemin üzerine inşa edilen Türk kimliği hem dini çevreleri hem de Türk olmayan etnik çevreleri öteki konumuna taşımıştır. Devletin yoğun asimilasyon politikalarından en fazla etkilenen unsurlar arasında Kürtler de olmuştur. İlerleyen süreçte İslamcılar, bir şekilde yeniden siyasal arenada aktif bir şekilde faaliyet yürütmüş olsalar da Kürt hareketi için bu durum çok sancılı geçmiştir. Farklı dönemlerde İslamcılığa, iktidara ulaşacak kadar tavizler verilmiş olsa da Kürtçüler için bu taviz hiçbir zaman verilmemiştir. Kürt sorunu, XX. yüzyılın son evresine kadar devlet tarafından mutlak iç düşman olarak kategorize edilmiştir. Bunun neticesinde ise görünmezlikten kurtulmak isteyen Kürt hareketi, devletin dikkatini çekebilmek için yasadışı yollara ve radikal yöntemlere başvurmuştur. Bu doğrultuda devlet, Schmitt'in dost-düşman ayrımı çerçevesinde Kürtçü hareketleri çoğu dönemde 'iç düşman' kategorisine yerleştirerek siyasal birliğin güvenliğini öncelemiştir. Devletin Kürt sorununa yaklaşımı, daima antagonistik bir çatışma tarafında olmuştur. Ulus devlet nezdinde Kürt kimliği, -farklı dönemlerde girişimler olsa da- Türk kimliğinin yanında katiyen tanınmamıştır. Tek parti döneminde Kürt kimliğine dair yasaklar sonrasında yaşanan Kürtçü ayaklanmalar ve bunların şiddet yoluyla bastırılması, Agamben'in ifadesiyle Kürtleri öldürülmesi suç teşkil etmeyen bir noktaya taşımıştır. Bunun üzerine Kürt toplumunun yaklaşık 20 yıl boyunca sessizliğe bürünerek siyasal arenada bulunmaması, çıplak hayata indirgenen birer özneye dönüştüğü şeklinde yorumlanabilir. Ayrıca, 12 Eylül darbesinin Kürt hareketi üstünde balyoz etkisi oluşturması ve 1990'lı yılların ikinci yarısına kadar Kürt kimliğinin hiçbir şekilde tanınmaması, Agamben'in *homo sacer* kuramıyla örtüşmektedir. Kürt

sorunu için agonistik bir siyaset genel olarak takip edilmemiştir. DP ve ANAP'ın iktidar olduğu dönemlerde kısıtlı girişimlerde bulunulsa da bu girişimler başarısız olmuştur. Devlet, 1980'li yıllarda Türk kimliğini yeniden üretirken; Kürt hareketi ise Kürt kimliğini karşı-hegemonik ilişki üzerine inşa etmek istemiştir. 1960'lı yıllar, tam anlamıyla bir uyuşmazlıklar dönemi olmasına rağmen Kürt kimliği bu dönemde de yeterince görünürlük kazanamamıştır. 1960'ların ikinci yarısından itibaren ise görünmez olan Kürt hareketi, ilerleyen süreçte yasal yollara başvursa da çoğunlukla yasa dışı yollarla görünürlük kazanmaya, yani bir *dissensus* yaratmaya çalışmıştır. Ancak *polis* düzeni, bu uyuşmazlığı bastırma pratiklerini uygulamış ve Kürt kimliği 1990'lı yılların ikinci yarısına kadar görünürlüğünü yitirmiştir. Böylece XX. yüzyıl Türkiye'sinde Kürt sorunu, ulus devletin bölünmez bütünlüğü ile çoğulcu siyasal talepler arasındaki gerilim sonucunda derinleşmiş, demokratikleşme ile olağanüstü hâl uygulamaları arasında gidip gelen çok katmanlı bir antagonistik çatışma alanı içerisinde biçimlenmiştir.

XX. yüzyıl Türkiye'sinde Alevilik, genel olarak Schmitt'in dost-düşman ayrımı bağlamında değerlendirildiğinde, devletin toplumu homojenleştirme çabası doğrultusunda kimi zaman asimile edilmesi gereken marjinal bir kesim olarak, kimi zamansa potansiyel iç tehdit olarak konumlandırıldığı görülür. Schmitt'in toplumsal homojenlik kurgusu, Aleviler üzerinde planlı bir şekilde uygulamaya konulmuş ve tek partili rejim, Aleviliğin kendine özgü inançsal kimliğini kabul etmek yerine "Türk İslam'ı" şeklinde yeniden tanımlamıştır. Buna karşılık Dersim Ayaklanmasında Kürt Alevilerinin ulus devlete yönelik varoluşsal bir tehdit olarak kodlanarak sert bir şekilde bastırılması, egemen olanın kriz durumlarında aldığı olağanüstü hâl kararını nasıl uyguladığını göstermektedir. Gazi Mahallesi olaylarında ise devlet, iç savaş refleksi göstererek Alevileri sert bir şekilde bastırmıştır. İlerleyen süreçte de Aleviler, inanç ve kimlik temelli haklarını talep edebilecek agonistik zeminin yokluğu sebebiyle çoğu zaman antagonistik zemine itilmiştir. Devletin Aleviliği görmezden gelmesi, cem ritüellerinin yasaklanması, Diyanet'in Sünni yapısı ve laiklik politikalarının Aleviliği kapsamaması, Alevi taleplerini demokratik meşru rekabet zeminine değil, ötekileştirmenin had safhaya ulaştığı çatışmalı bir zemine taşımıştır. Maraş ve Çorum gibi kanlı katliamlar, agonistik siyasetin imkânsızlaştığı ortamlarda meydana gelen antagonistik siyasetin örnekleridir. Alevilerin 1960'lı yıllardan itibaren CHP ve TİP gibi solu temsil eden siyasal partilerde ve sol marjinal örgütlerde toplanması, eşitlik ve laiklik

gibi söylemler üzerinden hegemonik bir ilişki geliştirme çabasıdır. Halihazırda sol ideolojileri iç düşman olarak kodlayan devlet, 12 Mart muhtırasında sosyalistler ile Alevileri ayırt etmemiştir. Alevilerin TBP ile siyasette etkinlik kazanmaları, bununla birlikte dernekler ve gazeteler kurmaları ise *polis* düzeni içerisinde görünür olma çabası şeklinde okunabilir. Agamben'in kuramı ise Schmitt'in kavramlarıyla benzerlik taşıması sebebiyle Alevilerin Türkiye'deki durumunu açıklamak için en uygun kuramlardan birisi olabilir. Özellikle Maraş, Çorum, Madımak gibi kanlı olaylarda devletin eylemsizliği, Alevilerin yaşamlarının istisna hâli dahiline alındığının göstergesi olmuştur. Bu olaylarda Aleviler, hukuken Türk vatandaşı olmalarına rağmen fiilen devletin kalkını altına alınmamış ve öldürülebilen değersiz bir azınlık, yani çıplak hayata indirgenmiş özneler olarak görülmüşlerdir. Darbe dönemlerinde uygulamaya konulan yasaklar, Alevilerin yoğun olduğu illerde sıkıyönetimler ve zorunlu din derslerinde yalnızca Sünni anlayışa yer verilmesi de Alevilerin sistematik olarak dışlandığının örnekleridir. Tüm bu olaylar birlikte değerlendirildiğinde, XX. yüzyıl boyunca devletin Alevilere olan yaklaşımı dışlanma-asimilasyon-şüphe-ihmal-tanınma zinciri etrafında bir döngü içerisinde olmuştur. Bu döngü ise esasen Türkiye'deki kimlik siyasetinin makbul vatandaşlık etrafında inşa edilmesinin oluşturduğu yapısal problemin en bariz örneklerinden biridir.

XX. yüzyılın başından sonuna kadar Türkiye'de komünizm, devletin kurucu ilkeleriyle ters ve ontolojik bir tehdit olarak değerlendirilmiştir. Bu algı, siyasal alanın hudutlarının güvenlik eksenli bir şekilde çizilmesine neden olmuştur. Geç Osmanlı döneminde sosyalizm ve komünizm toplumsal düzeyden ziyade sınırlı çevrelerde ve aydınlar arasında tartışılan düşünce olarak görülmüş, Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren ise yeni ulus devletin homojen millî kimlik inşası içinde sınıf temelli siyaset, potansiyel bir ayrışma temeli olarak kodlanmıştır. Erken cumhuriyet döneminde TKP'nin tasfiye edilerek meşru siyasal alandan ötekileştirilmesi, 1930-1940'lı yıllarda açılan davalar, devletin Schmittyen anlamda dost-düşman dikotomisi ile siyaseti biçimlendirdiğini göstermektedir. Soğuk Savaş'la birlikte sol, yalnızca iç düşman olarak değil, aynı zamanda "komünizm tehlikesi" söylemiyle dış düşman olarak da tanımlanmıştır. Bu süreçte çıplak hayata indirgenen sol hareket, istisna hâli içerisine hapsedilerek hukuki haklarından yoksun bırakılarak bastırılmıştır. 1961 Anayasası'nın nispi özgürlük alanı sunduğu ortamda ise sosyalist hareketin, sendikalar, gazeteler, dergiler, TİP ve öğrenci hareketleri üzerinden hem toplumsal hem de siyasal alana

katılması, uyuşmazlığın yaşanması ve eşitlik iddiasının görünürleşmesi anlamına gelmektedir. Ancak kısa sürede bu durum, mutlak egemen olanın nezdinde tehlike algısını yeniden üretmiş ve 12 Mart muhtırası ile sosyalist hareket, antagonistik bir unsur olarak kategorize edilerek tekrar bastırılmıştır. 1970’li yılların ikinci yarısında patlak veren sağ-sol çatışmaları, siyasal alan içerisinde agonistik zemin inşasının ihtimalinin sıfırlandığı, çatışmanın tamamen antagonistik bir şekle büründüğü kriz anı olarak okunmuştur. Sosyalist hareket, siyasal ve toplumsal şiddetin baş müsebbiplerinden biri olarak görülmüştür. 12 Eylül darbesiyle birlikte sosyalist hareket, sistematik bir şekilde tasfiye edilmiş; bütün örgütleri dağıtılmış, kadroları tutuklanmış ve sınıf temelli siyasetin, hegemonik bir halk söylemi inşa etme kapasitesi elinden alınmıştır. 1980-1990’lı yıllar boyunca ise solun siyasal alana dönüşü sınırlı, ayrışık ve çoğunlukla kültürel düzey ile sınırlı kalmış; SSCB’nin yıkılmasıyla devlet, sosyalist hareketi artık tehdit unsuru barındırmayan bir muhalefet olarak değerlendirmiştir. XX. yüzyıl boyunca devlet, sosyalist hareketleri meşru bir agonistik hasımdan ziyade, devlet düşmanı, toplumsal bütünlüğü ve devletin bekasını tehdit eden bir hareket olarak görmüş, gerektiğinde ise şiddet aygıtlarıyla bastırmayı meşru kabul eden bir siyasal unsur olarak konumlandırmıştır. Bu sebeple sosyalizm, Türk siyasal hayatında iç düşman kategorisinden uzun bir süre boyunca çıkamamıştır.

Çalışmanın son bölümünde, Türk sağının ve Türk solunun kendi siyasal kimliklerini pekiştirmek ve meşrulaştırmak amacıyla tanımladıkları kurucu dışsal unsurlar incelenmiştir. Bu kurucu dışsal tanımlamalarına göre kitleleri konsolide etmişler ve iç siyasette dost-düşman ayrımını yeniden üretmişlerdir. Bu bağlamda, Türk siyasal hayatındaki kimlik inşası süreçlerinin sadece devletin iç düşman kurgularından ibaret olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Aynı zamanda toplumsal düzeyde varlığını sürdüren ideolojik blokların kendi kurucu dışsallarını inşa ederek antagonistik denkleme dahil oldukları sonucu elde edilmiştir. Türk sağının üç halinin temsilcileri olan milliyetçiler Yunanlar ve Ermeniler üzerinden, muhafazakârlar Sovyetler Birliği üzerinden, İslamcılar ise Siyonizm üzerinden kurucu dışsallar inşa etmişlerdir. Türk solunun kimlik inşasında kullandığı tek ve en büyük kurucu dışsal, Amerikan emperyalizmidir. Türk sağının üç, Türk solunun ise tek bir kurucu dışsal üzerinden ele alınması, söz konusu siyasal grupların yapısal özelliklerinden kaynaklanmaktadır. XX. yüzyıl boyunca Türk sağı, esasen bütüncül bir yapıda olmamış; milliyetçilik, muhafazakârlık ve İslamcılık gibi

birbirlerinden farklı siyasal hedefler taşıyan gruplara ayrılmıştır. Bu grupların inşa ettikleri düşünsel altyapıların birbirlerinden bağımsız olması sebebiyle, kendi kimliklerini meşrulaştırdıkları kurucu dışsallar da farklılaşmıştır. Buna karşılık Türk solu, ikinci bölümde de incelendiği üzere kendi içinde onlarca fraksiyona ayrılmış olsa da sisteme yönelik temel karşıtlığı bağlamında ortak bir zemin üzerinde durabilmiştir. Kendi içlerindeki rekabete ve fikir ayrılıklarına rağmen sol fraksiyonlar, ortak bir eşdeğerlik zinciri kurmuşlar ve Amerikan emperyalizmini sistemsel bir kurucu dışsal olarak kategorize etmişlerdir. Son kertede Türk sağ, birbirlerinden bağımsız siyasal hedefleri sebebiyle farklı kurucu dışsal tanımları yaparken; Türk solu, ortak bir sistemsel sorun etrafında birleşerek tek bir kurucu dışsal tanımlı yapmıştır.

Söz konusu dış düşman unsurları belirlenirken Türk dış politikası ele alınmış ve Türkiye'nin uluslararası arenada karşılaştığı sorunlar incelenmiştir. Uluslararası arenada devlet bu sorunları barışçıl yöntemlerle çözme arayışındayken, ülke içerisindeki siyasal-ideolojik gruplar ise devletin aleyhine işleyen ve çıkarlarını tehlikeye sokan bu sorunları 'biz' çemberini tahkim etmek ve kitleleri mobilize etmek için araçsallaştırmışlardır. 'Kurucu dışsal' mekanizmasıyla kendi kimliklerini ve meşruiyetlerini, 'onlar'ı dışlayarak inşa etmişlerdir. Ele alınan dış düşman unsurlar, iç siyasetteki rakipleri gayrimeşru ilan etmek, toplumu yönlendirmek ve verilen hegemonik mücadelede üstünlük sağlamak amacıyla araçsallaştırılan ideolojik figürlere dönüşmüştür. Son kertede XX. yüzyıl boyunca Türkiye'de egemen olanın toplumu homojenleştirme ve siyasal birliği koruma yönündeki çabaları, çabaları; toplumsal düzeydeki Schmittyen refleksi, kendi içlerindeki dost-düşman kutuplaşmaları ve dış düşman unsurlarının iç siyasette birer hegemonya silahı olarak araçsallaştırılması sonucunda kaçınılmaz biçimde başarısızlığa uğramıştır.

Gelecekte yapılması planlanan akademik araştırmalar için, bu çalışmada inşa edilen kuramsal çerçevenin günümüz Türkiye'sinin siyasal dinamiklerine uyarlanarak geliştirilmesi önemli bir çalışma önerisi olarak sunulabilir. Yeni bir yüzyıl ve değişen küresel sistem, dijitalleşme ve farklılaşan hegemonik mücadeleler bağlamında devletin XXI. yüzyıldaki toplum homojenleştirme pratiklerinin, yeni ve güncel iç-dış düşman kurgularının ve antagonizmaların incelenmesi, bu çalışmanın siyaset bilimi literatüründe açtığı tartışmayı zenginleştirerek bir adım daha öteye taşıyabilir.

KAYNAKÇA

32. Gün, (2024). Erbakan: "Gulu Gulu Dansı".
- Acar, Ü. (2019). Meşrutiyet Dönemi Düşünce Akımları ve Günümüze Yansımaları. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 23(2), 413-424.
- Agamben, G. (2013). *Kutsal İnsan: Egemen İktidar ve Çıplak Hayat*. (Çev: İ. Türkmen). Ayrıntı Yayınları.
- Agamben, G. (2018). *İstisna Hâli* (Çev: K. Atakay). Ayrıntı Yayınları.
- Ağaoğulları, M. A. & Zabcı, F. Ç. & Ergün, R. (2009). Kral-Devletten Ulus Devlete. İmge Kitabevi Yayınları.
- Ahmad, F. (1995). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*. (Çev: Y. Alogan). Sarmal Yayınevi.
- Ahmad, F. (1996). *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*. (Çev: A. Fethi). Hil Yayın.
- Ahmad, F. (2014). *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Akar, R. (2009). *Aşkale Yolcuları*. Doğan Kitap.
- Akbulut, İ. (1995). Türk Tarihinde Ermeniler. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 50(1), 29-41.
- Akçura, B. (2009). *Devletin Kürt Filmi: 1925-2009 Kürt Raporları*. New Age Yayınları.
- Akdoğan, Y. (1999). İslamcılık Bağlamında Türkiye'de Siyasal İslam'ın Gelişimi ve Refah Partisi 1980-1998 (Yayımlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akdoğan, Y. (2000). *Siyasal İslam: Refah Partisi'nin Anatomisi*. Şehir Yayınları.
- Akın, M. H. & Coşkun, B. (2017). Türkiye Siyasi Kültüründe Sağ-Sol Ayrımı ve Millî Görüş Hareketi. *Turkish Studies*, 12(8), 1-10.
- Akkanat, S. (2023). Hayatın Hakkını Gözetmek: Giorgio Agamben'in Siyaset Felsefesi. *Anasay*, 7(23), 105-123.
- Akkol, M. L. (2018) Batılılaşma ve Sivil Toplum Kavramları Üzerinden İdris Küçükömer'in Türk Siyasal Düşüncesindeki Yeri. *Çağdaş Yönetim Bilimleri Dergisi*, 5(2), 158-167.
- Akkurt, A. (2019a). 1961-1971 Yılları Arasında Türkiye'de Kürtçülük. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (42), 323-340.

- Akkurt, A. (2019b). Türkiye'de Bölücü Hareketler (Yayımlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Akkuş, B. (2015). Türkiye Cumhuriyeti'nde Sosyalizm: Türkiye Komünist Partisi'nin Cumhuriyet Halk Partisi'ne Bakışı ve Özgün Bir Düşünür ve Siyaset Adamı Olarak Mehmet Ali Aybar. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(40), 239-252.
- Aköz, A. & Akın, H. B. (2021). Devletle İlişkileri Etrafında Bektaşılık: Doğuşu, Dönüşümü ve Krizi. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 100, 537-560.
- Aksakal, H. (2018). "Güler Yüzlü" Bir Sosyalist, İlkeli Bir Siyasetçi: Mehmet Ali Aybar'ın Türk Siyasal Yaşamındaki Yeri ve Önemi. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20, 79-102.
- Aksoy, M. U. (2016). Giorgio Agamben: Mesihçi Bir Siyaset Felsefesinde Kutsal İnsan ve İstisna. *Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 27, 43-58.
- Aktar, A. (2011). *Yorgo Hacidimitriadis'in Aşkale-Erzurum Günlüğü*. İletişim Yayınları.
- Aktaş, H. & Güntay, V. (2016). Türk-Ermeni İlişkilerinde Algılar ve Karar Alıcılar, Tarihin Yansımaları Üzerine Bir Analiz. *Ermeni Araştırmaları*, 54, 51-69.
- Aktay, Y. (2007). Sosyo-Kültürel ve Politik Yönleriyle Alevilik Üzerine Notlar. *İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 57-76.
- Aktürk, Ş. (2015). *Almanya, Rusya ve Türkiye'de Etnisite Rejimleri ve Milliyet*. (Çev: V. Eke). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Albayrak, M. (2010). Kemalizm'in Düşünsel Temelleri ve Tarihsel Oluşumu. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 26(77), 307-334.
- Alp, B. (2015). II. Abdülhamid'in Panİslamist Politikaları. *Genç Kalemler Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 54-58.
- Altun, F. (2004). Kemalist Bir Modernleşme Yorumu Olarak Yön Dergisi. *Türkiye Araştırmalar Literatür Dergisi*, 2(1), 551-575.
- Anadol, C. (2004). *İsrail ve Siyonizm Kışkacında Türkiye*. Bilge Karınca.
- Anderson, B. (1993). Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması. (Çev: İ. Savaşır). Metis Yayınları.

- Arabacı, C. (2022). Türkiye-İsrail İlişkileri (1945-1960). İçinde Y. Kaya & E. Müezzinoğlu (Ed.), *Türk Dış Politikası: Soğuk Savaşın Başından Yumuşamaya (1945-1960)* (ss. 217-295). Neü Yayınları.
- Aristoteles, (2017). *Politika*. (Çev: F. Akderin). Say Yayınları.
- Armaoğlu, F. (2022). *Türk Dış Politikası Tarihi*. Kronik Kitap.
- Arpacı, I. (2012). Türk Siyasal Yaşamına Etkileri Bakımından İslamcılık ve Necmettin Erbakan (Yayımlanmamış doktora tezi). İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Arslan, A. (2013). Fransız Devrimi ve 1789 Fransız Yurttaş ve İnsan Hakları Bildirisi. *Genç Hukukçular Hukuk Okumaları*, 4, 11-27.
- Arslan, F. (2016). Devlet Akı Kürt Sorunu ve AK Parti (Yayımlanmamış doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Arslan, G. (2015). Varlık Vergisi Kanunu'nun Çıkarılması, Uygulanması ve Sonuçları. *Tarih Dergisi*, 61(1), 119-152.
- Aslan, M. (2018). Kurtuluş'tan 12 Eylül'e CHP ve Kürtler (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aşgın, H. İ. (2018). Din ve Siyaset İlişkisi Bağlamında Millî Görüş Hareketi (Yayımlanmamış doktora tezi). Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ata, K. (2007). *Alevilerin İlk Siyasal Denemesi (Türkiye) Birlik Partisi (1966-1980)*. Kelime Yayınevi.
- Atağenç, İ. A. (2019). “Ortanın Solu” Düşüncesinde Kemalizm. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 38(66), 479-499.
- Atasoy, F. (2019). Osmanlı'nın Dağılmasını Engelleme Çabası Olarak Üç Siyasal Fikir Hareketi. *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, (45), 1-21.
- Atatürk, M. K. (2008). *Nutuk (Söylev)*. Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Atay, G. (2022). Türk Milliyetçiliğinin Dönüşümü: Milliyetçi Hareket Partisi ve Büyük Birlik Partisi Ayrımı (1992-2018) (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

- Ateş, S. (2023). *Türkiye’de Din Politikaları ve Din-Siyaset İlişkisi: Cumhuriyet Döneminde Din Politikaları ve Din-Siyaset İlişkisi (1946-1960)*. Ötüken Neşriyat.
- Atılğan, G. (2007). Anti-Emperyalizm ve Bağımsızlıkçılık (1920-1971). İçinde T. Bora & M. Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce-Sol Cilt: VIII* (ss. 661-704). İletişim Yayınları.
- Atsız, N. (1974) Türk ve Rum. *Ötüken Dergisi*.
- Avcıoğlu, D. (1971). *Devrim Üzerine*. Bilgi Yayınları.
- Avcıoğlu, D. (2013). *Türkiye’nin Düzeni*. Kırmızı Kedi Yayınevi.
- Ayata, A. (2017). Küreselleşme Bağlamında Güvenlik Politikalarının Değişimi ve Türkiye. *Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, 63, 471-484.
- Aydemir, S. S. (2014). 12 Mart 1971 Askeri Muhtırasına Giden Süreçte Üniversite Olayları. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 3(5), 43-51.
- Aydemir, Ş. S. (2016). *İkinci Adam*. Remzi Kitabevi.
- Aydın, M. (2004). Bir Millî İslamcılık Serüveni: Mücadelecilik. İçinde T. Bora & M. Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce-İslamcılık Cilt: VI* (ss. 452-468). İletişim Yayınları.
- Aydın, S. & Taşkın, Y. (2018). *1960’tan Günümüze Türkiye Tarihi*. İletişim Yayınları.
- Aydinoğlu, E. (2008). *"Sol Hakkında Her Şey" mi?*. Versus Yayınları.
- Aydoğmuş, Ç. (2021). Millî Muhalefet Cephesine Karşı İktidarın Yanıtı: Vatan Cephesi. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 8(3), 1172-1188.
- Aykol, H. (2022). *Türkiye’de Sol Örgütler / Bölüne Bölüne Büyümek*. Phoenix Yayınevi.
- Aykutalp, A. (2020). Radikal Demokrasi ve Popülist Siyasetin Öznesi Olarak Halk’ın İnşası. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 29, 53-78.
- Aytaç, A. M. (2014). Dünya Görüşü ve İdeoloji. İçinde Y. Taşkın (Ed.), *Siyaset: Kavramlar, Kurumlar, Süreçler* (ss. 105-138). İletişim Yayınları.
- Aytepe, M. (2016). Doğuşundan Günümüze İslamcılığın Türkiye Seyri: Bir Sınıflandırma Denemesi. *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 169-200.
- Aziz Nesin Arşivi, (2017). Aziz Nesin’in Basın Açıklaması Sivas Katliamı. <https://www.youtube.com/watch?v=R5a9n9IJKZg>

- Bağcıvan, S. F. (2022). Türk Siyasal Hayatında Millî Görüş Hareketi (1970-1980) (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bakan, S. & Levent, R. (2018). Tek Parti Döneminde (1923-1950) Türkiye'nin Alevi Politikası. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 1-15.
- Bakır, M. Ş. (2024). 28 Şubat Postmodern Darbesi ve Sonraki Süreçte Üniversitelerin Rolü. *Şırnak Üniversitesi İktisadi ve İdari Yaklaşımlar Dergisi*, 6(1), 16-26.
- Bakırcıoğlu, İ. O. (2020). Geçmişten Günümüze Türkiye'de Kürt Sorunu: Bitlis İli Örneği (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Balanuye, Ç. (2018). Agonistik Demokrasideki Kayıp Kavram: Bir 'Modus' Olarak *Egemen. Kilikya Felsefe Dergisi*, (1), 80-89.
- Balasar, M. N. (2024). Türkçü-Turancı Terkipte Antikomünizm: Hüseyin Nihal Atsız Örneği (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Balcı, M. E. (2013). Carl Schmitt'in Değerlendirmeleri Doğrultusunda Modern Toplumda Siyaset-Siyaset Dışı İlişkisi. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 15, 59-70.
- Bali, R. (2005). *Musa'nın Evlatları ve Cumhuriyet'in Yurttaşları*. İletişim Yayınları.
- Baradat, L. P. (2012). *Siyasal İdeolojiler, Kökenleri ve Etkileri*. (Çev. A. Aydın). Siyasal Kitabevi.
- Barlas, M. (1994). *Turgut Özal'ın Anıları*. Sabah Kitapları.
- Bayramoğlu, S. (1998). Parlametonun Krizi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bekar, A. (2023). Yazılı Basında Aleviliğin Biz ve Öteki(Leştirme) Pratiği: Cumhuriyet ve Türkiye Gazetelerinde 2 Temmuz 1993 Madımak Olayı'nın Sunumu (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bekcan, Ö. (2023). Fransız İhtilali'nin Osmanlı Siyasal ve Düşünsel Hayatı Üzerine Etkileri, *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 8(1), 151-159.

- Belge, M. (2007). Türkiye'de Sosyalizm Tarihinin Ana Çizgileri. İçinde T. Bora & M. Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-Sol Cilt: VIII* (ss. 19-48). İletişim Yayınları.
- Belge, M. (2009). Mustafa Kemal ve Kemalizm İçinde M. Gültekingil & T. Bora (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-Kemalizm Cilt: II* (ss. 29-43). İletişim Yayınları.
- Belli, M. (1970). *Millî Demokratik Devrim*. Aydınlik Yayınları.
- Benhür, Ç. (2004). Stalin Dönemi Türk-Sovyet İlişkileri. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 15, 325-337.
- Berber, Ş. G. (2012). Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Sivil Hükümet Darbesi: CHP'de 35'ler Vakası. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(11), 131-150.
- Beşikçi, İ. (1990). *Bilim -Resmî İdeoloji, Devlet- Demokrasi ve Kürt Sorunu*. Alan Yayıncılık.
- Bezci, B. (2006). *Cari Schmitt'in Politik Felsefesi: Modern Devletin Müdafası*. Paradigma Yayıncılık.
- Bezci, B. (2016). Schmitt ve Siyasal Kavramı. İçinde A. Okumuş & M. Demir (Ed.), *Siyasal Üzerine Konuşmalar* (ss. 65-143). Küre Yayınları.
- Biçici, M. & Doğru, D. (2014). 1980 Sonrasında Türkiye'de Sol Hareketler ve Sol Partiler. *Asia Minor Studies*, 12(1), 11-34.
- Bingöl, A. (2011). Millî Devlet ve Kürtler (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bodrogi, K. K. (2012). *Kızılbaşlar/Aleviler*. (Çev: O. Değirmenci & B. E. Aybudak). Ayrıntı Yayınları.
- Bora, C. B. (2022). Agamben ve Homo Sacer. *Kare Dergisi*. 14, 47-56.
- Bora, T. & Canefe, N. (2002). Türkiye'de Popülist Milliyetçilik. İçinde T. Bora & M. Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-Milliyetçilik Cilt: IV* (ss. 635-662). İletişim Yayınları.
- Bora, T. (1995). *Milliyetçiliğin Kara Baharı*. Birikim Yayınları.

- Bora, T. (2005a). Adnan Menderes. İçinde T. Bora & M. Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce-Liberalizm Cilt: VII* (ss. 482-507). İletişim Yayınları.
- Bora, T. (2005b). Turgut Özal. İçinde T. Bora & M. Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce-Liberalizm Cilt: VII* (ss. 589-601). İletişim Yayınları.
- Bora, T. (2017a). *Cereyanlar: Türkiye’de Siyasi İdeolojiler*. İletişim Yayınları.
- Bora, T. (2017b). *Türk Sağının Üç Hali: Milliyetçilik, Muhafazakarlık, İslamcılık*. İletişim Yayınları.
- Borak, S. (2004). *Atatürk’ün Gizli Oturumlarda Konuşmaları*. Kırmızı Beyaz.
- Bozarslan, H. (2015). *Türkiye Tarihi: İmparatorluktan Günümüze*. İletişim Yayınları.
- Bölme, S. M. (2012). *İncirlik Üssü: ABD’nin Üs Politikası ve Türkiye*. İletişim Yayınları.
- Börklüoğlu, L. (2019). *Tanzimat’tan Günümüze Türk Siyasal Hayatı*. Dora Yayınları.
- Buçukcu, Ö. (2017). Türkiye Sosyalist Solu ve Milliyetçilik (1960-1971) (Yayımlanmamış doktora tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Can, C. (2013). Türkiye’de Sosyal Demokrasi: Alternatif Bir Temel Arayışı (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Can, C. (2023). Türkiye’de Sağ-Sol Ayrımını İnşa Eden Yatay ve Dikey İdeolojik Eksenler: Bir Siyasal Yelpaze Önerisi. *İnsan ve Toplum Dergisi*, 14(1), 1-30.
- Can, K. & Erdinç, C. (1995). Sistemdışı Sol Muhalefet. İçinde M. Belge (Ed.), *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi: Yüzyıl Biterken Cilt: XV* (ss. 1198-1201). İletişim Yayınları.
- Canetti, E. (2006). *Kitle ve İktidar*. (Çev: G. Aygen). Ayrıntı Yayınları.
- Cankara, P. Ö. (2013). Türkiye’de Sağ Muhafazakâr-İslamcılık Akımının Filistin Sorununa Yaklaşımı. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Carık, Ş. (2013). Vatandaş ve Sosyalist Gazeteleri Üzerine Bir İnceleme (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Cemal, H. (2003). *Kürtler*. Doğan Kitap.

- Cengiz, F. Ç. (2021). Türkiye’deki Merkez Sağda Devlet, Siyaset ve Hizmet İlişkisi. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 9(1). 156-174.
- Ceylan, Y. (2015). Yeni Bir Kimlik Hareketi: Anadolu Aleviliği. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(13), 210-226.
- Cizreli, B. (2021). Anlam Sistemi Olarak Sosyalizm: Türkiye Sosyalist Solu Örneği (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Clausewitz, C. V. (2015). Savaş Üzerine. (Çev. S. Koçak). Doruk Yayınları.
- Coşkun, Z. (1995). *Aleviler... Sünniler ve... Öteki Sivas*. İletişim Yayınları.
- Coşkuner, E. A. (2024). Erken Cumhuriyet Dönemi’nde Kemalist Tarih Çalışmaları. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 62, 109-129.
- Cumhuriyet Halk Partisi Tüzüğü (1927).
- Çalmuk, F. (2004). Necmettin Erbakan. İçinde T. Bora & M. Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce-İslamcılık Cilt: VI* (ss. 550-575). İletişim Yayınları.
- Çamuroğlu, R. (2008). *Değişen Koşullarda Alevîlik*. Kapı Yayınları.
- Çandar, C. (2011). *Dağdan İniş-PKK Nasıl Silah Bırakır? Kürt Sorunu’nun Şiddetten Arındırılması*. Tesev Yayınları.
- Çatkın, Ö. (2024). Türk Siyasetinde Politik Aktör Olarak Necmettin Erbakan’ın, Siyonizm’e Yaklaşımı ve Irkçı Emperyalizm Söylemi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çaykırın, G. (2020). Millî Mücadele’ye Karşı Rum-Ermeni Ortak Hareketi ve Yunanistan’a Destek Faaliyetleri (1918-1922). *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi*, 32, 95-120.
- Çelebi, A. (2006). Sunuş: Siyaset Kaderimizdir: Carl Schmitt ve Siyasal Kavramı. *Siyasal Kavramı*. (Çev. E. Göztepe). Metis Yayınları.
- Çelebi, A. (2008). *Devlet, Toprak, Egemenlik: Carl Schmitt’in Düşüncesinde Siyasal Kavramı ve Kurucu İktidar Sorunu*. İmaj Kitabevi.
- Çelenk, H. (2008). *THKO Davası*. 68’liler Yayınları.
- Çelik, A. (2018). Soğuk Savaş’ın Başlarında Sovyet Rusya’nın Güney Politikası ve Türkiye’ye Etkileri. *Social Sciences Studies Journal*, 4(24), 5181-5207.

- Çelik, A. (2019). Chantal Mouffe'un Agonistik Demokrasi Kuramına Eleştirel Bir Bakış. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(20), 1062-1085.
- Çelik, H. S. (2017). Yücel-Öner Davası ve İhmal Edilmiş Bir Siyasal Tartışma: Türkçe Ders Kitaplarında Sosyalist Komünist Propaganda İddiası. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (42), 507-530.
- Çelik, M. (2019). Kuruluşundan Bugüne PKK/KCK'nın Uluslararası Konjonktürel Değişimlere Uyum Sağlama ve Uluslararasılaşma Çabası. *Güvenlik Çalışmaları Dergisi*. 21(2), 111-133.
- Çelikçi, A. S. (2020). Türkiye'de İslamcılık Akımının Kürt Sorununa Yaklaşımı (1980-2002) (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çelikçi, A. S. (2023). Türkiye'de Muhafazakârlık: İdeoloji ve Siyasi Temsil. İçinde A. S. Şanlı (Ed.), *Erken Cumhuriyet'ten Günümüze Türkiye'de Siyasal İdeolojiler: Kavramlar, Fikirler, Partiler* (ss. 57-72). Nika Yayınevi.
- Çeliker, D. (2009). 1961-1980 Arası Koalisyon Hükümetlerine Bir Örnek: 1974 CHP-MSP Koalisyonu (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çeliker, M. (2013). Türkiye'de Alevilik: Siyasal Bir Analiz (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çeliktürk, T. (2011). 1989'dan 2009 Yılına, Kürt Sorunu'na İlişkin Kamuoyuna Sunulan Raporların ve Açılımların Çokkültürlülük Literatürü Kapsamında Değerlendirilmesi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çıplak, İ. T. (2017). Demokrat Parti Döneminde Aleviler ve Bektaşiler'in Siyasi ve Sosyo-Kültürel Faaliyetleri (1950-1960) (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çift, E. (2018). Ak Parti'nin Kürt Sorunu Politikaları 2002-2015 (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çolak, A. Ö. (2018). 'İşgal Edilmiş Devlet': Modern Devletin İkili Yapısı Üzerine Kavramsal Bir Bakış. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(14), 677-703.

- Coşğun B. & Şanlı, A. S. (2020). Yeni Toplumsal Hareketlerin Yeni Aktörleri; 90'lı Yıllar Türkiye'sinde Başörtülü Öğrencilerin Mücadelesi. *Mukaddime Dergisi*, 11(2), 382-409.
- Çubukçu, A. (2014). *Bizim '68*. Evrensel Basın Yayın.
- Çubukçu, S. U. (2009). Türkiye'de Merkez Solun "Sosyal Demokratlaş(ama)ma" Vakası. İçinde T. Bora & M. Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-Dönemler ve Zihniyetler İçinde Cilt: IX* (ss. 519-544). İletişim Yayınları.
- Dağıstan, A. (1996). Millî Mücadele'de Mustafa Suphi Olayı. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 12(34), 171-193.
- Değer, H. (2019). Türkiye'de Alevi Toplum Kesimlerinin Devletle İlişkileri: Adalet ve Kalkınma Partisi Hükümetleri Politikaları (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demir, A. (2006). Türkiye Solunda Milliyetçilik Anlayışı (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demir, H. (2013). Demokrasi Düşüncesinin Gelişimi Bağlamında Demokrasi ve Demokrasi Karşıtı Görüşler: Giovanni Sartori ve Carl Schmitt (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demir, M. (2025). Giorgio Agamben ve Michel Foucault: Benzeşimler ve Kopuşlar. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(49), 621-639.
- Demirel, T. (2009). 1946-1980 Döneminde "Sol" ve "Sağ". İçinde T. Bora & M. Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-Dönemler ve Zihniyetler Cilt: IX* (ss. 413-450). İletişim Yayınları.
- Demirel, T. (2023). *12 Mart ve 12 Eylül'ün Anatomisi: 1960-1980 Dönemi Türkiye'sinde Siyaset*. Liberte Yayınları.
- Dernek, K. O. (2023). Türkiye'de Yasal Kürt Siyasal Hareketinin Söyleminin Dönüşümü. İçinde A. S. Şanlı (Ed.), *Erken Cumhuriyet'ten Günümüze Türkiye'de Siyasal İdeolojiler: Kavramlar, Fikirler, Partiler* (ss. 177-234). Nika Yayınevi.
- Dindirek, E. M. (2025). İslamcı Dergilerde Yahudilik ve Siyonizm'e Bakış:Sebilürreşad ve Yeniden Millî Mücadele Örneği (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Doğan, G. (2019). Laclau ve Mouffe'un Radikal Demokrasi Teorisinde Muhalefet Olanakları (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dokuyan, S. & Yüksel, B. (2020). Adnan Menderes'i İdama Götüren Süreç ve İdamı. *Journal of Universal History Studies*, 3, 15-42.
- Duman, N. A. (2024). Türkiye'de Erken Cumhuriyet Dönemi: Bir Hegemonya İnşa Süreci Mi?. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2), 170-188.
- Duverger, M. (1974). *Siyasi Partiler*. (Çev: E. Özbudun). Bilgi Yayınevi.
- Ekinci, Ö. (2019). Jacques Rancière'de Hiyerarşilerin Yıkımı ve Yeni Bir Eşitlik Okuması (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ekinci, T. Z. (2010). *Türkiye İşçi Partisi Ve Kürtler*. Sosyal Tarih Yayınları.
- Ekinci, T. Z. (2011). *Kürt Siyasal Hareketlerinin Sınıfsal Analizi*. Sosyal Tarih Yayınları.
- Emiroğlu, K. (2015). *Osmanlı-Türkiye Tarihi Padişahlık Kültürü ve Demokrasi Ülküsü*. İletişim Yayınları.
- Engels, F. & Marx, K. (2013). *Alman İdeolojisi*. (Çev: T. Ok & O. Geridönmez). Evrensel Basım Yayın.
- Engin, V. (2010). *Pazarlık*. Yeditepe Yayınevi.
- Enneli, Ç. (2013). Milliyetçilik ve İdeoloji: Dışlayıcı Bir Dilin Kuruluşu. *Alternatif Politika Dergisi*, 5(1), 28-51.
- Erbakan, N. (2014). *Davam*. MG V yayınlan.
- Erboz, F & Soydan, M. (2005). *Barış Gönüllüleri: 10 Yıl Karanlık*. Empati Yayınevi.
- Erdoğan, S. & Aslan, S. (2021). Demokrat Parti Döneminde Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri: İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dönemin Mirası ve Soğuk Savaş Etkisi. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 21(42), 295-317.
- Eren, M. (2012). *Kanlı Pazar: 1960'lar Türkiye'sinde Milliyetçiler, İslamcılar ve Sol*. Kalkedon Yayıncılık.
- Ergin, V. (2020). Carl Schmitt'e Göre Modern Devlette İdeal Egemen (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Ergüç, V. (2023). Ütopyaya Tutunuştan İktidara Tutunuşa Türkiye'de İslamcılık. İçinde A. S. Şanlı (Ed.), *Erken Cumhuriyet'ten Günümüze Türkiye'de Siyasal İdeolojiler: Kavramlar, Fikirler, Partiler* (ss. 31-56). Nika Yayınevi.
- Erkaya, F. (2021). Türkiye-İsrail İlişkileri (1948-1960). *Uluslararası Karşılaştırmalı Edebiyat, Tarih ve Düşünce Dergisi*, 12, 135-174.
- Erken, A. (2014). Örgüt ve Strateji: 1965-1980 Arasında Milliyetçi Hareket Partisi. *İnsan & Toplum*, 4(7), 135-163.
- Eroğul, C. (2014). *Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi*. Yordam Kitap.
- Eröz, M. (1992). *Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnancı) ve Alevîlik-Bektaşilik*. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Ersan, V. (2014). *1970'lerde Türkiye Solu*. İletişim Yayınları.
- Erşan, M. (2018). Dünden Bugüne Türk-Ermeni İlişkilerine Genel Bir Bakış ve Ermeni Tehciri. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi*, 1(4), 1-10.
- Ertan, T. F. (2018). Atatürk İlkeleri. İçinde Ertan, T. F. (Ed.), *Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi* (ss. 229-252). Siyasal Kitabevi.
- Ertem, B. (2018). 12 Mart 1971 Askerî Müdahalesi Sonrası Ara Rejim ve Türkiye Siyasetine Etkileri (1971-1974). *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(14), 655-676.
- Esgün, T. G. (2010). Carl Schmitt'in İnsan Anlayışı Çerçevesinde Siyasal Kuramların Antropolojik Temelleri Üzerine Bir İnceleme (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Esgün, T. G. (2012). Jacques Rancière'de Siyasetin Olanığı ve Demokrasi. *Felsefe Arkivi*, 36(1), 17-28.
- Etil, H. (2019). Carl Schmitt'in Partizan Teorisi Çerçevesinde İsmet Özel Şiiri'nin Sosyo-Politik Analizi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Evsile, M. (2022). Prof. Dr. M. Şemsettin Günaltay'ın Milletvekili Olarak TBMM'deki Faaliyetleri. *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12, 161-172.

- Fahrioğlu, F. (2013). Güvenlik ve Kimlik Bağlamında İnsan İhtiyaçları Teorisi'nin Türkiye'deki Kürt Sorunu'na Uygulanması (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Fedayi, C. (2009). Menderes ve Hilafetin Geri Getirilmesi Tartışmaları. *Demokrasi Platformu*, 5(18), 1-22.
- Feyzioğlu, T. (1991). *Deniz, Bir İsyanının İzleri*. Belge Yayınları.
- Feyzioğlu, T. (2011). *Denizler ve Filistin*. Alfa Yayınları.
- Fırat, D. & Topaloğlu, H. (2012). Total Kurum, Disipliner Cezaevi, Kamp: Goffman, Foucault ve Agamben'in Kavramlarıyla Diyarbakır Askeri Cezaevi (1980-84). *Toplum ve Bilim Dergisi*, 76-92.
- Fırat, H. (2018). Demokrat Parti İktidarında Kürt Sorunu: Devlet Politikasındaki Değişim ve Devamlılıklar (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Foucault, M. (2014). *Özne ve İktidar*. (Çev: I. Ergüden & O. Akınbay). Ayrıntı Yayınları.
- Garipoğlu, F. K. (2023). Türkiye'de Sosyal Demokrasi: Hegemonya ve Siyasi Mücadelede Arayışları. İçinde A. S. Şanlı (Ed.), *Erken Cumhuriyet'ten Günümüze Türkiye'de Siyasal İdeolojiler: Kavramlar, Fikirler, Partiler* (ss. 121-145). Nika Yayınevi.
- Gaus, G. F. (2016). *Siyaset Kavramları ve Siyaset Kuramları*. (Çev: N. Akdere). Phoenix Yayınları.
- Giddens, A. (2009). *Sağ ve Solun Ötesinde: Radikal Politikaların Geleceği*. (Çev. M. Sözen ve S. Yücesoy). Metis Yayınları.
- Göç, E. (2013). Türk İstihbaratının Tarihsel Gelişimi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(2), 85-111.
- Göçgün, M. & Kaya, S. M. (2023). Yüksek Öğretim Kurumlarının Uygulanan Başörtüsü Yasağı: Hukuki Süreç ve Mevcut Durum. *Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 5(1), 267-341.
- Gökçen, S. (2010). Yunanistan'ın Batı Trakya Politikası: Batı Trakya Türklerinin Sorunları. *Atatürk Dergisi*, 3(3), 49-65.
- Göktaş, H. (1991). *Kürtler: Mehabad'dan 12 Eylül'e Cilt: II*. Alan Yayıncılık.

- Gülbay, A. (2019). Huzursuz Bir Ortaklığın Ses Getiren Hamlesi: CHP-MSP Koalisyon Hükümeti ve Kıbrıs Barış Harekâtı. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 15(30), 333-361.
- Güler, S. (2007). Bir İnanç Sistemi Olarak Aleviliğin Siyasal rgtlenmesi, Türkiye Birlik Partisi Deneyimi (TBP) (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güney, A. (2011). *Cumhuriyet Tarihinde Kürtler*. Paraf Yayınları.
- Güray, ř. (2020). Çok Partili Hayata Geçiş Süreci ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın Kısa Bir Değerlendirilmesi. *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı*, 125(247), 405-420.
- Gürbüz, Z. (2024). Soğuk Savaş Dönemi İslamcılığı ve Sebilürreşad Dergisi. *Akademik Hassasiyetler Dergisi*, 11(25), 421-448.
- Gürel, A. & Bozaslan, F. (2020). *Atatürk'n Adımlarıyla Karşıyaka: Atatürk'n Karşıyaka'daki Günleri (1922-1934)*. İzmir Karşıyaka Belediyesi.
- Gürel, B. (2006). 1970'li Yıllarda Türkiye Solu. *Devrimci Marksizm Dergisi*, 7-39.
- Gürer, . (2015). Etnik-Ulusal Sorunların çözümünde zerklik Uygulamaları Kürt Sorunu ve Demokratik zerklik (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güven, D. (2005). *Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları Bağlamında 6-7 Eylül Olayları*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Harıkçı, S. (2020). Türk Solu ve Ortadoğu (1960-1971) (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Haupt, G. & Dumont, P. (2013). *Osmanlı İmparatorluğunda Sosyalist Hareketler*. (ev: T. Artunkal). Ayrıntı Yayınları.
- Hayal, O. (2015). Türkiye'de Modernleşme ve İslamcılık (1980-2000) (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Herzl, T. (2018). *Yahudi Devleti*. (ev: Y. Meriç). Milenyum Yayınları.
- Hobbes, T. (2007). *Leviathan*. (ev: S. Lim). Yapı Kredi Yayınları.

- Hür, A. (2009). Türk Millî Kimliğinin Kurucu Unsuru Olarak Ermeni Tabusu. İçinde T. Bora & M. Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce-Dönemler ve Zihniyetler Cilt: IX* (ss. 1121-1148). İletişim Yayınları.
- Işık, C. M. & Çırakoğlu, F. & Yıldız, Ç. (2025). Siyonizm Faaliyetleri ve İsrail Devleti’nin Kurulması. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 12 (1), 266-275.
- İlgen, F. (2020). Türk Siyasal Hayatında Çok Partili Hayata Geçiş Süreci: İç ve Dış Siyasette Yaşanan Gelişmelerin Genel Değerlendirmesi. *Journal of Universal History Studies*, 3(1), 126-147.
- İlhan, A. (2001). *Hangi Batı*. Bilgi Yayınevi.
- İnanç, A. (2018). Turgut Özal Dönemi Kürt Sorununa Yaklaşımın Sosyo-Politik Analizi (1983-1993 Arası) (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İnceoğlu, E. (2009). Türkiye’de Siyasal İslamcılığın Evrimi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İpek, D. (2024). 27 Mayıs Darbesi Öncesi Cepheleşme Hareketi: Vatan Cephesi Örneği (1958-1960). *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 33(2), 873-890.
- İşler, A. (2018). Demokrat Parti Döneminde Dinde Reform Tartışmaları: Müslüman Sesi Dergisi Örneği. *İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 51-64.
- İzmir, B. (2017). İki Müttefik, Bir Kriz: Türk-Amerikan İlişkilerinde Jüpiter Füzeleri Krizi. *Humanitas*, 5(10), 177-192.
- Kadir, A. (1967). *1938 Harp Okulu Olayı ve Nâzım Hikmet*. İstanbul Matbaası.
- Kahveci, T. (2024). Siyasal Kavramı, Siyasal Birliğin Yapısı ve Düşmanlık Formları: Schmittyen Bir Türkiye Okuması (1973-1980) (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kaleli, L. (2000). *Alevi Kimliği ve Alevi Örgütlenmeleri*. Cem Yayınları.
- Kalkışım, H. M. (2019). İnsan Hakları Noktasında Türk Anayasa Tarihinde İki Ara Kesit: 1876 ve 1961 Anayasaları. *Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi*, 8(16), 149-160.

- Kaplan, M. (2016). 1980 Sonrası Türkiye’de İslamcılık (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karaaslan, E. (2018). Schmitt’in Hayaleti ve Parlamentarizmin Krizi. *Liberal Düşünce Dergisi*, 91(92)
- Karaca, B. (2015). Türkiye’de Devletin ve PKK’nın Stratejik Dönüşümü (Bağımsızlıktan Özerkliğe, Terörden Kürt Sorununa) (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karahan, S. (2021). Siyonist Öğretide Vaat Edilmiş Topraklar. *Ortadoğu Etütleri*, 13(2), 177-213.
- Karakoç, J. (2009). Türkiye’nin Dış Politikasında Kürt Sorununun Etkisi, 1980’lerden Bugüne (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karataş, İ. (2020). 12 Mart Muhtırası ve Nihat Erim Hükümeti’nin Balyoz Harekâtı’nın Medyaya Yansıması. *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 6(4), 1574-1594.
- Karataş, M. (2014). 1950 Yılı Genel Seçimlerinde Cumhuriyet Halk Partisi’nin Seçmeni İkna Çabaları. *History Studies*, 6(3), 199-215.
- Karataş, M. (2022). Türkiye’nin 1970’li Yılları ve Milliyetçi Cephe Hükümetleri. *Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi*, 5(10), 387-422.
- Kardeş, M. E. (2015). *Schmitt’le Birlikte Schmitt’e Karşı: Politik Felsefe Açısından Carl Schmitt ve Düşüncesi*. İletişim Yayınları.
- Kargıoğlu, F. (2013). Carl Schmitt’in Devlet Felsefesinde Totaliter Unsurlar (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karpat, K. H. (2013). *Kısa Türkiye Tarihi*. Timaş Yayınları.
- Karpat, K. H. (2014). *Kimlik ve İdeoloji*. Timaş Yayınları.
- Kasalak, K. & Uçar, F. (2014). Türk Siyasetinde Cepheleşme/Kutuplaşma Olgusunun Dinamikleri ve Milliyetçi Cephe Hükümetleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (33), 41-54.
- Kasapsaraçoğlu, M. (2021). Siyasi Gerginlikten Ekonomik İş Birliğine: Soğuk Savaş Döneminde Türk-Rus İlişkileri (1945-1991). İçinde G. Erdem & H. Karaca (Ed.),

- Türkiye-Rusya İlişkileri: Dünü, Bugünü ve Yarını* (ss. 195-213). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kaya, E. E. (2015). Erken Cumhuriyet Dönemi Ulus İnşa Sürecinde Irk ve Irkçılık (1923-1938). *Akademik Hassasiyetler Dergisi*, 2(3), 21-64.
- Kaya, F. G. (2009). Carl Schmitt ve Leo Strauss'ta 'Politik Olan' Kavramı (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kazan, H. (2015). Türkiye'de 1980 Sonrası Bölücü Terör Faaliyetleri ve Yazılı Basında Yer Alış Biçimi (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kentel, F. (2004). 1990'lann İslamî Düşünce Dergileri ve Yeni Müslüman Entelektüeller. İçinde T. Bora & M. Gültekinil (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-İslamcılık Cilt: VI* (ss. 721-798). İletişim Yayınları.
- Kerestecioğlu, E. A. (2021). Milliyetçilik: "Uyuyan Güzeli Uyandıran Prens"ten Frankeştayn'ın Canavarına". İçinde H. B. Örs (Ed.), *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler* (ss. 307-344). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kesgin, S. (2017). Türkiye-Ermenistan İlişkilerinin Realist Dış Politika Bağlamında İncelenmesi. *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(6), 183-215.
- Kırkpınar, L. (2018). Demokrat Parti (DP) ve Din-Siyaset İlişkisi (1946-1960). *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 36, 349-359.
- Kıymaz, E. (2010). Türkiye'nin Kürt Sorununa Yaklaşımında Değişim (1990-2010) (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kızılyürek, N. (2002). *Milliyetçilik Kıskaçında Kıbrıs*. İletişim Yayınları.
- Kirişçi, K. & Winrow G. M. (2009). *Kürt Sorunu, Kökeni ve Gelişimi*. (Çev: A. Fethi). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Kirman, E. (2006). Çok Partili Döneme Geçiş Süreci ve Türk Siyasal Kültüründe Muhalefet Olgusunun Gelişimi (1946-1950) (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Koca, B. (2019). Türkiye'de Uç Sağ ve Kürtler, 1945-1980: Güvenlik, Kimlik ve Kalkınma (Yayımlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Koca, M. (2018). 68 Öğrenci Olayları ve Üniversitelerde Politik Şiddet. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(15), 87-109.
- Koçak, C. (1997). Siyasal Tarih (1923-1950). İçinde S. Akşin (Ed.) *Türkiye Tarihi: Çağdaş Türkiye (1908-1980) Cilt: IV* (ss. 85-176).
- Koçak, C. (2013a). *Rejim Krizi, Türkiye'de iki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1045-1950) Cilt: III*. İletişim Yayınları.
- Koçak, C. (2013b). *Türkiye'de Millî Şef Dönemi (1938-1945) Cilt: II*. İletişim Yayınları.
- Koçoğlu, Y. (2004). *Azınlık Gençleri Anlatıyor*. Metis Yayınları.
- Kongar, E. (2007). *21. Yüzyılda Türkiye*. Remzi Kitabevi.
- Korkmaz, E. (1997). *Alevilere Saldırıları*. Pencere Yayınları.
- Korkmaz, H. (2021). 12 Mart 1971 Muhtırası ile 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi Öncesi Yaşanan Öğrenci Olayları ve Etkileri (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kök, E. (2022). Türkiye’de Anti-Komünizm Pratiği ve McCarthycilik: 1950-1982 (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kökce, H. (2021). Kürt Siyasallaşmasında Dönemsel ve İdeolojik Etkiler: Kürtlerin Siyasetinden Kürtçü Siyasete. *Mevzu Sosyal Bilimler Dergisi*, 5, 1-38.
- Kurban, V. (2014). 1950-1960 Yıllarında Türkiye ile Sovyetler Birliği Arasındaki İlişkiler. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 24(28), 253-282.
- Kurtoğlu, Z. (2004). Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi ve Siyaset. İçinde T. Bora & M. Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce-İslamcılık Cilt: VI* (ss. 201-235). İletişim Yayınları.
- Küçük, A. (2020). Türk Dış Politikası Açısından Tekrarlayan Çatışmalar: Algı, Söylem, Siyasa (Yayımlanmamış doktora tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Küçük, M. (2002). Mezhepten Millete: Aleviler ve Türk Milliyetçiliği. İçinde T. Bora & M. Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce-Milliyetçilik Cilt: IV* (ss. 901-910). İletişim Yayınları.
- Küçükömer, İ. (2010). *Batılılaşma-Düzenin Yabancılaşması*. Profil Yayınları.

- Kürkçüoğlu, F. (2011). Maraş Katliamı: Tarih Bu Katliamı Unutmayacak. <https://bianet.org/yazi/tarih-bu-katliami-unutmayacak-134999>.
- Laclau, E. & Mouffe, C. (2012). *Hegemonya ve Sosyalist Strateji: Radikal Demokratik Bir Politikaya Doğru*. (Çev: A. Kardam). İletişim Yayınları.
- Laclau, E. (2007). *Popülist Akıl Üzerine*. (Çev: N. B. Çelik). Epos Yayınları.
- Laclau, E. (2012). *Evrensellik, Kimlik ve Özgürleşme*. (Çev: E. Başer). Birikim Yayınları.
- Laçiner, Ö. (1995). Sol. İçinde M. Belge (Ed.), *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi: Yüzyıl Biterken Cilt: XV* (ss. 1237-1240). İletişim Yayınları.
- Laçiner, S. (2009). Kafkasya'da Türk Yaklaşımı. İçinde S. Laçiner & H. Necefoğlu & H. S. Özertem (Ed.), *Türk Dış Politikası: Uluslararası III. Türk Dış Politikası Sempozyumu Tebliğleri* (ss. 77-108). Usak Yayınları.
- Levent, R. (2019). Türk Siyasal Hayatına Etkileri Bakımından Alevilik ve Aleviler (Yayımlanmamış doktora tezi). İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Levent, R. (2020). Sınıf Siyasetinden Kimlik Siyasetine Türkiye'de Alevîliğin Siyasal Değişimi. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(19), 79-103.
- Locke, J. (2012). *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*. (Çev: F. Bakırcı). Ebabil Yayınları.
- Machiavelli, N. (2016). *Hükümdar*. (Çev: N. Abadağ). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Mardin, Ş. (1990). *Siyasal ve Sosyal Bilimler – Makaleler II*. İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (1991). *Türkiye'de Din ve Siyaset: Makaleler III*. İletişim Yayınları.
- Marx, K. & Engels, F. (2013). *Alman İdeolojisi*. (Çev: T. Ok, O. Geridönmez). Doğan Basım Yayın.
- Massicard, É. (2007). *Türkiye'den Avrupa'ya Alevi Hareketinin Siyasallaşması*. (Çev: A. Berktaş). İletişim Yayınları.
- Mcdowall, D. (2004). *Modern Kürt Tarihi* (Çev: N. Domaniç). Doruk Yayınları.
- Melikoff, I. (1993). *Uyur İdik Uyardılar: Alevîlik-Bektaşîlik Araştırmaları*. (Çev: T. Alptekin). Cem Yayınevi.

- Mert, N. (2002). Cumhuriyet Türkiye'sinde Laiklik ve Karşı Laikliğin Düşünsel Boyutu. İçinde T. Bora & M. Gültekinil (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-Kemalizm İçinde Cilt: II* (ss. 197-209). İletişim Yayınları.
- Meşe, E. (2017). *Komünizmle Mücadele Dernekleri: Türk Sağında Antikomünizmin İnşası*. İletişim Yayınları.
- Meşe, E. (2023). *Mukaddesatçı Anti-Kemalizm: İslamcıların Atatürk ve Cumhuriyet Algılarının Sosyolojisi*. İletişim Yayınları.
- Mısırlıoğlu, C. (2023). Şemsettin Günaltay Hükümeti. *International Social Sciences Studies Journal*, 9(114), 8078-8091.
- Milliyet, (2009). İşte CHP'nin Tunceli Raporu. <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/iste-chp-nin-tunceli-raporu-1174578>
- Montesquieu (2020). *Kanunların Ruhu Üzerine*. (Çev: B. Günen). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Mouffe, C. (2009). *Demokratik Paradoks*. (Çev: A. C. Aşkın). Epos Yayınları.
- Mouffe, C. (2010a). *Siyasal Üzerine*. (Çev: M. Ratip). İletişim Yayınları.
- Mouffe, C. (2010b). *Siyasetin Dönüşü*. (Çev: F. Bakırcı, A. Çolak). Epos Yayınları.
- Mouffe, C. (2015). *Dünyayı Politik Düşünmek: Agonistik Siyaset*. (Çev: M. Buzluolcay). İletişim Yayınları.
- Müftüoğlu, O. (2011). *Bitmeyen Yolculuk*. Ayrıntı Yayınları.
- Nair, G. (2006). Toplumsal Olaylarda Yerel Basının Önemi Bir Örnek: Sivas 2 Temmuz Olayları. *V. Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildirileri*, 19, 333-358.
- Nergiz, B. (2020). Devletin Kürt Politikası ve Kürt Hareketi (1945-1960) (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Nizamülmülk, (2017). *Siyasetnâme*. (Çev: A Erol). Milenyum Yayınları.
- Noyan, B. (2022). Millî Türk Talebe Birliği'nin İdeolojik Dönüşümü ve Antikomünizm (1916-1971) (Yayımlanmamış doktora tezi). Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ocak, A. Y. (2012). *Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*. İletişim Yayınları.

- Oğuzorhan, H. (2017). Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Ermenistan İlişkileri (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Okutan, M. Ç. (2004). *Bozkurt'tan Kur'an'a: Millî Türk Talebe Birliği (MTTB) 1916-1980*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Olpak, C. T. (2017). Carl Schmitt'in Politik Felsefesinde Çoğulculuk Eleştirisi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Onay, A. (2016). Türkiye'deki Kürt Ayaklanmaları ve Kürt Ulusçuluğunun Oluşum ve Gelişimine Etkileri (Yayımlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Oran, B. (2009). *Türk Dış Politikası Cilt: I. İletişim Yayınları*.
- Örnek, C. (2010). 1950'li Yıllarda ABD ile Buluşma: Anti Komünizm, Modernleşmecilik ve Maneviyatçılık (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Örnek, C. (2022). Türkiye'nin Soğuk Savaş Düşünce Hayatı: Antikomünizm ve Amerikan Etkisi. *Yordam Kitap*.
- Özakman, T. (1997). *Vahidettin, M. Kemal ve Millî Mücadele: Yalanlar, Yanlışlar, Yutturmacalar*. Bilgi Yayınları.
- Özbudun, E. & Gençkaya, Ö. F. (2010). *Türkiye'de Demokratikleşme ve Anayasa Yapımı Politikası*. Doğan Egmont Yayıncılık.
- Özbudun, E. (2011). *Otoriter Rejimler, Seçimsel Demokrasiler ve Türkiye*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Özdalga, E. (2007). *İslamcılığın Türkiye Seyri: Sosyolojik Bir Perspektif*. (Çev: G. Türkoğlu). İletişim Yayınları.
- Özdemir C. O. (2017). Öfkeden Umuda: İspanya'da Popülist Siyaset ve Podemos. *Mülkiye Dergisi*, 41 (1), 231-258.
- Özdemir, E. & Şendil, A. F. (2016). Soğuk Savaş Dönemi Algı ile Gerçek Arasında Bir İmge Olarak Türk Solu; Demokrat Parti'nin Sol Hareketlere Yaklaşımı. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 12(23), 337-367.

- Özdoğan, G. G. (2002). Dünyada ve Türkiye'de Turancılık. İçinde T. Bora & M. Gültekinil (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-Milliyetçilik Cilt: IV* (ss. 388-395). İletişim Yayınları.
- Özkırmı, U. (1999). *Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış*. Sarmal Yayınevi.
- Özkul, F. (2023). 1961 Anayasası'nın Türk Anayasacılığındaki Yeri ve Önemi. *Hasan Kalyoncu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 13(25), 15-61.
- Öztan, G. G. (2021). 1960'lı Yıllarda İslamcılığın Zihin Haritası: "Millî Olanı" Revize Etme Çabası. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 21(42), 397-433.
- Öztürk, E. (2022). Fikir Kulüpleri Federasyonunda Türkiye İşçi Partisi-Millî Demokratik Devrim Hareketi Mücadelesi. *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 17(57), 386-416.
- Öztürk, Y. N. (1990). *Tarihi Boyunca Bektaşilik*. Yeni Boyut Yayınları.
- Parla, T. (1992). Türkiye'de *Siyasal Kültürün Resmî Kaynakları: Kemalist Tek-Parti ideolojisi ve CHP'nin Altı Ok'u Cilt: III*. İletişim Yayıncılık.
- Pekedis, M. (2019). Türkiye'de İslamcılık ve Kalkınma İlişkisi: Millî Görüş Hareketi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Perinçek, D. (1994). *Kemalist Devrim: Din ve Allah Cilt: II*. Kaynak Yayınları.
- Platon (2021). *Yasalar*. (Çev: F. Akderin). Say Yayınları.
- Platon, (2002). *Devlet*. (Çev: H. Demirhan). Sosyal Yayınlar.
- Polat, A. (2009). 1980 Sonrası Türkiye Solu: SHP Örneği (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Rancière, J. (2005). *Uyuşmazlık: Politika ve Felsefe*. (Çev: H. Hünler). Ara-lık Yayınları.
- Rancière, J. (2007). *Siyasalın Kıyısında*. (Çev: A. U. Kılıç). Metis Yayınları.
- Rancière, J. (2015). *Demokrasi Nefreti*. (Çev: U. Özmakas). İletişim Yayınları.
- Rousseau, J. J. (2013). *Toplum Sözleşmesi*. (Çev: V. Günyol). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Rüşen, S. & Işık, U. (2020). Radikal demokrasi bağlamında sol popülizmin imkânı. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(1), 344-360.

- Saç, S. (2023). Politikayı Özgürleştirmek, Özgürlüğü Politikleştirmek: Badiou, Rancière ve Laclau Üzerinden Bir Okuma. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 78, 431-447.
- Sancaktar, C. (2011). Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası'na Marksist Yaklaşım. *Bilge Strateji*, 3(5), 25-98.
- Sarıkaya, Ş. (2015). Türkiye'de Siyasal İslam'ın Yükselişine Farklı Yaklaşımların Tarihsel ve Kültürel Bir Perspektifle Değerlendirilmesi. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Savaş, A. R. (2023). 1980 Sonrası Dönemde Cumhuriyet Halk Partisi. İçinde A. R. Savaş, A. H. Zabun (Ed.), *1980'den Günümüze Türk Siyasal Hayatı: Siyaset, Ekonomi, Dış Politika* (ss. 155-190). Özgür Yayınları.
- Sayılgan, A. (2009). *Türkiye'de Sol Hareketler*. Doğu Kütüphanesi.
- Schmitt, C. (2005a). *Siyasi İlahiyat: Egemenlik Kuramı Üzerine Dört Bölüm*. (Çev: A. E. Zeybekoğlu). Dost Kitabevi Yayınları.
- Schmitt, C. (2005b). *Kanunilik ve Meşruiyet*. (Çev: M. C. Ozansü). İthaki Yayınları.
- Schmitt, C. (2006a). *Siyasal Kavramı*. (Çev: A. Çelebi). Metis Yayınları.
- Schmitt, C. (2006b). *Parlamenter Demokrasinin Krizi*. (Çev: A. E. Zeybekoğlu). Dost Kitabevi Yayınları.
- Schüler, H. (1999). *Türkiye'de Sosyal Demokrasi: Particilik, Hemşehrilik, Alevilik*. (Çev: Y. Tonbul). İletişim Yayınları.
- Selçuk, E. K. (2023). Kökenleri, Toplumsal Tabanı ve Dünya Görüşüyle Türkiye'de Ülkücülük/Ülkücü Milliyetçilik. İçinde A. S. Şanlı (Ed.), *Erken Cumhuriyet'ten Günümüze Türkiye'de Siyasal İdeolojiler: Kavramlar, Fikirler, Partiler* (ss. 73-96). Nika Yayınevi.
- Sevli, S. G. (2016). Etno-Dinsel Bir Kimlik Olarak Alevi Kürtlüğün İnşası (Yayımlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sönmezoğlu, F. (2006). *Türk Dış Politikası*. Der Yayınları.
- Subaşı, N. (2002). Alevilik, Aleviler ve Modernleşme. *Birikim Dergisi*, 159, 87-94.

- Subaşı, N. (2004). 1960 Öncesi İslami Neşriyat: Sindirilme, Tahayyül ve Tefekkür. İçinde T. Bora & M. Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce-İslamcılık Cilt: VI* (ss. 217-235). İletişim Yayınları.
- Sütcü, M. E. (2021). Giorgio Agamben’in Batı Siyasal Düşüncesine Eleştirel Bir Katkısı: “Homo Sacer” (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şahin, İ. (2014). 12 Mart’tan 12 Eylül’e 68 Kuşağı Öğrenci Hareketleri. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- Şahin, M. C. (2012). Demokrat Parti Dönemi Türkiye’inde Din, Siyaset ve Eğitim İlişkileri. *Toplum Bilimleri Dergisi*, 6(12), 31-54.
- Şen, A. F. & Altın, Ş. Y. (2019). Sosyal Demokrasiden Yeni Sağa CHP’nin Söylemsel Dönüşümü: Bir Siyasal Söylem Çözümlemesi Denemesi. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(3), 434-461.
- Şener, C. (2010). *Alevilik Olayı*. Etik Yayınları.
- Şener, M. (2006). Türkiye Sol Hareketinde İktidar Stratejisi Tartışmaları: 1961-1971 (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şener, N. V. (2019). 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi Sonrasında Türkiye’de İzlenen Kürt Politikası (1958-1971) (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şimşir, B. N. (2009). *Kürtçülük II: 1924-1999*. Bilgi Yayınevi.
- Tan, A. (2009). *Kürt Sorunu: Ya Tam Kardeşlik Ya Hep Birlikte Kölelik*. Timaş Yayınları.
- Taş, K. & Göksüçukur, B. (2019). Osmanlı Dönemi Batıcılık, İslamcılık, Türkçülük Fikir Akımları ve Din. *Dini Araştırmalar*, 22(56), 463-488.
- Taşkın, Y. (2014). Siyaset Nedir?. İçinde Y. Taşkın (Ed.), *Siyaset: Kavramlar, Kurumlar, Süreçler* (ss. 19-48). İletişim Yayınları.
- TBMM Darbe Araştırmaları Komisyonu. (2012). *Ülkemizde Demokrasiye Müdahale Eden Tüm Darbe ve Muhtıralar ile Demokrasiyi İşlevsiz Kılan Diğer Bütün Girişim ve Süreçlerin Tüm Boyutları ile Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Cilt 2. D: 24, 3(376).*

- TBMM Tutanak Dergisi, (16 Şubat 1950). D: 5, 24(48).
- TBMM Tutanak Dergisi, (5 Haziran 1946). D: 3, 24(59).
- Tekinalp, M. (2001). *Türkleştirme*. (Çev: Ö. Ozankaya). T.C. Kültür Bakanlığı.
- Tekinalp, M. (2004). *Kemalizm*. (Çev: Ç. Yetkin). Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Tellal, E. (2000). *SSCB-Türkiye İlişkileri 1953-1964*. Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları.
- Tokgöz, H. (2017). İsrail Devleti'nin Kuruluşunda Theodor Herzl ve Siyonizm. *Anasay Dergisi*, 1(1), 183-195.
- Topçu, İ. & Topçu, S. A. (2017). Adnan Menderes'in Yargılanması ve İdamı. *Akademik Bakış Dergisi*, 61, 59-80.
- Toprak, H. (2017). Türkiye Cumhuriyeti'nde Dini Kurumsallaşma: Diyanet İşleri Başkanlığının Kuruluşu. *Muhafazakâr Düşünce*, 14(51), 217-233.
- Toprak, S. V. (2013). İlk Osmanlı Seçimleri ve Parlamentosu. *Sosyoloji Dergisi*, 3(26), 171-192.
- Toruk, İ. (2011). Türkiye'de Başörtüsü Sorunu ve Yazılı Medyada Sunumu. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 30, 483-514.
- Tunaya, T. Z. (1998). *İslamcılık Cereyanı: İkinci Meşrutiyetin Siyasi Hayatı Boyunca Gelişmesi ve Bugüne Bıraktığı Meseleler Cilt: III*. Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık.
- Tuncer, H. (2017). *Türk Dış Politikası Cilt: II*. Kaynak Yayınları.
- Tunçay, M. (1983a). Din-Devlet İlişkileri. İçinde: M. Belge (Ed.), *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi Cilt: III* (ss. 559-578). İletişim Yayınları.
- Tunçay, M. (1983b). Siyasal Gelişmenin Evreleri. İçinde: M. Belge (Ed.), *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi Cilt: VII* (ss. 1967-1990). İletişim Yayınları.
- Tunçay, M. (2002). İkna (İnandırma) Yerine Tecebbür (Zorlama). İçinde T. Bora & M. Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-Kemalizm Cilt: II* (ss. 92-96). İletişim Yayınları.
- Tunçay, M. (2009). *Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925) Cilt: I*. İletişim Yayınları.
- Tunçay, M. (2019). *Bilineceği Bilmek, Türkiye'de Siyasal Gelişmenin Evreleri ve Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Sol Akımlar*. İletişim Yayınları.

- Turan, Ş. (t.y.). CHP Ortanın Solunda. <https://www.ismetinonu.org.tr/chp-ortanin-solunda/>
- Türk, Z. (2018). Ortadoğu’da Siyasal İslam’ın Gelişimi ve Türkiye’nin Siyasal Hayatına Yansımaları (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Türkiye İşçi Partisi Merkez Basın Bürosu. (1967). *TİP Haberleri*, 1(1), 1-16.
- Türkiye İşçi Partisi Programı (1964).
- Türkkan, H. (2018). Osmanlı Devleti’nde Demokratikleşme ve Kanun-i Esasi’nin Demokratik Hüviyeti. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 3, 364-379.
- Uçar, F. & Akandere, O. (2017). Turgut Özal’ın Kürt Sorununa Yaklaşımı. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 61, 365-392.
- Ulus, Ö. M. (2016). *Türkiye’de Sol ve Ordu (1960-1971)*. İletişim Yayınları.
- Umur, Ö. (2016). Türk Siyasi Tarihinde “Büyük Birlik Partisi” (Siyasi Gelişimi-Fikri Kaynakları-Teskilatlanma Yapısı, 1993-2009) (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Unat, K. (2018). Atatürk Sonrası Türkiye. İçinde Ertan, T. F. (Ed.), *Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi* (ss. 253-300). Siyasal Kitabevi.
- Uras, E. (1987). *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*. Belge Yayınları.
- Uzun, N. (2011). Türkiye’de İslamcı Hareket Gelişimi, İlişkileri, Ayrılıkları ve Dönüşümü (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Üçağaç, M. (2018). Kürt Sorununun Çözümünde Yakın Dönem Politikalarının Analizi (2009-2015) (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ünlü, S. (2021). Arendt ve Rancière’in Politik Düşünceleri Arasındaki Gerilim. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 9(1), 199-218.

- Ünlü, S. (2025). Necmettin Erbakan'ın Siyaset Anlayışında Güçlü Bir Sömürü Aracı Olarak Siyonizm Vurgusu. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 7(2), 209-224.
- Ünsal, A. (2019). *Umuttan Yalnızlığa: Türkiye İşçi Partisi (1961-1971)*. Kırmızı Kedi Yayınevi.
- Yağbasan, E. B. (2017). İstisnalar Kaideyi Bozar Mı? Agamben ve Çıplak Hayat. *Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü e-Dergi*, 1(1), 9-16.
- Yalçın, S. (2013). *Erbakan: Ezizyet Edilerek Yalnızlığa Yükseltelen Bir Siyasal Liderin Portresi*. Kırmızı Kedi Yayınevi.
- Yalçınkaya, A. (2011). Hafıza Savaşlarından Sahiplenilmiş Şehitliğe: Madımak Katliamı Örnek Olayı. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 66(3), 333-394.
- Yaman, A. (2007). *Alevilik ve Kızılbaşlık Tarihi*. Nokta Kitap.
- Yanardağ, M. (2008). *Türk Siyasal Yaşamında Kadro Hareketi*. Siyah Beyaz Yayınları.
- Yanık, A. & Bora, T. (2017). Altmışlı Yıllarda Türkiye'nin Siyasi Düşünce Hayatı. İçinde M. K. Kaynar (Ed.), *Türkiye'nin 1960'lı Yılları* (ss. 275-314).
- Yaşlı, F. (2019). *Antikomünizm, Ülkücü Hareket, Türkeş Türkiye ve Soğuk Savaş*. Yordam Kitap.
- Yaşlı, F. (2022). *Devlet, Düzen, Anarşi: Türkiye'de Edebiyat ve Antikomünizm*. Yordam Kitap.
- Yeşilçayır, C. (2017). Carl Schmitt'in Liberalizm Eleştirisi. *Mavi Atlas*, 5(1), 22-43.
- Yıldırım, A. (2008). *FKF DEV-GENÇ Davası*. Doruk Yayınları.
- Yıldırım, A. (2008). *FKF DEV-GENÇ Tarihi (1965-1971)*. Doruk Yayınları.
- Yıldırım, E. (2014a) Modernite ve Milliyetçilik: Modern Milliyetçilik Kuramları Üzerine. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(6), 23-37.
- Yıldırım, E. (2014b). Türkiye'de Milliyetçilik ve Millî Kimlik: Türkçülüğün Keşfi ve Ulus Devletleşme Sürecinde Türk Millî Kimliği. *The Journal Of Academic Social Science Studies*, 9(28), 73-95.
- Yıldız, Y. G. (1995). SHP-CHP. İçinde M. Belge (Ed.), *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi: Yüzyıl Biterken Cilt: XV* (ss. 1268-1271). İletişim Yayınları.

- Zariç, S. (2016). Türk Siyasal Hayatında Millî Görüş Hareketinin Tarihsel Gelişimi Işığında Millî Görüş ile Adalet ve Kalkınma Partisi Arasındaki İdeolojik Farklılıklar. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(38), 228-243.
- Zelyut, R. (1992). *Öz Kaynaklarına Göre Alevilik*. Yön Yayıncılık.
- Zeybekoğlu, A. E. (2009). Carl Schmitt'in 20. Yüzyıl Devlet ve Siyaset Kuramına Katkısı (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Zürcher, E. J. (2020). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. (Çev. Y. Saner). İletişim Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyad: Samet KOCAMAN	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Fakülte	İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Bölümü	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Yüksek Lisans	
Üniversite	
Enstitü Adı	
Ana Bilim Dalı	
Programı	
Makale ve Bildiriler (Varsa)	
1. ...	
2. ...	